ARKIV

ZA

POVJESTNICU JUGOSLAVENSKU.

KNJIGA VII.

ARKIV

ZA

POVJESTNICU JUGOSLAVENSKU.

KNJIGA VII.

UREDIO

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI.

(Izdan troškom družtva za jugoslavensku povjestnicu i starine.)

U ZAGREBU.

TISKOM DRA. LJUDEVITA GAJA.

1863.

I.

POLITIČKA POVJESTNICA.

1.

Izvadci
iz
kralj. osrednjega arkiva u Napulju.
za jugoslovjensku poviest

Priobćio
Dr. **Franjo Rački.**

Naš narod bijaše od negda u najužjem crkvenom i političkom savezu s klasičkom Italijom. Od nje bo dieli ga samo jadransko more, nad kim za gospodstvo borahu se Rimljani i Iliri, Hrvati i Mletčani.

More ne samo nije nikakov naravski zid med narodi, nego jim je obćenita, bogom stvorena cesta, kojom se stiču u svih potrebah javnoga života. Odavle u svakom crkvenom pokretu, u svakom državnom podhvatu, u svakom znanstvenom i umjetničkom razvitku, u svakom trgovačkom napredku talijanskoga naroda udioničtvovaše razmierno i naš narod. Svaka povremena idea, koja se pojavila s one strane jadranskoga mora, manje više nadjè odziva na ovostranoj obali.

Odavle nije čudo, što znatan dio spomenikov prošlosti naše leži sahranjen u krasnoj Italiji, u kojoj nadjoše mirnije i sigurnije utočište, nego li u svojoj neprijateljskim mačem i ognjem opustošenoj domovini.

U svih trih glavnih gradovih Italije, s kojimi sudbina našega naroda je užje skopčana, leži mu mnogo spomenikov: u Mletcih, Rimu i Napulju, koji će mu prošlost znatno razjasniti.

S mletačkom skupnovladom naš narod ne samo od IX. vieka neprestano obćaše, nego joj se velik mu dio više viekov takodje pokoravaše. Mnogo listin tičućih se jednoga ili drugoga leži u mletačkih arkivih i knjižnicah. Izpitati sva bogata vrela za našu poviest pridržano je s veće strane našemu vremenu. Pa sbilja

već do sada više toga iz njih crpiše dva učenjaka jugoslovjenska, gg. Ivan Kukuljević i Dr. Janko Šafařík. Ovaj tražaše srbske spomenike mjeseca Rujna i Listopada god. 1857. u mletačkom arkivu, te plod svoga iztraživanja priobćì učenomu svietu za porabu u Glasniku družtva srbske slovesnosti; i to najprije: „Popis akta' prinadležeći' k istorii Srba' i ostali' Jugoslavena', naodeći' se u c. k. mletačkom generalnom arkivu“ (Glasnik sv. X. str. 1—158); zatim obielodanì više stotin „srbskih istorijskih spomenikov mletačkog arkiva“ (Glasnik sv. XI., XII., XIII. i XIV.), obećav jim produženje. Iz popisa vidi se, da još mnogo bisera ondje za nas leži, koga bi triebalo što prije pobrati.

Da se pokupe spomenici našega naroda nalazećih se u središtu krstjanskoga svieta, zato se polag svojih slabih sil skrbio pisac ovih redkov; pa s vremenom neće propustiti oglasiti jih prijateljem narodne poviesti. Kô što je poznato, učeni predstojnik tajnoga arkiva vatikanskoga o. Augustin Theiner troškom našega Mecene, komu i ja imam mnogo blagodariti, preuzviš. g. biskupa J. J. Strossmajera sprema za tisak sbirku naših listin iz papinskih regestov.

Na knjižnice i arkive napuljske u novije doba naš neumorni Ivan Kukuljević obratì pozornost, obradivalác domaće poviesti; dočim na svom putu po Italiji god. 1856. bavivši se tri tjedna u Napulju posjetì tamošnji arkiv i knjižnice i pobilježi (Arkiv knj. V., str. 354—362), što važnijega nadjè.

Godine 1859. mjeseca Rujna uputih se i ja s otcem Theinerom u Napulj, da u tamošnjem osrednjem kr. arkivu pregledam anžovinska regesta.

Ovaj veliki osrednji kr. arkiv sadržava pisma čitave kraljevine, kano i ukinutih samostanov; te je smiestjen u ogromnom zdanju kod samostana sv. Severina. Razdieljen je u četiri odsjeka: poviestni, pravoslovni, financijalni i obćinski (communale). Ima u 449 tomih 40.448 pergamen, izmed kojih najstarija je od god. 703. ili 748., različito naime po indiktii vojvode Gisulfa I. ili II. Velevažnih grčkih pergamen je sto četrdeset od god. 1054—1450.

Od starijih regestov sačuvala su se regesta Friderika II. na pamučnom papiru. Mnogo savršenije sačuvala su se regesta kraljevske obitelji anžovinske (regesta andegavensia); koja od godine 1266—1435., od Karla I. do Ivane II., vladaše u Napulju. Sada ima 377 knjig anžovinskih regest, t. j. 49 od Karla I., 136 od

Karla II., 95 od Roberta, 52 od njegova sina Karla vojvode kalabrezkoga, 25 od Ivane (Giovanna) I., 3 od Karla III. dračkoga. 11 od Ladislava kralja Sicilie i Ugarske, a 6 od Giovanne II. Uzmemo-li na svaku knjigu nà poprieko do 1000 brojev, to bi bilo u ovih regestih na 377.000, a svakako prieko 360.000 listin, od kojih najstarije idu u god. 1268, a najmladje u god. 1418, tè razjasnuju dobu od sto i petdeset godin. Ima još njekoliko knjig, u kojih su regesta sliedećih kraljev, imenito Ferdinanda.

Regesta, t. j. prepisi authentični kraljevskih razaslatih listin i pisam, jesu pisana (s riedkom iznimkom, kô što n. pr. vol. 368 je na papiru) u velikih foliantih na kvieru. Izvornici ili matice, od kojih dakako velika čast se izgubila, bog zna kamo sve nisu se razpršile! Listovi pobilježeni su rimskimi i arapskimi brojevi; prvi su stariji, drugi tek od XVII. vieka.

U arkivu leže knjige poredjene po dvostrukom označenju na hrbtu istih. Svakoj knjizi najme na hrbtu je ubilježen i broj, koj joj dava mjesto u čitavoj povorci, i godina ili godine s imenom kralja, od koga u onoj knjizi one godine ili godin regestrovane jesu listine. Ako pako je više knjig s listinami jedne ili više godin istoga kralja, tada se ove knjige još razlikuju latinskimi velikimi pismeni dodatimi k jednakoj godini. Povjestnici u svojih citaciah navadjaju obično samo na drugi način; nu ja volih navesti i broj knjige i godinu s imenom dotičnoga kralja.

Nu ljuto bi se varao, koj bi se pouzdao godinam na hrbtu knjig naznačenim. U knjizi jesu doduše s veće strane listine one godine; ali jih imade i inih, često od najveće važnosti, s datom posvema inih godin, kô što će se čitaoc iz mnogih citacij osviedočiti. S toga neima li koja listina, što ipak redje biva, u podpisu naročite godine, ili se ova na koju prednju listinu pozivlje, netreba joj podmetnuti godinu na hrbtu naznačenu, već izvesti ju iz inih chronologičnih bilježak, kao n. p. iz Indictie, ili dobe kraljevanja itd. Pače u svakom slučaju valja sravnati sve ove chronologične bilježke, da se predusretne svakoj pogreŝci.

Već ovo pomiešano stanje, u kom su anžovinska regesta, a i čitavo more listin, u kom se iztraživalac lasno izgubi, zahtievala bi valjana kazala. Ali takovih do sada žalibože neima. U XVII. stolietju arkivista Žiga Sicola sastavi doduše obća kazala k regestom, razdieliv jih u dva odsieka t. j. polag pokrajin i polag

obiteljij, koje se u listinah navadjaju. Nù ova kazala su nesavršena a za inostranca od manje vriednosti; jer se s veće strane tiču samo napuljskih pokrajin i porodic. Bolji su izvadci iz regestrov Karla I., koje u četirih knjigah sastavì arkivista Antun Chiarito. Učeni predstojnik Angelo Tranito principe di Belmonte počè na državne troškove iz svih regestov tiskom obielodanjivati listine važne za poviest europejsku. Ovo djelo bilo bi od velike koristi; ali ide odviše sporo — a u sadašnjih političkih smutnjah i smetnjah po svoj prilici zapet će posvema

Proučivši ovako stanje osrednjega kr. arkiva uvidih, da tuj nije ino, van neobzirajuć se na nikakova pomagala foliante u ruke, pa tražiti od lista do lista.

Tiem se dàkako mnogo vremena gubi, koje se jedino ponješto pokrati, što kod svake listine na strani ili na okrajku je na kratko zabilježeno, kojoj osobi je upravljena.

Uzprkos tim tegobam, kojim se pridružuje ina, paleographična, u vlastitom pismu i posebnih kraticah anžovinske pisarne, podjè mi za rukom u četiri tjedna, rabotaje svaki dan izim nedjelje i četvrtka po šest satij (od 9—3) pregledati prieko trideset foliantov i prieko 30.000 listin; i krom regestov pregledati više od gore navedenih pergamen, koje su u posebnih ormarih.

U tom poslu sliedjah red. Najprije pregledah tri knjige regestov, naznačene imenom Karla III. dračkoga (vol. 358—360); zatim jedanaest knjig regestov kralja Ladislava (vol. 361—371); napokon koliko mi bijaše možno regestov Karla I., a navlaš Karla II., svakako prieko dvadeset knjig. Zaostavše još mnogobrojne knjige probudiše u meni želju posietiti ih drugiput, i to, kada mi bude dozvoljeno okolnostmi više vremena posvetiti jim.

Plod ovoga miesečnoga iztraživanja priobćujem sada prijateljem domaće poviesti. Krom gdjekojih vlastitih bilježak on sastoji u šestdeset i četirih listinah, od kojíh znatnije prepisah čitave, ine pako u točnih izvadcih, u kojih služih se obično istimi riečmi dotične listine.

Tko promotri i važnost i tamnost dobe u životu našega naroda, koje se ove listine tiču, taj jim neće odreći svakoga znamenovanja. Istina je, one se tiču malo ne izključivo samih osob; one su, skoro sve, sáme darovnice: ali tko od nas neznade, da takove su sve starije listine, s kojimi razjasnjujemo prošlost na-

šega naroda? pà zar se, negda i sada, čitavo vrieme nevrti okolo njekih mužev i osob.

Početkom XII. vieka naš narod pozvà na priestol hrvatski ugarskoga kralja Kolomana, tè prisegnù viernost njemu i njegovim nasliednikom; on pako za se i za svoje nasljednike prisežè, da će nepovriedjena čuvati i braniti práva i nutrnju nezavisnost naroda hrvatskoga. Od tada narod hrvatski i narod ugarski imahu jednoga kralja, u osobi koga bijahu sjedinjeni. Ovaj savez bijaše dakle samo osobni (personalni), netičući se ni najmanje političke i narodne individualnosti naroda hrvatskoga, pridržavšega si sve one institucie, koje uživaše i za svoje narodne dynastie. Narod hrvatski i ugarski imahu jednu krunu; stupiše u odnošaj uzajemni jedan pored drugoga, a ne jedan pod ili nad drugim.

Uslied ove individualne nezavisnosti obiju narodov sluči se, da kadgod se nasliedstvom onaj obćeniti vez zakonito pretrgnù ili poremetì, u obema narodima pojaviše se različite težnje, kao izrazi raznolike i nepomiešane narodne individualnosti.

Tako kada iza bezčedne smrti (1290) Arpadovca Ladislava IV. dva pretendenta borahu se za ugarski priestol: Andrija unuk Andrije II. po sinu mu Stjepanu i Karlo Martell, unuk Ladislava IV. po kćeri mu Mariji: velikaši hrvatski i gradovi navlaš u Dalmaciji pristahu uz Karla, podupiranoga rimskom stolicom; pa i poslie njegove smrti (1295) izbraše za kralja sina mu Karla Roberta, koj narodu hrvatskomu ima najviše zahvaliti, da ga iza iznemogših Vaclava českoga i Ota bavarskoga, pošavših ženskom krvju od Bele IV., i narod ugarski izabrà za kralja. Tim putem narod hrvatski i ugarski, bivši u napasti opet ustrojiti dvie nezavisne države, opet se sjedinì u osobi jednoga kralja.

Ova individualna nezavisnost izrazì se opet poslie smrti Ljudevita I. (1382), kada većina naroda hrvatskoga odstupiv od njegove kćeri Marije i muža joj Sigismunda prionù uz Karla III. dračkoga († 1385) i njegova sina Ladislava.

Ova doba u životu naroda hrvatskoga je od velike važnosti i zanimivosti. U njoj bo dostojnim i jasnim načinom izrazì svoju narodnu i političnu nezavisnost od naroda ugarskoga, svoju jednakost s ostalimi nezavisnimi narodî evropskimi

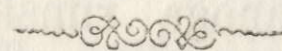
S toga od velike je koristi ovaj odsiek njegova života proučiti, ovaj dio njegove poviesti razjasniti.

A uprav tamo smieraju ovi izvadci iz regestah one porodice, koja Hrvatom ima najviše zahvaliti, što joj kruna sv. Stjepana u dio padè.

Njeke od priobćenih listin (br. I—III, IX) tiču se spomenikov, na kojih anžovinska obitelj osnivaše svoje právo na hrvatsko-ugarski priestol; ine opet napominju sredstva (br. X, XII), kojimi isto pravo obezbiediti nastojaše. Ostale listine s veće strane upoznavaju nas s muževî naroda hrvatskoga, koji bijahu privrženici gore navedenih kraljev, nagradivših jih toga radi svakojakimi podarbinami i povlasticami, ali s veće časti uštrbom inih, privrženikov madjarske stranke.

Odavle scienim, da će ova mala sbirka gdjekoje svietlo baciti na onovremeno političnо stanje naroda hrvatskoga; na muževe, koji mu stojahu na čelu; na stranke, u koje bijaše razciepljen; i na pozorište onodobnih sgod. Bila na korist prijateljem i njegovateljem narodne poviesti!

U Rimu na Jurjevo 1860.

I.

Anno 1270. 14. Septembris. Melfie.

Carolus I., rex Siciliae, nunciis suis dat facultates et jus mutuum foedus paciscendi cum Stephano V., rege Hungariae.

Karolus etc. Universis fidelibus Ecclesiae etc. Per has patentes literas omnibus volumus esse notum tam presentibus quam futuris, quod nos confidentes de prudentia Venerabilis et religiosi Viri Bernardi Abbatis honorabilis monasterii Cas(sinensis), et nobilis Baronis Aurelii de Carbaro, et magistri Bernardi de Brulio, dilectorum familiarium, consiliariorum et fidelium nostrorum, et plenam fiduciam apponentes facimus, constituimus et ordinamus eos procuratores nostros et nuncios speciales ad tractandum, faciendum et complendum ad honorem Dei et Sanctorum Ecclesiae, pacta et conventiones amicitie perfecte, et valentie, et iuvaminis de uno ad alium cum magnifico et illustri principe domino Stephano dei gracia Rege Ungarie, duce Transilvanie, et domino Cumanorum, Karissimo Amico nostro, per que nos teneamus ipsum bona fide adiuvare et defendere contra omnes principes et Barones et milites, et omnes homines, qui erunt inimici sui, et facere eis vivam guerram, et non facere inde nec treugam, nec guerram retrodictam, scilicet contra omnes Theotonicos et Theotonie aderentes prope ipsum ad quatuor dietas, et contra omnes existentes extra fidem Ecclesiae, et contra omnes alios homines de mundo, qui vellent sibi auferre aliquam terram suam vel qui eum hostiliter terram eius intrare, et eodem modo dominus rex Ungarie teneatur nobis in omnibus et per omnia contra predictos superius nominatos et alios inimicos nostros dare consilium, auxilium et iuvamen, et eis facere vivam guerram bona fide, et non facerc treugam, vel pacem, vel guerram retrodictam cum eis vel aliquo ipsorum absque nostro consilio et consensu, dantes dictis procurato-

ribus nostris vel duobus ex eis plenariam potestatem faciendi predicta omnia et alia pertinentia ad predicta cum ipso domino Rege, sicut ipsi domini Regi, et ipsis procuratoribus vel duobus ex eis videbimur expedire, et iurandi in anima nostra predicta attendere et servare, sicut ipse rex iurabit eis recipientibus nostro nomine, et observare salva semper fide, quam uterque nostrum tenetur S. Ecclesiae nostrae, promittentes nos ratum habituros et firmum quidquid predicti procuratores nostrí vel duo ex eis facient in predictis vel aliquo predictorum. In cuius rei testimonium presentes litteras fieri et sigillo maiestatis nostre iussimus communiri. Dat. Melfie XIIII. Sept. Ind. XIII.

Regest. v. 6 (Carol. I. a. 1269. D.) fol. 89.

II.

Anno 1270., 15. Septembris. Melfie.

Carolus I., rex Siciliae, a romano Pontifice et Cardinalium collegio petit confirmari pacta foederis cum Stephano V. rege Hungariae, nec non matrimonium ineundi inter suam filiam Isabellam et ejusdem regis filium Ladislaum.

Reverendissimo et Sanctissimo in Xto Patri domino pape, si est in presenti, et omnibus summis pontificibus futuris, et S. cetui Cardinalium... Karolus etc. Se ipsum ad pedes summi pontificis cum omni reverentia et honore, et d. d. cardinalibus salutem et sincere devotionis affectum. Per has patentes litteras Sanctitati Vestre facio manifestum, quod ad honorem dei et S. rom. Ecclesiae et totius fidei Xristianae fecimus et facere intendimus matrimonia et alia certa pacta cum magnifico principe domino Stephano illustri rege Ungarie, duce Transylvano et Sclavonie, et domino Cumanorum, catholico et fidelissimo sanctae nostrae Ecclesiae, et ut predicta prout in litteris suis et nostris videbitis contineri maiorem habeant firmitatem, requiro d. summum Pontificem et d. d. Cardinales apostolica Sede vacante, quod ipsa pacta debeant confirmare et dare litteras apertas ipsi regi Ungarie. Quod si ex parte nostra aliquis defectus interveniat, quod nos et filios

nostros, et omnes, qui pro nobis iurabunt, excommunicabitis, et totum regnum nostrum sit interdictum, donec adimpleverimus ipsa facta. In cuius rei testimonium presentes litteras fierri et sigillo maiestatis nostre iussimus communiri. Dat. Melfie XV. Septembris. Indictione XIII.

Regest. vol. 6 (Caroli I. a. 1269 D.) fol. 89.

III.

Anno 1270. (Ind. XIII.) Neapoli.

Carolus I. rex Siciliae Justitiaris terrae Labov et Comiti Molisii significat, quod Ysabellam karissimam filiam suam nuper copulaverit maritali conjugio egregio duci Ladizlao primogenito illustris regis Ungarie, et pro dote eidem filie ducenta millia marcarum argenti concesserit exhiberi.

Regest. Vol 6. (Caroli I. 1269. D.) fol. 29.

IV.

Anno 1271. 1. Novembris. Baroli.

Carolus I., rex Siciliae, „dohaneriis et fundicariis“ Baroli mandat, ut „Nicodemo Archidiacono Kaulucensi“, nuncio regis Hungarie, reduci cum sua familia in Hungariam, pro reditu suo tradant uncias auri 24.

Olim Arca D. fasciculus 33. Nro. 1.

V.

Anno 1278. 23. Septembris. Melfie.

Carolus I., rex Siciliae, Justiciario Capitanate jubet, ut, quemadmodum „per Guillelmum de

Brueriis intellexit", quam in portu Manfredoniae detinet navim, libere permittat discedere Tragurium.

Regest. a. 1268. O. fol. 2.

VI.

Anno 1278. 26. Septembris. Melfie.

Idem rex magistris procuratoribus Apuliae mandat, ut Sergio Picto permittant ducentas salmas ordei, et 100 salmas frumenti „in duobus vasellis onerari et assignari Guillelmo de Brueriis et judici Ade de Vigiliis, deferenda per eos ad vendendum apud Tragurium vel alia loca ipsarum partium".

Ibid.

VII.

Anno 1289. 2. Julii. Neapoli.

Carolus II., rex Siciliae, praelatos, comites et barones regni invitat ad „parlamentum" Neapoli 5. Septembris e. a. celebrandum „pro negociorum regni ordinacione", nec non ad solemnitatem Neapoli „festo Nativitatis B. M. V" instituendam, qua proposuit auctore domino Carolum primogenitum nostrum carissimum militari cingulo decorare. *)

Olim arca D. fasc. 25. N. 15.

*) Unde conspicuum est: Carolum Martellum 8. Septembris a. 1289 fuisse Neapoli militari cingulo a patre coram proceribus regni decoratum; et non, sicut Gianonius (lib. XXI, c. 3). et post eum historici hungarici, male deduxit: eadem die a. 1290 in regem Hungariae coronatum.

VIII.

Anno 1291. 28. Novembris. Neapoli.

Carolus, princeps Salernitanus et Vicarius in regno Siciliae, „Petro de Mara, secreto magistro portulano" et procuratori Apuliae mandat, ut cuidam Jursio extrahere sinat de portubus Apuliae sine jure exiturae frumenti salmas 200, et 100 hordei, vehendas ad partes Sclavoniae et Dalmatiae ad munienda castra Pauli Bani, Georgii et Mladeni fratrum, dominorum totius Slavoniae et Dalmatiae.

Olim arca D. fasc. 25. n. 15.

IX.

Anno 1291. 28. Novembris. Neapoli.

Carolus II. rex Siciliae, Secreto Apuliae significat, a se fuisse datam facultatem Ivano de Jadera sal et frumentum deferendi e portu Baroli vel Manfredoniae „ad terram Jadrae".

Regest. vol. 56. (Carol. II. a. 1291. A.) fol. 161.

X.

Anno 1292. 5 Januarii. Aquis.

Carolus II., rex Siciliae, et Maria eius consors, nobili viro Joanni, filio Henrici bani, largiuntur jus gladii et belli in regno Hungariae contra Andream III. et illius sequaces.

Karolus II. etc. et Maria eius consors, eadem gracia eorumdem regnorum regina et commitatuum Comitissa, nobili viro Jo-

hanni, filio Henrici Bani, dilecto et fideli suo etc. Ut fidei vestre sinceritas, servitia nostra et Karoli primogeniti nostri, regis Hungariae, in regno ipso contra invasorem eiusdem regni ac fautores et consentaneos suos libere et secure persequatur, vobis et aliis de familia et comitiva vestra contra invasorem predictum, eiusque fautores et consentaneos, in bona scilicet ac personas eorum, quamdiu eos in ipsius erroris devio durare contigerit, liberum belli ius et ferri licentiam, tenore presentium inpertimur ita, quod nullam penam, nec etiam iudicii faciem propterea formidetis. Dat. Aquis die 5. Januarii. V. Indict. (1292).

Regest. vol. 59 (Carol. II. a. 1291. 1292 C.) fol. 256.

XI.

Anno 1292. 6. Januarii. Aquis.

Maria regina, uxor Caroli II., Siciliae regis, regnum Hungariae, morte Ladislai IV. regis Hungariae absque liberis, jure successionis ad se devolutum cedit suo filio Carolo, principi Salernitano, et eius descendentibus, investiendo illius loco Henricum comitem Vademontis.

Maria dei gracia Jerosolimi, Sicilie et Ungarie provincie et Forche comitissa. Ad faciendam iustitiam in nationibus et pacem in populis nutriendam constituit dominus principes super terram, quibus deficientibus perit iustitia, pax turbatur, insurgunt odia, bachantur iniurie, cedes accedunt, ut ascendat clamor ad dominum, et abominatio subsequatur. Presentis itaque privilegii nostri tenore notum facimus universis presentibus et futuris, quod magnifico principe d. Ladislao, illustri rege Ungarie, fratre nostro, ab anno iam et ultra, prout fatorum crudelitate permissum est, sublato de medio, nullis legitimis liberis superstitibus ex eodem, nobis agentibus, prout adhuc agimus, in remotis, turbato presertim eiusdem regni regimine, use sunt illic omnium manus ad spolia, rapinas et strages adeo, ut relegata iustitia et iudicio dissoluto ibi iam non iuribus, sed viribus decernatur, de quibus omnibus miserabili plu-

ries eiusdem Regni fidelium ad nos rumore perlato, volentes eiusdem Regni statui providere sive successionis, sive consvetudinis, sive lectionis, sive quocunque alio iure vel modo id competere dinoscatur, Karolum primogenitum nostrum, Salernitanum principem, et honoris montis S. Angeli dominum, ad eiusdem regni Hungarie sedem et regnum, atque in ipsius regni regem ex deliberatione fidelium consilio eligentes ac praeeligentes, regnum ipsum Hungarie cum hominibus, vasallis, honoribus, dignitatibus, principibus, marchionatibus, ducatibus, comitatibus, Baronis, civitatibus, castris, villis, insulis, planis, montibus, agris, maritimis iuribus, iurisdictionibus, meri mixtique imperii et gladii potestate, nec non servitiis, tributis, rationibus et pertinentiis suis omnibus, tam infra quam extra regnum ipsum ad idem regnum spectantibus, prout predictus frater noster aut alii predecessores nostri predicta omnia vel singula tenuerunt vel tenere debuerunt. Viro nobili Henrico, comiti Vademontis, fideli nostro, ad hec solemniter constituto, recipienti nunc ac pro parte ipsius Karoli primogeniti nostri, ac per eundem comitem eidem Karolo et eius heredibus ex ipsius corpore legitime descendentibus in perpetuum, natis vel de cetero nascituris, de mera liberalitate, speciali gracia ac materne caritatis affectu concedimus, donamus et tradimus vel quasi, omneque dominium directum et utile ipsius regni in eundem comitem recipientem nomine ac pro parte predicti Karoli primogeniti nostri, ac per eundem Comitem in eundem primogenitum transferentes, eundem comitem recipientem nomine ac pro parte ipsius primogeniti nostri exinde per coronam auream et eiusdem regni vexilla solemniter investimus, materne benedictionis gracia et mandato subjuncto, quod idem primogenitus noster et heredes ipsius eiusdem regni populos caritate custodiat, iustitia dirigat ac pace disponat. In cuius rei fidem perpetuamque memoriam, ac eiusdem Karoli primogeniti nostri et heredum suorum cautelam, presens privilegium sibi exinde fieri atque sigillis principis incliti domini viri nostri d. Karoli secundi, dei gracia regis Jerusolimi, Sicilie, ducatus Apulie et principatus Capue provincie et forchie comitis et nostro fecimus comuniri. Actum et dat. Aquis in presentia eiusdem domini Regis viri nostri ac Venerabilium in Xto patrum Rostagni Archiepiscopi Aquensis et Guilelmi eppiscopi Dignensis, nec non nobilium virorum: Betrandi de Banfio comitis Anellini, Guancherii de Botta, Hugonis de Baurio, Johannis Scoti regie Marestalle magistri, Mathei de Adria regni Sicilie thesaurarii, et magistri rationalis, Alfanti de Solcriis Senescalli provincie militum, et aliorum

quam plurimum. Anno Incarnationis MCCXCII., die 6. Januarii. Ind. V.

Regest. vol. 59. (Caroli II. a. 1291. 1292. C.) fol. 27.

XII.

Anno 1292. 17. Aprilis, Neapoli.

Carolus Martellus rex mittit procuratores in Hungariam cum facultate sui loco acceptandi homagia fidelitatis a statibus et ordinibus eiusdem regni, ad se jure successionis et cessionis devoluti.

Karolus primogenitus Illustris Jerusolimi et Sicilie Regis, dei gracia Ungarie, Dalmacie, Croacie, Galicie, Rame, Servie, Lodomerie, Cumanie, Bulgarie rex, princeps Salernitanus, et honoris montis s: Angeli dominus. Tenore presencium notificamus universis, quod nos confesi de fide, prudenciu et experta constantia Venerabilis Viri domini I. Eppiscopi Ravellensis, virorumque religiosum s. domus milicie Templi, domini Huguicionis de Neapoli, iuris civilis professoris, et Guarini de Boys, Consiliariorum, familiarium et devotorum nostrorum, constituimus et ordinamus ipsos et quemlibet eorum in solidum ita, quod non sit melior condicio occupantis, nostros veros et legitimos procuratores et nuncios speciales adeundi ad partes regni Hungarie, petendum, requirendum et recipiendum nunc et pro parte nostra homagia et sacramenta fidelitatis ab hominibus dicti regni Hungarie, fidelibus nostris, cuiuscunque status, dignitatis aut condicionis existant; cum per obitum clare memorie d. Ladislaij, olim regis Hungarie, carissimi avunculi nostri, regnum ipsum ad excellentem principissam, dominam Mariam, Jerusolimi et Sicilie reginam illustrem, carissimam genitricem nostram, sororem ipsius tanquam ad..... ratione successionis, et ad nos ratione cessionis legitime per eam noviter in nos debita solemnitate translata, nuper sit rationabiliter devolutum. Nos eorum Homagia et Sacramenta fidelitatis ipsis, vel ipsorum alteri, nomine et pro parte nostra prestita, ac si nobis personaliter facta essent firmiter tenore presentium acceptamus. In cuius rei testimonium presens procurationis et commissionis scriptum fieri et sigillo nostro pendenti mandavimus communiri: Actum et datum Neapoli anno domini MCCXCII., die 17. Aprilis. Ind. V. Regni nostri anno I.

Regest. vol. 56. (Caroli II. 1291. A.) fol. 99.

XIII.

Anno 1292. 19. Augusti. Brinoniae.

Carolus II., rex Siciliae, comitibus Paulo, bano Croatiae, et fratribus Georgio et Mladeno confirmat omnes donationes illis factas a suo filio Carolo, rege Hungariae, ob insignia servitia huic ab iisdem praestita in acquirendo regno Hungariae.

Karolus II., dei gracia rex Jerusolimi, Sicilie, ducatus Apulie et principatus Capue, provincie et forcalguere Comes, universis presens privilegium inspecturis. Cum devotorum nostrorum merita respicimus eos in solidiori devotione firmamus, et ad id animamus alios per exemplum. Considerantes igitur devotionem sinceram, quam viri nobiles Paulus Chrovacye Dalmacieque banus, Georgius et Mladinus comites, fratres eius gesserunt ab hactenus erga nos et gerunt ad presens; attendentes etiam, quod ipsi certa servitia Karolo primogenito nostro, regi Ungarie, principi Salernitano et honoris montis s. Angeli domino, in aquisitione dicti regni sui Hungarie efficacia, opera, iam laudandis principiis prestiterunt et autore domino prestare poterunt in futurum, de speciali gracia et certa sciencia concessionem, donationem et confirmacionem eisdem fratribus et heredibus ac successoribus quibuscunque ipsorum ex eis legitime descendentibus facte per prefatum Karolum primogenitum nostrum, regem Hungarie de territorio, bonis et iuribus infrascriptis, videlicet: tenimento seu territorio, quod dyesnich vulgariter appellatur, nec non progenie seu generatione, que vocatur Suczunuy et Pset, que est iuxta territorium predictum, et ab inde usque ad confinia provincie, que dicitur Bosna; ac eciam de eo, quod dictus primogenitus noster Ungarie rex dictis fratribus et predictis heredibus eorum concessit et donavit de Chroacia et dalmacia, quantum scilicet protenditur a finibus comitatus de Che-

lum usque Seniam, Gazecham et Modrussiam cum omnibus Baronibus, Vasallis, civitatibus, castris et villis ac omnibus infra se positis maris insulis adiacentibus, et omnibus iuribus et pertinentiis suis tenendis, regendis, habendis et possidendis per ipsos, predictis omnibus libere ad eorundem omnimodam voluntatem nostram benigne prestamus assensum, dictasque concessionem, donacionem et confirmacionem, quatenus in privilegio prefati Karoli primogeniti nostri regis Hungarie eis indulcto exinde continentur, ratificamus et acceptamus, ac huius privilegii nostri robore communimus. In huius autem rei testimonium, et predictorum fratrum et heredum eorum cautelam presens privilegium eis exinde fieri et pendenti sigillo maiestati nostre iussimus communiri. Actum et datum Brinonie (Brignano penes Salernum) anno d. MCCXCII., die 19. Augusti. Ind. V.

Similes facte sunt sigillo dne Regine pro eisdem verbis competenter mutatis, ut supra.

Regest. vol. 59. (Caroli II. a. 1291. 1292. C.) fol. 40.

XIV.

Anno 1292 19. Augusti. Brinoniae.

Carolus II., Siciliae rex, Ladislao, primogenito filio Stephani regis Serviae, ob servitia sibi praestita donat in perpetuuum ducatum Slavoniae cum terris in eodem ducatu sitis bani Radislai et Joannis cum fratre suo, nec non Dujmi Comitum Vegliae, Modrušae et Vinodolii.

Karolus II. etc. ut supra. Considerantes igitur devotionem sinceram, quam vir magnificus Ladislaus, filius primogenitus illustris principis Stephani, regis Servie, erga nos gessit ab olim, et gerit continue, attendentes etiam grata eius obsequia nobis hactenus prestita, atque prestare poterit in futurum de speciali gracia et certa sciencia concedimus, damus et confirmamus eidem Ladislao et heredibus ac successoribus eius quibuscunque ex eo legitime descendentibus in perpetuum ducatum Sclavonie, preterea terras, quas possidet Radislaus Banus cum fratribus suis, preterea

eciàm terras, quas tenent et possident infra dicionem predictam comes Johannes de Veglia, Modrussa et Vinodolis cum fratre suo et comes duymus consobrinus fratris eiusdem comitis Johannis, comes eiusdem comitatus, dum tamen ipsi in nostra fidelitate consistant, tenendum, regendum, habendum et possidendum per ipsum et heredes suos libere ad eorum commodam voluntatem. In cuius rei etc. dat. ut supra i. e. anno d. MCCXCII., die 19. Augusti.

Regest. vol. 59. (Caroli II, a. 1291. 1292. C.) fol. 39.

XV.

Anno 1292. 1. Decembris. Neapoli.

Carolus Martellus, rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc., Racislao, Bano Slavoniae, confirmat donationem certorum bonorum factam ipsi a rege Ladislao IV.

Karolus primogenitus illustris Jerusolimi et Sicilie regis, dei gracia Ungarie, Dalmacie, Croacie, Gallicie, Rame, Servie, Lodomerie, Cumanie, Bulgarieque Rex, princeps Salernitanus & montis S. Angeli dominus. Nostri gratiam culminis adaugere nos cernimus, cum clementer agendo de subditis dignis bene meritos regalis nostrae munificentiae graciis prosequimur. Sane vir nobilis Racislaus banus Sclavonie, fidelis noster, certa bona in regno nostro Ungarie sibi dudum a bone memorie domino Ladislao rege Ungarie predecessore ac auunculo nostro karissimo asserit munificia fuisse donacione concessa, illaque nunc iuste ac pacifice possidere, supliciter petiit donationem & concessionem huiusmodi confirmationis nostre patrocinio comuniri. Nos itaque ipsius Racislai fide laudabili meritisque pensatis, ipsum uolentes nostre gratie plenitudine prosequi donationem huiusmodi regiam de bonis ipsis, ipse nunc iuste tenet & possidet, prout quidem facta fuit, tenore presencium confirmantes, illam presentis ratificationis nostre munimine roboramus, presens nostrum privilegium dicto Racislao in huius rei memoriam concedentes. Datum Neapoli anno domini MCCXCII die primo decembris. VI. Indict. Regni nostri anno primo.

Regest. vol. 170. (Caroli II. a. 1307—1308.) fol. 183.

XVI.

Anno 1293. 8. Februarii. Cometi.

Karolus II, rex Siciliae, eiusque filius Carolus rex Hungariam mittunt legatos Petrum Passanem militem, et Basilium de Vigiliis iudicem ad ducem et Commune Vehet orum, ut „cum Karolus sit verus et legitimus heres ac successor regni Ungariae", recederent ab Andrea; nec sinerent seduci ab hoc eo, „quod ad suum subsidium promittat eis certas immunitates et dona."

Regest. vol. 60. (Carol. II. a. 1292. C.) fol. 65.

XVII.

Anno 1293. 9. Maji. Neapoli.

Karolus, rex Ungariae, portulanis Brundusinis mandat, ut „Archiepiscopum Antibarensem ad patriam redeuntem evehere de portu Brundusii tres mulos aut mulas, nec non ordeum pro annona ipsorum sinant."

Regest. vol. 60. (Caroli II. a. 1292. C.) fol. 123.

XVIII.

Anno 1293. 15. Junii. Neapoli.

Idem Carolus Secretis Apuliae mandat, ut „venerabili P. M(ichaeli), Archiepiscopō Antibarensi sine ulla difficultate permittant evehere sal Antibarim, cui concessit iam indultus scripturam, et quidem inclitorum principum regis et regine Rasciae, charissimorum consanguineorum suorum (nostrorum) dilectionis intuitu inductus."

Regest. vol. 56 (Caroli II. a. 1291 A.) fol. 171.

XIX.

Anno 1293. 22. Junii. Bari.

Idem rex nobilem virum „dompnum Maurum Zabilinum de Zadara", quem ob eius in se merita suo „consortio exin aggregare intendit", in sui praesentiam vocat.

Regest. vol. 63 (Carol. II. a. 1293. 1294 A.) fol. 164.

XX.

Anno 1293. 23. Junii. Nuceriae.

Carolus II., rex Siciliae, Justitiaris terrae Hidrunti iubet querulanti Michaeli, filio Camurtii de civitate Spalatri restitui merces et res (vel aequivalentem pecuniam) eidem per Leonardum de Monila et socios vi ablatos „é barcha cuiusdam Junii Dušice de civitate ipsa, onerata pannis, laneis, carnibus, passulis, aliisque mercibus et rebus", dum transfretaret in Apuliam.

Regest. v. 58 (Carol. II. a. 1291. 1292. A.) fol. 232.

XXI.

Anno 1293. 23. Junii Tarasconie.

Carolus II., Siciliae rex, et Maria regina, illius consors, filio Carolo, regi Hungariae, dant „liberum arbitrium et plenam potestatem conferendi in eodem regno Ungarie terras, castra, villas, honores, banatus, dignitates et libertates."

Regest. Vol. 61. (Caroli II. a. 1292. 1293. A.) fol. 29.

XXII.

Anno 1293. 24. Junii. Tarasconie.

Idem rex et regina significant: se omnes et singulos Banos, comites, nobiles, plebeios et cuiuscunque conditionis, quos Elisabetha regina, relicta Ladislai regis Ungariae dicet esse et fuisse fideles primogenito suo Karolo regi Ungariae, in sua gratia habituros et retenturos.

Ibid.

XXIII.

Anno 1293. 5. Julii. Melfie.

Carolus II., rex Siciliae, Petrum de Florentia et Heristasium de Trano constituit suos procuratores „ad partes Tusciae", levaturos a nonnullis communitatibus pecuniam promissam, sibique necessariam ad expensas, „quas necessarie exigit prosecutis recuperationis regni Ungarie ad Karolum primogenitum nostrum.. per succesionem legitimam devoluti; ad quod utique recuperandum et eripiendum de manu occupatoris ipsius nostre, dictique regis vires in brevi cum eterni regis auxilio potenter insurgent."

Regest. vol. 63. (Caroli II. a. 1293. 1294. A.) fol. 186.

XXIV.

Anno 1293. 8. Julii. Melfie.

Carolus II., rex Siciliae, eius consors regina Maria et filius Carolus, rex Hungariae, notum faciunt universis: se „Paulo bano Chroatorum et comiti Georgio, et eorum alteri veniendi simul vel separatim ad presentiam suam (nostram), morandi et abeundi, cum voluerint.. licentiam et securitatem plenariam in personis et rebus eorum dedisse."

Regest. vol. 63. (Caroli II. a. 1293. 1294. A.) fol. 173.

XXV.

Anno 1293. 30. Novembris. Neapoli.

Carolus II. Justitiario Capitanatae provinciae iubet, ut „Comiti Georgio fideli nostro de partibus Sclavoniae", qui per nuncium nob. virum Johannem de Jacobo conquestus est, quod Damianus de Tragurio, qui in vasello ipsius Comitis redux cum mercibus ex Aprucio „more piratico" in alto mari a nonnullis hominibus

Temularum cum gallono armato spoliatus fuit mercibus, convocatis „patronis, nauclero et aliquibus marenariis galloni praedicti, satisfaciat, retentamque navim restitui faciat.“

Regest. vol 61. (Caroli II. a. 1292. 3. A.) fol. 91.

XXVII.

Anno 1294. 27. Aprilis. Neapoli.

Carolus II., rex Siciliae, Justitiariis et iudicibus regiae curiae mandat, ut satisfaciant Mathiae Derchie et Petro Thome civibus et mercatoribus Ragusinis, quos referentibus Rayneris Michaelis consule Veneto in Apulia, et Luca de Muco ambasciatore ragusino, dum e Romania versus Dalmatiam navigarunt, habitatores Neapolitani Marcus Vulcan et Ystla more piratico invaserunt, barcam grano, sale, cera et aliis mercibus onustam spoliarunt, ipsosque mercatores male tractarunt.

Regest. vol. 63. (Caroli II. a. 1293. 1294. A.) fol. 74.

XXVII.

Anno 1294. 20. Junii. Bari.

Carolus rex Hungarie nobili viro Paulo Bano, cuius „consilio super prosecutione negotii de regno Ungarie uti vult“, dat liberum indultum et facultatem in sui presentiam veniendi, in regno commorandi et redeundi cum universo comitatu suo.

Regest. vol. 63. (Caroli II. a. 1293. 1294. A.) fol. 164.

XXVIII.

Anno 1295 12. Februarii. Romae.

Carolus II., rex Siciliae, filium suum Carolum regem Hungariae nominat suum in regno Siciliae Vicarium, quum ipse cum Nobilium suorum deliberatione „versus ultramontanas partes decreverit ire.“

Regest. vol. 73. (Caroli II. a. 1294. 1295. A.) fol. 166.

XXIX.

Anno 1300. 8. Decembris. Neapoli.

Carolus II. rex mandat Henrico de Hervila magistro portullano Apuliae, ut fr. Petro de Andrea Ord. Praedic. permittat evehere e portubus Baroli et Manfredoniae in Sclavoniam ad Carolum de Hungaria, regis nepotem (i. e. Carolum Robertum), sine iure exiturae et tareni 600 frumenti, et hordei salmas.

Olim arca B. fasc. 45. N. 4.

XXX.

Anno 1301. 19. Januarii. - Barii.

Carolus II. rex Henrico de Herilla mandat, ut nuncio Pauli, Croatorum bani et affinis sui, permittat sine iure exiturae et tareni de portu Manfredoniae extrahere 300 salmas frumenti.

Olim arca B. fasc. 53. n. 13.

XXXI.

Annc 1306. 24. Martii. Neapoli.

Carolus II., rex Siciliae, confirmat pacta et conventiones a filio suo Philippo principe Taranti factas cum rege Rasciae, dum Romaniam suae subjiceret ditioni.

Regest. a. 1306. J. fol. 35. Cf. *Kukuljević:* Putovanje u Italiju. Arkiv knj. IV., str. 256.

XXXII.

Anno 1391. 15. Junii. Gaietae.

Ladislaus rex fratribus Paulo, Petrico et Joanni de Sarus ob illorum erga se et fratrem Carolum merita donat castrum Nivnam in Comitatu de Valco, et castrum de Oriovo in Comitatu de Posega, devoluta ad curiam regiam a Joanne Trutel, sequace regis Sigismundi.

Ladislaus dei gracia rex &cc. Universis praesentes litteras inspecturis presentibus et futuris. Exultat potentiam principum munifica remuneratio subiectorum, quippe recipientium fides crescit ex premio et alius ad obsequendum deuocius animatur exemplo. Sane attendentes merita sincere devotionis et fidei Pauli de Sarus fratris Petritze de Sarus, Ordinis S. Johannis Hierosolymit. et Johannis de Sarus fratrum carnalium... familiarium et fidelium dilectorum, nec non grata, utilia et accepta servitia per eos clare memorie dno regi Karulo tertio, reverendo domino genitori nostro, dum vixit, et nobis consequenter impensa, nullis parcendo suarum personarum periculis laboribus et expensis, queve nostre maiestati praestant et prestiterunt, et speramus ipsos in posterum de bono semper in melius continuatione laudabili prestituros. Ex quibus

ipsos reputamus speciali nostra gracia fore dignos, ut presens erga dictos Paulum, fratrem Petritzam et Johannem non omittamus exercere nostre liberalitatis officium, quos letum cupimus conueniens eorum meritis suscepisse talentum: Eisdem Paulo, fratri Petritze, et Johanni, ac ipsorum, et cuilibet eorum heredibus masculini sexus ex ipsorum corporibus legitime descendentibus, natis iam et in antea nascituris, in perpetuum castrum Niunam in Comitatu de Vulco, et castrum Oriouam in Comitatu Posege de regno Sclavonie posita, que fuerunt Johannis Trutel rebellis nostri notarii, per ipsius rebellionem notariam, et lesae maiestatis nostrae crimen adhaerendo emulis et rebellibus nostris regni nostri Hungariae sequacibus, adhaerentibus et fautoribus eorum aliaque nefanda per ipsum comissa in personam dicti condam domini genitoris nostri ad manus nostre curie iuste et rationabiliter deuoluta cum forteliciis et hominibus, vasallis, iobagionibus, reoditibus, censibus, seruitiis, domibus, possessionibus, uineis, olivetis, terris cultis et incultis, montibus, planis, pratis, silvis, nemoribus, pascuis, arboribus, molendinis, aquis et aquarum decursibus, piscariis. cholonicis iuribus, iurisdictionibus et pertinentiis earum, omnibus, ac sub his metis, terminis et confinibus, sub quibus castra ipsa per dictum Johanem Trutel ante praedictam eius rebellionem notariam tenta et possessa fuerunt, tenore presentium de certa nostra scientia ac cum consensu et auctoritate serenissime d. d. Margarite, dei gracia regine praedictorum regnorum, et reverende genitricis et Balie, tam nomine suo quam Rmi. in Christo patris d. Angeli tit. s. Laurentii in Damaso presb. Card. apost. sedis legati, nostri similiter Balii hinc absentis, nostro nomine, et irrevocabilis donationis titulo iuxta usum et consuetudinem dicti nostri regni Hungariae tenore presentium concedimus et donamus per eosdem Paulum fratrem Petritza, Johannem, ac praefatos ipsorum et cuiuslibet eorum heredes immediate et in capite et nostris in dicto regno nostro Hungarie heredibus et successoribus, sub servitiis et recognitionibus propterea debitis et praestari solitis tenenda et possidenda investientes eundem fratrem Petritzam pro se ipso et ipsius heredibns, ac praefatis Paulo et Johanne fratribus suis et cuiuslibet et eorum praedictis haeredibus de presenti nostra concessione et gracia per nostrum annulum presentialiter, ut est moris. Quam investituram vim et efficaciam vere donacionis et realis assecucionis castrorum praedictorum volumus

et decernimus obtineat... In cuius rei testimonium presentes litteras exinde fieri et pendenti maiestatis nostre sigillo iussimus communiri. Dat. Gaiete.. a. d. MCCCLXXXXI., die 15. mensis Junii.

Regest. vol. 362. (Ladisl. a. 1390. B.) fol. 73. Cf. *Kukuljević: Putovanje u Italiju.* Arkiv knj. V, str. 356.

XXXIII.

Anno 1391. 7. Julii. Gaïetae.

Ladislaus rex nobilo viro Ladislao Cerniljević de Sava ob illius erga se fidelitatem donat possessiones duas in banatu de Vulko positas atque a fratribus Gregorio et Ladislao criminis laesae maiestatis reis ad curiam regiam devolutas.

Ladislaus dei gratia rex &cc. Universis presentes litteras inspecturis tam presentibus quam futuris. Gratia et meritis ad beneficas collationes astringimur. Sed quos milicie decore cuperamus confere munera, quibus ipsam honorifice possint conservare militiam, rationabiliter obligamur. Sane attendentes mèrita sincere devotionis et fidei viri nobilis Ladislai de Zernigleuich de Saua, militis familiaris et fidelis nostri dilecti, grataque utilia et accepta seruitia, que clare memorie dno. regi Karulo reuerendo dno. genitori nostro, dum vixit, nobis etiam praestitit hactenus, suae personae periculis, sumptibus et laboribus non parcendo, queve nostre maiestati praestat ad praesens, et speramus ipsum in posterum de bono in melius praestiturum, se redens propterea conspectui nostro gratum, nec minus advertentes, quod dictum Ladislaum virum utique multiplici uirtute et probitate refectum militari cingulo nuper decorauimus, cui simul cum militia munus aliquod gratum impendere, quo etiam honorabilius possit conservare militiam, dignum et rationabile reputamus eidem Ladislao et suis heredibus masculini sexus ex suo corpore legitime descendentibus, natis iam et in

antea nascituris, in perpetuum infrascriptas possessiones, quae fuerunt quondam Gregorii Thotos de Rescsane militis... et Ladislai fratris sui, notorum nostrorum rebelium: Uzherestur et Hiaporisirsra (?) in banatu de Valko positas et tam per ipsius Ladislai et fratris sui rebellionem notoriam et laesae maiestatis nostrae crimen, adhaerendo emulis et rebellibus nostris regni nostri Hungariae sequacibus et fautoribus eorum, aliaque nefanda comissa contra honorem et statum nostrum nunquam et perperam per eosdem, ad manus nostre curie iuste et rationabiliter devolutas cum fortalitiis et hominibus, Vasallis, iobagionibus, redditibus, censibus, servitiis, domibus, possessionibus universis, olivetis, terris cultis et incultis, montibus, planis, pratis, silvis, nemoribus, pascuis, arboribus, molendinis, aquis et aquarum decursibus, piscariis, cholonicis iuribus, iurisdictionibus et pertinentiis earum omnibus; ac sub his metis, terminis et confinibus, sub quibus possessiones ipsae per dictos Gregorium et Ladislaum fratres ante praefatam eorum rebellionm notoriam tente et possessae fuerunt, Ex certa nostra scientia, ac cum consensu et auctoritate serenissime dne. dne. Margarite dei gracia regine predictorum regnorum, et reverende genitricis et balie, tamquam nomine suo, quam reverendissimi in Xto. patris dni. Angeli tituli S. Laurentii in damaso presbyteri cardinalis, apost. sedis legati, nostri similiter balii hinc absentis, nostro nomine, et irrevocabilis donationis titulo iuxta usum et consuetudinem regni nostri Hungariae tenore presentium concedimus et donamus per eundem Ladislaum pro se et dictis suis heredibus et successoribus sub seruitiis et recognitionibus propter illa debitis et praestare solitis tenendas et perpetuo possidendas, investientes eundem Ladizlaum pro se et dictis suis haeredibus de praesenti nostra concessione et gracia per auunculum nostrum presentialiter ut est moris. Quam investituram vim et efficaciam vere donationis et realis assecucionis, possessionem praedictam volumus et decernimus obtineat, superioritate quidem et fidelitate nostra, praedictisque recognitionibus et seruitiis praedictis possessionibus curie nostrae debitis ab praestari solitis, aliis quoque nostris et cuiuslibet alterius iuribus semper soluit. In cuius rei testimonium praesentes litteras exinde fieri et pendenti maiestatis nostrae sigillo iussimus communiri. Datum Gaiete in absentia Logothete per virum nobilem Donatum de Arctio, legum doctorem etc. Anno d.

MCCCLXXXXI., die 7. mensis Julii, XIV. Indict. regni, nostri anno V.

Regest. vol. 362. (Ladisl. 1390. B.) fol. 64. 65.

XXXIV.

Anno 1391. 17. Julii. Gaietae.

Ladislaus rex Hervojae Vojvodae Bosnensi et ejus fratri Bano Vulco, ob illorum in se, patremque insignia merita, opemque in adquirendo et defendendo regno Hungariae, donat et confirmat banatum Dalmatiae et Croatiae cum omnibus juribus.

Ladislaus dei gratia rex etc. magnificis viris Hervoye Vayvade Boznensi, et Vulco Bano fratribus, nostrisque consiliariis et fidelibus dilectis gratiam et bonam voluntatem. Attendentes merita sincere et constantis vestre devotionis et fidei, qua erga clarae memoriae dominum regem Karolum, reverendum dominum Genitorem nostrum, dum vixit, et nos laudabiliter claruistis, nec non grata grandia vestra et fructuosa seruitia, per Vos dicto dno. genitori nostro, dum humanis rebus potitus extitit, signanter in acquisitione regni nostri Hungariae ac propugnatione tam regis praedicti, quam etiam regni nominati, scilicet ab insultibus & perversis conatibus emulorum & rebelium regiorum, paternorum atque nostrorum, et nobis etiam fideliter et laudabiliter praestita, personas vestras exponendo sub dubie partis euentibus, nec personalia pericula sumptus, labores et cedes formidando, quae maiestati nostrae praestatis ac praestitistis, & speramus nos inposterum de bono semper in melius prestituros, ex quibus nos amplioris nostre remunerationis gratia dignos & bene meritos reputamus; verum tamen de uestre synceritatis, constantie, invicte fidei robore, virtute, meritis et strenuitate probata, quos semper inuenimus nostri honoris, status & nominis zelatores precipuos in subscriptis & maioribus longa rerum experientia confidentes, vobis banatum regnorum nostrorum Dalmatie et Crohacie cum terris, villis, castris, oppidis, iuribus, iurisdictionibus, autoritatibus, potestatibus et portibus omnibus et singulis ad dictum banatum spectantibus et pertinentibus quovis modo, & aliis eis modo et forma, quibus ac si et prout de huiusmodi banatu per recolende memorie dnum. Ludovicum dei gracia Hungarie, Dalmatie &c. regem nobis honorabilem tanquam patrem, provideri consuevit, coadauxit de terra nostra scilicet, ac cum consensu et auctoritate serenissime dne. dne. Margarite, dei gratia regnorum praedictorum regine reverende genitricis & Balie nostre, tam nomine suo, quam reverendissimi in Xto. patris dni. Angeli s. Laurentii in damaso presbiteri Cardinalis, apost. sedis legati, nostri similiter balii hinc absentis, usque suam ac nostram beneplacitam voluntatem tenore presentium confirmamus pro honore, volentes & intendentes expresse, quod vos tanquam bani regnorum praedictorum, per nos quidem ordinati, illis honoribus, favoribus, libertatibus, imunitatibus, exemptionibus, privilegiis, praerogativis et gratiis, ubilibet de cetero paciamini et gaudeatis, quibus alii bani dictorum regnorum, qui fuerunt pro tempore passi et gavisi hactenus extiterunt. Quocirca fidelitati vestre precipimus, quatenus onus predictum ylariter et liberaliter assumentes, onus, quod ad dictum banatum spectat, dt pertinet; ad honorem et fidelitatem nostram sic curetis fideliter, vigilanterque exequi, quod per merita gestorum bene et laudabiliter, et actus probatos experientiae ad majora possitis per nostram Excellentiam promoveri. Nos eciam universis et singulis castellanis sive custodibus quorumcunque Castrorum, oppidorum et fortalitiorum ad banatum ipsum spectantium, nec non comitibus, baronibus, Vicariis, rectoribus, reculis, iudicibus, iuratis officialibus,, communitatibus, hominibus et personis aliis per dicta regna Dalmatie et Croatie constitutis, praesentibus et futuris damus vigore praesentium, et per alias nostras literas expressius in mandatis, quod dicti castellani seu custodes vobis tanq banis regnorum praedictorum, vel aliis vestro nne., castra, oppida et fortalitia praedicta, quae tenent assignare debeant, tenenda et custodienda p. vos, prout ad banatum ipsum ptinet; ceterique praedicti alii Vobis tanquam banis regnorum eorundem ad huiusmodi honorem et fidelitatem nostram efficaciter hobedire debeant, intendere et parere. Has nostras litteras magno penso majestatis

nostrae sigillo munitas vobis in praemissorum testimonium concedentes. Data Gayete in absentia logotheti et prothonotarii per nobilem virum Donatum de Aretio. Anno dni. MCCCLXXXI., die XVII. mensis Julii, Ind. XIV. regn. nostr. a. V.

Regest. vol. 362. (Ladislai a. 1390. B.) fol. 40 41.

XXXV.

Anno 1391. 17. Julii. Gaietae.

Ladislaus rex nobili viro Dragisae, filio vojvodae Vukačii, ob eius opera sibi et fratri Carolo in acquirenda corona regni Hungariae praestitam donat in perpetuum villas Srida et Zabić.

Ladislaus dei gracia rex etc. Universis presentes litteras inspecturis, tam presentibus quam futuris. Benemeritis principem providere fidelibus et si gracie plenitudo svadeat, obsequiorum quodamodo gratitudo compellit. Sane attendentes merita sincere devotionis et fidei viri nobilis Dragisse militis, filii quondam viri magnifici Vulkach vayvode, dilecti fidelis nostri, grataque, grandia, utilia et fructuosa seruicia per eum clare memorie dno regi Karulo, reverendo dno genitori meo,dum vixit, signanter in aquisitione regni nostri Hriae, nobisque consequenter impensa, personae suae periculis, laboribus et sumptibus multiplicibus non parcendo, queve nostre maiestati prestat ad presens et speramus ipsum in posterum de bono semper in melius continuatione laudabili prestiturum, reputantes eum propterea nostre retributionis dabili prestiturum, gracia benemeritum atque dignum: eidem dragisse ac suis heredibus masculini sexus ex suo corpore legitime descendentibus, natis iam, et in antea nascituris in perpetuum infrascriptas villas, videlicet villam Srida in prucia sane et villam Zabich in pertinentiis castri Kluz positas, et ad nos et nostram curiam spectantes et legitime pertinentes; cum castris seu fortaliciis, hominibus, vasalis, Jobagionibus, redditibus censibus, seruitiis, domibus, possessionibus

universis, olivetis, terris cultis et incultis, montibus, planis, pratis, silvis, nemoribus, pascuis, arboribus, molendinis, aquis et aquarum decursibus, piscariis, cholonicis iuribus, iurisdictionibus et pertinentiis earum omnibus; ac sub his metis, terminis et confinibus, sub quibus ville predicte per eandem nostram curiam tente et possessae fuerunt ex certa nostra scientia, ac cum consensu et auctoritate serenissime domine d. Margarite, dei gracia regine praedictorum regnorum et reverende Genitricis et balie, tam nomine suo quam Rmi in Christo patris d. Angeli tit. s. Laurentii in damaso presbyteri Cardinalis, apost. sedis legati, nostri similiter balii hinc absentis, nostro nomine et irrevocabilis donationis titulo iuxta usum et consuetudinem regni nostri Hungarie tenore presentium concedimus et donamus per eundem dragissam et dictos suos heredes, immediate et in capite nobis et nostris in dicto regno nostro Hungariae haeredibus et successoribus sub seruitiis et recognitionibus propterea debitis et prestari solitis tenendas et perpetuo possidendas, investientes virum nobilem Ladizlaum Zermiglenich de Saua militem familiarem et fidelem nostrum dilectum pro eodem dragissa et dictis suis haeredibus de praesenti nostra concessione et gracia per annulum nostrum presentialiter ut est moris. Quam investituram Viri et efficaciam vere donacionis et realis assecucionis villarum praedictarum volumus et decernimus obtineat, superioritate quidem et fidelitate nostra, praedictisque recognitionibus et servitiis praedictis villis curiae nostrae debitis ac praestari solitis, aliis quoque nostris et cuiuslibet alterius iuribus semper saluis. In cuius rei testimonium presentes litteras exinde fieri et pendenti maiestatis nostre sigillo iussimus communiri. Dat. Gaiete in absentia logothete per virum nob. donatum de Aretio etc. Anno d. MCCCLXXXXI., die 17. Julii.

Regest. vol. 362. (Ladisl. a. 1390. B.) fol. 65.

XXXVI.

Anno 1391. die 17. Julii. Gaietae.

Ladislaus rex Francisco Petrucio et Carlucio de Bellante fratribus, suis familiaribus ob eorum

merita et servitia sibi et fratri Carolo praestita in perpetuum donat „villam unam Jazana de pertinentiis castri nostri Ostrovice, quae, prout nobis exponituur viginti focularium hominum et 60 florenorum auri redituum annuorum non excedit.“

Regest. vol. 361. (Ladisl. a. 1390. A.) fol. 45.

XXXVII.

Anno 1391. 8. Octobris. Gaietae.

Ladislaus rex episcopos et proceres Hungariae vult plenam adhibere fidem iis, quae regius nuncius Sebastianus Hungarus illis oretenus dicet circa ea, quae sibi retulerant per episcopum Zagrabiensem.

Ladislaus dei gratia rex &cc. reverendis fratribus Archiepiscopo Strigoniensi... Epo Varadiensi... Epo Vaciensi & aliis praelatis regni nostri Ungarie & aliorum regnorum annexorum eidem, nec non viris magnificis Stephano Vayvode, dicti regni nostri Ungarie palatino, Johanni bano Machoviensi in regnis predictis nostro vicario generali, Stephano filio quondam dyonisi vayvode, Ladislao vayvode, Ladizlao de Lochoncz, Emerico bano, detrico fratri suo, Georgio filio quondam Nicolai de Secz regni Ungarie palatini, Gregorio eius fratri, Johanni filio Simonis de Mornez, Paulo de Bistoy, Georgio eius fratri, Folcatio filio Petri vayvode, Emerico Mancino eius fratri, Nicolao de Zambo dicti regni nostri Ungarie regalium Tauernicorum magistro, & Johanni de Vuich eius nepoti aliisque dictornm regnorum Proceribus, magnatibus, vayvodis, banis, comitibus, consiliariis & fidelibus nostris dilectis gratiam & bonam voluntatem. Super nonnullis, quae vestri parte a reuerendo patre p. Epo Zagrabiensi consiliario & fideli nostro dilecto nuper accepimus, queve nobis iudicialiter aduenere gratissima dicta fiducialiter comissum. — Sabastiano Hungaro & .... familiaribus & fidelibus nris dilectis, quos ad vos & vestrorum quemlibet presentari volumus, per eos vobis & vestrum unicuique referenda oretenus nostri parte. Ideoque dictorum Sabastiani & ..... relationibus velitis adhibere fidem credulam & indubiam tanquam nobis. Has autem nostras litteras magno nostro pendente sigilo in praemissorum testimonium iussimus communiri. Datum Gaiete in absentia etc. per virum nobilem donatum de Aretio etc. Anno d. MCCCLXXXXI., die VII. Octubris, regnorum nostrorum anno quinto.

Regest. vol. 361 (Ladisl. a. 1390. A.) fol. 45.

XXXVIII.

Anno 1392. 19. Octobris. Gaietae.

Ladislaus rex Herconi Matiević et fratribus, nec non Ladislao et Ostojae Mikčić fratribus, confirmat villas Lipovac et S. Martini in Verbas, donatas quondam a Bela rege Hungariae progenitoribus eorum.

Ladislaus dei gratia rex etc. Uniuersis presentes litteras inspecturis tam presentibus quam futuris. Licet adictionis plenitudo non egeat, nec firmitatem exigat quod est firmum, confirmatur tamen interdum, quod robur obtinet, non quod necessitas exigat, sed ut suffragium illi cautelae plenioris accedat. Sane pro parte virorum nobilium Hercho Matievich et fratrum, nec non Ladizlai Hostoye Michzich fratrum, nostrorum dilectorum fuit maiestati nostre nouiter suplicatum humiliter, ut cum ipsi ex successione progenitorum et parentum eorum, ac titulo donacionis et concessionis ab olim supradictis eorum progenitoribus per bone memoriae dominum Belam regem Hungariae predecessorem nostrum sic in priuilegiis dicti regis factis, quomodo (?) ponitur contineri, habuerunt, tenuerunt et possiderunt hactenus, ac ad presens teneant ac possideant: villam Lipouacz et villam S. Martini in Verbas cum hominibus,

vasalis, iuribus et possessionibus earum omnibus, confirmari supplicantibus ipsis pro se et eorum heredibus villas predictas, et ipsius quondam regis Bele privilegia propterea iam dictis progenitoribus eorum indulta benignius dignaremur. Nos vero fidelium nostrorum apta compendia gratis affectibus prosequentes pro consideracione fidelitatis et seruiciorum dictorum suplicantium, qui ab id per nos tractari et prosequi ubertate nostre gracie promerentur, quamvis predictarum villarum facta iam dictis progenitoribus prenominatorum suplicantium per praefatum quondam regem Belam concessio et donatio per se valida censeatur et firma, moti nihilominus ipsorum suplicantium nobis in hac parte porectis suplicationibus ante dictis, quae ad exauditionis gratiam nos inducunt, quo nominatis Hercho et fratribus ac Ladislao et Ostoye ac fratribus pro se ipsis et eorum et cuilibet ipsorum heredibus masculini sexus ex eorum corporibus legitime descendentibus, natis iam et in antea nasciturís, in perpetuum supradictas villas Lipovacz et S. Martini in Verbas, quas ut quidem tenent et possident, cum hominibus, vasallis, jobagionibus, fortaliciis, censibus, seruitiis, domibus, possessionibus, coloniis, piscariis, tenumentis, confinibus, iuribus, iurisdictionibus et privilegiis omnibus earundem et aliis quibuscunque ad dictas villas spectantibus et pertinentibus quovis modo, et privilegia facta dicti regis Bele prefatis eorum progenitoribus concessa. Propterea in robur plenioris cautelae de certa nostra scientia, ac cum consensu et auctoritate seren. d. Margarite dei gracia regni predicti regine reverende genitricis et balie nostre, tenore presentium ratificamus, acceptamus et confirmamus, nostreque ratificationis, acceptationis, aprobationis et confirmationis munimine roboramus, volentes et decernentes expresse, quod prefata donatio et concessio de prescriptis villis per dictum quondam regem Belam iam dictis progenitoribus memoratorum suplicantium, ut praedicitur, facta, presensque nostra confirmatio subsequenter suplicantibus ipsis et eorum heredibus perpetuo efficaciter stabilis et in commutabiliter sit realis, fidelitate et superioritate nostra, ac recognitionibus et seruitiis pro supradictis villis curie nostre debitis ac praestari solitis, aliis quoque nostris et cuiuslibet alterius iuribus semper saluis. In cuius rei testimonium praesentes litteras exinde fieri et pendenti maiestatis nostrae sigillo iussimus communiri. Data Gaiete in absentia logothete et protonotarii regni nostri Sicilie etc. per virum nob. Donatum de Aretio. Anno d. MCCCLXXXXII., die 19. Octubris, Regn. nostr. a. VI.

Regest. vol. 362. (Ladisl. a. 1392. 1393.) fol. 100. 101. Arkiv knjiga V, str. 356.

XXXIX.

Anno 1392. 19. Octobris. Gaietae.

Ladislaus rex fratribus Petro, Milošio, Dionysio, Joanni, Stephano et Blasio, filiis Pauli, Vice-Vojvodae Bosnensis, ob servitia sibi praestita donat plures villas in Comitatu Verbasensi et possessionem Starigrad in Comitatu Posegano.

Ladislaus dei gratia rex etc. Benemeritis principem providere fidelibus et si plenitndo suadeat, obsequiorum quodamodo gratitudo compellit. Sane atendentes merita sincere devotionis et fidei virorum nobilium petri filii Pauli militis, vice Vayvodae Bozonensis, nec non Milos, dyonisii, Johannis, Stephani et Blasii fratrum suorum, nostrorumque fidelium delictorum, qui pro fide, statu, nostris se non formidaverunt exponere dubiae sortis eventibus, laboribus variis, et periculis formidandis; vindicantes sibi propterea uberioris gratitudinis nostre munus, grataque, utilia et accepta seruitia per eos culmini nostro praestita, queve prestant ad presens et prestare poterunt laudabiliter in futurum, ex quibus per nos benigne prosequi promerentur, eisdem Petro, Milos, Dyonisio, Johanni, Stephano et Blasio fratribus, ac ipsorum et cuiuslibet eorum heredibus masculini sexus ex eorum corporibus legitime descendentibus, natis iam et in antea nasciturís, in perpetuum possessionem Haroheuzi et omnes possessiones et villas, quae fuerunt condam Gisko filii Utolen, nec non possessionem Voi(a)ska et omnes possessiones et villas, quae fuerunt quondam Nicolai

Conchaz, et villam Vidoscuza, quae per dictos fratres tenetur ad praesens, queve fuit Boronine filii Vidos absque legitimis heredibus et successoribus decendentium, sitas utique et positas in Comitatu seu districtu de Verbas, per ipsorum utique Gisko, Nicolai et Boronine obitum absque legitimis heredibus et successoribus, ut praedicitur, decendentium, ex quibus et aliis causis legitimis ad manus nostre curie iuste et rationabiliter devolutas; ac etiam possessionem Starigrad in Comitatu seu districtu Posege sitam et positam et ad nos nostramque curiam spectantem et legitime pertinentem cum fortalitiis, hominibus, Vasallibus, iobagionibus, redditibus, censibus, servitiis, domibus, possessionibus, dumetis, olivetis, cultis et incultis montibus, planitiis, pratis, silvis, nemoribus, pascuis, arboribus, qvercetis, molendinis, piscariis, tholoneis, aquis aquarum decursibus, tenimentis, tentoriis, iuribus, iurisdictionibus et partium earum omnibus; ac sub his metis, terminis et confinibus, modis et formis, sub quibus supradicte possessiones et ville predictorum defunctorum hactenus per eos, et praefata possessio Starigrad hucusque per nostram curiam seu coronam Hungariae tente et possessae fuerunt, nostro nomine et irreuocabilis donationis titulo cum consensu et autoritate Serenissime Domine Margarite, dei gracia regine etc. iuxta usum et consuetudinem dicti nostri regni Hungariae tenore presentium damus et concedimus de scientia certa nostra per eum Petrum et fratres dictos ipsorum heredis immediate et in capite a nobis et nostris in dicto regno nostro Hungarie heredibus et successoribus sub servitiis et recognitionibus propterea debitis et praestari solitis, tenendas et perpetuo possidendas, Investientes virum nobilem Johannem de Grisogonio de Jadera Cancellarium familiarem et fidelem nostrum dilectum, pro dictis fratribus et eorum haeredibus de presenti nostrae concessione et gracia per nostrum annulum presentialiter, ut est moris. Quam investituram vim et efficaciam vere donacionis et reali assequucionis supradictarum possessionum et villarum volumus obtinere superioritate quidem et fidelitate nostra, praedictisque recognitionibus et seruitiis pro dictis possessionibus et villis curie nostre debitis; ac praestari solitis aliis quoque nostris et cuiuslibet alterius iuribus semper saluis. In cuius rei testimonium presentes litteras exinde fieri et pendenti maiestatis nostre sigillo iussimus communiri. Datum Gaiete in absentia etc. Anno d. MCCCLXXXXII., 19. Octobris. Ind. I. Regn. nostr. anno V.

Regest. vol. 363. (Ladisl. 1392. 1393.) fol. 167.

XL.

Anno 1392. 28. Octobris. Gaietae.

Ladislaus rex Joanni de Grisogonis de Jadera, ob ejusdem et fratris Crissii in se, patremque Carolum merita, donat in perpetuum castrum Obrovac in regno Croatiae situm.

Ladislaus dei gracia rex etc. Universis praesentes litteras inspecturis tam presentibus quam futuris. Benemeritis principem providere fidelibus, et si plenitudo svadeat, obsequiorum quodamodo gratitudo compellit. Sane atendentes merita sincere devotionis et fidei viri nobilis Johannis de Grisogonis de Jadera, Cambelani et fidelis nostri dilecti, nec non grata, utilia, fructuosa et accepta seruitia per eum clare memorie dno regi Karulo tertio, nostro domino et reverendissimo genitori, dum vixit, et subsequenter maiestati nostrae impensa, nullis sue persone parcendo periculis, laboribus et expensis, a quarum praestatione non deficit, ipsumque speramus, de bono in melius semper continuatione laudabili prestiturum. Aduertentes etiam, quod quondam vir nobilis Crissius de Crisogonis de Jadera, dicti Johannis frater, servitia serenitatis nostre per sequens captus extitit et in carceribus diem suum clausit extremum. Ex quibus digna ratione inducimur Ser. Johannem ipsum prosequi rependiis graciarum, eidem Johanni et suis heredibus masculini sexus ex suo corpore legitime descendentibus, natis iam et in antea nascituris, in perpetuum castrum Obrouacz in regno Croacie situm, ac diu per regalem curiam tentum, habitum et possessum, et in illius manibus consistens ad praesens cum oppido, liberis et non liberis villis, hominibus, vasallis marolachis, iobagionibus, teloniis, portubus, aquis, aquarum-

que decursibus, pedagiis, barchariis, silvis glandiferis, temmatis cintoriis, pascuis, iurisdictionibus, fructuositatibus et suis utilitatibus universis, sub his veris certis terminis, limitibus et confinibus, quibus antea et hucusque fuit habitum et possessum cum consensu et authoritate Serenissime Domine Margarite; ac donationem dictam concedimus et donamus per eundem Johannem et dictos suos heredes... iure perpetuo possidendam, nostris aliis et cuiuslibet alterius iuribus semper saluis, investientes pro inde eundem Johannem pro se et praefatis suis heredibus de praesenti nostra concessione et gratia per nostrum anullum presentialiter, ut est moris, modo praemisso. Quam investituram vim et efficaciam vere donationis et realis traditionis castri praedicti volumus et determinamus obtinere. In cuius rei testimonium presentes litteras exinde fieri et pendenti maiestatis nostre sigillo iussimus communiri. Dat. Gaiete in absentia logothete ... Anno d. MCCCLXXXXII., die 28. Octobris, regn. nostr. a. VI.

Regest. vol. 363. (Ladisl. a. 1392. 1393. A.) fol. 162.

XLI.

Anno 1401. 27. Maji. Baroli.

Ladislaus rex magnificum virum Perectum de Andreis, Comitem Trojae, nominat sui Vicarium in reguo Hungariae, Dalmatiae et Croatiae „cum plena gladii potestate ac jurisdictone plenaria tam ad justitiam, quam ad guerram.. usque ad suum beneplacitum"; et illi subjicit „palatinos, vajvodas, cancellarios, banos, comites, tavernicorum magistros, justitiarios, capitaneos, vicarios etc."; cum eadem regna „aggressionibus et conatibus improbis nonnullorum nostrorum emulorum occupentur".

Regest. vol. 364. (Ladisl. a. 1398—1401.) fol. 202. 203.

XLII.

Anno 1403. 26. Januarii. Neapoli.

Ladislaus rex Nicolao Comiti Segniae, Vegliae et Modrusii ob illius merita in perpetuum donat castrum Okić.

Ladislaus rex etc. Universis presentes litteras inspecturis tam presentibus quam futuris. Exaltat potentiam principum munifica remuneracio subiectorum, quia recipiencium fides crescit ex premio, et alii ad obsequendum deuotius incitantur exemplo. Sane attendentes sincere devotionis et fidei merita erga nos laudabiliter approbata viri magnifici Nicolai, Segnie, Veglie et Modrusii Comitis, affinis consiliarii et fidelis nostri dilecti, nec non promtitudinem, quam in obsequendo nobis dictum comitem vidimus ostendisse, in quam promtus, in illa poterit nobis in posterum praestare servitia grauiora. Et intendentes dictum Comitem ad illorum prestationem inducere, ipsumque muneribus et gratiis confirmare, eidem Nicolao Comiti et suis heredibus ex ipsius corpore legitime descendentibus, natis iam et in antea nascituris, in perpetuum castrum Okich, positum in ducatu nostro Sclavonie, ad nos et nostram curiam ac coronam nostram Hungariae rationabiliter spectans ac pertinens cum forteliciis, hominibus, vasallis, Iobagionibus, eorumque redditibus, censibus, seruitiis, domibus, pontibus, vineis, olivetis, jardinis, terris cultis et incultis, montibus, planis, pratis, silvis, nemoribus, pascuis, arboribus, molendinis, piscariis, tributis, aquis aquarumque decursibus, tenimentis, tentoriis, metis, confinibus, aliisque iuribus et pertinenciis omnibus et singulis ad dictum castrum spectantibus, quovis modo et sub servitiis et recognitionibus debitis, ac praedicto castro prestari solitis iuxta usum et consvetudinem regni nostri Hungarie de C. N. S. nostreque nove et irrevocabilis donacionis, tradimus atque concedimus tenore presentium, instinctu motus proprii generose per eundem Comitem et dictos suos heredes a nobis et nostris in dicto regno nostro Hungarie heredibus et successoribus tenendum et perpetuo possidendum. Investientes religiosum virum Fr. Nicolaum de Spaleto, Or-

dinis minorum Custodem loci Arbi dicti Ordinis, ipsius Comitis confessorem, nostrumque fidelem dilectum, pro eodem Comite et dictis suis heredibus de presenti nostra concessione et gracia per parvum nostrum sigilum presentialiter ut est moris modo premisso. Quam investituram vim et vigore vere donacionis, traditionis et realis assecutionis dicti castri cum iuribus et pertinentiis suis prefatis volumus et decernimus obtinere, Superioritate et fidelitate nestra, predictisque servitiis et recognitionibus propterea debitis, ac aliis nostris et cuiuslibet alterius iuribus semper saluis. In cuius rei testimonium presentes litteras exinde fieri et pendenti maiestati nostre sigillo iussimus communiri. Dat. Neapoli in absentia etc. per virum nob. Donatum de Aretio, legum doctorem. Anno d. MCCCCIII., die 26. Januarii. Ind. XI. Regn. nostr. a. XVI.

Regest. vol. 369. (Ladisl. a. 1407.) fol. 113. 114.

XLIII.

Anno 1403. 26. Januarii. Neapoli.

Ladislaus rex viro nobili Damiano de Nassis de Jadera et illius filiis remittit et perpetuo relaxat omnia crimina ab illis commissa, eosque restituit in integrum ad priorem famam et honorem.

Ladislaus dei gracia rex etc. Universis presentis indulti seriem inspecturis tam presentibus quam futuris. Nisi convincerentur crimina, non esset opportuna clementia, qua dum erga subditos armantur principes, eorum magis firmant extolluntque potentiam, quam in parcendo subditis habere debent in casibus propitiam et benignam. Sane licet contra viros nobiles Damyanum de Nassis de Jadra nec non Petrum Cressulum, Antonium et Marcum eius filios, dilectos fideles nostros opponi posset, quod aliqua contra nos et statum nostrum, ac nostros officiales et fideles acceptaverint, aliaque similiter delicta, excessus et crimina comiserint

eatenus, et pro inde incurisse penas varias dignoscantur: nos tamen ad crimina considerationem dirigere, sed culpam peccantium misericordia superare, cui nihilominus sicut divinitas censeatur esse peculiaris principibus, per quam immitatio divina servatur, alias advertentes ipsorum patris et filiorum erga nos sinceram et devotionem et fidem prefati Damyano, dictisque Petro Cressulo, Antonio et Marco eius filiis omnes et singulos excessus, homicidia, cedes, percussiones, disrobationes (sc.) curarios, depredationes, incendiave, rapinas et furta, aliaque scelera forte facta, crimina et delicta, quocumque nomine censeantur, per eos vel ipsorum alium sive alios pro quibuscunque temporibus preteritis et usque in presentem diem, quomodocunque, qualitercunque comissos, comissas atque comissa, etiam si notam rebellionis et crimen lese paterne sive nostre maiestatis incurrissent, omnemque culpam, offensam et penam realiter et personaliter in quam pretextu predictorum delictorum, criminum et excessuum per eos commissorum, ut predicitur, quomodolibet incidissent, nec non banna bannorum .... condepnationes alias inde secutas, si et in quantum personae et curiae nostre tanguntur, vel quomodolibet tangi possent d. c. N. S. tenore presentis indulti nostri remittimus et perpetuo relaxamus, omnemque ipsis ex premissis causis irrogatam infamiam, maculam ab eis et ipsorum quolibet astergimus et clemencius abolemus, restituentes et reintegrantes dictos patrem et filios per beneficium nostre plene restitutionis in integrum ad honorem, dignitates, famam et statum pristinos atque bona, legibus, capitulis, rescriptis et litteris quibuscumque contrariis non obstantibus quoquomodo. Itaque adversus eos propterea realiter vel personaliter ullo unquam termine procedatis; sed liceat dicto damyano et prefatis eius filiis et unicuique ipsorum ad civitatem nostram Jadre redire et accedere, et inibi morari, ac quibuscunque mandamus eiusdem presentis indulte nostre serie vicariis et officialibus nostris quibuscunque regnorum nostrorum Hungarie, Dalmacie, Croacie et aliorum regnorum dicto regno nostro Hungarie anessorum, ac comitibus, capitaneis, rectoribus et officialibus dicte civitati Jadre et aliis, ad quas spectat et spectare poterit presentibus et futuris, quatenus forma presentis indulti nostri diligenter atenta, illam ipsi et quilibet eorum presentes scilicet et futuri prefato damyano et iam dictis eius filiis, ac cuilibet eorundem observent efficaciter, et ab

aliis faciant inviolabiliter observari, et adversos eos, alium vel alios ipsorum, res et bona eorum premissorum occasione vel causa ullo unquam tempore non procedant nec contrarium faciant, sic graciam nostram caram habent. In cuius rei testimonium presens Indultum exin fieri et p. m. n. s. iussimus communiri. Dat. Neapoli in absentia etc. per manum viri nob. Donati de Arecio, legum doctoris, anno d. MCCCCIII., die 26. Januarii. Ind. XI. Regn. nostr. a. XVI.

Regest. vol. 369. (Ladisl. a. 1294. 1407.) fol. 117. Arkiv V. 365.

XLIV.

Anno 1403. 26. Januarii. Neapoli.

Ladislaus rex Nicolao Comiti Segniae, Vegliae et Modrusii confirmat tam emptionem castri Ozalj, quam huius cum castris Ostrovica et Cetin commutatione

Ladislaus rex etc. Universis presentes litteras inspecturis, tam presentibus, quam futuris. Subjectorum nostrorum compendiis etc. Sane pro parte viri magnifici Nicolai, Segnie, Veglie et Modrusii Comitis, affinis, consiliarii et fidelis nostri dilecti, fuit maiestati nostre reverenter expositum, quod olim ipse comes emit pro se et suis heredibus a Sigismundo Marchione Brandeburgico, regni nostri Hungarie occupatore, castrum Ozagl, situm in ducatu nostro Sclavonie, illud permutavit cum viro nobili Petro Nouakovich, milite fideli nostro; qui quidem Petrus ex causa permutationis eiusdem dedit, tradidit et assignavit prefato Comiti permutanti tunc et recipienti pro se et dictis suis heredibus castrum Ostrouiza, in provincia Lice cum forteliciis, silvis, hominibus, vasallis, iuribus et pertinentiis omnibus ad castrum ipsum spectantibus, quod Petrus idem tunc tenebat et possidebat, sicut in instrumentis et cautellis factis exin ponuntur hec et alia contineri. Humili pro ipsius comiti, parte nobis supplicatione submoto, ut premissis omnibus assentire benigne, et illis confirmacionis nostre robur adicere dignaremur. Nos autem fidelium nostrorum apta compendia gratis affectibus prosequentes pro consideratione quoque sincere devotionis et fidei ac obsequiositatis Comitis prelibati eius supplicationibus annuere dignis considerationibus inclinamur, tam emptionem dicti castri Ozagl per eum a dicto Marchione, non obstante, quod ipse marchio dicti regni Hungarie extitit occupator illicitus et detentor, quam permutacionem alienacione et tradicione dictorum castrorum Ostrovice et Cetini per ipsos comitem et Petrum, ut predicitur, factas, ratas et gratas habentes, illis, quateuus tamen alias rite et provide processissent, partesque tanguntur, veris quidem existentibus supra naratis, assentimus ex gracia, ac ipsas earum quamlibet de certa nostra scientia tenore presentium ratificamus, acceptamus ac etiam confirmamus, illosque dicto Comiti et prefatis suis heredibus perpetuo stabiles esse volumus inviolabiles et reales, fidelitate et superioritate nostra ac servitiis et recognitionibus debitis pro castris ipsis in regno nostro Hungarie prestari solitis, aliisque nostris et cuiuslibet alterius iuribus semper saluis. In cuius rei testimonium etc. Dat. Neapoli in absentia etc. per virum nob. Donatum de Aretio etc. Anno d. MCCCCIII., die 26. Januarii. Ind. XI. Regn. nostr. a. XVI.

Regest. vol. 369. (Ladisl. 1407.) fol. 114.

XLV.

Anno 1403. 26. Januarii. Neapoli.

Ladislaus rex Vojvodae Petro Pavlović in perpetuum donat villam Čubin, quae fuit Johannis de Čubin rebellis, et possessiones rebellium filiorum Rajmić, sitas in ducatu Dubicensi.

Ladislaus rex etc. Universis ... Exaltat potentiam principuum ... Sane attendentes merita sincere ac constantis devotionis et fidei Viri magnifici Petri Paulovich, Vayvode dilecti fidelis nostri, grataque utilia et accepta servitia, presertim maiestati nostre

fideliter et laudabiliter prestita, queve prestat ad presens et speramus ipsum in posterum de bono semper in melius continuatione laudabili prestiturum, ex quibus ipsum speciali nostra gracia dignum et benemeritum reputamus eidem Petro Vayvode et suis heredibus . . . in perpetuum villam Chubini, que fuit Johannis Chubini rebellis nostri, et possessiones filiorum Raymich, nostrorum etiam rebellium, in ducatu Dubize, per ipsorum rebellionem notoriam ad manus nostre curie iuste et rationabiliter devolutas, cum forteliciis, hominibus, vasallis, Jobagionibus, eorumque redditibus, censibus, servitiis, domibus, possessionibus, vineis, olivetis, jardinis, terris cultis et incultis, montibus, planis, pratis, silvis, nemoribus, pascuis, arboribus, molendinis, piscariis, tributis, aquis et aquarum decursibus . ., territoriis, metis, confinibus, aliisque iuribus et pertinentiis omnibus et singulis ad dictas villam et possessiones spectantibus et pertinentibus quovis modo iuxta usum et consvetudinem regni nostri Hungarie de C. N. S. nostreque curie et irrevocabilis donationis titulo damus, donamus, tradimus atque concedimus tenore presentium instinctu motus proprii gratiose per eundem Petrum Vayvodam et dictos suos heredes, a nobis et nostris in dicto regno nostro Hungarie heredibus et successionibus tenendas et perpetuo possidendas. Investientes virum nobilem Georgium Prodassii dilectum fidelem nostrum pro eodem Petro vayvode et dictis suis heredibus, de presenti nostra concessione et gracia per parvum nostrum sigillum presentialiter, ut est moris, modo premisso. Quam investituram vim et vigorem vere donationis, recognitionis et realis assecutionis dictarum ville et possessionum cum iuribus et pertinentiis eorundem volumus et decernimus obtinere fidelitate et superioritate nostra predictisque servitiis et recognitionibus propterea debitis et aliis nostris et cuiuscunque alterius iuribus semper saluis. In cuius rei testimonium etc. Dat. Neapoli in absentia etc. per virum nob. Donatum de Aretio anno d. MCCCCIII., die 26. Januarii. Ind. XI. Regn. nostr. anno XVI.

Regest. vol. 369. (Ladisl. a. 1407.) fol. 119. Cf. Arkiv V. 356.

XLVI.

Anno 1403. 16. Februarii. Neapoli.

Ladislaus rex civibus Jadertinis, ob illorum servitia in adquirenda regni Hungariae corona sibi exhibita, relaxat ad dimidium taxam salinariam.

Ladislaus rex etc. Universis . . Sane viri nobiles Jacobus de Raducis, legis doctor, consiliarius et Simon de detrico de Jadra, milites familiares et fideles nostri dilecti, ac ambassiatores per viros nobiles comune civitatis nostre Jadre, dilectos fideles nostros, noviter ad presentiam nostram missi, nobis pro parte predicti comunis suplicarunt humiliter, ut, cum tempore clare memorie Ludovici, dei gracia Hungarie regis nobis honorabilis, tanquam patris singuli cives vel exteri dicte civitatis per mare sal eveheretur, ducatus de auro decem pro quolibet centenario salis per eos de dicta civitate et ex pertinentiis evehendo, regie curie consveverint exhibere, concedere dicto communi, quod evehentes ipsi ducatos tantum de auro quinque predicto quolibet centenario salis, ut predicitur, evehendo ipsi nostre curie solvant, de speciali gracia dignaremur. Nos autem attendentes merita sincere devotionis et fidei dicti communis ipsius civitatis nostre Jadre erga nos laudabiliter comprobata, qui nostri status et honoris zelatores precipui in aquisitione regnorum nostrorum Hungarie et Dalmacie aliorumque regnorum eisdem annexorum commendandum prebuerunt nobis initium, per quod rationabiliter inducimur retributionis rependia premiorum nec intendentes a participio nostre gracie commune predictum excludere corroborationis status nostri in regnis eisdem Auctorem noscimus extitisse, iam dicto communi ipsius civitatis nostre Jadre harum ferie de certa et speciali gracia in perpetuum concedimus ex nunc in antea dictum commune seu speciales personas . . . Dat. ut supra i. e. dat. Neapoli a. MCCCCIII., die 16. Februarii.

Regest. vol. 369. (Ladisl. a. 1407.) fol. 118.

XLVII.

Anno 1403. 29. Aprilis. Neapoli.

Ladislaus rex Joannem, Nicolaum et Antonium, filios Ivani de Brezovica, nec non Joannem filium Michaelis de Berzeych, eximit a praestandis mardurinis regiae curiae omni anno dari solitis.

Ladislaus rex etc. Universis presentes litteras inspecturis tam presentibus quam futuris. Benemeritis principem providere fidelibus et si plenitudo svadeat, obsequiorum quodamodo gratitudo compellit. Sane attendentes merita sincere deuocionis et fidei virorum nobilium Johannis, Nicolai et Antonii, filiorum Ivan de Brezouicha, nec non Johannis filii Michaelis de Berzeych, nostrorum fidelium delictorum grataque, utilia, fructuosa servitia per eos Maiestati nostre fideliter et constanter impensa nullis earum personarum parcendo periculis, laboribus, expensis, quae prestiterunt ad presens et speramus ipsos in posterum de bono semper in melius continuacione laudabili prestituros, ex quibus ipsos speciali nostra gracia reputamus dignos: iam dicto Johanni, Nicolao et Antonio, nec non Johanni filio Domini Michaelis, et ipsorum cuilibet, eorumque heredibus sexus masculini ex eorum corporibus legitime descendentibus, natis iam et in antea nascituris, in perpetuum in omnibus eorum propriis possessionibus mardurinas per illarum iobagiones et villanos anno quolibet nobis et nostre curie debitas harum serie de certa nostra scientia dimittimus, relaxamus et concedimus, quas ab eisdem iobagionibus et villanis anno quolibet recolligere et exigere, ut illas eis pro ipsorum voluntate dimittere valeant atque possint, mandantes tenore presentium de dicta certa nostra scientia unicuique et singulis Vicariis, Banis et officialibus nostris, aliisque regni nostri Hungariae et aliorum regnorum eidem adnexorum praesentibus et futuris, quatenus prefatis Johanni, Nicolao et Antonio filiis Ivan et Johanni filio Michaelis ac heredibus eorum predictis presentem nostram graciam obtinere et ab eis vel dictis ipsorum iobagionibus et villanis mardurinas predictas pro parte curie nostre non exigant sive petant. In cuius rei testimonium etc. Dat. Neapoli anno d. MCCCCIII., die penultimo Aprilis, Ind. XI.

Regest. Vol. 365. (Ladisl. a. 1400. A.) fol. 27.

XLVIII.

Anno 1403. 26. Junii. Neapoli.

Ladislaus rex communi civitatis Jaderae ob servitia sibi in adipiscenda corona regni Hungariae prestita in perpetuum donat castrum Novigrad, quod per filios Budislavi Comitis Corbaviae e dono regis Sigismundi tenebatur.

Ladislaus rex etc. Universis... Digne agit provida consideratio principis, dum levat in circuitum sue mentis occulos, in obsequentium aspicientes grata servitia, illa fovet muneribus, quibus suis reditur populis maiestas grata. Sane attendentes merita sincere devotionis et fidei virorum nobilium communis civitatis nostre Jadre, parcium regni nostri Dalmacie, nostrorum dilectorum fidelium erga nos laudabiliter comprobata quantique nostri status et honoris zelatores precipui in acquisitione regni nostri Hungarie et aliorum regnorum sibi anexorum commendandum prebuerunt nobis initium, per quod eorum racionabiliter indicimus retributiones et rependia premiorum, nec intendentes a participio nostre gracie ipsos excludere, quos corroborationis status nostri in regni eisdem auctores noscimus extitisse; et alias in considerationem ducentes grata utilia per dictum commune prefata obsequia, quae ad presens exhibet et prestare poterit de bono in melius in futurum, quibus se dignum nostre gracie rationabiliter iam effecit iam dicto communi ipsius civitatis nostre Jadre castrum Novigradi seu castri novi, situm in dicto regno nostro Croacie ad nos et nostram curiam ac coronam nostram Hungarie rationabiliter spectans et pertinens, quod per filios Budislavi corbavie Comitis ex dono marchioni Bran-

deburgensis regni nostri Hungarie ocupatoris tenetur et occupatur indebite, cum forteliciis, hominibus, vasallis, jobagionibus, eorumque redditibus, censibus, servitiis, domibus, productibus vineis, olivetis, jardinis, terris cultis et incultis, montibus, planis, pratis, silvis, nemoribus, pascuis, arboribus, molendinis, piscariis ... aquis, aquarum decursibus, tenutis, portariis, metis, confinibus, aliis juribus et pertinentiis omnibus et singulis ad dictum castrum spectantibus et pertinentibus quovis modo, sub servitiis et cognitionibus debitis, et pro dicto castro prestari solitis iuxta usum et consvetudinem regni nostri Hungarie d. C. N. S. nostroque novo et irrevocabili donacionis titulo, damus, donamus, tradimus atque concedimus tenore presencium instinctu motus proprii generose per dictum Commune Jadre a nobis et a nostris in dicto regno nostro Hungarie heredibus et successoribus tenendum et perpetuo possidendum, investientes viros nobiles Jacobum de Raducis, legum doctorem, consiliarium, et Simonem de Detrico de Jadra, milites familiares nostros dilectos, dictique communis ambassiatores per ipsum commune noviter ad presentiam nostram missos pro dicto communi Jadre de presenti nostra concessione et gracia per proprium nostrum sigilum presentialiter, ut est moris, modo premisso. Quam investituram, vim et vigorem donacionis et realis assecucionis dicti castri volumus et decernimus obtinere, legibus seu constitutionibus, capitulis et rescriptis quibuscunque concessionem beneficio nostro de uno in alium fieri prohibentibus, non obstantibus quoquo modo. Fidelitate insuper et superioritate nostra, predictisque servitiis et recognitionibus propterea debitis ac aliis nostris et cuiuslibet alterius iuribus semper salvis. In cuius rei ..... dat. Neapoli in absentia etc. per manum viri nob. Donati de Aretio, legum doctoris anno d. MCCCCIII., die 26. Junii. Ind. XI. Regn. nostr. anno XVI.

Regest. vol. 369 (Ladisl. a. 1407) fol. 117. Cf. Arkiv V. 356.

XLIX.

Anno 1404. 1. Aprilis. Neapoli.

Ladislaus rex Hervojae, Vojvodae Bosnae, suoque in Hungaria, Dalmatia et Croatia Vicario generali mandat, ut procuratorem Ostojae, regis Bosniae, in possessionem proventuum medietatis tricesimi in civitatibus Tragurii et Sibenici, aliisque Dalmatiae partibus, a se eidem donatorum inducat, et accurate pendi faciat.

Ladislaus etc. Spectabili et magnifico viro Hervoye duci Spaleti, Serenissimo Vayvode Boznensi, nostroque in regnis nostris Hungarie, Dalmacie, Croacie etc. generali Vicario, Consiliario et fideli nostro dilecto graciam et bonam voluntatem. Significamus tibi, quod nos erga illustrem principem dominum Hostoyam dei gracia regem Bosne, affinem nostrum carissimum, tanquam fratrem dilectionis affectum, quem erga ipsum gessimus et gerimus ostendere disponentes, eidem regi, donec vixerit, medietatem Tricesimi in civitatibus nostris Tragurii et Sibenici, parciumque regni nostri Dalmacie, annis singulis nobis et curie nostre debiti, cum iuribus, fructibus, redditibus et pertinentiis omnibus ad predictam medietatem ipsius Tricesimi spectantibus et pertinentibus sub recognitionibus propterea debitis secundum usum et consvetudinem regni nostri Hungarie; reliqua illius medietate nobis et nostre curie remanente, dedimus, donauimus, tradidimus et concessimus per alias nostras literas de scientia nostra. Quam concessionem eidem regi volentes existere fructuosam spectabilitatem et magnificentiam tuam requirimus et hortamur, tibi nichilominus harum serie de ipsa certa nostra sciencia precipientes expresse, quatenus statim receptis presentibus nuncium seu procuratorem dicti regis in possessionem iam dicte medietatis ipsius Tricesimi prefatarum ciuitatum nostrarum Tragurii et Sibenici cum iuribus et pertinenciis omnibus ad medietatem ipsam, ut prefertur, spectantibus indicias auctoritate presencium per eundem regem a nobis et nostra curia

sua utique vita durante nec non tenore dictarum aliarum litterarum sibi per nos propterea concessarum dictoque regi seu prefato ipsius ad hoc procuratori vel nuncio ex nunc in antea singulis annis, donec, ut predicitur, vixerit, de iuribus, fructibus, redditibus et proventibus dicte medietatis ipsius Tricesimi perceptores presentes et futuros suis vicibus integre responderi; et reliquam ipsius Tricesimi medietatem ad opus et pro parte nostre curie supradicte per statutos vel statuendos ad id percipi et haberi, dictoque regi vel alteri sui parte super possessionem et perceptionem medietatis dicti Tricesimi, cum opus fuerit, foveas et assistas, ut idem rex fructu permisse gracie nostre non careat; et rex idem sincerum affectum, quem erga ipsum gerimus, per impensionem nostre remuneracionis agnoscat. Has nostras litteras magno nostro pendenti sigillo munitas tibi propterea dirigentes, quas post earum inspectionem presentanti remanere volumus pro cautela. Dat. Neapoli in absentia etc. per Vicarium nob. Donatum de Aretio legum doctorem. Anno d. MCCCCIIII., die 1. Aprilis. XII. Ind. Regn. nostr. a. XVIII.

Regest. vol. 367. (Ladisl. a. 1404. B.) fol. 17.

L.

Anno 1404. 1. Aprilis. Neapoli.

Ladislaus rex Dragišae de Glas, suo Consiliario, in perpetuum donat possessiones filiorum Berislavi, contra se rebellium, in regno Slavoniae sitas.

Ladislaus dei gratia rex etc. Universis presentes litteras inspecturis tam presentibus quam futuris. Exaltat potentiam principum munifica remuneracio subjectorum, quia recipiencium fides crescit ex premio, et alii ad obsequendum deuotius incitantur exemplo. Sane attendentes merita sincere ac constantis devotionis et fidei viri magnifici Dragisse de Glas, consiliarii et fidelis nostri dilecti, grataque, grandia, fructuosa et accepta seruitia per

eum maiestati nostre fideliter et laudabiliter prestita, nullis sue persone parcendo periculis, laboribus, expensis, queve prestat ad presens et speramus ipsum in posterum de bono semper in melius continuatione laudabili prestiturum; ex quibus ipsum speciali nostra gracia dignum et benemeritum reputamus, ut precipuum erga dictum dragissam non obmitamus exercere nostre regie libertatis officium, quatenus letari cupimus quemuis suis meritis suscepisse talentum, eidem dragisse et suis heredibus masculini sexus ex suo corpore legitime descendentibus, natis iam, et in posterum nascituris in perpetuum possessiones filiorum Berislaui, nostrorum rebelium Giabalic nuncupatas, sitas et positas in comitatu Posege, partium regni nostri Sclavonie per ipsorum utique filiorum Berislavi rebelionem notoriam, et lese nostre maiestatis crimen, quod incurrerunt adherendo, parcendo et assistendo emulis et rebellibus nostris regni nostri Hungariae sequacibus, adherentibus et fautoribus earundem, ad manus nostre curie iuste et rationabiliter devolutas, cum forteliciis, hominibus, vasallibus, jobagionibus, villanis liberis et non liberis, eorumque redditibus, censibus, seruitiis, tributis, domibus, possessionibus, vineis, olivetis, jardinis, terris, montibus, planis, pratis, silvis, nemoribus, querguetis, pascuis, arboribus, molendinis, bactinderiis, iuribus, iurisdictionibus, racionibus, pactionibus et pertinenciis omnibus ad dictas possessiones spectantibus et pertinentibus quovis modo; et sub iis ipsis metis, terminis et confinibus sub quibus dicte possessiones per iam dictos filios Berislavi ante predictam rebellionem notoriam tente fuerunt, habite et possesse, sub servitiis et recognitionibus consvetis et debetis ac propterea prestari solitis iuxta usum et consvetudinem regni nostri Hungarie damus, donamus, tradimus et ex causa donationis proprii motus nostri instinctu nostreque nove et irrevocabilis donacionis titulo presencium tenore concedimus de certa nostra scientia liberalitate merita et gracia speciali per eundem Dragissam et dictos suos heredes, a nobis et nostris in dicto regno nostro Hungarie heredibus et successoribus tenendas et perpetuo possidendas, investientes Nicholam de Glas dilectum fidelem nostrum pro eodem dragissa et dictis suis heredibus, de presenti nostra concessione et gracia per parvum nostrum sigillum presentialiter, ut moris est, modo premisso. Quam investituram vim et vigorem vere donationis et realis assecutionis

possessionum predictarum volumus obtinere fidelitate et superioritate nostra usibusque et consvetudinibus dicti regni nostri Hungariae et aliis nostris. In cuius rei testimonium etc. Dat. Neapoli in absentia etc. Anno d. MCCCCIIII., die 1. Aprilis. Ind. XII. Regn. nostr. a. XVIII.

Regest. vol. 367 (Ladisl. a. 1404. B.) fol. 17.

LI.

Anno 1404 7. Maji. Neapoli.

Ladislaus rex Archiepiscopo Jadrensi permittit vendere vel evehere e salinis Ecclesiae Cathedralis mille vel infra modios salis annue absque omni onere.

Ladislaus rex etc. Vicariis regni nostri Dalmacie, nec non Comiti, Rectoribus et Communi Civitatis nostre Jadre, ac salinariis et officialibus aliis statutis et statuendis per nos super salinis et sale Jadre et Dalmacie presentibus et futuris, fidelibus nostris dilectis gratiam etc. Moti amabilibus supplicationibus pro parte reuerendi patris.... Archiepiscopi Jadrensis consiliarii, oratoris et fidelis nostri dilecti noviter nobis factis volumus et fidelitati vestre de certa nostra scientia harum serie mandamus expresse, quatenus prefatum Archiepiscopum vel alium eius nomine vendere vel evehere, seu evehi facere per mare vel per terram de ipsa civitate Jadra ex nunc in antea quolibet anno et una vice vel pluribus sal ex redditibus salinis maioris sue Jadrensis Ecclesie proveniens usque dumtaxat ad summam modiorum salis mille vel infra per annum libere et sine solutione iuris seu directus cuiuscunque, a cuius solutione res etiam nostre rationabiliter sunt immunes, vigore presencium permittatis; nec ab eodem Archiepiscopo vel aliis eius nomine predictum quodlibet exigatis et exigere faciatis, si habetis graciam nostram caram; provisuri attente, quin pretextu

presencium maior dicti salis, quam que prescribitur, quantitas in fraudem nostre curie nullatenus evehatur, quibusquamque commissionibus et mandatis per nos factis in contrarium non obstantibus quoquo modo. Presentes autem literas post opportunam inspectionem earum pro cautela restitui volumus presentanti, efficaciter in antea valituras, quas magno nostro pendenti sigillo iussimus communiri. Dat. Neapoli in Camera nostra Anno d. MCCCCIIII., die 7. Maii, XII. Ind. Regn. nostr. anno XVIII.

Regest. vol. 367. (Ladisl. a. 1404. B.) fol. 86.

LII.

Anno 1404. 27. Augusti. Neapoli.

Ladislaus rex nobiles viros Jeronimum, ipsiusque filium Georgium Francipani, dictos de Allegreti, ex regulis Illiricis suis adscribit familiaribus.

Ladislaus rex etc. Universis presentes litteras inspecturis, tam presentibus, quam futuris. Illos in familiares nostros domesticos, et de nostro hospicio libenter recipimus, quos morum probitas comprobat, clara virtus illustrat et opera laudanda comendant. Hinc itaque in personas virorum nobilium Jeronimi Francipani dicti de Allegreti, et Georgii ipsius filii, ex regulis Illiricis, fidelium nostrorum dilectorum vigore presentium litterarum cognoscentes; et alias atendentes ipsorum Jeronimi et Georgii merita sincere devotionis et fidei: eosdem Jeronimum et Georgium in familiares nostros domesticos et de nostro hospicio de certa nostra scientia presencium tenore recipimus et admittimus, ipsosque aliorum familiarium nostrorum domesticorum et de dicto nostro hospicio, consorcio pariter agregamus, potituri de cetero illis honoribus et graciis etc., quibus ceteri alii familiares de nostro hospicio pociuntur et gaudent. In cuius rei testimonium etc. dat. Neapoli in

absentia etc. per virum nobilem Nicolaum Moczapede etc. Anno dni MCCCCIIII., die ut supra (27. Augusti).

Regest. vol. 367. (Ladislai a. 1304. B.) fol. 66.

LIII.

Anno 1406. 15. Septembris. Neapoli.

Ladislaus rex duci Hervojae, suo Consiliario, in perpetuum donat castrum Prozor ab eodem aedificatum cum universis pertinentiis.

Ladislaus etc. Universis presentes litteras etc. Sane in nostre mentis deducentes examen fidei et devocionis inconcusse constantiam spectabilis et magnifici viri Hervoye ducis Spaleti et comitis partium inferiorum, consiliarii et fidelis nostri dilecti erga nos laudabiliter comprobatam, grataque, grandia, fructuosa et accepta servitia per eum maiestati nostre fideliter et legaliter impensa nullis sue persone parcendo periculis, laboribus et expensis, queve prestat ad presens et speramus ipsum in posterum de bono semper in [melius continuatione laudabili prestiturum; ex quibus ipsum speciali nostra gratia dignum et benemeritum reputamus, ut praecipuum erga dictum Heruoyam non ommittamus exercere nostrae regie liberalitatis officium, quatenus letari cupimus quemvis suis meritis suscepisse talentum. Et alias adducentes, quod dictus dux pro nostro statu servando in contrata Verherica quondam castrum nomine Prosor suis expensis et sumptibus construi et edificari fecerit, quam constructionem sibi volumus esse utilem non dampnosam; iam dicto duci et suis heredibus masculini sexus ex suo corpore legitime descendentibus, natis iam et in posterum nascituris, in perpetuum tam dictum castrum Prosor, quam totam predictam Verherica et Obrch, in regno nostro Croacie sitas et habitas, ac ad nos nostramque curiam et coronam nostram Hungarie spectantes et legitime pertinentes cum fortelitiis, hominibus, vasallibus, Jobagionibus, villanis, proventibus, redditibus, censibus, serviciis, domibus,

vineis, olivetis, jardinis, terris cultis et incultis, montibus, planis, pratis, silvis, nemoribus, pascuis, arboribus, molendinis, aquis et aquarum decursibus, piscariis, colonicis iuribus, utilitatibus et pertinentiis omnibus et singulis ad dicta castrum et loca spectantibus et pertinentibus; ac sub his veris metis, terminis et confinibus, sub quibus dicta castra et loca per dictam coronam nostram Hungarie alias tenta et possessa fuerunt, sub servitiis et recognitionibus damus et donamus, tradimus etc. (usque in superioritate), eidem tenendam et iure perpetuo possidendam, volentes et presentibus declarantes, ac iubentes expresse, quod nobiles in dictis locis et eorum districtibus sistentes, et precipue illi, qui sunt de genere Ciubranich, et tam vir nobilis Johannes Misilenovich, eius fratres nec non villani et Jobagiones, si qui sunt in locis eisdem et ipsorum districtibus, serviant et servire teneantur dicto Domino Duci.. et heredibus suis predictis, sic et quemadmodum clare memorie Hungarie regibus, illustribus predecessoribus nostris servire hactenus consveverunt, dictique nobiles in eorum libertatibus, iuribus et consvetudinibus manuteneantur et conserventur; nec presentibus illis quomodolibet derogetur. Investientes nihilominus virum nobilem Georgium Prodassii de Spaleto, familiarem et fidelem nostrum dilectum pro domino Comite et heredibus predictis etc. Dat. Neapoli ut supra i. e. anno d. MCCCCVI., die 15. Septembris, Ind. XIV.

Regest. vol. 369. (Ladisl. a. 1407.) fol. 91. Cf. Arkiv V. 356.

LIV.

Anno 1406. 15. Septembris. Neapoli.

„Eodem die similes facte sunt pro eodem viro magnifico Ervoye, duce Spaleti et suis heredibus masculini sexus... in perpetuum de concessione castri Srinij in regno Sclavoniae siti et habiti, quod fuit Pauli de Srinio, rebellis nosti notorii, et per eum indebite detenti ad

praesens, per ipsius utique Pauli rebellionem et lese nostre maiestatis crimen, quod incurrit adherendo, parendo et assistendo Sigismundo, olim marchioni Brandeburgico. Sub dato ut supra."

Ibid. Arkiv V. 356.

LV.

Anno 1406. 15. Septembris. Neapoli.

„Eodem die similes facte sunt pro magnifico viro Sandali, summo Vojvoda regni Bozne, de concessione infrascriptarum villarum, locorum et tenuitarum, scilicet: Arestulini, Cetin et Sluny in regno nostro Sclavonie sitarum, quae fuerunt Nicholai, olim Segnie, Veglie et Modrusii comitis, et olim comitum Corbavie, nostrorum notoriorum rebellium. Sub dat. ut supra."

Ibid. Arkiv V. 356.

LVI.

Anno 1406. 15. Septembris. Neapoli.

„Eodem die similes facte sunt de verbo ad verbum, ut in suprema continetur, mutatis mutandis, pro viro nobili Ladiczlao de Yobrachich, milite fideli regio, de concessione in perpetuum castri Berstiarnica in regno nostro Sclavoniae siti et habiti, quod fuit Ladislai de dicta Berstianica, rebellis nostri notorii, habiti et

obtenti per eum ab olim cl. mem. d. Ludovico, de gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie rege etc. nobis reuerendo et honorabili tanquam patre ac per ipsius Ladislai de Berstiarnica rebellionem notoriam, et lese nostre maiestatis crimen, quod incurrit adherendo Sigismundo, olim Marchioni Brandeburgico. Dat. ut supra."

Ibid. Arkiv V. 357.

LVII.

Anno 1406. 15. Septembris. Neapoli.

Ladislaus rex nobili viro Jacobo Radmich de Jadra, suo consiliario, in perpetuum donat villas et possessiones circa Segniam et Bascam sitas, quondam ad Davidem Radmich vice-comitem segniensem pertinentes, nunc vero a Nicolao, comite Segniae, Vegliae et Modrusii, vi ereptas.

Regest. vol. 369. (Ladisl. a. 1407.) fol. 118. Cf. Arkiv V. 357.

LVIII.

Anno 1406. 17. Novembris. Neapoli.

Ladislaus rex Justitiario et officialibus comitatus Molisii mandat, ne contributionem exigant pro certis bonis in eodem comitatu sitis a Hieronymo Francipano dicto Allegretti, filio Gregorii Francipani de Regno Illirico et Elisabethae Comudene.

Ladizlaus rex etc. Justiciario comitatus Molisii fideli suo etc. nec non exactoribus, collectoribus, tassatoribus et aliis officialibus,

quibus spectat etc. Pro parte Hieronimi Francipani dicti Allegretti, familiaris nostri fuit nobis humiliter supplicatum, ut cum exponens ipse possidet quedam bona in iustitiariatu predicto ex successione quondam Gregorii Francipani de Regno illirico, patris supplicantis, et quondam nobilis mulieris Elisabethe Comudene, eius matris, vos tassatores ad contribuendum eundem exponentem in generalibus subventionibus pro bonis predictis taxare et exigere velitis, ut ceteri cives pronduntie (provincie?) supradicte nulla habita ratione, quod exponens ipse habitat in civitate nostra Neapolis, in qua contribuit cum ceteris nobilibus ciuitatis eiusdem. Propter quod nobis humiliter supplicauit, ut prouidere super hoc de benignitate regia dignaremur: nos nolentes eundem exponentem iniuxte opprimi vel grauari, fidelitati vestre precipiendo mandamus, quatenus exponentem prefatum a taxatoribus et collectoribus prefatis pro predictis bonis, que, ut predicitur, possidet, nullatenus molestari faciatis, immo iuxti fauoris presidio protegatis, sicut habetis gratiam nostram caram; presentes autem litteras etc., quas post earum opportunam inspectionem pro cautela singulis vicibus restitui uolumus presentanti. Datum Neapoli in absentia etc. per virum nobilem militem Moczapede de Aquila etc. Anno domini MCCCCVI., die 17. mensis Novembris, Indict. XV. Regnorum nostrorum a. XX.

Regest. vol. 369. (Ladisl. a. 1407.) fol. 43.

LIX.

Anno 1407. die 15. Martii. Beneventi.

Ladislaus rex civitati et communitati Sibenicensi iterum confirmat possessiones et molendina data illi a suo generali Vicario Heruoja, supremo vojvoda Rasciae et Bosniae.

Ladislaus rex etc. Licet adictione plenitudo non egeat, nec firmitatem exigat, quod est firmum, confirmatur tamen interdum, quod robur obtinet, non quod id necessitas exigat, sed ut confirmetur, sincera benignitas clareat, et rei gestae robur cautele plenioris accedat. Nuper siquidem vir nobilis Stephanus, filius quondam Michaelis dragay militis de Sibenico, familiaris et fidelis nec non dilectus maiestati nostre reverenter exponit, quod dudum exigentibus meritis et obsequiis universitatis et hominum civitatis Sibenici nostrorum fidelium dilectorum, eis nonulle concessiones et gracie facte fuerunt per nonullos officiales, et inter alia spectabilis et magnificus vir Hervoya, regnorum Rascie et Bosne supprimus vayvoda, noster vicarius generalis in partibus Sclavonie, consiliarius et fidelis noster dilectus, concessit eisdem et eorum communitati Sibenicensi et suo districtui ac commitatui, et sub iudicio eorundem adiunxit, et pro adiunctis esse voluit perpetualiter omnes et singulas possessiones, terras et bona quaecunque cum suis iuribus et pertinentiis, positas et existentes, ac posita et existentia in Lucha, incipiendo ab Ecclesia S. Marie de Robat usque ad metas ville Tisno, et usque ad guduchia inclusive. Insuper idem Hervoya vicarius noster, ut supra, eidem commitati dedit et concessit nomine hereditatis et in perpetuum sexdecim sortes terrarum nostrae regie collationi spectantium, positas et existentes ibi in Lucha infra praedictas possessiones superius nominatas; nec non concesse fuere nobilibus viris regimini ac universitati et communi seu officialibus et singularibus personis ipsius civitatis Sibenici eivsque partium et districtus nonullae libertates, consvetudines et privilegia et statuta, nec non nonulla molendina in flumine Kerka, Slap vocata, et ville Drinovilgian, Peisap et Zuliste, sic vocate, prope dictum fluvium cum omnibus iuribus et pertinentiis earundem, prout in dicti Hervoje et aliorum nostrorum officialium litteris et privilegiis plenius et copiosius asseritur contineri. Quas quidem concessiones et gracias et precipue prefatas superius specificatas per nostras confirmatorias litteras ratificavimus et confirmavimus, prout in ipsis nostris confirmatoriis litteris asseritur similiter plenius contineri. Propter quod idem Stephanus exponens pro huiusmodi universitatis et civitatis, et hominum parte maiestati nostre humiliter suplicavit, ut huiusmodi concessiones et gracias et preprimis supra specificatas ratificare et confirmare, licet alias illas eis confirmaverimus, ad maiorem cautelam de speciali gracia dignaremur. Nos autem attendentes merita sincere fideli-

tatis, et obsequiorum praefatorum universitatis et hominum et comunitatis, eorum supplicationibus in hac parte benigne inclinati huiusmodi concessiones et gracias eis modo premisso factas et per nostras confirmatorias litteras ratificatas et confirmatas, et presertim, praefatas superius specificatas et ipsas litteras et privilegia et omnia in eis contenta, quarum et quorum tenores presentibus his volumus pro expressis ratas, hinc et gratas illas et ille prefatis universitati et communitati ac uiris nobilibus, regimini seu officialibus singularibus ipsorum, presertim praefatas terras et possessiones atque bona sistentes (?) in Lucha et sexdecim sortes prelibatas in iis libertates, consuetudines, ac molendina supra nominata t(ibi) p(raecipimus) de c(erta) n(ostra) scientia, specialique gracia, et maiori roboris firmitate iterum confirmamus et ratificamus, ac nostre potestatis et authoritatis presidio communimus ac de novo concedimus et donamus. Mandantes propterea universis et singulis nostris officialibus parcium Sclavonie quocunque nomine nuncupatis ac officio et iurisdictione fungentibus, et eorum loca tenentibus presentibus et futuris, quatenus eos in possessione et tenuta, seu quasi, prefatarum concessionum et graciarum et presertim prefatarum superius specificatarum .... molestari ullo modo permittant; quin imo ipsos universitatem et homines et alios supradictos prothegant, manu teneant et conservent, et eis foveant et decernentes expresse, quod si aliqua donacio vel concessio facta vel impetrata foret de dictis molendinis et graciis supra dictis vel fiet contra ius et prejudicium predictorum supplicantium, ex nunc sit cassa irrita et innanis; illaque earundem tenore presentium de certa nostra sciencia cassamus et irritamus et penitus annullamus, quibuscumque litteris nostris contra ius et preiudiciorum predictorum eatenus factis sub quibusvis tenoribus sive formis, quas et quarum tenores etiam revocamus et irritamus, non obstantibus quoquomodo. In cuius rei testimonium etc. Dat. Beneuenti in absentia etc. per virum nob. Nicolaum Mozapedi etc. Anno dni. MCCCCVII., die 5. mensis Martii. XV. Ind. Regn. nostr. a. XXI.

Regest. vol. 369. (Ladisl. a. 1407.) fol. 75. Cf. Arkiv V. 357.

LX.

Anno 1407. 17. Martii. Beneventi.

Ladislaus rex cathedrali Capitulo Sibenicensi dat facultatem et jus scripturas et documenta publica, prout est moris in aliis Capitulis Dalmatiae conficiendi.

Ladislaus rex etc. Antiquus mos, et usitata consvetudo, quasi loco legis tenetur in provinciis, ubi viget, debent omnibus aeque servari, communiterque concedi; et presertim, cum ex his subditis nostris et aliis provenit commoditas et cautela, et nemini nocumentum. Oblata siquidem pro parte Capituli et Canonicorum S. Jacobi, episcopatus seu maioris Ecclesiae Sibenicensis, petitio continebat, quod in universis partibus, provinciis, communitatibus, terris et locis regnorum nostrorum Hungarie et aliorum ei annexorum, et presertim in regno nostro Dalmacie sit de congrua consvetudine usitatum, quod Capitula et Canonici Cathedralium Ecclesiarum dicti regni, cum ad eos recursus habetur et ab eis petitur, possint et debeant pro cautela petentium de quibusvis rebus licitis et honestis contractus facere et celebrare, ac scripturas publicas et testimoniales conficere pro fide ac memoria occurencium et gerendarum rerum presencium, ac etiam futurarum, et presertim concedere litteras pendente eorum sigillo munitas, quibus fides ubilibet adhibetur tanquam scripturis publicis et confectis per manus publicorum tabellionum seu notariorum, sicut est de iure et in diversis aliis partibus consvetum. Eapropter pro parte dictorum Capitulorum et Canonicorum nobis fuit humiliter supplicatum, quatenus eis et predictis similem potestatem et auctoritatem, prout alii canonici et Capitula dicti regni, et presertim civitatum Jadre, None, Spaleti et Tragurii habent, concedere dignaremur. Quorum in hac parte supplicationibus inclinati, attendentes, quod in predictis habilitas et commoditas omnium subditorum nostrorum existat, eisdem Canonicis et Capitulo dicte Ecclesie S. Jacobi presentibus, et deinde perpetuo successive futuris, celebrandi dictos contractus, cum ad eos recursus habebitur, de quibuscunque rebus

licitis et honestis pro commodo et cautela petencium, et alias scripturas publicas seu testimonialia scripta, prout consvetum est fieri, in dictis regnorum civitatibus, terris et locis, faciendi et concedendi sub eorum pendenti sigillo et litteris, tenore presencium de certa nostra scientia, licentiam damus et autoritatem, facultatem et liberam potestatem. Quo capituli et Canonicorum litteris, ut premittitur, faciendis et concedendis fidem ubilibet adhiberi volumus, et mandamus prout est consuetum, ut aliorum Capitulorum et Canonicorum huiusmodi litteris et scripturis ipsorum sigillis sigillatis fides et solita adhiberi, in iudiciis atque extra, et ab eis quotiens opus fuerit per volentes et indigentes recursus haberi valeat atque possit. In cuius rei testimonium etc. Dat. Beneventi in absentia logotheti etc. per virum nob. Nicolaum Mozapedi de Aquila etc. anno d. MCCCCVII., die 17. Marcii, XV. Ind. Regn. nostr. a. XXI.

Regest. vol. 369. (Ladisl. 1407.) fol. 77.

LXI.

Anno 1407. 23. Martii. Fogiae.

Ladislaus rex Sandalio, summo Vojvodae bosnensi, confirmat omnes donationes a se illi factas, et praecipue castrorum Ostrović et Scardone, in quarum possessionem vult illum induci per Julianum de Rogerio, suum in Dalmatia Comissarium.

Ladislaus rex etc. Universis etc. Licet adiectione . . . Sane moti devotis supplicationibus culmini nostro factis pro parte viri Magnifici Zandalj, summi Vayvode Bosnensis, consiliarii fideli nostri dilecti, eidem Zandalio omnes et singulas gracias sibi per nos factas de quibuscunque civitatibus, terris, castris et locis, et specialiter Ostrovich et Scardone, ac privilegia et litteras nostras ex inde subsequutas et subsequuta; iuxta mentem et seriem litterarum et privilegiorum nostrorum, quamquam littere nostre per se valide sint et firme, nec ullum diminutionis incommodum pertimescant, in habundantionis tamen cautelae suffragium, quod prodesse et non officere consvevit, tenore presencium de certa nostra sciencia confirmamus, ratificamus et etiam approbamus, nostreque confirmationis, ratificationis et approbacionis munimine roboramus, quibuscunque concessionibus et donationibus de dictis civitatibus, castris et locis vel ipsarum aliarum cuicunque vel quibuscunque prius per nos factis post dictas concessiones per nos factas dicto Zandalio, quas tanquam inadvertenter processas irritamus, revocamus, annullamus, a nullius esse volumus efficacie, roboris vel momenti, effectus, proferimus et declaramus harum litterarum nostrarum, non obstante quoque; mandantes harum serie de dicta nostra sciencia Juliano de Rogerio de Nuceria comissario nostro in partibus dalmacie, ac familiari et fideli dilecto nostro, quatenus dictum Zandalium vel alium, aut alios sui parte in possessione dictarum civitatum, terrarum, castrorum et locorum, et presertim dictorum castrorum Ostrovich et Scardone inducat, seu induci mandet et faciat, autoritate presentium corporaliter iuxta usum et consvetudinem regni nostri Hungariae et aliorum regnorum annexorum eidem prout predictis nostris litteris plenius continetur et declaratur. In cuius rei etc. Dat. Fogie in absentia nostri per virum nobilem Nicolaum Mazapede de Aquila, legum doctorem. Anno d. MCCCCVII., die 23. Martii. Ind. XV. regn. nostr. anno XXI.

Regest. vol. 369. (Ladisl. a. 1407.) fol. 144.

LXII.

Anno 1407. 23. Martii. Fogiae.

Ladislaus rex Juliano de Rogerio, comissario suo in Dalmatia, mandat, ut Sandalium, supremum in Bosnia Vojvodam, in possessionem illi donatorum castrorum et terrarum in Dalmatia inducat.

Ladislaus rex etc. Juliano de Rogerio de Nuceria, Comissario nostro per nos in partibus Dalmacie deputato, familiari et

fideli nostro dilecto graciam etc. . . Sane pro parte viri magnifici Zandalis, supremi vayvode Bosnensis, consiliarii fidelis nostri dilecti, fuit maiestati nostre humiliter supplicatum, ut cum ipse ex concessione nostra per nos sibi facta teneat immediate, et in capite a curia nostra sub servitio contingenti secundum usum et consvetudinem regni nostri Hungarie, et aliorum regnorum annexorum eidem nonnullas civitates, terras, castra, . . . (quod sequitur nequit legi; verum e contextu eruitur: dari eidem Rogerio in mandatis, ut Vajvodam Sandalium in possessionem castrorum et terrarum illi a rege datarum inducat). Dat. Fogie a 1407., 23. Martii.

Regest. vol. 369. (Ladisl. a. 1407.) fol. 141.

LXIII.

Anno 1407. die 23. Martii. Fogiae.

Ladislaus rex duci Hervojae, suo Vicario generali, mandat, ut nobilem puellam Pelegrinam seu Comitem Petricam in possessionem villae Radošić, ad confinia regii castri Clissii sitae, regia auctoritate inducat.

Ladislaus rex etc. Spectabili et magnifico Domino Hervoye, duci civitatis Spaleti et partium inferiorum comiti, ac in regno nostro Hungarie et aliis in annexis Vicario generali, consiliario et fideli nostro dilecto graciam etc. Pro parte egregii viri Petricze Georgii de Xobas (?), Comitis Spaleti, fidelis nostri, nostre maiestati extitit conquerulatum, quod in certis bonis et iuribus possessionariis et signanter in quadam Villa Radosich vocata, posita iuxta confinia castri nostri Clissii, que fuerunt fratris p. Josep da Tragurio, et ipsius Josep, nec non fratris Marthi, olim filii dicti Petri et fratris nobilis puelle Pelegrine, consocre ipsius comitis Petrize, ad quam tanquam ad filiam et heredem dicti olim fratris Marthi, et ad dictum Petriczam, qua iure dotali dicte sue consocrus pertinet et spectat, a quibusdam et signanter a nobili viro

Toma Curiatich de Nona, plurimum molestantur, pretendenti se ius habere in dicta villa, et Petricze prohibenti pacificam possessionem eiusdem; supplicatumque extitit nostre maiestati, quod dignaremur ipsum Petriczam pro ipso iure dotali et vice et nunc dicte sue consortis poni facere et induci ac statui in tenutam et dominium ac corporalem possessionem bonorum omnium predictorum et signanter ville pretexte, prout fuerunt predecessores Pelegrine predicte. Unde cum nostre Serenitati sit cordi in communi cunctos protegere . . . concessimus nostras litteras dicte Pelegrine puelle sibi dictam villam per easdem litteras confirmando; et propterea fidelitati tue harum serie . . . mandamus, quatenus auctoritate nostra regia mediante dictam puellam Pelegrinam seu dictum Petriczam nostro nomine induci, statui et poni facias et in tenutam dominii et corporalem possessionem bonorum predictorum, et signanter ville predicte mediante iustitia inducas . . Dat. Fogie . . a. MCCCCVII., 23. Martii.

Regest. Vol 369. (Ladisl a. 1407.) fol. 141.

LXIV.

Anno 1407. 27. Julii. Neapoli.

Ladislaus rex nobili viro Georgio Prodašić de Spalatro confirmat possessionem villae Osojae in Comitatu Clissiensi, illi a Joanne Clissii Comite donatae.

Ladislaus rex etc. Universis presentes litteras inspecturis tam presentibus quam futuris. Licet adictione plenitudo non egeat, nec firmitatem exigat, quod est firmum, confirmatur tamen interdum, quod robur obtinet, non quod id necessitas exigat, sed ut confirmetur, sincera benignitas clareat, et rei geste robur cautele plenioris accedat. Sane vir nobilis Georgius Prodassić de Spaleto, familiaris et fidelis noster dilectus, maiestati nostre reverenter exposuit, quod olim vir magnificus Johannes Cenii et Clissii Comes

et consiliarius et fidelis noster dilectus, attendens utilia servitia per eundem exponentem sibi prestita et volens sibi de illis gratitudinaliter respondere, eidem exponenti, et suis heredibus ac heredum suorum successoribus et posteritatibus universis, quandam ejus villam Oszoye vocatam, in districtus de Chino, comitatus Clisii, existentem et habitam, cum universis fructibus et proventibus, cultis terris et incultis, montibus, vallis, silvis, nemoribus, vineis, ficubus et mororum arboribus, pratis, fenilibus, aquis aquarumque decursibus, molendinis et eorum locis ac generaliter cunctis ipsius pertinenciis sub eiusdem terminis et antiquis metis ac limitibus dedit, donavit, comisit et concessit per eos tenendam et perpetuo possidendam, sicut in quibusdam dicti comitis litteris propterea dicto Georgio concessi ponuntur hoc et alia contineri; propter que exponens idem culmini nostro suplicavit humiliter, ut premissis assentire benigne et ea confirmare de speciali gracia dignaremur. Nos vero fidelium nostrorum acta compendia gratis affectibus prosequentes pro consideratione quaque sincere deuotionis et fidei ac serviciorum utilium supplicantis eiusdem sui in hac parte suplicationibus per nos ad graciam exauditionis admissis donationem donationum et concessionum premissam eidem suplicanti pro se et dictis suis heredibus de dicta villa Oszoye cum iuribus et pertinentiis suis predictis per iam dudum comitem Johannem, ut predicitur, factam, ratam et gratam habentes, illi, quatenus tamen alias rite et proinde facta est, partesque tanguntur, veris quidem existentibus prenaratis, assentimus et gracia, ipsasque non obstante, quod super bonis feudalibus processisse dignoscitur, nec mutata natura feudi iuxta tenorem litterarum dicti comitis Johannis, et ipsas etiam litteras cum singulis contentis in eis, in robur plenioris cautelae de certa nostra scientia tenore presencium ratificamus, acceptamus et confirmamus, ac vere donationis, acceptationis et confirmationis munimine roboramus, volentes et decernentes expresse, quod huiusmodi datio, donatio et concessio, ut praedicitur, facta priusquam, nostri assensus et confirmacionis gracia exinde subsecuta, memorato supplicanti et dictis suis heredibus ac heredum predictorum successoribus et posteritatibus premisso nostro efficaciter stabiles, ac perpetuo ac incomutabiliter sint reales, fidelitate et superioritate nostra, usibus quaque et consvetudinibus regni nostri Hungariae, et aliis nostris

et cuiuslibet alterius iuribus semper salvis. In cuius rei testimonium praefatas litteras exinde fieri, et pendenti maiori nostro sigillo iussimus communiri, quas ex certis causis nos monentibus subscripsimus et dedimus propria manu nostra. Dat. in castro novo Neapoli per manus nostri predicti regis Ladizlai a. d. MCCCCVII., die 27. Julii. XV. Ind. Regn. nostr. a. XXI.

Regest. vol. 369. (Ladislai a. 1407.) fol. 34

2.

Nješto iz povjestnice uredjivanja vojničke naše Krajine. *)

Od

Mijata Stojanovića,
člana družtva za povjest. i starine jugoslav.

Kako poče rasti moć i sila turska u četrnajestom stoljetju; poslje kako zadobiše Turci Drenopolje; poslje kako slomiše silu srbsku na polju Kosovu; poslje kako osvojiše Carigrad, zemlju Romaniju, Bugarsku, Srbiju, Bosnu i Hercegovinu, poplaviše Sriem, Slavoniju i njeku stranu Hrvatske, Erdelj, Bukovinu, Banat, zauzeše Ugarsku i ljeta 1529. obsjedoše grad Beč. Barbarstvu narastoše veliki rogovi, a krstjanstvo i civilizacia zabrinuše se, poplaši se sviet od poplavice turskoga zavladanja. Ustadoše narodi na Turke, završe se dugotrajan i krvav boj; kroz više stoljetjah postadoše naše zemlje pozorištem krvavih bojevah, osobito sadašnja naša vojnička Krajina biaše na udarcu, pak je u njoj svaka grudvica zemlje natopljena obilno krvju naših praotacah i krvju dušmanah, Turakah. Jedva podje za rukom velikim naporom po nješto ukrotiti silu tursku u šestnaestom stoljetju; ali jedna strana Hrvatske, Bosna, Hercegovina, Srbija, Macedonija, Bugarska i sad svjedoče, kako su se bili osilili Turci.

*) Gradivo za ovaj kratak nacrt uzeo sam iz Hietzingerove „Statistik der Militärgrenze“ i iz drugih izvorah.

Proti ovoj sili valjalo se ograditi jakim zidom i bedemom. Vojnička Krajina postade jaki zid i bedem proti Turkom. Hrvatska Krajina, i to karlovačka i varaždinska postadoše najprije, i do karlovačkoga mira (1699) znade se samo toliko o krajišničkom vojničkom zavodu, do godine 1578. biaše u hrvatskoj karlovačkoj Krajini 708 katanah ili konjanikah, 250 strieljacah, 265 drugih pješakah, 2475 haramiah ili narodnih vojnikah, u varaždinskoj 548 konjanikah 250 strieljacah, 417 inih pješakah i 1807 narodnih vojnikah, i ovi imadjahu vojevati na Krajini i odbijati turske navale i tursko napadanje, i to na temelju feudalnosti, što uživahu zemljište, na kome se naseliše i okućiše. Arkiherceg Karlo austrijanski biaše zapovjednik krajiški [1]). Pukovnik hrvatske spomenute Krajine biaše ljeta 1580. baron Auersberg, god. 1582. baron Thurn, 1586. baron Andria Auersberg, god. iste biaše vrhovni zapovjednik Kristo Ungnad, ban hrvatski; god. 1592. zapoviedaše kao namjestnik nad vojničtvom arkiherceg Ernest; god. 1593. prvašnjega nasliednik, arkiherceg Maksimilian; god. 1613. biaše pukovnik krajiški Eggenberg; 1617. zapovjednik Nikola Frangipan, ban hrvatski; 1622. pukovnik baron Paar; 1626. zapovjednik, grof Thorsatz; Frangipan Vuk; 1631. pukovnik krajiški grof Schwarzenberg; 1650. pukovnik Galler i grof Leslie; 1652. grof Auersberg; 1667. grof Trautmannsdorf, general; 1669. Leopold Vilelmo, markgrof badenski; 1669. i grof Herberstein; 1672. zapovjedajući general i pukovnik grof de Souches; 1691. pukovnik Herceg Croy; 1694. pukovnik Krajine hrvatske Franjo grof Auersberg [2]).

U toj dobi, kad vojnička Krajina biaše istom u zametu, već su stekli junački Krajišnici velike zasluge za cara i domovinu, i proslavili se junačtvom i viernostju. To svjedoče tako nazvane povlastice, povelje (privilegie), kojimi su nastojali carevi austrijanski nadomjestiti zakonito uredjenje Krajine. Prvu povelju podieli Krajini spmenutoj car Ferdinand I. god. 1564., kojom osigura Krajišnikom zemljište, na kom su se naselili, i to iz zahvalnosti, što su Krajišnici vojevali za cesara na Zapolja. Cesar Ferdinand II. velesigaše i hvaljaše u povelji od god. 1627. usluge krajišnikah za tridesetljetnoga rata i podvrže ih pod zapovjedničtvo, koje od samoga cesara biaše zavisno. Novu povelju stekoše Krajišnici ljeta 1630., koju poslje potvrdiše Ferdinand III. 1642., Leopold I. 1659.,

Karlo VI. 1717. Ali državno gradjansko stanje Krajine ostade medjutim neopredieljeno; samo izidjoše naredbe o porezu, koj imadjahu platjati, o izdržavanju vojnikah o svom trošku. Nastade sedmogodišnji rat i tad se je samo nastojalo razširiti vojničku Krajinu, da bude što više vojnikah, staralo se samo naseliti prazne prediele u Krajini. Družtvena odnošenja biahu u Krajini nerazvijena i prosta, običaji pučki surovi i divjačinom turskom okuženi, pak višje vlasti starahu se više za pouzdane zapovjednike krajiške, kako smo iz gore spomenutih imenah mogli spaziti, nego li za razvitak družtvenih odnošenjah, najmanje za što drugo osim službe vojničke *).

Druga doba nastaje u Krajini sa osamnaestim stoljetjem. Poslje sklopljenoga mira sa Turcima u sriemskih Karlovcih i onog u Požarevcu očištjene biahu od Turakah: Slavonia do Save, Dunav do Beograda, polje i dalje, i tad se zavede vojnička Krajina slavonska i sriemska na Savi i Dunavu i bačka na Tisi, i tad postade nuždno položiti temelj zavodu vojničkom u Krajini. Ipak se nije jasno poznalo, šta i kako da se ustanovi, jerbo premučno biaše sjediniti neprestanu vojničku dužnost Krajišnikah sa stališem ratarskim ili poljodjelskim. Biaše mnogo nereda u takovih odnošenjih. Muževi, kojim najvišja državna vlast povjerila biaše uredjivanje Krajine, nepoznavahu točno povjestnicu, običaje i značaj naroda u Krajini, a s druge strane opirahu se civilne vlasti hrvatske, slavonske i ugarske odciepljenju Krajine od istih kraljevinah, jerbo biaše i sad je krajiška zemlja cielokupni dio istih kraljevinah. Česti ratovi prekidahu svako razpravljanje izmedju vojničke

*) Turci su od bitke Mohačke, god. 1526. do mira Karlovačkog, god. 1699. premnogo biede i nevolje nanieli na Krajinu, na Sriem, Slavoniju, na Banat i na cielu Ugarsku; tekla je krv potokom, divjačina otela mah, blagogostanje je konačno propalo, osobito u Slavoniji i Sriemu. Onda bjahu godine težkih jadah, onda pod turskim jarmom stenjaše veća strana naše domovine, u velikoj nevolji, biedni rob, onda postadoše mnogi hajduci u Slavoniji po onih prostranih šumah prastarih, jerbo nebiaše izbora, nego ili biti rob ili hajduk, a najmanjoj strani podje za rukom umaći pod vojničke zastave hrvatske bratje, koja još nebiahu turski robovi. Onda su zadate rane našem narodu, koje još nisu posve izliečene, osobito u turskoj Hrvatskoj, u Bosni, u Hercegovini, a i mi od njih patimo u Krajini postavši vječni vojnici i stražari.

i civilnih vlastih, a izza svakoga sklopljenoga mira pojavljahu se nove želje i novi predlozi.

Odatle proizteče, da u pojedinih pokrajinah krajiških mienjahu se pojedine naredbe glede razdieljenja zemljišta, glede dužnosti vojevanja, glede platje i odjeće vojničke, glede sudbenih poslovah, glede redarstva, carine itd., i to sbivahu se promjene jednostavno, nesustavno, protuslovno, sve pod imenom krajiškoga sustava. Išlo se je u obće na to, imati što je moguće o manjem državnom trošku koliko je samo moguće višje vojnikah i robotarah.

Poslje karlovačkog mira zavedena slavonska Krajina i sriemska s šajkaškim bataliunom, naime pukovnije: brodska, gradiška, petrovaradinska i šajkaški bataliun dobiše ljeta 1702. prvi sustav izradjen od generala Schlichtinga.

Vojnici krajiški biahu odlučeni, odieljeni od drugog krajiškog puka, i kako osobe, tako biahu i zemljišta podvrženi ili vojničkoj ili komorskoj sudbenoj vlasti; ali pripadaše ipak komori vrhovno vlastničtvo i nad vojničkimi zemljami. Odieljeni vojnici na služetje i na sposobne za vojničku službu sačinjavahu redovitu i stalnu redovitu vojsku bivši dužni, služiti doma i izvan domovine. U slavonskoj Krajini biaše 1500 hajdukah, serežanah, pješakah i 1000 konjanikah, u bačkoj na Tisi i maroškoj onih 950, a ovih 900. Stanoviti broj vojnikah čuvaše stražu na kordunu stanujući u čardacih.

Prosti vojnici dobivahu platju u gotovini, a častnici dobivahu stranom u gotovini, stranom zemlje, i to računajuć tako, da 18 juturah oranice i 4 jutra livade donose 50 for. godišnjeg čistog prihoda: — Častníci i vojnici biahu prosti od svake štibre. Ali poslje moradoše i krajišnici od 1722. ljeta platjati od cielog selišta (30 jutarah oranice i 6 jutarah livade) 24 for. na godinu.

Tad zavede feldmaršal grof Mercy banatsku Krajinu 1724. Vojničtvo sastojaše se ove Krajine iz pješačke, hajdučke ili serežanske čete i iz konjaničke, svaka brojaše 2443 momka vodjene od četiri kapitana s jednim četnikom kao zapovjednikom. Selište pješačko sastojaše se iz 16 jutarah (lanacah)oranice i 3 jutra livade, a konjaničko iz 20 jutarah oranice i 4 jutra livade. Pred-

bježno biahu prosti od štibre vojnici i njihove zemlje i naseljeni upravo na granici.

Medjutim pokaza se u karlovačkoj i varaždinskoj Krajini, do čega vodi bezzakonje i nered, zapovjedničko ugnjetavanje postiže vrhunac, nezadovoljstvo zavlada, poremeti se vojnički red i tome se moralo napokon doskočiti.

Prosinca 1711. godine postavi se pod predsjedničtvom grofa Karla Leopolda Herbersteina za onu Krajinu komisia, koja bi imala sve urediti, ali brez uspjeha i pukovnik karlovačke Krajine, grof Rabatta, poslovaše od ljeta 1710. do 1729. badava uredjujući. Za varaždinsku Krajinu sastavi vojeno vieće austrijansko njeki sustav, koji dozvoljen biaše od cesara Karla VI. godine 1732.

Ovim po grofu Rabatti nazvanim sustavom razdieli se zemljište na naselbine po 60 jutarah, od kojih svaka morade dati po vojnika. Biaše u Krajini 4 satnije po 100 vojnikah pod platjom pješakah i 30 satnijah po 145 narodnih vojnikah razdieljenih na 4 čete, brez platje prosti vojnici, i 5 narodnih satnijah konjanikah po 100 momakah, od kojih svaki dobivaše po 18 for. godišnje platje na izdržavanje konja, i odjel od 20 platjenih topdžijah.

Glede na upraviteljstvo biaše razdieljena Krajina na trideset kapetaniah i 4 nadkapetanie: Koprivničku, Križevačku, Ivanićku i Sv. Jurja ili Gjuročku, nad kojimi zapoviedaše generalni pukovnik. Peti od onih podkapetanah podvržen tom pukovniku stanovaše u Petrinji. U svakom selu biaše knez kao selski sudac.

S platjom vojničkem biaše traljavo, obali se, i kao što sad biva u turskom carstvu, prodjoče tri godine, a vojnici nedobivahu platje, stališi i redovi naše kraljevine izdržavahu vojsku hranom i poslje se namiriše s vladom sa 60.000 for. Biaše povući i poteći, ali sila je sila.

Kordowa imade g. 1733. urediti karlovački generalat; general Stubenberg predloži takodjer njeku osnovu uredjenja; ali zaprieke svakojake, ponajviše poslanici staliških iz naših stranah nepristajući na nove uredbe razvrgoše sve osnove i ostade mučak; stališi se opirahu uviek odciepljenju Krajine od domovine ustavne.

Slavonsku je Krajinu uredjivao Schlichting, ali puk nebiaše zadovoljan s njegovimi naredbami. Komorska vlast opiraše se vojničkoj, ova bo nastojaše sve samo na svoju stranu.

Godine 1735. potvrdi cesar predloge zapoviedajućega generala u Osieku, grofa Khevenhüllera, uvjeravajući Krajišnike, da neće pasti nikada pod štibru ni pod redovno vojničtvo, no da će ostati narodni krajiški vojnici brez harača, nego i to biaše ustanovljeno, da se izdržavaju o svom trošku, da se sami odievaju i oružaju, i da izdržavaju svoje častnike putem tlake i robote. Častnici su imali onda zemlje svoje uz malu svoju platju, i najposlje biahu obvezani Krajišnici poći i izvan domovine na carevu vojsku.

Sve mužke glave od šestnaeste godine moradoše služiti, vojevati, ali biaše razdieljeni na tri razreda, od kojih prvi odredjen biaše za izvansku vojničku službu, drugi za domaću kordunsku, a treći biahu ratari i robotari, nego u slučaju nužde obvezan biaše svaki krajišnik vojevati doma i izvan domovine.

Ciela pomenuta strana Krajine imade 12.680 pješakah, i 2338 konjanikah, razdieljenih na tri nadkapetanie, na gornju, srednju i dolnju posavačku i na sriemsko-dunavsku sa zapovjednici svojimi u staroj Gradiški, u Brodu i Petrovaradinu, a u Osieku biaše zapoviedajući general i ravnatelj.

Podpade Krajina pod vojeno c. kr. vieće u Beču, koje otè Krajinu od civilne dvorske vlasti; nevolja krajiška postajaše sve veća; samovolja i ugnjetavanje, a uz to pokušavanje pouniatiti sliedbenike iztočne crkve prouzroči veliko nezadovoljstvo.

Godine 1735. biaše odredjen F. M. L. i pukovnik Josip Friedrich herceg Sachsen-Hildburghausen, da preuredi Krajinu u varaždinskom generalatu: ali nastavši rat smete uredjivanje do god. 1736. Biaše medjutim dosta kubure, borbe i prepiranja od strane stališah, dok napokon god. 1742. cesarica M. T. strogo zapoviedi i osnova uredjenja izradjena po spomenutom hercegu potvrdi se i zavede. Po toj osnovi uredjenja namjeravalo se, iz snažnih i krepkih, otvrdnutih za svaki teret, junačkih i uviek viernih Krajišnikah učiniti prave vojnike, zato se spomenuta osnova sagradi na ovimi temelji: Da bude što više vojnikah, koji će se

izdržavati sami svojom zemljom; ukloniše platjene satnie; strog red i zapt vojnički (štap i šiba); obvezanje, da su dužni Krajišnici ići svuda na carevu vojsku; da budu Krajišnici uvježbani, za svaki boj sposobni vojnici, a u miru da netroši ništa država na njih.

Razdieli se vojničtvo na pukovnije, poslje na križevačku i gjuročku (15.000 vojnikah) sa četiri čete i pet konjaničkih satniah. Kod štopa svake pukovnije steče se sve upravljanje vojničko, političko i gospodarsko od svake pukovnije i dade se svakom pukovniku glavni upraviteljstveni činovnik.

Carica M. T. učini hercega vrhovnim zapoviednikom Krajine varaždinske i karlovačke, i god. 1746. uredi tako i karlovačku krajinu. Dotle biaše razdieljen generalat na karlovačku i primorsku Krajinu, pak na sreze Liku i Krbavu, ali to se ukide i postadoše pukovnije lička, otočka, ogulinska i sluinska sa 18.181 vojnikom.

Kad se je pokušalo skloniti naše Krajišnike, da svukavši sa sebe svoje narodno odielo, obuku se u ugarske vojničke haljine, stadoše Krajišnici na odpor; ali sila ote zemlje i gradove, kako nebi surke i crvene kape, izgubiše odporni Krajišnici njekoje od stečenih povlasticah i opet nebiaše na njihovu, nego kako htjedoše vlasti. Ništa ti neima nad zakonitostju, kojoj se pokorava i starji i mladji, i gospodin i sluga, i vladatelj i podanik.

Po tom odreče se herceg zapovjedničtva 1749. i karlovački generalat dobi zapovjednika u generalu Scherzeru, a varaždinski u podmaršalu Kheul-u, i poslove upraviteljstvene preuze vojni komisariat.

Krajišnici vojevahu junački u svih ratovih proti Turkom i čuvahu kao jak bedem cielu državu od ovih divjih napastnikah; vojevahu u ratu poradi izbora poljskoga kralja, u nasliednom ratu austrijanskom, sada kao i od zamande što vojevahu proti Zapolju i u 30godišnjem ratu i proti svakomu neprijatelju kuće austrijanske vierno i hrabro sve do danas; kao slavni junaci zaslužuju priznanje i svaku blagodat ustavnoga života, i tko bi jim to uzkratio, ogriešio bi jako dušu pred Bogom, a ocrnio bi si obraz pred svietom.

Khevenhüllerove uredbe u slavonskoj Krajini biahu brez uspjeha i dodje do nemira, kad se sastadoše god. 1743. slavonski vojnici na ratištu s varaždinskimi, te čujahu za uredbe Hildburgshausenove. Zato na zapovjed caričinu osnova ban hrvatski, grof Baćan, a poslje i baron Engelshofen novi sustav za slavonsku Krajinu, koj sustav upravo onda potvrdi carica, kad god. 1747. utielovljen biaše i sjedinjen s Ugarskom slavonsko-sriemski generalat.

Slavonska Krajina razdieli se po tom sustavu na tri pukovnie, gradišku, brodsku i petrovaradinsku, koje moradoše davati i dvie pukovnije konjanikah, svega skupa pješakah i konjanikah 10.610 vojnikah. Biahu namjestjeni inspektori vrhu ovih pukovniah, a brzo izza ovih pukovnici sa pravom vlastničtva.

Pješaci biahu razdieljeni na četiri, a konjanici na tri razreda, od kojih prvi vojevaše, drugi i treći čuvaše kordun i prvi razred izmienjivahu vojnici tih razredah u službi, a treći biaše razred robotarah. Svaki prosti vojnik pješak dobi 12 jutarah oranice, 8 kosačah livade, a svaki konjanik 16 jutarah oranice i 12 kosačah livade, od čega nisu platjali štibru. Častnici dobiše stranom zemlje, stranom žito, sieno i drva. Odjetju i oružje moradoše Krajišnici sami sebi nabavljati. U ratu dobivahu Krajišnici platju kao i ostali ugarski vojnici. U Petrovaradinu i Zemunu biahu postavljene za obranu istih miestah slobodnjaćke satnie strieljacah.

U isto vrieme dade Engelshofen banatske slobodnjake popisati (conskribirati), koji su ljeta 1744. u osebnoj četi vojevali, i povrativši se doma pomiešani s komorskimi kontribuenti naseljeni na zemljah pustih, i ustanovi banatsku narodnu četu sa četiri pješačke i dvie konjaničke satnije iz onih slobodnjakah za nutarnju službu i za kordun. Svaka pješačka satnija sastojaše se iz 400 momakah, a svaka konjanička iz 210. Ista četa stajaše pod zemaljskom upraviteljstvenom vlastju još i onda, kad je već odieljeno vojničko upravljanje od komorskoga.

Godine 1747. učini carica M. T. iz karlovačkih, varaždinskih i slavonskih krajiških vojnikah narodnih prave vojnike ravne ostalim redovitim vojnikom, i krajiške pukovnije dobiše mjesto u ce-

sarskoj vojski izza regulašah. Osigura cesarica krajiškim generalom i častnikom povišenje s drugimi častnici u vojsci.

Nahodjaše se još banska Krajina neuredjena zakonito. Grof Drašković opisa žalostno stanje banske Krajine, u kojoj življahu Krajišnici stranom od zemljišta, stranom od platje, i gdje sve sudbene i upraviteljstvene stvari stajahu u rukah vojničkih častnikah.

Predlozi kr. ugarske dvorske kancelarije, c. kr. vojenoga vieća i bana hrvatskoga, maršala grofa Baćana, da bi se uredila spomenuta Krajina sa zahtjevanjem hrvatskih stališah, biahu pretrešeni u ministerialnoj konferenciji pod predsjedničtvom grofa Königsegga i predloženi cesarici.

Diplomom od god. 1750. naloži cesarica banu i stališem, što su dužni učiniti glede iste Krajine. I u buduće moradoše stališi izdržavati te vojnike, kao što su izdržavali i banderialce, banske slobodnjake. Ban dobi pravo vlastničtva, i kao vrhovni kapetan ostade podvržen c. kr. vojenom vieću.

Vojnici moradoše polagati prisegu kralju i kruni, a ne domovini. Silom biahu sklonjeni Krajišnici (1752. god.) podložiti se tom sustavu. Biahu razdieljeni na dvie pukovnije, prvu i drugu bansku, svaka s četiri čete ili šestnaest pješačkih satniah i dvie grenadirah. Osim pješakah, 4080 momakah, morade davati Krajina banska i jednu konjaničku pukovniju. Domaći častnici uživahu manju platju, nego strani brez zemljišta.

Za odjetju moradoše platjati Krajišnici godišnju stanovitu svotu. Skupa sa banskimi pukovnijami biahu i ostale hrvatsko-slavonske pukovnije razredjene svaka na četiri čete po šestnaest pješačkih satnijah i po dvie grenadirske, častnici i podčastnici dobiše platju, a izgubiše zemlje.

U slavonskoj Krajini biaše služba vojnička tako dosadila i otežčala, da se je morala ukinuti jedna od konjaničkih pukovnijah. Po osnovi grofa Serbelloni god. 1753. biahu tri slavonske pječačke pukovnije uzduž Save i Dunava protegnute i podieljena izmedju ovih konjanička pukovnija.

Svaka pukovnija dobi po dva pukovnika, jednog kao zapovjednika, drugog kao vlastnika s vlasću civilnom i sudbenom. Zapoviedajući general u Slavoniji biaše vlastnik brodskog puka.

Herceg Hildburgshausen, uredjujući karlovačku i varaždinsku Krajinu, nije se obzirao na pravosudje, nego ostavio ovo u rukuh seoskih knezovah i glede prizivnosti u rukuh častnikah. Godine 1754. izidjoše po dvorskom savjetniku Jenku i po grofu Kordowi izradjena i previšnjim mjestom potvrdjena prava za vojničku Krajinu i to za karlovački i varaždinski generalat, te biaše odredjeno postaviti vojničke sudce (auditore). U ovom pravu biahu opredieljene dužnosti Krajišnikah glede posjedovanja zemlje, i ta ista tako nazvana prava biahu poslje protegnuta na ostalu Krajinu hrvatsku, slavonsku i banatsku.

Polag toga prava mogahu samo krajiški vojnici posjedovati zemlju u Krajini; nasliedničtvo biaše odredjeno samo za mužke, a ženske nemogahu nasliediti zemlje. Nasliednik krajiškoga zemljišta postavši častnik ili sveštenik morao je davati vojnika, kćeri mogahu samo onda nasliediti zemljište, ako se udavahu za Krajišnike, koji neimadjahu zemljišta. Vrhu zemljišta nemogaše nitko praviti oporuke. Samo suvišak zemljišta mogaše tko prodati s dozvoljenjem pukovnije. Tko se nepodvrže vojničkomu sudu, nemogaše posjedovati negibivog imanja u Krajini. Častnikom uzeto bi pravo posjedovati zemlje, i mnoge druge takove naredbe biahu tim sustavom ustanovljene.

Kroz osam godinah udešavalo se i napredovalo u tom razvitku vojničkoga zavoda u Krajini. Razdieljeni su služeći Krajišnici na razrede po primjeru Khevenhüllerovu od g. 1735., podieljeno zemljište na služeće, zaveden izkup od tlake ili robote polag sustava Engelshofenova; pomnožane su u Krajini vojničke slobodne obćine, n. pr. Zemun, Karlovci, Petrovaradin, Petrinja, Senj; prepisana odora vojnička. Nastojalo se tim sustavom izključiti častnike od posjedovanja zemlje i odredit jim plaću; za tim je težio već herceg Hildburgshausen. U obće pako odstupilo se bilo od načela, da Krajišnici neplatjaju štibru, i nastojalo se u toj dobi urediti svu Krajinu po jednom kalupu.

Banska i banatska Krajina najposlje su uredjene.

Godine 1755. dodje u varaždinskoj Krajini do pobune, što su strogo iztjerivali novce za odoru vojničku i što su častnici neprestano ugnjetavali ljude. Dok su pobunjenici potežkoće svoje podnieli po svojih poslanicih cesarici, dodje F. M. grof Neipperg pratjen dvorskim savjetnikom Jenkom i pukovnikom Bekom uz pratnju susjednoga krajiškoga vojničtva u Kanižu, da sasluša tužbe. Posljedica tog iztraživanja biaše, da su kolovodje pobune kaznjeni, i Krajišnici sklonjeni izraziti se, da vole ostati pod vojničkom vlasću, nego li stati pod komorsku. (Pak zašto su se bunili, kad su rado ostali pod sabljom i palicom?) Neippergove uredbe potvrdjene su 1755. godine. Puške dobiše Krajišnici o državnom trošku a odievat se moradoše sami; policia po selih predana bi u ruke častnikah i podčastnikah, a seoski knezovi kao puntari biahu ukinuti.

Izmedju mnogih drugih tegobah biaše najveća, što moradoše kupovati sami sebi vojničku odjeću, zato se zavede 1760. god., da u vrieme rata svi prosti krajišnički vojnici, a u vrieme mira samo karlovački i banski dobivaju odjeću bezplatno, a varaždinski i slavonski nasuprot, da se sami odievaju, makar iz domaćega sukna; podčastnici dobiše malu plaću, iz koje moradoše se odievati. Biaše kubura izza kubure; biaše Krajina na situ i na rešetu, i još joj nevolja nije gotova.

Pomislilo se na ustrojenje Šajkašah i pukovnik Mathesen primi god. 1763. u tu svrhu odredjena komorska mjesta, sela titeljskoga bataliuna. Biahu ustrojene tri satnije šajkaške sa četnikom na čelu; pukovnik petrovaradinske regimente biaše vlastnik one čete i osiečka generalkomanda primi četu pod svoju zapovjed.

Regulamentom od 14. Svibnja 1764. posjedoše Šajkaši svoje zemlje bezplatno i nasliedno, dobiše puške i šajke od države, ali se moradoše odievati o svom trošku i kupovat si sami male puške i služiti kao pontoniri na vodi.

Godine 1765. postavi cesarica M. Terezia F. Z. M. Beka, u priznanje njegovoga nastojanja oko upraviteljstva u Krajini, generalinspektorom nad cielom hrvatsko-slavonskom Krajinom.

U to vrieme Bekova uredjivanja počelo se: zavoditi škole, mjeriti zemlje u Krajini, podupirati poljodjelstvo, pčelarstvo i svilarstvo i mnoge postadoše slobodne vojničke obćine (Frei-Communitäten), te se naseliše potrebiti zanatnici, kramari i trgovci.

Dočim se tako starala cesarica Maria Terezia usavršiti zavod vojnički u hrvatskoj i slavonskoj Krajini, odluči ona ustrojiti i banatsku, zato odredi pretvoriti ondašnju narodnu vojsku u redovitu, stavit ju na kordun i podvrći vojničkomu sudu.

Poslje Beka (F. Z. M.) postade general-grenzinspektorom F. Z. M. baron Šišković, koj se učinio prije zaslužnim, buduć uveo erdeljsku Krajinu.

Godine 1754. biahu zavedeni strielci mjesto grenadirah. Zavedoše se pod Šiškovićem satničke škole (sa 7 i 8 fr. mjesečne plaće biahu namješteni učitelji, ponajviše tudjine, Niemci); veća sela i trgovišta dobiše sajmove, uredjivahu se i gradjahu ceste i zavedoše zemljištni zapisnici, što je bila prieka nužda, jerbo Krajišnici od zemljišta moradoše davati vojnike, a ne od glave. Poodkidaše mnoga sela od provinciala za Krajinu. Od zemljišta davahu i tlaku, i od glave seoštinu.

Pod cesarom Josipom zavede se kantonsko upravljanje u Krajini i god. 1783. razredi se svaka pukovnia glede upraviteljstvenih poslovah na tri kantona pod zapovjedničtvom podpukovnika. Zavedoše se kantoni u Šajkašah 1784. god., u slavonskoj Krajini 1785. a god. 1786. ukidoše se konjanici krajiški.

Novi sustav krajiški izidje 14. Veljače 1787. i zavede se od 1. Svibnja u hrvatskoj, slavonskoj i banatskoj Krajini u devet odsjekah ili poglavjah: 1. Uredjenje pukovnijah, 2. vježbanje u oružju, 3. odjeća vojnička, 4. plaća, 5. kordunska služba, 6. robota, 7. štibra ili daća, 8. upravljanje (po vojnički), 9. prepisi o računovodstvu.

Godine 1800. učinjene biahu opet njeke promjene u upravljanju krajiškom.

Tečajem od sto godinah izišlo je za karlovačku Krajinu deset, za varaždinsku dvanaest, za bansku šest, za slavonsku dva-

naest, za Šajkaše šest i za banatsku Krajinu osam sustavah i sustavnih naredbah, u obće pako za Krajinu od prilike trideset. Pokušavahu u tečaju toga vieka uredjivati Krajinu: Baron Schlichting (1702. god.) slavonsku i šajkašku; grof Mercy (1724.) banatsku; grof Rabatta (1710—1728) karlovačku; grof Kordua (1731.) varaždinsku i karlovačku (1733.); grof Khevenhüller (1735.) slavonsku; princ Hildburgshausen (1742.) varaždinsku i karlovačku (1746); baron Engelshofen (1747.) slavonsku; baron isti banatsku (1747); grof Serbelioni (1753.) slavonsku; grof Kordova i Jenko (1754.) karlovačku i varaždinsku; baron Engelshofen (1754.) Šajkaše i banatsku; grof Neipperg (1755.) varaždinsku; baron Bek (1764) karlovačku i varaždinsku; Mathesen (1764) Šajkaše; baron Šišković (1769.) karlovačku, varaždinsku, bansku i slavonsku; baron Geneyne (1782—1783.) banatsku; baron de Vins (1787.) cielu Krajinu; grof Colloredo (1800.) cielu Krajinu.

Godine 1807. zaveden bi sustav Pidollov. To su temeljni zakoni krajiški, koji su hvale vriedni, u koliko su osnovani na patriarkalnom životu našega naroda; ali glede obće pučke naobraženosti, glede razvitka obrtnosti i trgovine malo je pomoženo s njimi i nemogu odgovarati sadašnjim potrebam naroda; zato su u mnogoj točki već izmienjeni.

Ova temeljna prava krajiška izidjoše u sedam poglavjah: 1. O pravu na negibiva dobra. Proglašene su zemlje za svojinu s pravom uživanja (Nutzeigenthum); samo onaj može ih posjedovati, tko se podvrgne vojničkom sustavu *); 2. o pravu Krajišnikah glede učenja zanatah, glede trgovine i znanostih **); 3. O zadrugi (dobra uredba); 4. o dužnosti vojevati, služiti kao vojnik (težka dužnost); 5. o roboti ili tlaki državnoj i obćinskoj (živa muka bilo je to za jadne krajiške žitelje); 6. o štibri (prilično dobra naredba, mala štibra zemljišna); 7. o štibri zanatnoj i pokrovnoj (takodjer primjerno laka daća).

---

*) Dosta dobra gradiva nalazi se za ustavni sustav u onih temeljnih krajiških zakonih.

**) To je izvor velike nevolje za Krajinu u onakvom pravu, po kome se prije svega uzima obzir na vojničku službu.

Sadašnja vojnička Krajina razdieljena je na hrvatsko-slavonsku sa zemaljskim zapovjedničtvom u Zagrebu. Pod ovim zapovjedničtvom stoje sljedeće pukovnije: 1. lička sa štopom u Gospiću, 2. otočka sa štopom u Otočcu, 3. ogulinska u Ogulinu, 4. sluinska u Karlovcu, 5. prva banska sa štopom u Glini, 6. druga banska u Petrinji, 7. križevačka i 8. gjuročka, obodvie sa štopom u Belovaru, 9. gradiška sa štopom u Novoj-Gradiški i 10. brodska sa štopom u Vinkovcih.

Druga strana Krajine je banatsko-srbska sa zemaljskim zapovjedničtvom u Temišvaru, i sastoji se iz ovih pukovnijah: 1. iz petrovaradinske sa štopom u Mitrovici, 2. njemačko-banatska sa štopom u Pančevu, 3. iz ilirsko-banatske sa štopom u Bielojcrkvi, 4. iz romansko-banatske sa štopom u Karansebešu i iz šajkaškoga bataliuna sa štopom u Titelu.

Ovako je razredjena Krajina u najnovije vrieme i sad tako obstoji, a mnogi stari zakoni i naredbe izmienjeni su; ali očekujemo obću promjenu u zakonodavstvu, u upravljanju i u svemu; ovako bo nemože obstati, dočim ostala naša domovina i ciela država dobivaju ustav, ustavne zakone, ustavno uredjenje.

Osim toga obstoje u vojničkoj Krajini tako nazvane slobodne vojničke obćine: 1. Senj, 2. Karlobag, 3. Kostanjica, 4. Petrinja, 5. Ivanić, 6. Belovar, 7. Brod, 8. Petrovaradin, 9. Karlovci (sriemski), 10. Zemun, 11. Pančova i 12. Bielacrkva.

Godine 1755. dobiše slavonske slobodne obćine upraviteljstvenu naredbu, a godine 1788. novu upravu nazvanu Regulativ, koja se protezala kasnije i na ostale slobodne obćine. Ta uprava neodgovori svojoj svrhi, te biaše svakojako i šareno.

Senj i Bag imadjahu osebit ustroj polag svoga položaja i svoje poviesti. Biaše povjereno političko upravljanje vojničkom zapovjedniku; uz ovoga podvržen mu stajaše gradski sudac i gradsko vieće. Godine 1819. i ovi su magistrati izravnani s ostalimi, ali ostadoše bez spomenutoga regulativa.

Vlast vojničkih obćinah u svemu su njihovi magistrati. — Premda regulativ obih obćinah zapovieda, da se za obćinske

načelnike imadu naimenovati uviek častnici, ponajviše izsluženi, to se je ipak dogodilo u mnogih vojničkih tih obćinah, osobito u banskoj i varaždinskoj Krajini, da su uzimani njihovi načelnici izmedju gradjanah. Obstojaše zato u takovih obćinah tako nazvan carski sudac, častnik, koji zastupaše grad napram susjednim pukovnim zapovjednikom i višjim vlastim. Medjutim prestala je ta služba već odavna, kao i obstojeća u slavonskoj Krajini oko 1780. god. inspekcia vojničkih obćinah, koju obskrbljivaše stabalni častnik.

Prestao je izbor magistratskih činovnikah, nego ih sad sve imenuje državna vlada. Svaka od većih ovih obćinah imade na čelu za načelnika (Bürgermeister-a) četnika (majora), po njekoliko 2—3 auditora sudca, od kojih su njeki satnici, drugi nadporučnici; upravnika (Verwalter-a), upraviteljstvenog adjunkta, po dva viećnika magistratska (Magistratsräthe), komisara od policije sa jednim ili dva adjunkta, po više pisarah i podpisarah, gradskog liečnika i gradskoga ranarnika, po dvie ili jednu gradsku primalju, gradskoga mjernika, nadučitelja i po više učiteljah i učiteljicah normalnih učionah; gradskoga stražmeštra sa više gradskih pandurah i dobošara, vrtlara za gradski vrt i dudinjak, šumara i po više poljarah. Osim toga imade svaki magistrat po više obćinskih savjetnikah (äussere Räthe) i po više izbornikah (Viertelmeister).

Svi sudbeni, upraviteljstveni, zemljištni, policajni i drugi javni graditeljstveni, zdravni, školski, bolnički, sirotinjski i drugi poslovi idu kroz magistrat, u najnovije i maltarski i mitnički, sve se stiče u magistratu u prvoj instanciji, podnosi višjim vlastim i od njih dolazi kroz magistrat. *)

---

*) Opazke. 1.) Rudolf, kralj ugarski i njemački car, imenova g. 1575. austrijanskoga nadvojvodu Karla zapovjednikom hrvatske Krajine, koji utemelji tvrdjavu Karlovac. Hrvatski striši i redovi dosjetivši se svome jadu, priznali su samo pod taj uvjet zapovjedničtvo vojske istome nadvojvodi, ako bude upravljao samo vojničkimi poslovi i ako bude u svem radio dogovorno s banom hrvatkim. Evo, što je zaključio sabor hrvatski u 15. članku 1578. g.: „Što pako nj. c. kr. veličanstvo stališem i redovom kraljevine na znanje daje, da je nj. veličanstvo prejasnim carevićem Karlu i Ernestu, nadvojvodam austrijanskim, i to ovome ugarske, onomu pako

hrvatske i slavonske Krajine nastojničtvo i upravu povjerilo, to ih zato opominje, da se u onom, što spada u vojničku struku i obranu Krajine, na istu gospodu nadvojvode obaziru i njim pokorni budu, to striši i redovi iste prejasne careviće, i to onoga u Hrvatskoj i Slavoniji, a ovoga u Ugarskoj kao generale i nj. veličanstva namjestnike primaju s tom molbom, da se prejasni nadvojvoda Karlo sa gospodinom hrvatsko-slavonskim banom tako sporazumije, da nebi (odluda) sliedilo štogod nesputna i slobodi kraljevine protivna".

2) I ugarski je sabor, u kome su i hrvatsko-slavonski zastupnici sjedili, molio godine 1593., da se banu podieli vlast na sve vojvode, koji su u području banovine. Na što kralj i pristade: ali ostà opet sve pri starom. Upravljanje Krajine predano bi nadvojvodi Ferdinandu, a bana nije ni bilo. Toga radi odluči sabor 1608. god', da se uklone iz Hrvatske sve inostrane posade (garnisoni) i zapovjednici a zapovjedničtvo Krajine neka se podieli domaćim sinovem; ban neka se imenuje, i neka mu se povrati starodavna vlast od Drave do jadranskoga mora. Članak saborski 11. 12. 1608 ovako glasi: „A zapovjedničtvo i vojvodsku čast u Krajini ugarskoj, hrvatskoj i slavonskoj neka nj. veličanstvo podieljuje ljudem rodjenim u Ugarskoj i pridruženih pokrajinah. — U Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji neka se o zapoviedničtvu svekolike krajine sporazumije s prejasnim nadvojvodom Ferdinandom; no prije neka se uklone iz Krajine svi generali, vojvode i drugi tudji zapovjednici i vojnici. — Dapače da istu bansku čast za ovoga sabora sa svojom starinskom podpunom vlasću, od Drave do jadranskoga mora, zaslužnom kojem mužu podieli. Niemce i druge inostrance i iz tvrdje i iz grada Varaždina da izvadi, k tomu da nedopusti, da se grad Senj od krune kraljevine odciepi. — I po bečkih zaključcih, na koje je prejasni nadvojvoda Ferdinando sa svojimi privolio, da se ista Krajina izpod njegove vlasti iznimi." Kralj Matija II. to obeća, ali neizpuni.

Tako se je trsio sabor i god. 1609., 1635., 1647. i još njekoliko putah pretresajuć s privoljenjem kraljevah riešiti povoljno napomenute poteżkoće; ali sve biaše zatezano riešenje. I car Leopold u svojoj povelji od god. 1703. i Karlo III. obeća, da će izvršiti ovu želju čim prije; ali i ovo ostade prazno obećanje. I Maria Terezia izdala je 1750. god. svečanu diplomu, u kojoj podlaže banskoj vlasti banovačku Krajinu. I god. 1792. obeća opet kralj Franjo I., da će povratiti provincialnu varaždinsku Krajinu i sav prostor medju Karolinskom i Josipovom cestom, čim se povrati mir. Ali i g. 1825. opet vidimo, gdje naš sabor opet isto traži, t. j. da se pridruži Krajina hrvatsko-slavonskoj kraljevini, od koje jest cielokupni dio. Tako isto i god. 1830. pa sve ostà kako tako.

3.) Naš Krčelić nalazi prvi zametak vojničke Krajine u Senjskom kapitanatu za vremena kralja Sigmunda, a drugi, n. pr. Bartenstein i Hietzinger misle, da se mora prije tražiti taj prvi zametak u naselenju uskokah, bjegunacah iz Bosne, koji se nastaniše u opuštenoj Lici i Krbavi pod kraljem Matijašem Korvinom. Ovi uskoci obvezaše se vojevati proti neprijatelju Turčinu za vjeru i slobodu i biahu podvrženi senjskom kapitanu. Ali malo trajalo, za dugo nebilo, osvojiše Turci Liku i Krbavu i po tom završe se slovenska i hrvatska Krajina oko polovice šestnaestog stoljeća. Pod Ferdinandom austrijanskim zavrže se ta Krajina, i u tu svrhu predadoše se njemu utvrdjena mjesta: Senj, Klisa, Krupa, Lika, Jajce i drugi mnoga.

Uskoci su svakako prvi Krajišnici, i ovi su već ljeta 1535. i 1536. odlikovali se svojom hrabrosću i svojim junačtvom proti Turkom tako, da su silnom Sulejmanu, caru turskom, bili jako dodijali. Tako su se odlikovali i u boju proti Zapolju i stekli od Ferdinanda povlasticu god. 1564. — Ivan Denković biaše god. 1559. prvi pukovnik i zapovjednik slovenske i hrvatske Krajine.

4.) Njeki naputak Ferdinandov za komisare odredjene proći istu Krajinu, Jakoba Lamberga, Erasmusa Juchstalla i Franju Pappendorfa od 5. Kolovoza 1563. god. računa k ovoj Krajini: Sv. Vid na Rieci, Senj, Otočac, Brinj, Brlog, Drešnik, Cetinj, Sluinj, Ogulin, Modruš, Glinu, Hrastovicu, Sisak — dakle zemlju medju Kupom i Unom; k slovenskoj Krajini: Varaždin, Sv. Gjuragj, Križevce, Cirkveno, Ivanić, Zagreb, Koprivnicu.

5.) Kad pod cesarom Maksimilianom neprestadoše Turci gazeći ugovore napadati na zemlju izmedju Save i Drave i put si otvarahu u slovenski Gradac, nakani cesar učiniti iz one zemlje po primjeru devetoga i desetoga stoljeća Markgrofiju, te ju povjeriti kao nasljednu vojničku službu njemačkom državnom zavodu.

Njeki osobiti vitežki red i državna flota stanujuća po dalmatinskih i hrvatskih lukah imadjahu po toj namjeri usavršiti taj sustav obrane proti Turkom. Ali tek sinu njegovom Rudolfu biaše sudjeno odjelotvoriti njeku stran tih namjerah, te utemelji tako nazvani vjekoviti generalat slovenske i hrvatske Krajine god. 1575.

6.) Krajinu slovensku i hrvatsku izdržavahu država i stališi, isti rimski Papa obeća novčanu pomoć. Glede toga izdržavanja biaše držan sabor nutarnjo-austrijanskih stališah u Ljubljani god. 1570., a poslje sazove u tu svrhu arkiherceg Karol sabor u Bruk na Muri (1575 do 1578).

Od toga sabora počima razdieljenje pomenutih pokrajinah, od kojih slovenska dobi ime varaždinske od grada Varaždina; hrvatska pako dobi

ime karlovačke od tvrdjave „Karlovac“, koju sagradi arkiherceg Karlo god. 1579. na Kupi.

7. Godine 1580. nasele se mnogi Morlaci u Krajini, a još njih više 1597. izmedju Une i Kupe, gdje se u ono vrieme nahodilo mnogo opuštenih tvrdjavicah, kulah i dvoracah, brojem 70. Ovi naseljenici dobiše od cara Rudolfa povlasticu glede slobode vjerozakonske i da su prosti od harača.

8. Godine 1689. oteše sami krajiški vojnici brez druge pomoći Liku, Krbavu i Zvonigrad od Turakah, dočim vojvoda Eugenio satarisavaše tursku silu u Ugarskoj i tad se pomače Krajina napred i postadoše tako kapetanie: Kostanjička, Glinska, Dubička, Jasenovačka i Zrinska na Uni i god. 1696. biaše naimenovan po stališih ban hrvatski, slavonski i dalmatinski vrhovnim kapetanom ove Krajine; ali tek god. 1704. potvrdjen je ban kao vrhovni kapetan sadašnje banske Krajine, a donde biaše zavisna ona strana Krajine od slovenskoga generalata.

Tako postojahu poslje Karlovačkog mira (1699) tri krajiška generalata: karlovački, varaždinski i banski pod vrhovnim zapovjedničtvom vojnoga c. kr. vieća u Beću.

9. O vojničkoj našoj Krajini pisali su sljedeći našinci i inoplemenici razna djela i djelca: Valvassor (1689); Krčelić (1771); kanonik Dominko Vukasović (1777); Hacquet u svojoj „Oryctographia carniolica“ (1789); Taube (1777); Griselini o banatskoj Krajini (1780); de Luca (1791); Chr. v. Engel (1798); Demian, Statistische Beschreibunz der Militärgrenze (1806 —1807, neznatno djelo i pisano samo da se piše); Marschall Marmont (1810); Schwartner (1811); v. Benigni (1810—1811 i 1816); Marcel de Serre (1814); Korabinsky (1786—1789); Schraud, povjest o kugi u Sriemu god. 1795 i 1796 (1801); Hacquet (1801); Com. Waldstein et Pauli Kitaibl (1802); Bartenstein (1761); Rohrer (1804); grof Dominik Teleki v. Szek (1805); Gräffer 1804—1812); Bisinger (1807—1809); Gometz (1808); baron v. Liechtenstern (1805 i drugo djelo 1809); Rumi (1809); Sartori (1809); André (1813); baron v. Liechtenstern (1816); Hassel (1816); Crusius (1798 pečatano 1811); Lipsky (1808). Dalje spominje se Krajina u ugarskom Magazin-u (1783), u povjestničkom „Portefeuille“ (1787), u arkivu za zemljopis i statistiku (1801—1804), u povremenom listu za Ugarsku (1802—1804), u europejskim Annallen (1810), u obćem javniku kosmografičkoga Bureau-a (1815), u domaćih listovih (od 1808) i u drugih listovih.

Mnogi od spomenutih pisacah nepoznavahu nimalo naše Krajine ili jedva po imenu; zato do Hietzingerove „Statistik der Militärgrenze“ (1817)

nebiaše obširnijega opisa vojničke Krajine; ali i njemu se može predbaciti, da je pisao o mnogih stvarih pristrano, osobito kad tvrdi, da je zemljište vojničke Krajine pod Ferdinandom I. njemačkom krvju i njemačkim novcem iztrgnuto iz turskih šakah i branjeno (vidi strana 21. Statistike Hietzingerove knj. I.). Gdjegod je prolivena kaplja njemačke krvi otimajući i braneći našu domovinu proti turskoj sili, tu je tekla i naših praotacah krv potokom, i ako su Niemci pomagali suzbijati turske navale, branili su sebe i svoje ognjište. Svakom svoja slava! I Krajišnici su vojevali za cara svoga u svakom ratu i izvan svoje domovine.

10.) Hietzinger spominje u svojoj „Statistik der Militärgrenze“ i njekoje rukopise kao priloge, da se pozna Krajina glede povjestnice: knjižnica grofa Sečenja imade takovih rukopisah, dalje — knjižnica koločkoga kaptola; ugarska državna knjižnica, gradački Johanneum, Arkiv vojnoga vieća u Beču. Možebit se nalazi i po samostanih u Hrvatskoj, Slavoniji, u Sriemu i Banatu koja važna listina, koj važan rukopis o Krajini, premda su mnogi od ovozemnih samostanah često opustošeni od Turakah.

U vojne pisarnice Bečke arkivu važan rukopis „Beitrag des Herzogs Jos. Friedrick von Sachsen-Hildburgshausen zur Geschichte der Warasdiner und Karlstädter Grenzverfassung“. Dalje „Noten der Hofstellen, Berichte und Ausweise der Unterbehörden und Vorträge an Se. Majestät; Register aller auf die Militärgrenze Bezug nehmenden Akten“, koje dosižu do polovice šestnaestog stoljeća; Organisirungsakten von 1802 und 1805; Grenzverbesserungs-Vorschläge; statistische Beschreibungen der Regimenter und der Militär-Communitäten sämmtlicher Grenzprovinzen, die im Wesentlichen nach der Instruction zur statistischen Beschreibung der k. k. Staatsgüter in den Jahren 1802 und 1803 von den Landesbehörden selbst, gleich den französischen Departemental-Statistiken verfasst wurden; Bereisungsrelationen des ehemaligen Grenzinspecteurs Grafen Colloredo vom Jahre 1799, Hofcommissions-Beschreibung vom Jahre 1803, Sr. kaiserl. Hoheit des Erzherzogs Ludwig, als General-Militär-Grenz-Direktors von den Jahren 1807 und 1808; Auernhammer's über die in ökonomischer Hinsicht besuchte Karlstädter Grenze vom Jahre 1807; Organisirungsgeschichte der Grenze bis zur Aufstellung sämmtlicher Regimenter (2 Bände in Fol.); Geschichte der Errichtung der siebenbürgischen Militärgrenze (6 Bände in Fol. 1811 von Benigni verfasst); Memoire über die Geschichte der Grenzen und den Geist ihrer neuen Verfassung 1805.

11.) Kako je privremeno uredjena vojnička Krajina krajiškim ustavom na saboru hrvatsko-slavonskom u Zagrebu godine 1848., kad je i ona ondje zastupana bila po svojih poslanicih, o tom sam nakanio progovoriti koju u osebnom članku za naš Arkiv, a sad sam pokušao ovim doprinieti nješto malo gradiva, iz koga će možebit moći vješt povjestničar izvaditi koj kamenčak zidajuć i gradeć sgradu naše domaće povjestnice, i to zato, što je još malo tko u našem Arkivu poveo rieč o povjestnici vojničke Krajine, premda uvidjam i sám, da sam slab i nevješt u povjestnici.

U Zemunu mjeseca Prosinca 1860.

Mijat Stojanović,
povjerenik družtva za povjest i starine.

3.

Poviest okružja makarskoga

u

Dalmaciji.

Od

Brata Petra Kadčića Peke Malobraćanina.

Makarska dobila je ime od staroga Makra [macrum / mocrum / mucarum]. Starinom se je zvala Makranska luka, a kasnije izostaviv joj Luka prozove se Makarska. Sagradjena je kod mora pod Biokovom planinom visokom 5500 nogah, zvanom od Rimljanah Mons Adrius. Godine 544. dodje Idaulfo, odmetnik Belisara zapovjednika vojske carigradske, pod Makarsku s bojnimi ladjami, dajući razumieti, da je došao kupiti sviet i privest u pomoć svomu gospodaru: na tvrdoj vjeri, videć sgodnu prigodu, skočno naskoči na grad, nenadno ga predobije, pohara, i što je boljega bilo, sobom povede.

Klaudion, zapovjednik Solinski, dočuvši udes Makaranah bez da počasi, doplovi na pomoć, nu bez koristi; na što napadnik obogaćen blagom i zarobljenicî, dopade u Talijansku pod obranu Totilovu, koji do malo, stavnim pouzdanjem obogaćenja, nasrne na žalostnu Makarsku, kojoj još prve rane nebijahu zarasle, te poslje česta jurišanja g. 548. osvoji ju i razori do temelja. Izgiboše joj vitezovi, nestade blaga, propade joj dostojanstvo, gospodstvo i biskupstvo.

Od godine 548—837. podiže se opet i napravi Makarska (poslje jadah pretrpljenih od Totilovacah, koji i Primorje makarsko ojadiše), ter bude zavladana od Slovenacah Hrvatah, koji nastojahu, da joj stanje poboljšaju, te se u Makarskoj nastani i jedan slavski župan.

God. 870. pa unapred narod u krajini Makarskoj zagrli zanemarenu vjeru katoličku: od ove dobe svakdan umnožavao se je narod i broj pravoviernih i vjerojatno je, da se je kršćanstvo za koje stoljeće uzdržalo u ovoj krajini, po tom krivovjerstvo sasvim oblada državu, koja okolo godine 1300 od kralja ugarskoga Karla Roberta bude predana Pavlu Bribiru katoliku. Sasvim da je bilo katolikah, koji su imali svoje biskupe, koji su jih pokrepljivali u svetoj vjeri, kako će se vidjeti kad bude govor o biskupih makarskih, Makarska i sve njezino Primorje bilo je puno krivovjeracah i odpadnikah.

God. 1498. nasrnuše Turci Bošnjaci, dobiše Makarsku, oplieniše, popališe i s temelja ju razoriše, ojadivši grad razkopaše i porušiše i stolnu crkvu sv. Petra, kako piše Boriša Kadčić Žorković biskup makarski g. 1631 S. Skupu:

„Turcarum rabie Ecclesia Cathedralis Principi Apostolorum dicata et civitas solo equata est.“

Oko svrhe ovog stoljeća car turski Bajazet podloži svojoj vlasti, izvan Hercegovine, sve Primorje od Neretve do Cetine s gradom Makarskom. Više putah spadala je Makarska s Primorjem pod vladu mletačku, dok nebiaše opet napadnuta od Turakah, tako godine 1537., kad Suleiman zametnu boj s Mletčani predobi ih, a g. 1540. sklopivši mir, Makarska ostane pod vladanjem mletačkim, nu na veću njezinu žalost, jer kad su većma napadali bezbožnici i gore joj zadavali jade uskoci, čeznula je, da opet ostane pod njihovim jarmom do god. 1647., kad se predade Lavu krilatomu, vladi mletačkoj, odbivši silovito Turke za vrieme Pavla Kastorte i Leonarda Foscola zapovjednika vojničtva dalmatinkoga, i to po nagovoru Petra Kadčića tad biskupa makarskoga, koji skupivši ih u sbor, izbroji sve jade pod zulumom turskim, uzpali u njih iskru slavskog junačtva, s kojim se Turkom i oprieše: a ostavši pod Mletčani u znak bogoljubstva sagrade na vrhu

Biokove crkvicu posvetiv ju svetom Jurju vojvodi. Težko je opisati sve dogadjaje posebno i obširno davne dobe, zašto radi čestih palježah izgoriše biskupski stanovi i arkivi velikašah, što neizgori bi ugrabljeno, a žalibože, malo se je tko brinuo za naše stvari.

Makarska je sva iz nova sagradjena, već joj malo što ostaje od starije dobe, u njoj se nevidi kao po drugih gradovih dalmatinskih starinskih razvalinah i ostanakah, niti je obskrbljena zidom, niti ima kakve tvrdjave za obranu, već gole litice i junačke prsi. Od starinah ima samo ono od slavnoga Ivana Josipa Pavlovića Lučića: Marmora Macarensia. 1) Marmora votiva XXI. 2) Marmora effectuum miscellanea XXII. 3) Marmora inscriptionum publicorum II. 4) Marmorum fragmenta quaedam, gdje netrebaju comenti, kad se pregleda spomenutog Lučića: Editio secunda aucta et illustrata. Racusae, typis Mortechinianis, 1810, str. 7—14.

Granice, prostor i stanovnici.

Makarskoj i njezinom Primorju graniči od istoka Neretvanska, kojoj ime od rieke, koja prolazi kroz sela, od poldneva more Jadransko, na komu dva otoka, Brač i For i poluotok Pelisac, od zapada Omiška, a od sjevera krajina Imoska.

Makarska krajina prostire se u dužinu 40 hiljadicah (miljah) od puste Vrulje do Neretve, a u širinu 4, 6 i 8. — U toj duljini broji šestnaest selah, t. j. Brelo, Baškavoda, Bost, Velikobrdo, Makar, Kotisina, Tuciepi, Podgora, Drasnice, Igrane, Živogošće, Drvenik, Zaostrog, Podaca, Brest, Gradaci, Baćina, koje se razdieljuju u gornje i dolnje Primorje, gornje ima šest posljednih, a dolnje deset prednjih selah.

Napram selam i prostoru malo je stanovnikah, neima ih svega nego okolo deset hiljadah i sve rimo-katolikah; tomu malomu broju uzrok su česti bojevi s Turci i drugimi napadnici, a podosta i smrtonosna kuga god. 1815., koja nas težko ucvili.

Primorje kamenito je, ali plodno, u njem more ploditi sve posadjeno i posijano, kao: masline, bademi, orasi, jabuke, smokve, murve, kruške, slive, zerdelje, oskoruši, datule, trešnje, višnje, loze, limuni i naranče: pšenica, ječam, hrž, kukuruz, proso, bor, heljda, sirak; svako žito, svako zelje i svakovrstno cvieće.

Sela.

Malo koje selo od Primorja Makarskoga da neima koju stvar zamíernu ili riedku, i to počamši od

Brela. Selo je ovo povisoko od mora, nedaleko od Vrulje, gdje se misli, da je bio stari Peguntium. — Ovo selo plodnije je od ostalih voćem, navlastito rumenimi jabukami i višnjami, koje izvažaju do Zadra, Senjske Rieke i Trsta da čine Rosolium.

Bost izvan svoga malenoga vriela, ima obilnih vodenih vrielah pokraj mora, okolo kojih naseliv se njeki mišćani, ona naselbina nazove se kod Baške vode, i tako selo je u dvoje razdieljeno, Bost i Baška voda. U ovom se selu vadi kad koja ploča ili kamen starougladjen, tako biaše izkopan jedan zamieran prag, kako i okamenjenih živinah, tamo je bio prizvan i G. Fortis, da vidi prag i da osjeti njeki vonj od smole. Pod Bostom izkopava se više putah kakvih starinah, nu od male važnosti, možda bi se našlo boljih i vriednijih, da se tko s tim ozbiljno bavi, jer se nahodi i starih grobištah, s kostmi razmierne veličine, tako i luga i ugljevlja, sudja itd.

G. Ivan Josip Pavlović Lučić, pišuć o našastom kamenju, spominje i našasto na Baškoj vodi. Bastko brdo pruža se k Makarskoj i podporom služi Biokovi.

Makar. Od ovog netreba govoriti, zašto je od starijih opisan, i sve ono, što se piše i govori o sadanjoj Makarskoj, to biaše većom stranom od Makra, zašto od Makra se Makarska rodila. U Makru je bila i sad se vidi gdjekoja zidina prilieppljena uz litice; u Makru su Turci pogubili biskupa i njegovu družinu; iz Makre iztiče ona liepa voda, koja je dovedena u Makarsku.

Kotišina neima stvari zanimive.

Tuciepi. Pod ovim selom izvire sumporna voda, koja donosi paklinu, radi toga i ona stran prozvana je Pakline, drugčije Smrdeljac.

U ovom selu nahodi se kojekakvih starinskih nadgrobnih pločah, ne samo u sadanjem grobištu, nego i u drugom starodavne dobe i na drugih mjestih; malo ih je s nadpisom, ali ima ih mnogo s prilikom štita, mača, mjeseca i zviezde, vidi tablicu pod br. 1.

U starodavnom grobištu nahodi se jedna nadgrobnica, na kojoj vidi se njeka slika ljudska, odjeća joj poput dolame i kapa na slavsku, a nad glavom glava lavska. Sudeć po odori i po kapi rekao bi, da je tu bio pokopan koji poglavar slavski, a videć lava moglo bi se zaključiti, da je tu sahranjen koji velikaš mletački, preminuvši na putu prolazeć za Neretvu.

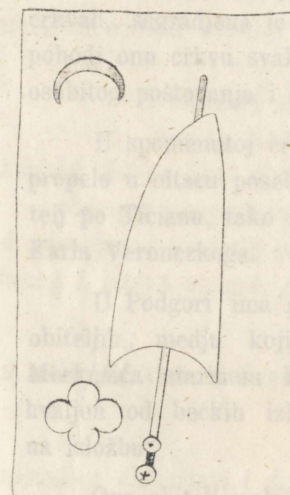
Dà, najpodobnije je reć, da su tu bila spuštena iznatrenja Petra Kandianina dužda mletačkoga, koji se je u ovih stranah prestavio; zašto kad se je ploča podigla, nemože se vidjeti nikakva ostanka od kostih, nego samo zemlja. Za čudo je pako to, kad je ta ploča (koja je sada odzgor postavljena na ogradi zemljišta) očišćena, slika je našasta k grobu okrenuta. Vidi ploču i kip na tablici pod br. 2.

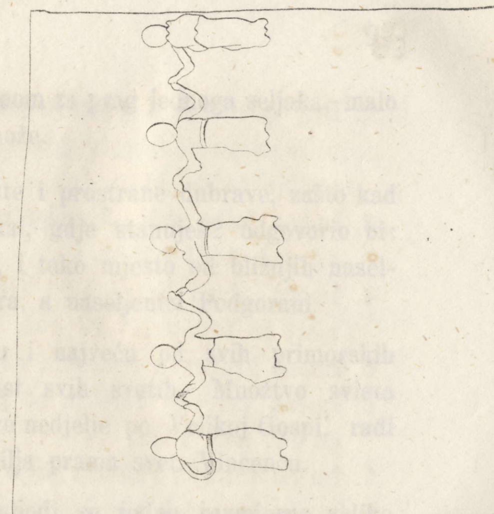
Sried istoga grobišta nahodi se i crkvica na ćemer od nepoznate dobe; pripovieda se, i tu pripoviest potvrdiše mi i njekoji Grci, da je naime u Primorju makarskom, t. j. u Tuciepih S. Juraj, u Igranih S. Spas (Salvator), u Baćini S. Luka, sve tri crkvice sagradjene od S. Jeline Križarice.

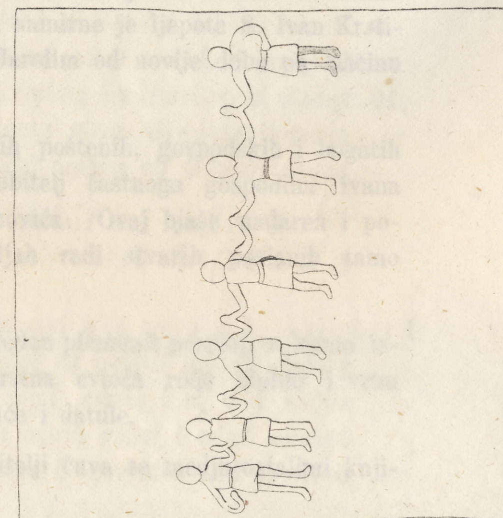
Cieni se, da gdje je sad Tuciepski Govorak, tu biaše stari Laurentum, jer obje besjede jednako znamenuju. — Tamo se izkopava kojekakvih stvarih: gvoždja, sudja, kakav novac, babkah. Jednu od tih babakah, koju s ovom poviesću pošiljam slavnom družtvu za narodni Muzeum, dobio sam od prijatelja Ante Buselića iz istoga sela na dar.

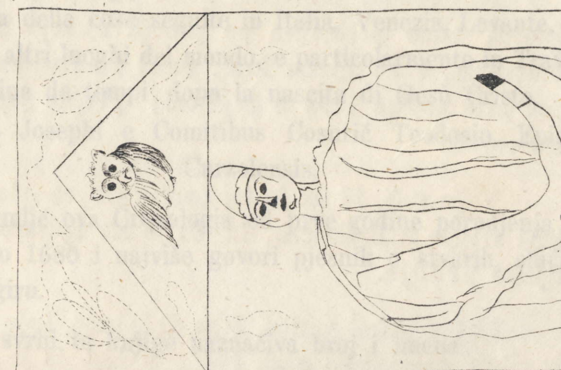
U Tuciepih nalazilo se i starih pisamah, koja su zanemarena, zabačena i razkomadana, vidi se tamo samo na jednom

Arkiv. knj. VII. str. 96.

pločnom komadu, upotrebljenom za prag jednoga seljaka, malo slovo, koje se pročitati nemože.

Podgora. Ime je dobila od guste i prostrane dubrave, zašto kad bi tko upitao novo-naseljaka, gdje stanuješ? odgovorio bi: tamo gori pod onom gorom, i tako mjesto od bližnjih naselbinah bude prozvano Podgora, a naseljenici Podgorani.

Podgora ima najljepšu i najveću od svih primorskih crkvah, sagradjena je na čast svih svetih. Množtvo svieta pohodi onu crkvu svake prve nedjelje po Velikoj Gospi, radi osobitog poštovanja i ljubodilja prama svet. Vincencu.

U spomenutoj crkvi nahodi se jedno razmierno veliko propelo u oltaru posebnom, zamirne je ljepote S. Ivan Krstitelj po Ticianu, tako i S. Jerolim od novije dobe po načinu Karla Veronezkoga.

U Podgori ima razlikih poštenih, gospodskih i bogatih obiteljih, medju kojimi obitelj častnoga gospodina Ivana Merkušića starinom Rogunovića Ovaj bjaše nadaren i pohvaljen od bečkih izložiteljah radi stvarih poslanih tamo na izložbu.

Ova obitelj uzdržava jedan plemenit perivoj, u komu izvan raznoga voća i svakovrstna cvieća rode obilno i vrhu obićne ljepote limuni, naranče i datule.

U knjižnici te iste obitelji čuva se medju ostalimi knjigami jedna s nadpisom:

Cronologia delle cose seguite in Italia, Venezia, Levante, Dalmazia, ed altri luoghi del mondo, e particolarmente in Traù per ordine de tempi dopo la nascita di Gesù Cristo.
Ex Libris Josephi e Comitibus Cosurić Teodosio, Episcopi Curzolensis.

Počimlje ova Cronologia od prve godine porodjenja Isukrstova do 1680 i najviše govori pjesnik o stvarih, slučivših se u Trogiru.

Pri svrhi te knjige naznačiva broj i imena:

1. Biskupah trogirskih od god. 1000—1755.

2. Broj plemićah i upraviteljah Trogira od 1317—1420, i to prije nego se Trogir predade vladi mletačkoj, pak iste od godine 1420—1770.
3. Imena kako veli „Eccelentissimi SSmi. Sindici in Dalmazia“ od god. 1461—1539.
4. Imena „degli Eccmi. SSri. Generali e Provveditori generali da mare in Dalmazia“ od god. 1482—1681.
5. Imena kraljevah ugarskih od god. 986—1653.
6. Imena carevah turskih od početa njihova zakona do Memeda IV. god. 1664.
7. Imena cesarah rimskih prije poroda Isukrstova.
8. Imena konzulah rimskih od 15—1563. godine.
9. Imena duždah mletačkih, osobito onih, koji su bili kadgod u Trogiru, ili kakvo dobro prinieli Trogiranom; napokon
10. spominje, počamši od godine 34. po Krstovu porodjenju, kad apostoli sastaviše malo vjerovanje, mnoge stvari i naredbe papah rimskih do godine 858.

U Podgori ima malena, nu liepa i izbrana knjižnica kod g. Don Mihovila Pavlinovića.

Brašnice. I u ovom selu ima stećakah i starinskih nadgrobnih pločah, medju kojimi na jednoj vidi se i mitra biskupska, a valjda bilo je i pisma, koje je po nepomnji odbijeno i zabačeno, kako i jedno drugo rimsko, koje je od njekoga hudovierca bilo sakriveno i zakopano.

Nad malimi crkvenimi vrati nahodi se jedan kameni komad, tamo postavljen po pomnji njekoga župnika Malobraćanina, i na njemu križ, smrt i mrtvačke kosti, a izpod ovih godina 1466 s napisom: „Pojde jerceg Stipan u Dubrovnik.“

Valja reći, ili da je taj herceg Stipan stanovao bar za koje vrieme u Brašnicah, ili da je zlo upisano: pojde, na mjesto prodje.

Nad velikimi vratim štije se pismo, koje dokazuje, da je crkva sagradjena god. 1745., a kad ju je potres srušio 1794, opet prigradjena i popravljena.

Dobra voda nahodi se pod crkvicom S. Roka, lagana, zdrava, imajuća sve vlastitosti, koje iziskivaše Ipokrat, i govori se, da je prilična Nocerskoj. Tu blizu vidi se i komadićah kamenja crljenkasto-mramornoga.

Blizu sadanjeg svetog Roka, u jednoj crkvici, starinom stajaše kip S. Roka, koji kasnije po naredbah starešinskih bude prenešen vjerojatno u Mletke, i to skrovito pod imenom Idola, za to što onaj štovani kip biaše izkopan u mjestu zvanu Stojno polje, a bio je pokriven kozjom kožom, štap mu u ruci a kod njega pas (ako nije bila koja druga zvier); držani Rok prilikovaše vrtlaru a čuvala su ga gvozdopletena vrata.

Pripovieda se pak, da taj kip sv. Roka po putu njekih seoskih vladarah bio je prodan na mletačku ormanicu. Njeki pak vele, da je isti biskup u dogovoru s ondašnjim župnikom skrovito ga digo i utopio blizu sela u vrulji, i da je onaj čas počela puhati strašna bura i zametnula se strašna oluja, i zato da su pod Brašnicami česte i jake bure.

Igrane ima starinsku kulu, s koje Sale zapovjednik omiriv iz šibe, prebije barjak i zrnom usmrti barjaktara turskoga na planini.

Kod starodavne crkvice S. Spasa (Salvatora) bilo je jedno staro pismo, sad je već nepoznato, nu po sreći prisvojiga g. Vinko Sabljar, kad je pohodio Dalmaciju.

Živogošće ima glavicu, u kojoj bi se mogao kopati liep crljenkasti mramor, samo je malo subljikav.

Ima liepih zdravih vodenih vrelah, medju kojimi voda, koja i sad vre iz morskog pieska niže samostana, koju gosp. Fortis spominje i veli „bila je, pa je nestalo“, i nad njom vide se i dva Epigramma.

Prvi nazivlje vodu da je salutifera, da malo se već što može od istih pročitati, zašto slap uzbunjena mora i davno vrieme pokvarilo je slova, osobito drugi posliednji, o

kom veli se i podobno je, da je naznačivao perivoj, ogradu i ulicu k vodi, pripadajuću službi Liciniana. To tvrdi i Zanetti.

Drvenik ima starodavnu tvrdjavu pod imenom kastela drveničkoga, iz koga Primorci silovito iztjeravahu Turke i hrabreno odbijahu napadnike. Na ovom kastelu još se poznaje poniešto starinsko pismo cirilskimi slovi, ali je jako pokvareno od vremena i izlizano od vjetra i vode. Koliko sam mogao, onoliko sam i dignuo, a morda će ga bit podobnije dignuo prije 6—7 godinah štov. gosp. Sabljar, kad je putovao po Dalmaciji.

Od kastela i junakah drveničkih mnoge se pjesme pjevaju i iz Kačića i iz drugih stranah.

Nedaleko od kastela vidi se jedan stećak na nadgrobnoj ploči, udielan je četverouglasto, na njem urezana su dva konjanika s bojnimi položenimi koplji u desnicah, a sa strane djevojka rukuh razapetih.

Pripovieda se, da su to zaljublenici bili, Dragutin Miletić Turčin i Dragimir Kostanić, prvi iz Vrgorca a drugi iz Drvenika, oba zaljubljena u kćer kneza Gračkoga Jurića, koju su roditelji radi tabora i straha volili pokloniti Miletiću, ali djevojka htjede se radje udat za krstjanina, obznani Kostaniću kada ima doći, koji dodje i povede ju; u to doba prispije Miletić i ubavješten o dogadjaju, poleti, te stigne dvojicu na spomenutom mjestu, udare se, te Kostanić pane mrtav, a Miletić ranjen pograbi djevojku i pobjegne k Vrgorcu, doli na putu svladan od smrtne rane padne, a djevojka povrati se s bojišta te ode k Dragimirovoj braći i dade načinit kamen taj, ali od žalosti treći dan izdahne i ona, ter oboje budu u jedno sahranjeni, što se i sad zove Kostanića Greb. Tu nije jedan vojnik da bije jednu zvier, kako njetko veli, već da vojnik znamenuje Kostanića, a živina Turčina. — To je bilo sad ima dviesto godinah, kako piše i S. O. Luka Smoljanović svomu rodjaku Petru Kadčiću, biskupu makarskomu.

Zaostrog, Rastotca, Porfirogenita, nedaleko od Drvenika. Ovdje u crkvi svete Barbare imadu dva napisa rimska, jedan na nadgrobnoj ploči, a drugi na kamenu upotrebljenom za vratni prag. — U trećem redku valja da je odsječeno ili pokvareno FIL, da bude FILIA, a u četvrtom MA, tada bi se pročitalo ovako:

VISELLIAE PAULINAE, FILIA MARCELLINA, MATRI CARISSIMAE POSUIT.

Podaća ima još odzgor staru kulu, iz koje Primorci Podaće i Brista, dvajuh sdruženih selah, braniše se i odbijahu Turke. — Oko crkve SS. Ivana i Stjepana vidi se stećakah i starinskih nadgrobnih pločah, kako u Tuciepih, Drašnicah i Igranih.

Brist neima ništa znamenita, nego od novije dobe sagradjena je kuća biskupa Pavla Klementa Kadčića Miošića, s kamenim kipom nad jednimi, a urezanim lavom nad drugimi vrati.

Gradac ima svoju starinsku kulu, kojom zapoviedaše knez Jurić, koji se je mnogo borio s Turci. Ovaj jednoć sa svojimi vitezovi pogubi više od deset hiljadah Turakah i istoga njihova zapovjednika, kadno spustiv se niz planinu izpod svetog Paskala, htjedoše jurišem osvojiti kulu i tvrdjavu na brežuljku kod mora. — Zapovjednikov grob i sad se znade, jer se vidi pokrovna ploča nedaleko od žive vode niže kule. Njetko veli, da istoga pogodi zrno iz galije vladane od generala Kornera.

Spomenuti Jurić videć jednom da nemore turskoj sili odoljeti, htjede ih oštroumno preplašiti i predobiti i na drugu stranu poplašene odpraviti. — Videć množinu Turakah, pribavi veliki broj crljenih kapah, te ih posadi po trnju i draču po ulicah, a napred uredi ono vitezovah koliko imadoše; videći Turci množinu svieta pod kapami, utabore se kod Gospine crkvice na skoku, nu čim zavlada mrak privuće se tamo Jurić sa svojimi, te nenadano udari na Turke u zgodnom klanjcu, pak s pomoćju Djevice pobije ih do cigloga. Njeki dio pobijenih sbacaju u more, jedan dio u njeku jametinu blizu klanjca, a njeki se dio i posmrdio, ter se tamo i razpa, tako da i dan danas u pomenutom klanjcu kod Gospe vidi se kostih i krvuštine s crljenicom izmješane, skamenjene.

Od tvrdjave sad ostanakah neima, već do kakova mala uzkrajka zidine. Ali se vide ostanci staroga augustinianskoga samostana i drugih zgradah, oko kojih izkopavaju kojekakve posude, nadgrobne ploče i cieloviti grobovi se vide, a kadgod nadje se i gdjekoji novac, izmedju drugih onaj stari rimski bakrenjak od vremena Augusta Cesara pri porodu Krstovu, i razliki drugi, od kojih ja sam njekoliko dobio od mojega otca, koji mi obeća, da će bit oprezan u kopanju, nebi li se još na što namjerio i kupio, ter mi poslao. Nalazi se i ovdje po gdjekoja babka, od kojih jednu i jedan novac s onom Bušelića babkom, šaljem slavnom družtvu za narodni Muzeum.

Gradac ima i plemenitih živih vodah, na primjer Slavinjac, gdje veli se da je bio stari Labenitca, od koga i sadanji Gradac od tvrdjave Gradić, kasnije se je prozvao Labčanj, i tu okolo ima još starinskih razvalinah bez nadpisa ili kojeg spomenika.

Baćina ima na više mjestah starih razvalinah s pločami i stećkami, okolo kojih izkopava se kadšto i novacah. Radi toga, što je Baćina skrajno selo Primorja, a blizu Neretve strašne protivnice rimske, razložito je, da je odpočivala vojska, da bi se tude odmarali zapovjednici, i tako pomagali se mišćani i obogaćali, a možda i slavodobitni Rimljani vraćajuć se, koji bi obolio, zakopao bi dobitak, da mu nebude našast, pošto je umro, blago je ostalo. Kod starodavne porušene crkve svetog Andrije, koja je bila sagradjena na ćemer a sad sa zemljom sravnjena, na 150—200 hvatih duljine, ima preko sto nadgrobnih debelih pločah, nu nać se nemože pisma nikakva, van ako nije od nepomljivih seljakah izprebijano, pokvareno i u kućne mire upotrebljeno.

Na mnogih pločah vidi se polumjesec i zviezda, grb ilirski.

Na njekojih drugih križ.

Samo na jednom četverouglastom stećku ima urezanih s jedne strane šest kipovah, bi reć mužkih, držećih se za ruke, gledaj tablicu br. 3., a s druge pet ženskih, gledaj tablicu br. 4., i pripovieda se da, je to kolo; a drugi vele, da su se tu sreli svatovi, i posvadiv se, pobili se i izginuli, pa to jim spomenik. Pripovjest obična.

Crkva sv. Jurja posvećena je od biskupa Zorkovića s pomoćju OO. Ivana Podačanina, Marka Salinovića i Ivana Tomaševića g. 1628., tako se čita u staroj krstnoj knjigi.

Pri strani više crkve nalazi se gdjekoji komadić zelenog mramora, da se stane kopati i tražiti, moguće da bi se velikih komadah našlo.

Baćina može se dičiti svojim Blatom, jer joj je plodno, obilno ribami: ima u njem jeguljah, ugorah, masnicah, ploticah, ukljivah itd., a iz jednog izvorka vade Bačinci i prodavaju pijavice.

More plodno svakovrstnom ribom ima: duplinah, sturicah, sabljorkah, barjaktašah, volinah, ročinah, pašah, mačakah, hrkaljah, slatovah, bilizamah, lubinah, zubatacah, cipalah, komaračah, žutugah, krbah, skušah, lokoradah, palamidah, tunjah, šardelah, sipah, obotnicah, liganjah, ugorah, jastogovah i t. d.

Samostani.

Makarska broji tri samostana i to Malobraćanah.

I. Van grada kraj mora, starinom posvećen sv. Petru, kako piše i Gonzaga na strani 589. djela drugoga i Norinio na str. 42., a sada je pod zaštitom B. D. Marije od Milostih. Starinom su u njem stanovali Augustinovci, iz koga budu dignuti po volji Žarke Humskoga, g. 1468. radi njekojih uzrokah, kako i ondašnji Augustinovci samostana Zaostrožkoga, a bude poklonjen Malobraćanom Bošnjakom Franceškanovcem; nadošljaci neimadjahu u početku nego samo pet sobicah, koje su i sada odzgor sćemerene. Kasnije braća malo po malo samostan povećaše i napraviše, zato god. 1518. bude prebivalištem biskupskim, a sdružena crkva ostala je sve do sada u svojoj starini, prem da je služila i za stolno-župničku, što svjedoči krstionica i sada nahodeća se u istoj crkvi.

Turci jednoć zapališe ovaj samostan, a kad ga braća urediše s pomoćju njekih blagodušnih, tada ga zapale Mletčani, a to videći da su se unj zatvorili Turci. Napokon godine 1762. bude podobro uredjen, kasnije što ponapravljen i sada broji preko trideset sobah.

U starešinskoj — jednoj od tih sobah — nalaze se dvie zamierne slike na platnu, jedna prikazujuća opravdanu od Gospodina bludnicu, a druga čistu nu pravedno ozloglašenu Suzanu. Ima pako izmedju ostalih i sliku P. G. Mariana Lišnjića biskupa.

Kada je crkva ovoga samostana sagradjena i da li je od stare dobe, nezna se; dva puta je bila popaljena, najposlje Malobraćani dobiše dopuštenje od kadije i emirah turskih, i sćemere ju. Bila je posvećena od P. gosp. Tomaša Skoroevića, biskupa bosanskoga, i kasnije blagoslovljena od P. G. Nikole Ugrinovića Semendrinskoga, budući bjaše od Turakah osmradjena.

U ovoj crkvi leže dva biskupa: Petar Kadčić i Marian Lišnjić. U njoj vidi se od naravnoga kamena plemenito načinjeni žrtvenik na poštenje sv. Antuna Paduanskoga, ali kasnije je pokvaren palježom i pomazan vapnom, kako i propovjedaonica.

Na oltaru velikomu postavljena je slika odlične ljepote i veličine na platnu, prikazujuća Veliku Gospu uzhodeću na nebo, praćenu od angeljah na očigled Gospodnjih učenikah razapetih rukuh, ožalošćenih nad njezinim odlazkom. To je na sredini a u četiri ugla vide se SS. Franjo, Klara, Stjepan i Lovro. Na drugom oltaru sa strane vidi se krasno propeće Krstovo s nadpisom židovskim, grčkim i latinskim.

Knjižnica i arkiv.

Samostan makarski ima i svoju knjižnicu, koja akoprem nije obilna knjigami, kako njeke druge ogromne knjižnice, ima knjigah svake dobe i u različitih jezicih.

U arkivu pako nahodi se medju starimi listinami mnogo rukopisnih knjigah, papinskih pečatnicah, naredbah, dukalah, privilegijah, fermanah, diplomah i pohvalah, pa i nadarenjah za diela i

zasluge, revnost i patnje braće redovnikah, prišavših iz Bosne, kako se čita u ovoj knjigi: „Benemerenze dei MM. RR. Padri Min. Oss. della Provincia di Bosna Argentina, ora del SS. Redentore in Dalmazia ad annum 1748.“ na strani 1—3 aktah arkiva.

Naredba Daniela Delfinia, koja počimlje i svršuje:

Noi Daniel Dolfino quarto K. per la Serenissima Repubblica di Venezia Proveditore Generale in Dalmazia et Albania &c.

Essendosi per opera delli RR. PP. Min. Oss. della Provincia di Bosna Argentina tanto nella passata, come corrente guerra trasferiti molti popoli Catolici del paese Turco in questo del Serenissimo Dominio e da loro con somma cura et esemplarità pasciuti di spirituali esercizii, come consta da più testimoniali statiglene rilasciati, e considerando Noi non meno alle benemerenze da loro contratte, che al benefizio apportado al pubblico augmento, e con l' autorità del generalato nostro risolviamo e determiniamo, che niuno da qui inanzi, tanto Religioso, che Prete, possa ne debba sotto qualsiasi colore, ingerirsi in conto alcuno sopra di nuovi sudditi venuti alla devozione del Serenissimo Principe, per quello spetta la cura delle anime, ma che debbonsi esercitare sempre da detti P. P. di Bossina. Con questo però, che quelli, che saranno eletti dal loro Superiore vadino all' ordinario per la benedizione come meritevoli in ricompensa delle loro lunghe fatiche avute nel paese Turco per mantenerli nella vera religione et applicazione che impiegono in questi paesi, sottoponendo perciò nella pubblica disgrazia tutti quelli, che contravenissero alle presenti, delle quali commettiamo il registro ove occorre. In quorum ecc.

Datum Citluchi li 18 Aprile 1695.

Daniel Dolfino quarto K. Prov. Generale.

K tomu se mogu nadostaviti naredbe: Alesandra Molinia sa Sućurja, Angela Ema iz Splieta, Sebastiana Vendraminia iz Splieta, Dolfinova druga iz Zadra, Alvise Moceniga itd.

Jakova da Rivaviera posvjedočuje pohvala ovako:

Riescirei di troppo tedio a Vostra Serenità ed a Vostre Eccellenze se detagliar volessi i servigi prestati in guerra ed in

pace dai Religiosi della Provincia del SS. Redentore. Dirò soltanto; che oltre d' esser stati, ed esser tuttavia attentissimi cultori della vigna del Signore, ebbero nelle tre ultime guerre il merito di cooperare felicemente con esortazioni spirituali alla dedizione al pubblico non solo da molti vilaggi con grandi estensioni di terra e di turbe, di famiglie campestri, ma anche dei intieri Territorij, massime negli acquisti di Knin, Sign e Castelnuovo, e negli incontri vivi con li Ottomani si videro de' que' valorosi Frati comparire alla Testa di partite Morlache con la croce e con la Sciabola, facendo ad un tempo le parti di soldati di Cristo e del Principe, alcuni aver sofferta la tormentosa morte del palo; altri estinti sul campo de' nemici, puo dirsi morirano martiri volontarij della Fede, e dei pubblici Trionfi.

Questi ed altri segnalati servigi prestati dai Religiosi di Essa Provincia troverà la sublime virtù dell' EE. VV. enumerati nelle attestazioni, massime degl' Illustri miei predecessori: Foscolo, Valier, Kav. Corner, Emo, Mocenigo e Proveditore alla Sanità Contarini.

Dukale Alojsa Močeniga, Petra Grimania, Franje Loredana i Ivana Kornelia, koje evo:

Joannes Cornelius Dei gratia Dux Venetiarum &. Nobilibus et sapientibus viris Angelo Emo Prov. Nostro in Dalmatia et Albania et Successoribus fidelibus dilectis salutem et dilectionis effectum.

Uniformi e maturi sentimenti Nostri, quelli dei Consultori Nostri, sopra le lettere da voi diritte al Prov. di Sign co' quali commetteste, che li Padri Min. Oss. di S. Francesco della Bosna Argentina siano mantenuti in possesso della cura spirituale de Popoli di nuova conquista, loro conferita dal Prov. Generale Nostro K. Dolfin sotto li 18 Aprile 1695. con l' approvazione di questo consiglio 30 Maggio 1701. riconfermiamo con il medesimo Decreto le lettere stesse in ordine a che (salva sempre dependenza dal Vescovo, et altre condizioni contenute nel sumentovato Decreto) prescriverebe, che quelle genti rassegnandoci al pubblico commando, non possano, particolarmente in quello attiene all' anime,

devenir ad alcun passo senza il pubblico assenso, mentre devono riconoscere Essi Padri Min. Oss. per Direttori delle loro Anime nel caso desiderassero, che se l' elegesse Parroco proprio, e secolare, non altrimenti possono conseguirlo, che dalla pubblica autorità, disposta d' assentirvi, quando le suppliche fossero da ragionevoli e convenienti motivi accompagnate &.

Dato in Nostro Ducali Palatio die VII.
Julii Indictione 22. 1714.

Diplom Žarke Humskog od god. 1468. na pergamenu, u kom se spominje, iz kojih uzrokah bjahu iztjerani Augustinovci a namještena braća Bošnjaci.

Ferman Sultanov. Sva privilegia izdata i predana Malobraćanom od:

1) Cesarah rimskih, vrieme njihova vladanja kao: Sigismunda I., Leopolda I., Josipa I. i Karla V.

2) Kraljevah ugarskih: Bele IV., Ljudevita I., Matija Korvina i Ladislava I.

3) Kraljah bosanskih: Stjepana Bana, Tvrdka i Tomaša.

4) Carevah turskih: Sultana Memed-Kana i Mustafe Kana.

Bule papinske: Ivana XXII., Bonifacia VIII., Martina V., Eugenia IV., Pija II., Pavla II., Urbana VIII., Benedikta XIV., Klementa XIII., Klementa XIV., Pija VI. i VII.

Iz listinah hrvatskih, talijanskih, turskih, glagoljskih i latinskih, iz aktah i rukopisnoga dnevnika, nahodećih se u arkivu, doznaje se:

a) Kako Malobraćani dobiše posjedovanja do dana današnjega.

b) Kako 12. Travnja 1664. god. na udalivše se od samostana malo prama zapadu OO. Stjepana Klarića i Marka Batošića i njihove djake Nikolu Basića, Bernarda Konjića i Bonu Brkljagića i djecu Gjuru Glianovića, Franju Bariševića i Pavla Vuletića skoče Turci, te jih zarobe, kojim na zadvorju gospodovaše Ahmet Bojčić, ter po skupljenoj i za odkup predatoj milostinji budu oslobodjeni.

c) Kako otac Mato Gjuranović Kumbat, starešina samostanski, godine 1643., bježeć od napadanja turskoga, privede iz brdah i Primorja 37 obiteljih na vrh otoka Brača i tamo postà njihov prvi župnik. On sagradi kuću i crkvicu, da mogu braća iz Makarske, potjerana od protivnikah, lasno se ondje zaklonuti.

d) Kako Malobraćani pod upravom pomenutoga otca gvardiana podložiše vladi mletačkoj: Zagozd, Župu, Vrhdol, Zmiavce, Ranoviće, Poljicu, Vinjane i Proložac.

e) Kako obratiše mnoge odpadnike i Turke. To svjedoči i Toma Biskup Forski, poslanik apoštolski u Bosni god. 1451., koji upravi na sv. Ivana Kapistrana, tada starešinu samostanskoga, sljedeće pismo:

„Fratres Bosnae tanto fructu laborare in convertendis Hereticis, quod in locis occupatis per Hereticos statim ut fratres habitacula sibi aedificant, evanescant Heretici ut cera a facie ignis.“

II. Samostan u Živogošću posvećen S. Križu, daleko od Makarske 12 hiljadicah. Malobraćani iz Bročna, koji se prije biahu naselili u Stojnom polju kod Drašnice, na razvalinah nepoznate dobe, pak prognani od kneza Matiaševića prišli su u Žanjevo kod Igrane, godine 1612., gdje utemelje sad obstojeći samostan, kako svjedoče akta samostanska od god. 1720. i Norinio na str. 46.

Ovaj samostan bio je za vrieme turskoga haračenja višeputah oplienjen ali nigda popaljen; pod zadnjim kratkim vladanjem francezkim bio je zatvoren i predan na službu njeke obitelji Šimića, druga dobra bijahu dignuta, kako veli i dekret od izagnanja od 26. Listopada g. 1807., dok odlična sjajna milost Nj. c. k. ap. V. Franje I. opet nepovrati sve koliko državi, kako se vidi iz carskoga odlučka od godine 1820.

Otci ovoga samostana osobito su zahvalni i harni radi toga, te pjevaju svakoga mjeseca jednu svečanu misu za čestitost, slavodobiće i obstanak c. k. apoštolske kuće habsburžke; a uspomenu carskoga dobročinstva svjedoči i pismo na mramornoj ploči u zgodnu mjestu postavljeno na crkvenom zidu.

U poglavitoj samostanskoj sobi, na uspomenu različita dobra izkazana samostanu od otca Petra Karapandžića, čuva se slika istoga, a u omalenoj knjižnici nahodi se podobrih raznih i odlično svezanih knjigah, darovanih spomenutomu samostanu od carice Marije Terezije za njegove zasluge. — Izmedju drugih znamenitih stvarih ima tu turski hatišerif, koji veli, da su Malobraćani onoga samostana prosti od krvarine, i pismo, koje kaže, da su braća prišlaci iz Bročna u Živogošće, imajući za vodju starešinu otca Franju Momovića, priveli na kršćansku vjeru 736 obiteljih, štono se naseliše kod Cetine, u Potravlju, na Muću i na Grabu.

III. Zaostrožki samostan, daleko od Makarske 18 talijanskih hiljadicah, ima liep položaj blizu mora i posvećen je B. Djevici Velikoj Gospi. Od davne je dobe, ali mu se nezna za početak.

Prije je tu bio samostan Basilianacah u mjestu zvanom Skadarija, nedaleko od sadanjega samostana, u kom okolo god. 1821. bila je izkopana jedna četverouglasta ploča, uredjena na mosaičku, koju i Norinio spominje na str. 39., ali bude zanemarena.

Poslje Basilianacah posjeli su taj samostan Augustinci, ali radi njekih uzrokah budu iztjerani od bana Žarke Humskog, zapovjednika u ono doba stanujućega na Klisu, kako glasi diplom:

„Nos vojvoda Xarko Humski .... Cum justis de causis nostram animam moventibus &.

Datum Klisse die 10. Septembris 1468.“

Spomenuti Žarko izposlovà, dopuštenjem banskoga državnika, da je došlo šest Malobraćanah iz Bosne, kako za Makarsku tako i za ovaj samostan, koje ovlasti, da posjednu to mjesto i zgradu.

Od davnoga samostana ništa se već nevidi izvan kakva ploča ili kakav kamen. Jedan ima plemenito urezan, na kom, pripovieda se i vjerojatno je, da je u prastaro vrieme stajao njekakav kumir za dobe poganah nevjernikah; a na ploči ima pismo: **радован радлтовнх.**

Radi toga od stare dobe neima ništa, jer su ga Turci dvaputa popalili, a Malobraćani su ga poslje izagnanja Turakah komad po komad opet sagradili.

Tako i sadanja slučena crkva sagradjena je iz temelja god. 1747. a posvetio ju je P. gosp. Franjo Baličević, biskup Bosne, Požege i Biograda, kako ćirilski napis svjedoči.

U ovoj crkvi nahodi se jedna Planeta od kabanice Stjepana Tomaša kralja bosanskoga skrojena, a od drugoga diela kabanice kraljevske skrojena je Planeta na Sućurju, selu na vrhu otoka hvarskoga.

Izmedju sedam oltarah, tri su mramorna, veliki sv. Franje, i sv. Paškala, ovaj zadnji načini štovana kuća Ivičevića, slavna starinom, a dostojna svake časti i pohvale i danas.

Ista crkva ima jedan dragocjen kadionik, koga rado zamieravaju putnici, o komu jedan Talijanac, kad ga vidi, reče: „perfetto domo di Milano"; ima 24 srebrnih sviećnjakah, od kojih šest ima velikih i na njih se čita:

ANNO MDCCXVII°.

a na manjih:

ANNO MDCCV°. — SUMPTIBUS PATRIS PAULI CADČIĆ EX MINRIS PROLIBUS.

Ima i starih nadgrobnih pločah, od kojih jedne veli se, da je grobnica Luke Vojkovića i njegove obitelji, kako na njoj ćirilski napis potvrdjuje, a na drugoj stoji, da je grob Kosovića iz Zaostroga, ima ovaj napis:

D. O. M.
NONKOVICHII CINERES LAPIS HIC NARONAE DYNASTAS
SPIRITUS ASTRA, OMNIS GLORIAM
ET ORBIS HABET
. . . .
ANNO D. MDCCLXXVII°.

Više brojevah na sredini ploče mramorne jest grb, u kom je okrunjen orao, pod nogami mu polumjesec i zviezda; oko polja topovi i barjaci, koplja i mačevi, bubnji i svirale, a u četiri ugla prilika smrti.

pomalašan samostana zaostrožkoga sadržaje papinske pečatnice, diplome, dekrete, povlastice, pohvale, akta i kroniku. Vidi se iz knjige pečatane u Mletcih godine 1775. str. 88 u 8., kako je na široko opisan samostan zaostrožki, i tu se nalazi opis početka, produženja i svrhe kraljestva Bosanskoga, uz naznačenje vremena, kadno su Malobraćani došli u države Ilirske; tako i iz sljedeće pečatane godine 1770. str. 90, P. X.:

„Cronicon archivale continens brevem descriptionem principii et continuationis venerabilis Conventus Sanctae Mariae Zaostrogensis &. cum addiectione in fine brevis descriptionis (num. 1212).

Cronicon na str. 14. P. II. veli: da su otci Malobraćani samostana Zaostrožkoga izpod otmanskoga pod vladanje mletačko priveli 4000 obiteljih kršćanskih. Sám otac Franjo Andriašević sa srdarom Andrijom Bebićem priveo jih je 500, a otac Franjo Radatović sa srdarî Ivanom Mersićem, Jurom Dugašem i Ivanom Gelavićem 320. — Začuv za to Turci pobiesne kano vuci, pa da se osvete nasrnu godine 1686. 26. Rujna na kulu Norinsku i osvoje ju; u istoj nadju četiri otca Malobraćanina: Bonu Vordauševića, Matu Nanjanovića, Petra Matića i Josipa Tvrdkovića, koji se tamo nahadjahu kano župnici i pokrepitelji pravovjernih u vjeri Krstovoj, ter se s njekoliko svojih zatvorili u kulu, a kad ih predobiše Turci, prvomu odsjeku glavu te bace u Neretvu a ostale nemilice podave. O ovih se može reći, da su pravi mučenici.

Malobraćani samostana Zaostrožkoga pomogoše osvojiti tursku tvrdjavu u Vrgorcu, a osobito otac Pavao Kadčić Borišić dostojan je pohvale *). Koliko su pretrpili Malobraćani u Bosni i Dalmaciji, to svjedoči i otac iz Očevija i drugi, a za pohvalu naše braće ima se dodati sljedeće:

Kad no Turci razoriše samostan Broćanski i Ljubuški g. 1563., tad, da katolici u onih mjestih neostanu bez pokriepe u svetoj

*) Svjedočba Alesandra Molinia pod datom 28—28. Studenoga 1690.

vjeri, sedam misnikah Malobraćanah služaše kano sedam županah u sljedećih župah:

1. Služio je od Primorja, Kjenek, Kokoriće, Ravču, Koteze, i sve oko Vrgorca, Orah, Bubnje, Orovlje, Veljake dolnje i gornje, Visoku, Kruševo, do Rostoka sjevernom stranom Vojnića s Klobukom, Tialjinu, Siljegnišće, Tulicu, Vininu, Probod, Drne, Ljuti i Grljovje.

2. Nadjezerje medju Jezerom i Rostokom, od Lučke do Vratara.

3. Podjezerje od Unčanah do kule Norinske.

4. Čitluk Neretvanski. Ovaj je imao svoga pomoćnika.

5. Medjugorje, Biać, Ardomilje i Ljubuški.

6. Labčanj, sadanji Gradac, Baćinu i Slivno Neretvansko.

7. Živogošće, Vlaku, Zavojane, Prevarac, Propratnice, Košće, Bročno, Blato i Mostov *).

Otac Luka Smoljanović Medjugorac bio je jedan od spomenutih, i krstio je svojom rukom 3060 djece i prvi jih počeo bilježiti polag naredbe S. Tridentinskoga sbora.

Gori spomenuta povelja nahodi se u arkivu s glagoljskimi slovi pod dnevom 2. Travnja 1599. To potvrdjuju i braća Hercegovci ovako: „ab illo igitur tempore, nempe ab anno 1565, in Hercegovina nullum pubblicum institutum, Templum, Oratorium aut altare extitit. Expulsis fratribus Ordinis S. Francisci, qui soli ex tempestate populi spirituales duces erant, seque in Dalmatiam in Conventus Zaostrogensem et Macarensem recipientibus, res Catholica in Hercegovina tristem faciem induit. Plebs hinc inde dispensa, cui tamen fratres, ex ante memoratis Conventibus, quantum per Turcos licuit, in qualitate Missionariorum Sacramenta administrabant, donec anno 1735. divisa Dalmatia a Bosna et fervente bello inter Rempublicam Venetam et Sultanum, Missionariis ex Dalmatia ad has partes interceptus fuerit“

---

*) Valja da su hodali od jednoga do drugoga mjesta, kao sadanji biskupi.

Schem. Miss. Custo. Hercegoviensis pro anno Dom. 1853, pag. 5—6.

Sada nješto o štovanih otcevih Malobraćanih spomenutih trijuh samostanah, koji se u kakvoj sgodi odlikovaše, ili kakvu slavu i poštenje u ime zaslugah stekoše, ili koji su bili učitelji i državnici izvan svojih državah, ili poslanici apostolski, ili kapelani vojnički, ili kakove knjige izdali ili napisali za pečatanje, ili koješta drugo.

1. Otac Boriša Arbić pokaže svoju srdčanost prigodom osvojenja Čitluka Neretvanskoga, u kom obrati i okrsti trideset Turakah *).

2. Otac Luka Vladimirović, a ne Vladomirić, kako se vidi na različitih mjestih pečatano, izdade:

a) Život sv. Sime Zadranina, u Mletcih godine 1765. kod Petra Valvasensia str. 56.

b) Sacras benedictiones varias.

c) Nauk kršćanski za malenu djecu.

d) Varii cenni storici, u talijanskom, hrvatskom i latinskom jeziku; gl. Bibliografija hrvatska I. str. 176.

3. Otac Andrija Kadčić Miošić, koga je život opisao g. Stjepan Ivičević u Zori dalmatinskoj godine 1846. pod brojem 12—13, bio je poslanik apoštolski u Filipopolju bugarskom, učitelj generalni u Breši i u sjemeništu zadarskom, ter je izdao:

a) Elementa peripatetica, juxta mentem subtilissimi Doctoris Joannis Duns-Scoti; pečatano u Mletcih godine 1752.

b) Razgovor ugodni naroda slovinskoga, zvan obćenito: Pjesmarica Kadčićeva, i

c) Korabljicu svetoga pisma, i svih poglavitih dogodjajah svieta, u dva poglavja razdieljenu.

4. Otac Mijo Dragičević rodom iz Vrgorca, bivši državnik u turskoj Albaniji a umro u Makarskoj g. 1790. dne 20. Veljače, izdade Officium B. D. Marije.

---

*) Potvrdjuje Dolfin pod 6. Lipnjom 1696, i Mocenigo 19. Prosinca 1699.

5. Otac Boriša Kadčić Žorković iz Bresta, bio je učitelj generalni u Napulju i Zagrebu, napokon biskup makarski.

6. Otac Lovro Ljubušanin, učitelj mudroslovja i bogoslovja u spljetsko-nadbiskupskom sjemeništu.

Ovaj biaše rodom Turčin imenom Asan Sitović. God. 1694. Šimun Talaić Vrgorčanin zarobi njega i otca mu, ter otac ostavi Asana u robstvu, dok pošalje ugovorene novce za odkup. Kad se povrati u svoj zavičaj, nepresta upravljat molitve svoje k Bogu i k Djevici neoskvrnjenoj na način kršćanah, želeć svedjer zagrliti zakon pravi; radi česa jednu večer uhvati mjeh i svoju odoru, pa skrovito pobjegne iz svoje otačbine te dodje na Trebisat, robu strpa u mjeh, prepliva potok i stranputice prispije kući više spomenutoga Talaića, sa željom, da bude kršten. Talaić povede i preda ga OO. Malobraćanom Zaostrožkim, koji ga nauče i pokrepe u vjeri, krste ga i pošlju u Makarsku, gdje zagrli redovničtvo i položi zavjete, ter bude zafratren. — Bio je vrli propoviednik, i stanujuć u Makarskoj sastavi i dade pečatati u Mletcih gramatiku latinsko-hrvatsku za mladež. Nastojao je i brinuo se o sagradjenju samostana na Dobromu u Spljetu. Obratio je na vjeru Krstovu nevjestu udovu i kćer joj, koja posta duvnom sv. Klare u Spljetu.

Cronicon archivale Zaostrogensis Conventus na strani 28. veli: „Hujus Religiosi vita fuit magis admirabilis, quam imitabilis.“

7. Otac Antun Perić, učitelj bogoslovja u nadbiskupskom sjemeništu spljetskom; njegova prilika i sad se nahodi u starešinskoj sobi samostana Zaostrožkoga.

8. Otac Šimun Tomašević, učitelj generalni u Bolonji i u Veroni. On biaše predsjednikom u kapitularnim u državi svetoga Ante OO. Malobraćanah u Mletcih.

9. Otac Ivan Nikolić, poslanik apoštolski u Filipopolju bugarskomu.

10. Otac Mato Medaković, poslanik apoštolski u Filipopolju, tamo je i umro, kako veli Cronikon.

11. Otac Stjepan Bauk, poslanik kako i prvašnji. On je umro u Aleksandriji u Egiptu god. 1787. dne 22. Veljače.

12. Otac Mihovil Jeličić, vojnički ili bojni kapelan na mletačkom brodu. Umro je na Korčuli god. 1762. dne 6. Veljače.

13. Otac Antun Jeličić iz Zaostroga, vojnog c. k. regimenta u Mantovi kapelan 1778. god.

14. Otac Mato Jukić iz Živogošća, kapelan mletačkih pješakah u Brešiji godine 1778.

15. Otac Grgur Alačević iz Drašnicah, na brodu mletačkom kapelan, umro u Veroni god. 1789.

16. Otac Paškal Jukić, umrvši u Zadru 7. Studenoga g. 1806. Tamo je bio prevoditelj jezika hrvatskoga kod državnoga upraviteljstva (governo). Napisao je, nu nemogaše izdati: „Razmišljanja duhovna za sve dane godine“ i „Razlike svete pjesme“ u hrvatskom jeziku.

Od ovoga vriedni otac Josip Glunčević, bivši državnik, piše ovako: „Corista, Organista, Concionator, omnibus artibus informatus, et praesertim exemplaris vitae Religiosus huic mundo valedixit anno aetatis suae 58 non sine Provinciae Nostrae gravi jactura et moerore.

17. Otac Angjeo Kadčić Miošić, stariji učitelj generalni u Brešiji.

18. Otac Antun Puarić Makaranin. Bio je duhovnikom na carskom brodovlju, te umre u Mletcih g. 1841.

19. Otac Andrija Dorotić, učitelj mudroslovja u „Ara coeli“ u Rimu, pak učitelj generalni u Mletcih na „Alla vigna“ i u Perugiji, kasnije prevendar u Zagrebu i župnik u Nartu.

20. Otac Ivan Franjo Kadčić Peko iz Gradca, učitelj generalni u Veroni, poslje u „Ara coeli“ u Rimu. Bio je državnikom u turskoj Albaniji, a kasnije god. 1815. župnikom svoga sela. Ovaj hrabar srdcem i duhom, podieljivaše kužnim sve svete sakramente. Nespominjuć drugih njegovih kriepostih i dobročinstvah u pokriepljenju nemoćne braće, zadosta je spomenuti, da on naredi i izkopa raku i u istu sahrani svog od kuge preminuvšega sinovca, koji mu biaše učenik. Nj. c. k. apoštolsko Veličanstvo

cesar Franjo I. nadari ga za njegove zasluge srebrnim križem „pro piis meritis“.

21. Otac Ivan Raić iz Gradca, učitelj arapskoga jezika u Alepu sirianskomu. Stanovaše 22 godine u svetoj zemlji, gdje je bio poslanik apoštolski za cielih 12 godinah. Bio je vrh toga župnikom jerusolimskim , čuvarom u Nazaretu, u Betlemu i kod svetoga groba. Povrativ se u svoju otačbinu zamieni ovaj sviet boljim u samostanu Zaostrožkomu 7. Lipnja 1841. godine, gdje se i sada čuvaju sva njegova pisma.

22. Otac Franjo Perić, učitelj generalni u sjemeništu spljetskom, rodom iz Živogošća, umre u Spljetu na Dobromu i ostavi nepečatano djelo pod naslovom: „L' Oratore Evangelico sul Pergamo“, to jest hrvatskih osamdeset korizmenih propovjedih, koje se i čuvaju kod braće redovnikah samostana Omiškoga.

Od svih M. P. OO. gore navedenih vriedni i M. P. Otac Antun Lulić Makaranin spominje u svom državnom talijanskom: „Stato della Dalmata Francescana Provincia de MM. Oss. del SS. Redentore per l' anno del Signore 1857.“

Biskupi makarski
od g. 532—1859.

Makarska broji svoja dvadeset i tri biskupa, koji su većom stranom stanovali u Makarskoj, prem su bili kadkada biskupî drugih biskupijah. Ti jesu kako sliedi:

I. Stjepan I. pop one stolne crkve. Ovoga u drugom državnom sboru imenovà i posveti Honorio III. biskup solinski a ovu odluku Honoriovu potvrdi Vigilio papa, kako piše Ivan Pavlović Lučić: „Vigilius Papa adprobavit Epìscopatum Mucaritanum, quia noverat dignitatem Urbis hujus.“

II. Nikola I., kako piše Pavlović, bio je biskupom makarskim godine 1000.

III. Pavao g. 1047. Ovaj, kako svjedoče rukopisi makarskog arkiva, od kanonika crkve kninske bi posvećen za makarskoga biskupa. Inate se njeki o dobi njegova biskupstva, bilježeć mu g. 1347., ali tomu nemože biti drugoga uzroka, nego pogrieška tiska; jer očito je, da je te godine biskupovao u Makarskoj Valentin, koji podpisa diplom Ljudevita kralja ugarskoga u poslu duvnah budimskih; podobno je dakle, da se stavi u godinu 1047.

IV. Karlo Petrović, rodom iz Makra, posta biskupom makarskim godine 1084. Kako dokazuju pisma arkiva samostana makarskoga pod slovom C. a P. G. Boriša Žorković glagoljski piše: da se tako od ovoga Karla, kako od Pavla nahodi uspomena u knjizi zvanoj „Hungaria tripartita“.

V. Valentin. Petar nadbiskup spljetski izmoli od Karla Roberta kralja ugarskoga, da Valentin bude biskupom makarskim, i to za razširenje svete vjere katoličke, i dopusti mu, da, dok vedriji danak svane a svietlije sunce grane, dok se od neznabožacah Primorje iztriebi, stanuje u Omišu. — Što Petar dopusti, to Valentinu dopustiše i Petrovi nasljednici Balian i Nedjeljko, dok slobodnije bude mogao na svoju stolicu prestupiti. Valentin bjaše do g. 1328. podložan svojim zakonitim starešinam, te pobožan i marljiv za razprostranjenje vjere i zakona, utvrdjivao župe i postavljao župnike, pohodio je i pokriepljivao pravovjerno stado: nu nakon toga svega ukaže se nepokoran, neharan i odmetan protiv spomenutim.

Pozvan od skupa da pristupi na opravdanje, nehtjede doći, već imenuje za sebe branitelja biskupa Delminianskoga. Četiri biskupa, šibenički, skradinski, kninski i forski, odredjeni kao sudci, obsudiše Valentina, koji triputa pozvan nehtjede preda nje doći, te ga iz sbora pravoviernih izbrisaše i nametnuše globu od sto žutakah. — Na to se Valentin još ozbiljnije sa starešinami zapravda; ali odbaciv kasnije okrutnost i samovoljstvo, te spoznav svoju pogriešku pomiri se sa starešinami, i to sve po nastojanju istoga Nedjeljka, pod vladanjem predjašnjega kralja Ljudevita i Stjepana bana bosanskoga, usljed česa dobije opet svoju crkvu, te umre u Omišu, gdje je i pokopan, kako se čita: „Dominus Valentinus Episcopus Macarensis vel Almissensis ibique sepultus est.“

VI. Ivan I. g. 1367. Da nebude prognan i da što gorega nepretrpi od zločincah, koji su vladali u Makarskoj, odabra radje povoljan odstup od svoje stolice i preživi većom stranom u Omišu.

VII. Šimun godine 1370., zvan biskup krajinski.

VIII. Jakov godine 1373. s biskupi ugarskimi podpisa jednu povelju kralja Ljudevita, a drugu godine 1382. Tako godine 1384. podpisa kraljevski diplom glede Spljetjanah. Jakov videći očitu pogibelj medju krivovjerci odstupi od svoga pastirstva.

IX. Ivan II. g. 1388. stanovaše većom stranom u Spljetu. Upravljaše biskupijom svojom pomoćju OO. Malobraćanah, izmedju kojih izabirao bi jednoga namjestnika, a sám bi polazio biskupiju i pokriepljivao pravovierne duhovnim razgovorom.

X. Matija godine 1390. Medju pismi biskupah trogirskih spominje se o njem.

XI. Franjo I. godine 1445. Otac Petar. jedan od reda piše, da je Franjo bio odgojen od Malobraćanah.

XII. Andrija godine 1472. Poslje pretrpljene muke i bremena biskupskoga za deset godinah u ovom s okrutnosti znanom kraju svojevoljno se odreče.

XIII. Vid god, 1490. Stanovao je malo vremena u Spljetu i ne samo upravljao s duhovnici i podložnim pravoviernim pukom u svojoj biskupiji, pokriepljujuć ga u Gospodinu, nego vladao i nadbiskupijom mjesto Boriše Averolda. Neprestano se je trudio o koristi i poboljšanju trostruke biskupije, uloživ svu pastirsku pomnju i nastojanje u to, da pokriepi, obveseli i nadahne stado svoje svetotajstvom božanstvenim; a kamo on sám nebi mogao doprieti, odredjivao bi generalne vikare, a osobito otcem Malobraćanom preporučivao je, da šire i utvrdjuju svetu vjeru.

Po smrti Vidovoj ostade pusta stolica biskupah makarskih sve do godine 1503.; u to doba prabiskup spljetski Bernard Zannius preuzme upraviteljstvo iste. — Nakon dugotrajne pravde i progona s Malobraćani potvrdi on sva privilegia, koja su im bila podana. — Malobraćani mogli su usljed toga i sami za biskupe

Bosne, Duvna, Makarske i drugih biskupijah podložnih vladi turskoj odabrati one, koje bi vidjeli i scienili za sposobne. Radi kriepostnih djelah, pa radi njihovih dostojanstvah i dobljenih poveljah pomogoše jim razliki velikaši, da su mogli sagraditi si i povećati samostane te crkve popraviti, pa se onda naredilo, da samostan bude prebivalištem biskupskim a Bogorodici posvećena crkva postade stolnom; sada bude prvi biskup

XIV. Franjo II. Ovaj zavlada biskupijom u ono tužno doba, kadno Turci Bošnjaci upadoše u Dalmaciju, te predobiše i ojadiše Makarsku i s temelja joj crkvu razoriše. Franjo preživi te nesgode grada, jer se bješe za rana uklonio u Makar, gdje je u crkvici sv. Ivana Krstitelja duhovne poslove obavljao Po nadahnuću Previšnjega slutio je i nadao se zlu, te sakupiv pravovierne pred crkvicu, potvrdi jih u vjeri, i povrativ se opet u istu, stane se pripravljati na žrtvu s preporukom u Boga. — Malo za tim razjareni Turci dolete u selo, propitaju se za biskupa, te navaliv na crkvu pogube Franju i njegove pomoćnike.

Svojom krvlju dobri pastir potvrdi vjeru, koju propoviedaše, niti se u smrti odlučio od svoga pravoviernoga stada.

M. P. otac Luka Vladmirović ovako o Franji u svom rukopisu, koji se nahodi u arkivu samostana Zaostrožkoga, veli: „De hoc Praesule mira narrantur &c.“

XV. Daniel Vocatio g. 1551., od njekih zvan Vladmir biskup Duvna. Po smrti Franje II. bude predana Danielu crkva makarska od svete stolice, koja poznavaše tužno stanje iste. — Prišav O. Dane da pohodi novu si državu, snadje ga turska potjera, kojoj da izbjegne prodje kroz Primorje, ukrca se u Zaostrogu i pobjegne na Korčulu, nu tamo ga stignu neznabožci, svežu i povrate u Vrgorac i zatvore ga u tamnicu, gdje je pod težkim zulumom patio i podnosio svako zlo i nepravdu radi vjere, niti se odtuda mogaše osloboditi, dok Malobraćani s pravovjernici nesakupiše novce i tako ga neizkupiše.

XVI. Nikola II. Ugrinović. Ovomu nakon Dane posebnim dekretom bude predana biskupija makarska. Nikola, sin

Gjure Ugrinovića vlastelina poljičkoga, odgojen je od OO. Malobraćanah makarskih, medju kojimi zagrli red i upravu sv. Franje. U svojoj otačbini obdari crkvu sv. Luke raznimi proštenji dobivenimi od S. O. Pape, kako se vidi ubilježeno u arkivu makarskom pod C.

Kao biskupu Semendrije, bude mu predana i država makarska, koju gledaše ublažiti i cienjaše kano svoju otačbinu. Pošav u sv. obašašće, u Vrgorcu sgrabe ga Turci, te odvedu i zatvore u Livanjsku tvrdjavu. Tomu priskoče braća u pomoć, skupe 1200 talirah oko raznih dobročiniteljah te odkupe Nikolu od očevidne smrti mučeničke. Malo poslje opet ga zločinci uhvatiše, izmučiše, i budué ga svoji odkupiti nisu mogli, pogubiše s ostalimi drugimi misnici *).

Kad se dočuo strašan udes biskupov, i kad se ozbiljno doznalo, kako Turci, gospodareći s Makarskom, biahu silovito okrutni i bezdušni, nijedan se slavni muž nehtjede primiti biskupije makarske, zato od sv. stolice bude predana Malobraćanom.

Ovi s ustrpljenjem, poniznošću i krotkošću radi pravde, vjere i Boga pretrpiše mnoga progonstva, pa njeki sa suvišne hrabrenosti izgubiše slobodu i glavu, kako je i prije pomenuto.

I Farlati u Ilirícum Sacrum u četvrtoj knjizi na strani 193. veli, da su poslje Ugrinovića upravljali Malobraćani biskupijom: „Post interitum Nicolai Ugrinović a Turcis interfecti res christiana Ecclesiastica Macarensis et Dumnensis ad interregnum rediit, et dum utrique suus praeficeretur Episcopus, cura animarum commendata est Patribus Francescanis....“ i to posebno M. P. O. Petru Vukoviću iz Zabača od Živogošća i M. P. O. Šimunu Tvrdkoviću iz Zaostroga Neretvancu, tako kažu i rukopisi samostana Zaostrožkoga.

XVII. **Bariša Žarković**, rodom iz Brista u gornjem Primorju, učinjen je biskupom devet godinah poslje Nikole g. 1615. I on bi odgojen od Malobraćanah zaostrožkih, medju kojimi i izuči prve nauke a višje u Italiji. Bio je učiteljem u Napulju i u Zagrebu, dok ga Matija kralj ugarski neimenova biskupom, a Pavao V. papa, poznavajuć vriednost i kreposti Barišine, potvrdi imenovanje Matijaševo; tako Žarković podje u Rim, gdje ga zabiskupe.

*) Njegov grob nalazi se u crkvi sv. Luke kod Dubrave u Poljicih. Umro je godine 1577. Ur.

Povrativ se u Makarsku bude primljen s onom željom, veseljem i radošću, koju Farlati opisuje na gori spomenutom mjestu: „Frater Bartolomaeus etc. Sacerdos est eximia pietatis et singularis exempli, prudens, doctus, expertus, idoneus ad regimen Ecclesiasticum. Professor est Sacrae Theologiae, quam summa cum laude et auditorum utilitate plures annos Neapoli tradidit, nunc Zagabriae docet & eum summopere expetunt, et neminem, quam Bartolomaeum vehementius exoptant.“

Stanovaše kod braće redovnikah, uloživ svu svoju kriepost za poboljšanje tužnoga stanja otačbine svoje. U to ime nepožali truda ni milostinje, niti nepropusti obići vierne, da ublaži težki i okrutni jaram turski. Neumornu imadjaše pomnju oko svih crkvah, koje neimadjahu svoga vlastitoga biskupa.

Zadnje dneve svoje starosti provede u zaostrožkomu samostanu, gdje biaše crpio i početne nauke. Toga samostana spomenuo se je i u posljednjoj odluci svojoj, koja se izvorno nahodi u arkivu.

Pred smrtjom preveze se na Sućur Farski, gdje imadjaše svojih posjedovanjah, i tamo premine ter bude pokopan u župničkoj crkvi godine 1645.

XVIII. **Petar Kadčić**, rodjen u Makarskoj, odgojen i izučen kod Malobraćanah, medju kojimi i red zagrli. Inocencio X. papa učini ga biskupom, kako pisma glase:

„Anno 1646. 25. Junii providit Ecclesiae Macarensi, vacanti per obitum Bartolomaei Cadčić de persona Petri Cadčić Ord. Min. de observantia.“

Radostan biaše početak njegova biskupovanja radi toga, što su Makarani otresli se jarma turskoga i došli pod vladu mletačku, od koje Petar zadobije za Malobraćane i sve Makarane različite povlastice; isto tako zamoli u nje, da bude Makarska

utvrdjena, te je sagradio po jedan toranj kod sv. Petra, u Vrulju i u Gradcu, da se uzmogne laglje oprieti nasrtanju turskomu. Molbenica nahodeća se u arkivu samostana makarskoga, počimlje ovako:

„Serenissimo Principe!
Colla fronte profondamente inclinata al Vostro augusto Trono &.“

Po dopuštenju svetoga sbora odabere dva pomoćnika izmedju braće za pastirsko pohadjanje. Svoje duhovne poslove mirno ovršivaše kao pravi izvršitelj zakona Krstova i vjere katoličke, te se podobro i s razlogom može zvati progonitelj Turakah, kako se vidi iz njegovih riečih upravljenih na Primorce sakupljene u sboru, nagovarajuć jih i pobudjujuć u njih hrabrost proti zlotvoru.

Ovaj kriepostni duhovni pastir ulagao je svu svoju pomnju i nastojanje i moć na dobro puka, i radostno htjeo umrieti prije, nego da opet pane njegova otačbina pod jaram turski. — Tako i bude, jer godine 1663. umre i sahrane ga u crkvi B. Djevice kod Malobraćanah pred velikim oltarom s grbom plemenstva, odozgo orao razapetih krilah a odozdo popeti lav.

XIX. Marian Lišnjić, rodom iz župe Imoške; i ovaj biaše Molobraćanin. Aleksander VII. učini ga godine 1664. biskupom, kako knjige kažu: „11. Februarii providit Ecclesiae Macarensi vacanti per obitum Petri Cadčić, de persona Mariani de Imota Ord. S. Francisci de Observantia.“

Netom započe biskupstvo, najpreče mu se dopade obići državu i pravovjerno stado pohoditi, i to sve medju vojničkimi uzbunami nuz očevidnu pogibelj.

Mnogo je Marian pretrpio u svom pastirstvu, osobito početak mu biaše gorak. Ovaj slavni biskup jednom nadahnut iskrenošću i gorućim pouzdanjem za razplodjenje vjere, koju kriepostno propoviedaše, zapravda se s neprijateljem o zakonu pravom, i dotjera dotle, da ga pograbiše i uapsiše. Stalan u vjeri i ufajuć u Boga očekivaše mučeničtvo, ali to nebi po ćudi pravoviernoj braći, koji se bojali kakova obćenitoga progonstva, nato postaraju se i skupe odkup, ter oslobode hrabrenoga pastira. To dade povoda p. gosp.

Andriji Zmajeviću nadbiskupu antivarskomu, da ovako piše Marianu Geliću biskupu sapskomu: „Cave conferas cum Turcis, de Religione certamina, ne in idem periculum incurras, in quod se ipse imprudenter conjecit Marianus Lisnichius Episcopus Macarensis, cujus vita et libertas magno pretio christianis stetit.“

Dobri pastir nezapusti svoga stada pod zulumom turskim, nego ga podupiraše i neprestano pokrepljivaše duhovnom i materijalnom pomoćju, i to ne samo u makarskoj, nego i u skradinskoj i duvanjskoj državi.

Živio je osamdeset godinah, te bio preko dvadeset godinah biskupom triuh državah. Svladan više trudom nego li starošću premine u Gospodinu godine 1685. u samostanu i bude sahranjen kod Petrova groba. Na nadgrobnici urezan je kip biskupov u misnoj odori s nadpisom:

HIC JACET ILLUST. ET REV. DOMINUS AC DOMINUS F. MARIANUS LI'GNICH
AB IMOTA EPISCOPUS MACARENSIS.

Ostalo je pismo pokvareno i iztrveno nogami.

XX. Nikola Bianković, rodjen Splječanin. Još djetetom u krilu kriepostnih roditeljah pokaza um, poniznost, dobrotu i svoje bogoljubstvo pa i zanešenje za naukom. U petnaestoj godini svoje dobe odluči biti crkvenjakom.

Nadbiskup Leonard pošlje ga u Loreto, gdje u kolegiju ilirskom u sedam godinah dovrši mudroslovje i bogoslovje, a u gimnaziji maceratskoj nadare ga krunom naučiteljah. Vrativ se u otačbinu primi sve redove i učine ga župnikom u Sućurju i to po odluci nadbiskupa Bonifacia. Odavle premješten je poslje tri godine u Spljet, gdje kao kutnik predavaše bogoslovje djakom.

U to vrieme potope mu se roditelji, prelazeć iz otoka Solte, gdje imadjahu mnoga dobra, te sve imanje pripadne Nikoli, od koga on zadržavši ono samo, što mu bì od zgoljne potrebe, sve ostalo razdieli medju siromake i u razne dobre svrhe, kano na primjer: veći dio skupštini Filipinskoj, napravio prebivalište i sagradio golemu i plemenitu crkvu sa tri žrtvenika.

Zatim postane namjestnikom apoštolskim u svih trih državah, koje biahu izgubile svoga pastira po smrti Marianovoj, a na molbu Ivana biskupa pohadjaše i državu ninsku. osim toga, po naredbi papinskoj bude i pohoditelj apoštolski u kotorskoj.

Nikolinovo djelovanje Stjepan Cupilo nadbiskup spljetski trostruko razdieli ovako:

„Spatio viginti quatuor annorum, christiana doctrina pueros imbuit; octodecim in hospitali domo sacramenta militibus administravit; sexdecim missiones apud Morlaccos exercuit. Provincias Poljicii, Radoboljae ac Cetinae, cum sub Turcarum tirannide gemerent, lustravit, ibique conciones publice coram infidelibus habuit; plerosque Schismaticos ad Sanctae Ecclesiae sinum adduxit, et Turcos christiana Cathechesi instruxit, et aqua lustrali expiavit.“

Jerolim Kornelio, upravitelj mletačkog pomorstva, držao je Nikolu u velikoj cieni, te je vazda želio, da ga kod sebe imade; služio se je njegovim savjetom, te scienio, da su sva predobića dogodila se po molbah Nikolinih.

Kad se umnožio broj Pilipinah u samostanu, što no ga on biaše utemeljio, bude odabran starešinom, odrekav se dostojanstva, koje uzdržavaše u stolnoj crkvi, dok opet na molbu svećeničkoga sbora i po oblasti nadbiskupske zapovjedi neprimi ga godine 1689., kadno Šimun Kavanjin svjetovaše i preporučivaše svemu sboru, da Nikola bude pozvan i usilovan primiti se opuštenoga mjesta po smrti Jerolima Dumanea, ter ovako pisaše;

„Venerabiles Fratres!

Cum nos procedere intendimus ad electionem novi Canonici, ego propono vobis Venerabilem Dominum Nicolaum Biancović, virum, ut vos scitis, irreprehensibilem, sobrium, prudentem, ornatum, pudicum, hospitalem, doctorem, non violentum, sed modestum, et qualem desiderat Apostolus, nondum Canonicum sed Episcopum: quare toto animi affectu Vobis illum commendo.“

Vlada mletačka, kojoj papa Alexander VIII. podieli g. 1690. pravo, da izabire biskupe u krajevih sebi podčinjenih, imenovà Nikolu biskupom makarskim godine 1695. Gore navedena povlast

pako bijaše osobito na molbu Ivana Lauda, vladina poslanika, dopuštena.

Vladinu odluku potvrdi papa istom godine 1698., kako glasi latinska knjiga:

„Anno 1698. 14.° Kalendas Januarii: Ad praesentationem Reipublicae Venetae .... providit Ecclesiae Macarensi ... vacanti per obitum Mariani de Imota, de persona Nicolai Biancović Presbit. Spalatensis.“

U svom polazku preda Nikola samostansko upraviteljstvo Stjepanu Učeviću, koga braća odabraše, i razstane se od iste plačem i velikom žalošću. Zatim podje u Mletke i tamo ga zabiskupi Ivan patrijarh godine 1699.

Vrativ se Nikola u otačbinu prispije iste godine u Makarsku uz veliko veselje i radovanje puka.

Nikoli nebijaše bezposlena časa. Čas propoviedaše vjeru Krstovu, zanemarenu osobito u gradu; čas pohadjaše siromahe i bolestnike; čas ublaživaše nemirne, čas odvraćaše stranputne od vratoloma i privadjaše jih na put spasenja. Svake godine pohodio bi barem po jedan komad države, ako ga nebi zapriečila kršćansko-crkvena potreba i korist, da otidje do Mletakah ili Rima.

Radi Nikolinih izvrstnostih i dubokoga uma bijaše ljubljen i štovan ne samo od svojih kršćanah, nego i od istih nevjernih Turakah, koji mnogoputah pristupahu, da čuju njegovo propoviedanje, a to jim bi od hasne, jer mu se pokloniše i moliše, da jih Bogu preporuči i njihova polja i imutak da blagoslovi, a njeki i vjeru kršćansku zagrliše.

Nikola, dobar, krepostan, valjan, ponizan i mudar, ljubežljiv otac siromašnih, Boga bojeći, imadjaše i svojih neprijateljah. Nenavidljivci uložiše svoju lukavštinu i bezdušnost, da ga ocrne, poruže i usmrte.

Podmitiše krivodušnici njekoga, koji bi kriepostnoga pastira ili otrovom ili strielom ustrielio i umorio; nu to jim neizpade za

rukom, jer Nikola pravi sluga pravoga Boga, Boga živoga, Boga jakoga, Boga neumrloga, samim u Boga pouzdanjem predobi jih: jer kad mu dokazaše, da je u Brebiru, gdje bijaše sagradio crkvu i samostan Pilipinom, poslano šest oružnikah, koji će ga smaknuti makar bilo i u crkvi, ipak uljeze u crkvu i započe ovršivati svoje običajne pobožnosti, pjevajući rieči Davidove iz pjesme 26.: „Dominus protector vitae meae, a quo trepidabo?“ Ter sjednuv na priestol u odori biskupskoj, kriepka srca a užgana pogleda, dočeka vukove, kojim na priliku svoga božanstvenoga učitelja glasno zagrmi: „Koga ištete?“ S kojom besjedom tako prepade oružnike, da preplašeni natrag pobjegoše a ne kasno od Boga zasluženu osvetu primiše. — Dostojno se dakle mogu slavnom Nikoli namienuti one rieči Farlatove, koje od sebe sv. Pavao govoraše; „in periculis fluminum, periculis latronum, periculis in genere, periculis in solitudine, periculis in civitate, periculis in falsis fratribus, in labore et aerumna, in vigiliis multis, in fame et siti, in jejuniis multis, in frigore.“

Videć kriepostni pastir, da je malen broj duhovnikah u njegovoj državi, nastojavaše o tom, da podobar broj izabrane mladeži sakupi, što mu i podje za rukom, jer sakupi njeke i posla u Loreto, druge u Rim, treće u druga mjesta, te do malo godinah imadjaše preko dvadeset novih sveštenikah, od kojih njeke uvrsti u broj kutnikah, njeke postavi za župnike a druge zadrža sebi za pomoćnike u trudnom poslu duhovnih pastirskih obašastjah.

Radi osobnih Nikolinih kriepostih i dostojanstvah, radi odlične njegove ljubavi pram Bogu i iskrnjemu, bijaše u velikoj cieni, milosti i poštovanju i papah rimskih Klementa XI. i Benedikta XII., pa i zapovjednikah vlade mletačke, koji nijedno Nikolinovo pitanje nisu zanijekali, radi toga, što dobro poznavahu, da svako to pitanje neimadjaše drugoga cilja, nego slavu Božju i dobro pravovjernih.

Obilan kriepostmi u osamdeset i petoj godini, poslje kako ukriepi kršćanskimi opomenami i blagoslovi okolostojeće, zaspa u Gospodinu, primiv iz rukuh Stjepana Blaškovića, svoga nasljednika, duhovnu pokrepu, godine 1730. i sahrane ga za velikim žrt-

venikom u stolnoj crkvi, gdje se na nadgrobnoj ploči čita sljedeće pismo, koje htjede sám Nikola da se ureže:

NICOLAUS BIANCOVIĆ CINIS, PULVIS, NIHIL.

XXI. Stjepan II. Blašković, Spljećanin, rodjen godine 1690. te odgojen i redjen za Pilipina, a braća ga izabraše za starešinu.

Svoju vlast ovršivaše triezno, ponizno, razborno, hitro i pametno, zato je i dostojan pohvale, a radi tihih njegovih kriepostih izabran je od sbora mletačkoga i imenovan biskupom, a Klement XII. potvrdi ga godine 1731. sljedećim pismom:

„Clemens Episcopus Servus Servorum Dei: Dilecto filio Stephano Blascovich electo de Macarsca, salutem et apostolicam benedictionem“ itd.

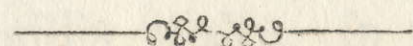
XXII. Fabian, sinovac posljednjega Stjepana, rodjen na otoku Šolti, odgojen i izobražen ponajviše u Makarskoj Ovaj je bio nadpop, župnik, nad-djakon, a po stričevoj smrti biskupom makarskim. Oštroumno, razborno i ponizno vladao je državom tečajem četrdeset godinah.

Fabian je mnogo pretrpio i svomu puku blagodaran bio; pretrpio vojske, pretrpio čete i smrtonosnu kugu, koja mu u kući sinovca zadavi, a poslje svih patnjah mjeseca Veljače godine 1819. u devetdesetoj godini svoje dobe predje na viekoviečnost, da primi zasluženu plaću, a tielo mu u stolnoj crkvi bude pokopano.

Za Fabianom opusti biskupstvo makarsko, a godine 1828. s pečatnicami Lava XII. crkva makarska bi naimenovana sustolna a država sdružena s spljetskom.

Po kriepost te pečatnice imadjaše bit u Makarskoj jedan obćeniti namjestnik i predstavnik kaptola s dostojanstvom biskupskim, kano u stranah nevjerničkih. Pio IX. papa čestito vladajući i Nj. veličanstvo cesar Franjo Josip I. dogovoriše se i odrediše, da se u Makarskoj zabiskupi adramitski biskup, kao pomoćnik biskupa spljetskoga, i tako evo nam bude biskup

XXIII. Vinko Cima, rodom Togiranin. Bijaše jednoć župnikom Omiškim, gdje je učio ne samo jezikom, nego i izgledom, nije štedio truda, ni zdravlja za dobro duhovno svojih podanikah. U stolnoj kotorskoj crkvi kutnikom je vriedno boravio i bio učilišta nadzirateljem i prosinodalnim izpitateljem, te Stjepanu Pavloviću rodom Makaraninu stolopiscem vierno je služio, a poslje u makarskoj crkvi, uzastolnoj biskupu spljetskomu, postane predstavnikom i pastirskim obćenitim namjestnikom, sjedeć na stolici biskupah makarskih, a noseć ime biskupa adramitskoga.

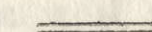
4.

O Sinju u Dalmaciji

s okolišnimi starinami.

Od

Simeona Milinovića.

Sinj, jedan izmedju najljepših varošah dalmatinskih, ima krasan položaj. U davna vremena zvao se Sing, Sfinga, Šin a najposlje Sinj *). Dok nasrtaji turski trajahu, protezaše se vas varoš uz glavicu izpod tvrdjave; nu čim straha od Turakah nestade, spusti se brzo na ravnicu, te tako pram sjevero-iztoku se zavinù. Zgodan položaj njegov i pristup oda svih stranah učini, da postà trgovinom bogat i ukrasi se liepimi palačami. Na sve strane, osobito pram sjevero-istoku, pruža se plodna velika ravnica, preko koje do pó sata od mjesta dalje teče glasovita rieka Cetina (Tillurum). Cetina je ime pjesničko u narodu:

„Oj Cetino moja vodo hladna!
Premetni me tamo preko sebe;
Tamo mi je zelena livada,
U livadi do tri konja vrana,
Sva tri vrana ko crna gavrana —
Tamo mi je gizdava djevojka...* —

---

*) Farlati Tom. I. pag. 159.

Cetinjani poznani su u narodu kao silni junaci, koje ime zadobiše navlastito godine 1715., kad Turke od toga mjesta protjeraše. Oni se i starinom diče, jer, kako povjestnica svjedoči, ondje je njekoć glasoviti grad Setonia bio, od koga i ime Cetinjani stekoše *).

Riedka su mjesta, gdje se starinski običaji bolje sačuvaše i ljubomornije uzdržaše, nego upravo u Sinju. Ovi mu nezabranjuju, da se s ostalimi mjesti u prosvieti može uzporediti. Od davna bijahu u njem škole početnice, a godine 1854. dne 12. Prosinca otvoren je po volji Nj. veličanstva cara javni hrvatski gimnazij pod upravom OO. Franceškanah, namjerom, da se u svom vlastitom jeziku naobrazuje ovo i okolišna dalmatinska mjesta. Još se uzdržà ovdje glasovita igra, trka na konjih, obćenito prozvana „Alka“, od koje ćemo dolje nadulje dvie tri kazati, te mnogi ostali starinski liepi običaji.

Crkva.

Započe se ovdje crkva graditi godine 1692., pod upraviteljem (Protom) njekim Andrijom Rašpinom iz Bergama, te bì dovršena godine 1709., za koju fratri potrošiše jedanaest stotinah cekinah, osim pomoći od vlade mletačke i puka. Sedam plemenitih oltarah iznutra ju rese, izmedju kojih najplemenitiji je oltar Bogorodice, na komu stoji prilika čudotvorna, na postavu preizvrstno naslikovana, koju fratri u biegu iz Rame bosanske ovdje god. 1687. kao svoju pomoćnicu donesoše. Čudesa, koja je počinila, nahode se ubilježena u jednom rukopisu, koji je kod mene, s naslovom: „Razpisanje od čudnovate prilike B. D. Marije, koja se u varošu Sinjskomu kod fratarah bratje manjeg obsluženja S. O. Franceska osobito štuje, od F. Petra Filipovića godišta 1757.“ Imade liepa i bogata ruha, podišta još što je iz Rame donešeno.

Stara tvrdjava sinjska.

Na strmoj glavici vide se porušene zidine bivše sinjske tvrdjave na sgoljnu kamenu njegda tvrdo sagradjene. Mjesto isto i

*) Cat. Storia della Dalm. T. I. pag. 181.

gradja je odlična, što ju sve činjaše odviš jakom, dok vojene sprave današnje u život nestupiše. Tri reda platna bijaše oko nje, izmedju kojih bio je oširok prohod, naokolo bijahu njeke kulice uzdignute, a u sriedi dvie goleme čatrnje. Iz tvrdjave vodjaše u duboku dolinu otajan prokop, kroz koji dobivahu u nevoljí obsjednuti potrebitu hranu i džebanu.

Ova tvrdja pretrpi više žestokih obsjednućah. Najžešći bì g. 1715., kada na nju Turci od osmoga do četrnaestoga Kolovoza po vas dan neprestano oganj bacahu i juriš činjahu. Na prvi dolazak Francezah bi zapuštena i obataljena. Naslikana je onako, kako je izgledala u sedamnaestom vieku, u knjigah: „Memorie istorico-geografiche della Morea riacquistata“ pag. 87. — Ove godine bi u Spljetu u mračnosti našasto obsjednuće posljednje ove tvrdjave, naslikano na postavu do tri aršina dugu, a dva visoku, na kome se ukaziva jurišanje tursko i hrabrenost, kojom bijahu dočekani. Nikako doznati nemogoh tvornika ovog djela. Sliku kupila je gimnazija, gdje se sada nahodi.

Pleme Brankovića.

Ovdje se nahodi potomakah glasovitoga Vuka Brankovića, vjerenika Mare, koja bijaše kći Jure Grebljanovića a sestra nesretne Milice, žene Sultana Bajazeta. Vukov i Marin sin Jure uzè prezime Despotović. Njegov sin stariji Jure, protjeran od Muhameda II., dodje iz Srbije u Bosnu. Njegov njeki potomak dodje u Dalmaciju u Sinj, komu vlada mletačka dade zapovjed nad četom proti Turkom, s kojom junački protjera Turke iz sinjske i imočke okolice, i otè im mnoga mjesta po Hercegovini. Za to djelo dadoše mu mnoge zemlje po Dalmaciji, osobito u Sinju, i postade knezom.

Da pokažu Despotovići, kako su još više oddani Mletčanom, promieniše opet svoje prezime u talijansko „Caralipeo“. Uviek su iz ove obitelji proizlazili valjani junaci, koji su pred krstjani na Turke išli. Jedna iz ove obitelji žena, imenom Angjelina, povede četu proti Turkom, ali junački boreći se pade u sužanjstvo i postade nevoljnom vjerenicom Ali-Pašića iz Skoplja. Ova obitelj Pašića u prevratu bosanskom godine 1835. stiže u Dalmaciju, i

bude u kući Despotovića - Caralipeo častjena i gostjena za dugo. Njeki od ove obitelji Pašića godine 1820. pazili se, ter na mejdan svakoga zazivali; nu nitko se neusudi, osim Ivana Miloševića iz Sinja, koji još živi. Ovaj dodje na rečeno mjesto, ali mu Turčin nesmjede izaći, kako bi se zarekao. Još knez Pavao i sin mu jedini potomci su glasovitoga plemena Brankovićah.

Spomenuti Milošević bijaše vodja četah, koje onda po granici stajahu. Još uzdrža junački ponos i diči se starinskim rodom, nu više imenom, koje zadobi u ovom bližnjem narodu. Ovaj starac bilježi sve suvremene dogadjaje. Nahodi se u istoga puška Tomić Mihovila, koga narod u pjesmah visoko slavi, jer se opirao turskoj silovitosti i branio krstjansku krotkost.

Alka.

Slavila je, dičila i nedohitnimi pjesmami uzveličavala stara Grčka svoje igre olimpijske, pitijske, istmijske i nemejske, onda kada sva slava zaogrnuta ove običaje narodne držaše kao najsvetiji i najveći ponos i ures svoj. Nu gdje su sada te slave, te igre? Sama prazna spomen prši po okrugu zemaljskom! Ali narod naš dičiti se ima i sada, jer što njegda imadjaše, i sada uzdržà. Prilična igram narodnim grčkim obstoji jošte u Sinju, igra Trka konjah, običajno zvana „Alka“, igra starinska naroda našega. Neznam, ima li je još u kojoj jugoslavenskoj dulibi, nu do najposljednjega vremena bio je ovaj običaj u Makarskoj i u Imockom, gdje jih već nestade.

Godišta 1715. ustanovljena je ovdje s pravim redom, po običaju starinskom, Alka, za vjekovitu uspomenu tvrdjave oslobodjene od napadanja turskoga, koji ju bijahu obsjednuli sa 40.000 vojnikah, i prem da u tvrdjavi nebijaše van 500 boracah, ništamanje Turke razbiše. Na 14. Kolovoza pobjegoše, i za njimi se otisnuše Cetinjani i Sinjani, i stigoše ih na Prologu planini, gdje im težki poraz daše. Za takovu hrabrost ustanoviše Alku, koja bi imala sjećati unuke na slavna djela njihovih pradjedovah, i tako da bi kroz viekove slava slavu dočekivala.

Trkat samo može, koji je iz Sinja i njegove okolice. Svaki Alkar treba da imade biesna konja, bogato narešena, a svi Alkari

bogato i gizdavo na narodnu su obučeni. Kalpak od ljute zvieri, cviećem je ovienčan, a labudovo perje, trepti nizanj. Ćorda niz bedru obješena visi, jačerma je zlatom, srebrom i dragim kamenjem posuta, a dolama duga zaogrnjiva ga; u desnici je dugo kopje; niz sedlo konja hrla dvie kubure vise. — Ako igraču, čim trči, pane, bilo š njega ali s konja, ma taman najneznatnija stvarčića, da smjeri i u sredu pogodi, ništa mu nevalja.

Stoji obješeno kolce jedno na način prstena od željeza, preko koga dvie šibice na križ smieraju, a u sriedi manje kolce, koje sriedu čini. Tko smjeri u sriedu, tri broja nosi; tko pod srednje kolce, dva, a koj nad, jedan. Tko udari u alku i neostane mu na kopju, već ju goni kopjem izpred sebe, dok ju podhvati i natakne, koliko putah u zraku dotakne ju, tri broja stiče. Svaki tri puta trči, i koj više brojevah učini, proglašen je od vojvode alkarskoga i trojice sudacah za slavodobitnika. Alkar svaki imade slugu bogato odjevena, koji mu kopje dodaje i konja prihvaća; a kadgod ima svaki igrač osim sluge i kuma, koji na konju grede i prima od sluge kopje, ter ga igraču Alkaru dodaje.

Eto već došao je dan igre, dan veselja i radosti obćenite, jurve od svih stranah sviet trči, leti mužko, žensko, staro, mlado, svak željan da vidi i udioničtvuje ovomu veselju. Sudci polagano stupajuć dohode pod sjenicu divno nakićenu. Eto iz stana, gdje su se sakupili, čauš izhodi noseć stieg razvijen; upućivaju se pješaci u oružju i oklopih, za njimi kumovi na konjih, eto i alkarah na bjesnih hangirih, kud se okreću, sjajnost bogatog odjela na sve strane udara. Čuje se zvuk glasbe, koja ugodni romon kroz zrak prostire, hržnja konjah, zvek oružjah, udaranje u diple i svirale, žamor puka: eto ih! eto ih! sve na jedan mah se sdošlo.

Kad su došli na mjesto urečeno, pozdravljaju kopjem sudce, zatim ini puk. Vojvoda ih oko sebe kupi, ter oni, položiv kopja, slušaju njegov govor. On u kratko kaže, kad i zašto je ova igra ustanovljena i kako se ima uzdržavati, zatim ohrabriva jih, da junački i vješto budu zgadjali. Sad se upute na mjesto, odkle započimaju trčati, najprije pješaci sluge pjevaju, za njimi kumovi na konjih dolaze, zatim tri uzpored u sriedi noseć starinski štit, a dva sa strane po težki buzdovan, oružja, s kojimi su se naši stari

služili; zatim vode dva „Jedeka“, (konj prebogato napravljen, boja mu se s kitom do zemlje spušta, uzda i dizdumi od srebra i zlata, vas se od naprave sjaje, srebrom najposlje podkovan). Niz sedlo dvie kubure i mač vise, sliedi barjaktar razvitim stiegom, s lieva i s desna protega dva konjanika s golimi ćordami, pak dva i dva alkara uzpored stupaju, u sriedi vojvoda, okolo njega četiri izabranija alkara, najposlje čauš potihano ide, koji sve uredjiva. Kad su došli, odkle se počima trčati, vraćaju se pješaci, kumovi i vojvoda praćen od četiri alkara na mjesto naznačeno pod sjenicu liepo napravljenu.

Svaki se je umirio. Telal viče, da se trči; eto ga prvi leti, svak je nanj oči upro, svačije srdce od želje uzdrhtalo je; konj, bi rekao, da je iz gorice vila ga opremila i hitrinu mu dala, rek bi zemlje se nedotica, plamen mu iz nozdrvah suće, na njem alkar kopje nosi. Nit ga hitrost i brzina vilovitoga konja zanosi, već viešto okom mjeri i u obdulju (alku) smiera. Kada koj u sriedu sgodi, od svih stranah kliče puk: „Živio! Živio!“ — Kada su se svi obredili trčati, opet pješaci, kumovi, alkari, vojvoda i ostali odlaze kao i prviput na mjesto, odkle se trči; tu se igrači ustave a ostali se kao i prije na svoje mjesto vraćaju, i tako isto triputa čine. Često se dogadja, da dva ili više njih jednako brojevah učine, tad se preigravaju, dok od njih jedan nepredobije.

Kad su dovršili trku, šalje vojvoda svoga pomoćnika da dovede slavodobitnika, komu u čast proslovi pohvalno slovo i dade mu svezat na kopje znak njegova slavodobića, a puk na vas mah viče: „Živio slavodobitnik!“ Odatle se opet vraćaju u dvor čauša, gdje ih bogata sofra čeka. U večer rodbina slavodobitnikova započimlje narodno kolo igrati pred njegovim dvorom i pjesme izvoditi, gdje zatim svaki kolo igra i u kolu popieva, ter slavodobitniku pripieva. Tako se dovršuje ova svečanost. Ova igra biva na rodjeni dan našega cara.

Još pod vladom mletačkom za ovaj blagdan davalo bi se iz blagajnice do 50 for., vladar pako mjesta davao bi svim igračem objed. Vlastnik varoški, pukovnik, koji je ovdje stajao, srdari i bogataši darivali bi dobitnika većinom crvenom čohom. Kad pro-

pade mletačko vladanje, bijaše za vladanja francezkoga ova igra za koje vrieme pretrgnuta.

Austrijanskomu cesaru Franji I., kad pohodi Dalmaciju god. 1818., hoteći Sinjani pokazati što jasnije svoju odanost i viernost, prikazaše ovu igru, od koga bi dragovoljno primljena i odlično pohvaljena, što pokaza njegovo najblagodarnije nadarenje. Naredi, da se svake godine dava dobitniku 100 for. iz blagajnice, osim toga darova g. Franji Tripolu, koji još živi i koji onda postade slavodobitnikom, dragocjeni prsten vas biserom i dragim kamenjem okovan. Ova izvanredna trka, koju svomu caru prikazaše, bila je najplemenitija, što su do sada činili.

Spravni buduć uviek Sinjani počastiti visoke pohoditelje sa znaci prave časti, ter za to prikazivaše jim najljepši poklon, alku.

Godine 1838., kada kralj saksonski Fridrik posjeti Dalmaciju, obidje i Sinj, i primi dragovoljno trku, koju mu prikazaše, ter mu na taj način omili, da preblagimi riečmi ukaza svoju zadovoljnost i odlično pohvali ovaj liep običaj. Darova dobitnika, g. Ivana Lovrića, bogatim satom od suha zlata sa odugim zlatnim lančićem.

Izmedju ostalih alkah, koje svečanije bijahu, napominjem i onu, koju daše na čast c. k. poslaniku, koj prvi poslje padnuća vlade mletačke dodje u Dalmaciju i posjeti Sinj, Baronu Stjepanu Topoljancu, koji odvrati sa zahvalnošću, darovavši dobitnika, g. Stjepana Vuletića, slikom Nj. Veličanstva Franje I., uklopljenom sasma u svilu i kadifu, poprativ ju liepom poslanicom, vezanom u knjigu grimizom i kadifom obučenu, sa širitim bielo-crvenim, na četiri ugla s obje strane uresi su srebrni, na sredi orao cesarski, a na desnoj stoji upisano:

IMP. CAE. DALMATORUM FRANCISCUS II. REX.

S druge strane biva:

DALMATIS D. D.

medju koje rieči postavljeni su znakovi grba Stjepanova.

Dvaputa hodili su Sinjani u Spljet trčati, gdje jednoć trkaše za izbavljenje iz tamnice jednoga Sinjanina, a drugiput na čast ondašnjega neumrloga dalmatinskoga upravitelja Lilienberga.

O. Jerolim Filipović.

Mnogi poznaju knjige, koje je spisao O. Jerolim Filipović, a odveć riedki znadu njegov život. Ja ga nadjoh u arkivu sinjskoga samostana, ter ga ovdje rado priobćujem.

Rodi se F. Jerolim u Rami u Bosni od dobrih i poštenih roditeljah god. 1688., i ostavši sirota poslje smrti svoga otca Jakova, zaradi zuluma turskoga ostavi otačbinu, i sa svojom materom Doroteom nejak u Principovu zemlju uskoči, u Sinj dodje i u ovom varošu se nastani. K fratrom je na nauk hodio i u nauku liepo napredovao. Najposlje po smrti matere u samostanu sv. Franje fratrom postanę, i prebaviv godinu kušanja, poslan je u Makarsku na nauke filosofične, a odanle u Perugjiju u Italiju na nauke bogoslovne. U Rimu s mnogimi Latini učini natječaj za učiteljstvo (Lectoratus) od filosofije, i medju svimi pokaza se najbolji, te odnese lecturu od Fiorence u Tuškani u samostanu Svih Svetih, gdje veliko poštenje svim naukom i viečnu uspomenu ostavi. Postane zatim štioc obćeniti (Lector generalis) u Šibeniku, a najposlje prenešen u Budim u Ugarsku za jubilati se, jer ondje prije razdieljenja države bijaše učenje najpoglavitije (primae classis). U deset godinah mnoge mladiće vriedne i kriepostne uzdiže. Bi jednom poslanik u Bulgariji, dvakrat u Dalmaciji, a četiriput u Bosni.

Dvakrat bijaše državnikom, najprije u razdieljenju države godišta 1735., pak godine 1751. Dvojici arcibiskupah spljetskih, Bici i Dinariću, te biskupu šibeničkomu Donadoniu, bijaše bogoslovac. Čim prvo državničtvo svrši, uloži svu pomnju i sve nastojanje u korist dušah. Mnogoputah propoviedaše u korizmeno doba po gradovih Dalmacije, a najvećma ovdje u Sinju kroz korizmu i sve svetkovine preko godišta. Trojc knjige u slavni naš hrvatski jezik u svrhu nauka kršćanskoga kršćanskomu bogoštovju mnogo koristne na svjetlost dade *). Napisa svojim jezikom mnoge

*) Nahodi se u rukopisu još njegov korizmenjak, ostale su knjige štampane.

i mnoge različite propoviedi, a navlastito od majke Božje, tako plemenite, da jih čovjek umrli takovih težko više izvesti može. Ovo podpuno svjedoče njegova pisma o filozofiji i bogoslovju, koja se vide i danas u školi šibeničkoga samostana sv. Lovre. Svjedoče rečene troje knjige i njegova propoviedanja, od kojih mnoge mnogi fratri od države jesu raznieli još za njegova života, i š njimi se služe i služit će se na vieke. Što je pak najveće čudo, koje se u njemu vidjelo, jest to, da što je god napisao, složio i učinio, sve je od prvoga pera učinio i upisao. Bio bi još knjigah na štampu dao i pisao, ali budući zanat dug a život kratak, pusta smrt nedade, i tako u svojoj 77. godini ljeta 1765. na desetog Rujna u sinjskomu samostanu, u komu je najdulje prebivao i trudio se, u Gospodinu usnu, a njegovo tielo u grobnicu fratarah u koru bi postavljeno.

O. Petar Filipović.

Rodi se u Ramljanih trogirskih. Bijaše kriepostni propoviedaoc i bogoslovac. Najprije posta sudcem, zatim državnikom države Presv. Odkupitelja u Dalmaciji. Naredi da se u svih samostanih arkivi urede i da u svakom samostanu bude jedan redovnik naučniji izabran, da bilježi suvremene dogadjaje. Izvan toga bijaše on valjan književnik, te umre u Sinju god. 1769. u 66. godini dobe svoje. Ostavi osim mnogih napisanih propoviedih, koje se raznose amo tamo, i dvie knjižice: „Razpisanje od čudnovate prilike B. D. Marije, koja se u varošu Sinjskomu kod fratarah bratje manjeg obsluženja S. O. Franceska osobito štuje. Spisano godišta 1757.“ Druga pako knjižica ima sljedeći naslov: „Pismohranište, iliti Pjesnica, od početka monastira Ramskoga u Bosni, prinešenja onih fratarah u Sinj, njihova u Sinju naseljenja, i nevoljah, koje podnesoše i u Bosni i u Dalmaciji. Spisano godišta 1756.“

Na početku nahodi se priljepljena na gore spomenutoj knjižici poslanica pape Eugenia, latinski pisana godine 1445. Tomi biskupu hvarskomu, poslaniku apoštolskomu u Bosni, s kojom ga slaše, da utaži parbu s kraljem bosanskim Stjepanom Tomom i fratri, jer ovi posljednji u sumnji o njegovoj vjeri, zaniekaše mu primljenje sv. sakramenatah; radi česa posla kralj u Rim

svoga poklisara, da papi kaže, kako se on pravo u vjeri sjedinjivaše s rimskom crkvom, a da Manikeje svuda razgonjaše. Isto započima:

„Eugenius Ep^us Servus Servorum Dei. Venerabili Fratri Thomae Epo Pharensi etc.

Carissimus in Cristo filius noster Stephanus Thomas Rex Bosnae Illustris . . . "

O. Pavao Vušković.

Dostojan scienim da je viečne uspomene i O. F. Pavao Vušković, koji se rodi u Duvnu godišta 1657. Postane fratrom i za vrieme rata bečkoga, u bjegu fratarah iz Bosne, stiže u Cetinu god. 1686. s istimi. God. 1698. u petak na 10. mjeseca Listopada na svrhi rata bečkoga dodje šerašker Mustafa paša, zvani Daltaban, sa trideset hiljadah vojske u Cetinu, unidje na Prološku kulu, te na Čavčinu izadje i porobi svu Cetinu i mnogo roblje odvede. Tada imenovani F. Pavao i š njim O. F. Marko Bura, neznam s koga duha nataknuti, otidjoše na Čitluk (starinski Aequum) i zatvoriše se u kulu ševarom pokrivenu, koja se i danas fratarska zove, koja je sada razrušena i samo gole zidine se vide, iz koje, kad Turci pristupiše, braneći se i iz pušakah na Turke pucajuć užeže jim se prah a od praha ševar, i tako valjade jim izaći medju Turke, kako mišom medju mačke. Tude Buru živa na mjeh oderaše i svakimi mukami mučiše, a Vuškovića zarobiše i čak u Babiloniju odvedoše. Odvede ga isti šerašćer, u koga sužnjeva pet debelih godinah. Ovoga Daltabana najposlje učiniše velikim vezirom i gospodova sto dvadeset i jedan dan, pak na 27. Veljače u petak u četiri sata sljedeće noći god. 1703. bi zadavljen. Tad Vušković odmah sutra dan rano uzjaši na konja vezirova, te pobježe i uteče. Ode put Carigrada, probijajući se preko brdah i dolinah, imajući turski jezik i božju ruku sa sobom, te zdravo dodje u Carigrad, i udilj podje k Sorancu mletačkomu Bailu, koji ga metnu na brod i u Mletke posla. Ovamo srećno i čestito stiže, odkle pak sretnije podje u Rim, gdje od svetoga sbora bi blagodarno medju bivše državnike (Ex-Provinciales) postavljen, naslov je to i dostojanstvo medju redovnici vele scienjeno, te se davalo

samo za velike zasluge. Iz Rima dodje u Sinj, gdje ga braća s velikim veseljem i čast ju primiše. Mnogo dobra učini svojoj državi, osobito Sinjskomu samostanu. Godine 1735. umre, ostavivši slavnu uspomenu, od koga i dan danas mnoga se poviedaju. Bijaše i vrstan propoviedaoc. Dok države bosanska, ugarska, slavonska i dalmatinska zajedno bijahu, bijaše od svetoga sbora pregledateljem redovničke uprave postavljen.

O. Josip Glumčević.

Najkriepostnijega i najnaučenijega čovjeka, što do sada, po mojem sudu, sinjska okolica dade, jest O. F. Josip Glumčević, koji se rodi od priprostih ali poštenih roditeljah ovdje u Sinju godine 1750. Kao mladić postà redovnikom sv. Franje, zatim poslan bi u Italiju na nauk, gdje u Perugjiji, Bolonji i Fiorenci nauke dovrši. Pun znanja vrati se u otačbinu i u različitih samostanih filosofiju, zatim bogoslovje s velikom korišću mladeži tečajem mnogo godinah predavaše. Često pozvan u talijanske škole volio je otačbini koristiti. Poslje Stratika biskupa hvarskoga začudi svojim dubokim naukom u njekoj zgodi, kadno držaše književne razgovore s istim; zatim postà državnikom države Pres. Odkupitelja za vrieme francezkoga vladanja. Š njime mnogi dalmatinski mudri ljudi književne razgovore držahu i često savjet u njega tražahu. Katalinić *) o njem veli u povjestnici, gdje o čitlukskih starinah besjedi: „Izmedju ostalih pločah (s napisi) bi jedna plemenita nedavno poslana od O. Josipa Glumčevića . . . . . čovjek izvrstan u nauku, pun trieznosti i bez troje u svome življenju." Pretrpi mnoga braneć práva crkvena pod Francezi, pače i istu tamnicu kroz dulje vrieme. Marmont začudi se njegovoj slobodi i nauku, ter ga za to štovaše i kao prijatelja držaše. Na sve darove, koje mu obilno prikazivaše, zahvali, nit htjede igda išta, osim jednoga priprosta breviara primiti. Koliko ga Marmont štovaše, dokaza on u svojih slovotištenih knjigah**), spominjuć ga na više mjestah, od kojih samo napominjem. „Bio sam u sgodi upoznati velik upliv fratarah u

*) Tom. I. pag. 269.

**) Memorie del Maresciallo Marmont Duca di Ragusa. Vol. I. p. 469.

Dalmaciji. Mnogi od njih bijahu čak daleko u nauku poznati. O. Josip Glumčević u Sinju starešina učini u ono vrieme djelo zamierno, koje podaje znatan biljeg njegovoj vjeri. U vrieme, od koga govorim, propoviedaše u crkvi svoga samostana, u koju bijaše se sakupio vas puk od mjesta. Na jedan mah oćuti se strašna trešnja. Svak se diže da pobjegne. Propoviedaoc, bez da se makne, glasom gromovitim zavapi: „Nesvjestni negosti, vi drhćete a u kući ste božjoj!“ Na to svaki opet sjede a propoviedaoc produlji svoj govor. Ovaki plemeniti dogadjaj nezapade slavi velikoga Bosueta.“ — Vas svoj život u učenju, propoviedanju i pedepsanju svoga tiela provede. Više propoviedanjah i zabilježenjah suvremenih i pismah filosofičkih i bogoslovskih ostávi, ali nijedno nedovrši. Mnoge stvari i mnoge slučajeve od njega viekom puk sinjski povieda a najviše dobro življenje njegovo. Umre u Sinju god. 1839. na 2. Kolovoza; vas okolišni puk dodje na njegovo pokopanje, a sada plazeć na koljenih oko grobnice mu, pomoć u protivštinah ištu i nahode.

O starinah sinjske okolice.

Gdje se sada Sinj nahodi, upravo na istomu mjestu bio je grad. Katalinić s mnogimi drugimi povjestničari tvrdi, da je njegdašnji Setonia ovo bio, odkle ime „Cetinjani“ sva okolišna duliba steče, kao od davnoga Delminia, Dalmacija. Srodnost imena največu nam istinu donosi, više nego davni dokazi.

Ovdje se često nahodi zidinah starinskih, sgradjah, novacah svakovrstnih, grobnicah, kamenčićah, nadpisah iz rimske dobe, od kojih jedan je u njemačkom listu „Anzeige-Blatt“ priobćen, ostale su ini u različitih knjigah obielodanili. G. Š. Ljubić gdjekoje je prepisao, samo sljedeći nadjoh, koji nije scienim do sada priobćen, ali nesrećom nije cio, zaradi toga male ciene:

GERMAN
NIC OPON
COS III IMPP·

I narod isti povieda, osim što ostanci i starinske podrtine svjedoče, da je njegda velik grad ovdje bio.

Ovo je dakle glasoviti Setonia, koji ime sebi i narodu slavno ostavi boreći se junački proti nedohitnom velmoži rimskomu, Augustu. On poslje kako Promin u Liburniji razori, zapali i uništi, diže se protiva ostaloj Dalmaciji s namjerom uništit ih, jer mu trn u srdce zadješe, kad za poraz Gabiniov začu, ter vas nadut srditošću porobi, popali i uništi dalmatinske gradove; razruši liepi Sinodno, te dodje u istoj nakani blizu Setonije, gdje se odore Gabiniu otete čuvahu. Onaj Augusto, koga nazvaše blagim, božanstvenim, toliku srdžbu izlije na Dalmatince, da toga pridjevka nezaslužuje. Scieneć da će samim imenom narod podložiti, dodje do Sutine blizu Setonije, gdje ga dočekaše Cetinjani Dalmatinci, i tako mu se oprieše, da isti Augusto osta u koljeno ranjen. Da nam Apian nekaže, da se je odatle u Rim vratio konsulat primiti, ja bi se usudio reći, da je on otišao ranu liečiti, i veću vojsku proti ostalim Dalmatincem kupiti. Tauro Statilio, koga Augusto na mjesto sebe ostavi, nemogaše ga osvojiti, dok se on isti nepovrati, komu se na vjeru daše. Vidi se dakle, koliko je velik grad bio, kad je za toliko obsjednuća opirao se, i kad je toliku moć i silu pokazao.

Povieda sviet, da je u gore spomenutoj Sutini grad bio, ali čini mi se nemoguće radi tjesnoće položaja; najviše ako je tvrdjava kakva bila.

M u ć.

Na zapadu Sinja do dva sata nahodi se selo Muć s liepom ravnicom. U dno polja vide se zidine starinskih zgradah, kamenja tesanoga, gomiletinah i gdjekoj novac. Po sriedi ovih razvalinah teče potok, koji je u ono doba grad s vodom podmirivao. Puk kaže a svjedoče i povjestničari, da je grad ovdje bio, nu kako se je zvao, nebi mogao reći. Prilično je, da je i ovo mjesto od Augusta bilo razoreno, jer ovdje blizu bila je vojska Gabiniova potučena, i osvete radi stiže taj grad nemila sudbina propasti.

Č i t l u k.

Izmedju svih starinah, koje se ovdje vide, najbolje se još poznaju ostanci liepoga grada A e q u u m. Sagradjen je bio na

sjeveru grada Sinja izmedju dva potoka, Ervace i Karakašice, uz rieku Cetinu u krasnom položaju, s lieva rieka, sa strane potoci, naokolo glavičice zelenih gorah voćkami posadjene, polje svud dugo i široko obkružavaše ga. Nije se dakle čuditi, što su rimska gospoda i gospoje iz Solina dohadjali ovamo ljetovati, ter krasotom mjesta i ljepotom prirode ugadjati si. Ali vajme! tužne promjene! tužna i jadna sad pogleda! Nevide se više gospoda dična, zgrade visoke, napravi uresni, sve je potamnilo, puka muklost sve pokriva! Cetina voda uzmiče, i od žalosti rek bi odmiče se. Mjesto skladnih pjesamah, ugodnih romonah, glasovah svjetine, ćuk i kukriža noćnu muklost razbijaju, a kukavica kukajuć ovdje pramaljeće nazivlje: stado gnjusno stupa onuda, gdje njekoć uresi bijahu. Vaj promjene! Što ljudski um, pomnja, brižljivost sagradi i podiže, naresi i nakiti, ljudska opet srditost pohara, poplesa, satre i uništi.... —

Mnoge se starine na svih stranah vide. Netom k mjestu stupiš, opazuješ stare mirine do jedan sežanj visoke, obrasle travom, ali živo pokazuju, koliki je grad bio i da je na četverouglasti način bio sagradjen. Vide se temelji mnogih zgradah, stupovah izprebijanih, kamenja liepo iztesana, pločah s napisi, nu malo da ne sve izprebijane, mnoge su i mnoge umetnute u zid kućah, nu krešuć jih, slova su obataljena, niti se dignuti mogu. Više od petdeset pločah s napisi upotrebljene su u crkvi sinjskoj u koru za grobnice. Jednu veliku O. J. Glumčević poslà u muzeum spljetski. Mramora ima svake vrsti, mozaika, ciglah i inih stvarih nahode se tu kao i u razvalinah solinskih. Dva debela komada od golemih mramornih stupovah nahode se u dvoru samostana sinjskoga ovdalen donešeni. G. Karara bio je počeo kopati i odgrčati bedeme, ali neimajuć pomoći od ikoga, prestà dalje raditi. Svaki čas mnoge novce nahode, zlatne, srbrne i od tuča, izmedj kojih odveć starinskih imade, koje je kupio pokojni Vinko Bulvan i mnogo potrošio za sabiranje; njegov sin N. isto tako jih je sabirao, ter prošaste godine neizbrojenu množinu odneso u London i Paris i tamo jih razprodao, pak Bog znade, kakvo će ime steći, gdje li će se reći da su našaste...?! U g. V. Šalinovića imade jedan novac, koji je ondje našast, još od prastaroga Dardana s njegovom slikom.

Na glavici Krin uz Aequum vide se zidovi crkvice kršćanske, naslikana je u knjizi „Anzeige-Blatt“ 12. 16.

Iz Aequuma na lievu stranu Cetine prehodilo se je preko mosta (kog obilježje jedva se poznaje) u selo sada Bajagić zvano. Tu se vidi, da su njeke zgrade bile. a vidi se množina grobnicah, i izkopajuć nahodi se liepih mausoleah. Sve ovo svjedoči nam, da je bio ukop gradjanah ekvejskih, i palače, koje bi im ljeti za razkošje služile. Nahodi se u selu Bajagić župnik g. Martin Žuljević, koji se slavjanskim jezikom u svih crkvenih obredih služi; on se bavi sabiranjem starinskih novacah, koje se u župi nahode. Davno poslao ih je 250 na dar u muzeum zadarski, 300 poklonio je vladaocu dalmatinskomu Turskom, još ih 600 kod sebe imade.

Gardum.

U selu Gardum pokazuju se očiti ostanci starinskoga grada. Prilično je, da se je nazivao Tillurus, premda njeki ino misle, jer vjerojatno je, da iz korena Tillurus grada, a ne Tillurum rieke izhodi naziv mjesta Trilj, koje uz Gardum biva. Vide se ovdje zidine svakovrstne, nahodi se po gdjekoji novac starinski, kamenčićah, grobnicah itd. Grad je bio blizu rieke, koji čuvaše most „Pons Tilluri“. Kad je voda malena, vidi se gdje je most bio, neizbrojni kolci tada iz vode vire, na koje je bio naslonjen, i koji su još tvrdi i neizbrisani.

Po vrh grada na jednom brdu vide se porušene zgrade, gdje je onih dobah valjda tvrdjava bila.

Potravje.

K sjevero-zapadu od Sinja do tri sata u selu Potravju bio je veliki grad. Zvao se je Arduba, a danas mjesto gdje je grad ležao, Zagradje. Tu se vazda nahode novci, kamenčići, prstenčići. Vide se mnoge zidine i temelji kućah; razvaline crkvice, po njezinoj slici grčke, a i puk kaže, da su ovdje Grci stanovali, a i novacah se većinom grčkih nahodi; vidiš potokom koji preko bivšega grada teče, opekah a krajem opazuješ temelje zgradah, koje voda podkopava. Blizu bedema vidi se množtvo stećakah, ali na

njih ništa naslikana niti napisana nisam opazio, uza nje grobnicah i križah velikih, grubo kresanih, u naličju grčkih.

G. Luka Šuman, dostojni župnik Potravja, koji sabire starinske stvari, ukaza mi rupotine, kud je put prohodio, i gdje kopajuć seljani navadno podigoše ploču golemu, pod kojom nadjoše nakovanj, čekićah, klieštah, blizu toga žarah punih pepela i drugoga posudja od zemlje i stakla. Od ovakovih stvarih često se ovdje mnogo nalazi. Isti župnik posla u sinjski gimnazij dva čančića, jednu zdjelu, jednu viečnu svieću i njekoliko novacah ovdje našastih. Kaza mi jošte mjesto, gdje pod pločom pravo u kamenici bi našast balčak od ćorde, vas u srebrnoj žici obavit i u pepeo ukopat. Mnoge ine stvari ovdje se vide i svagdan nahode.

Nad bivšim gradom, na strmu brdu, podiže se tvrdjava srednje veličine, koja će bit novijih vremenah sagradjena za branitbu proti Turkom. Puk veli, da je Kotromanovićeva obitelj ovdje stanovala.

Otok.

S lieva Cetine, na sjever od Sinja, jest selo Otok, preko kog je put iz Solina u Sriem hodio; kraj puta nahodi se dosta stećakah, nu na njih neima bilježakah, izmedju njih posadjen je jedan golem križ neuredno kresan (u mjestu Rotnjača). S jedne strane poznaje se urezano srce, dva mača krozanj probijena, a s druge poznaju se jedva njeke brazgotine, ali se pravo znati nemože, što je. Povieda puk toga mjesta, da je bilo upisano: „Ivan i Iva". Ovo bijahu mladi zaručnici, koji vraćajući se sa svatovi kući, neprijatelji iz busije udariše iznenada na nje, svatove i vierenike pogubiše i posljednje zajedno pokopaše pod križ spomenuti. Mnogi, koji su ognjicom bolestni, dohode se tom križu moliti, i pomoć oćute.

Kaže jošte puk, da je ovdje grad bio, ter se i danas Gradina zove, gdje je bio. Malo stienah izkresanih vidi se, nit se drugoga može opaziti. Vele, da se i starinskih novacah kadikad tu nahodi.

Gala.

U Gali na zapadu od Otoka kraj starinskog puta vidi se stećakah njekoliko, bez ikakvih bilježakah.

Blizu ovoga sela s desna rieke ostaje velika bara i blato. Povieda puk, da je tu sveti Juraj zmaja pogubio. Znamo najbolje iz Farlata, što je bio sveti Juraj, od koga naš narod toliko gata, nu neznam, kako, ni radi česa tvrde, da je ovdje zmaja pogubio.

Polje sinjsko.

Jošte u sinjskoj ravnici i kraj rieke nadje se dosta valjanih stvarih. Izostali su njeki prokopi preko svega dugoga polja, u koje su se slievale vode, što no se zovu Jaruge i koje su branili polje od potopa. Kraj prokopa ili Jarugah vidjahu se ostanci zgradah na sve strane, okolo svega polja, i pokraj Cetine, što, scienim, dade povod O. Buschin-u, tvorniku velikoga geografičkoga riečnika, koji, ukazivajuć značaj imena „Cetina" ovoj okolici i rieki od Rimljanah danoga, da dokaže broj od stotine gradovah i tvrdjavah, koje se u ovoj dulibi nahodjahu, tvrdi, da su Vandali s Avari u četvrtom vieku, a do devetoga narod slavjanski, koji imadjaše svoje naselbine po Dalmaciji, pretvorili rieč tako zvanu „Cetina, Centena" u slavjansku „Nestus", koja sada znači hrvatski „Na sto", t. j. poglavita svrha stotine gradovah, tvrdjavah ili mjestah napučenih. Ovomu mnienju lahko pripade Lovrić, jer ga k tomu ljubav domorodna priteže.

Vidjeli smo gore, kako je priličnije, da se je ova okolica prozvala Cetina od poglavitoga grada Setonia; Setiniani — Cetiniani neima nego u jednomu slovu razlike. Ja se nebi čudio ni da je bilo sto gradovah, kad doznajemo, da jih toliko Vatinio, pišuć Ciceronu, kod Neretve kaže, moglo jih je takodjer i u sinjskoj ravnici i okolici biti.

Od gore pomenutih mjestah dobro se može znati, gledeć na davne ostanke, ili čitajuć povjestnicu, gdje su pravo bila. Nu sve ostalo, što no od starinskih zgradah i ove okolice dokazivaju, osobito grčki i francezki povjestničari, i što se može od mračne predaje izcrpiti, malo se šta važnijega može reći.

II.

TRGOVAČKA POVJESTNICA.

Trgovački ugovor

republike mletačke,

sklopljen sa knezovi senjskimi godine 1408. i 1455.

(Prinesak za trgovačku povjestnicu.)

Priobćio

Prof. Dr. **Petar Matković.**

Republika mletačka biaše na velikom glasu u sriednjem vieku radi prostrane trgovine, koju tjeraše gotovo sa svimi onda poznatimi zemljami i narodi. Prostranost mletačke trgovine zabilježena je u nebrojenih trgovačkih s raznimi obćinami i narodi utanačenih ugovorih, koji većom stranom jošte neizdani, u arkivih zakopani leže *); s toga nije za sada jošte probitačno, pustiti se u svestrano razmatranje trgovačkih odnošajah republike mletačke napram jugoslavenskim zemljam, premda bi to bio znameniti prinesak za jugoslavensku povjestnicu.

*) Tafel und Thomas: Urkunden zur Handelsgeschichte der Republik Venedig 3 Theile, herausgegeben von der historischen Commission der kais. Akademie der Wissenschaften, Wien 1856, obziru se najveċma na Carigrad i istok i dopiru jedva do 14. vieka.

Na istočnoj obali jadranskoga mora, od Kvarnera do arbanaške granice, bijahu prva skladišta mletačke trgovine, koja se ovdje stjecaše radi množine sigurnih lukah, šumah i plodninah susjednih zemaljah. Gdje im za rukom nepodje krilatog lava namjestiti, tu si ugovori nastojaše trgovinu posvojiti. Istrija i Dalmacija davaše njim ulje, vino, voće, blago i sol, toli znameniti moment u historiji mletačke trgovine, a gore za onda šumami obrasle lies za brodove. K tomu bijahu im dalmatinski otoci škveri za brodovlje, a ribarstvom moru vični žitelji sjemeništem za mornarstvo. Od istočnih obalah jadranskoga mora zavedoše uredni promet po kopnu med Adrijom i obalami crnog mora, prokrčivši si put u Podunavje i njegove plodne krajeve.

Kao što Mletci, imade gotovo svako poveće mjesto današnjega hrvatsko-dalmatinskoga Primorja već svojim položajem, koje više koje manje, znamenitu s družtvenim životom uzko spojenu trgovačku povjestnicu, nam nepoznatu; jer je dotično gradivo žalibože većom stranom izginulo, a stranom jošte nepoznato. Medju gradovi hrvatskoga primorja bijaše Senj po položaju i kršovitoj okolici jedan od znamenitijih pomorskih gradovah za trgovinu, koju tjeraše ne samo sa susjednimi predjeli, već po čitavih obalah mora jadranskoga *), a osobito sa mletačkom trgovačkom republikom. U Senju nahodimo na početku 14. stoljeća mletačkog konsula **), da brani i promiče trgovačke interese, radi česa takodjer ugovori mletačka republika sa gospodari Senja koristni trgovački ugovor.

Podležni trgovački ugovor sklopi republika mletačka sa knezovi senjskimi, bez dvojbe Frankopani, a po godinah sudeć valjda s knezom Nikolom i sa sinovi mu Ivanom i Nikolom. Mi ga odkrismo u arkivu zadarskom, prepisan je u prvoj

---

*) U arkivu dubrovačkom nalazi se listina od god. 1248. sa nadpisom: „Pax cum Segnia". Senjani ugovoriše mir s obćinom dubrovačkom: „de omnibus iniuriis, maleficiis, contumeliis, quos alter alteri uerbis et factis inter se ad invicem intulissent et de rubaria, quam nostriq homines uestrisq fecissent.

**) Gl. Leptir za god. 1860, str. 148.

knjizi, tako zvanoj libro di ducali e terminazioni *) od godine 1409—1457., pisan na koži u drugoj polovini 15. stoljeća, svakojako pred godinom 1471., kojom godinom padè Senj pod ugarsku vlast **). Pošto Zadar a potom ini dalmatinski gradovi na početku 15. stoljeća pod Mletke padoše, bude valjda medju ostalimi naredbami republike mletačkè i ovaj trgovački ugovor obćini zadarskoj znanja i ravnanja radi priobćen, a od dotičnoga poglavarstva u spomenutu knjigu nemarno prepisan.

Dva su različita ugovora: prvi od god. 1408. je u mletačko-talijanskom, a drugi od godine 1455. u latinskom jeziku napisan. Ta nedosljednost u jeziku porodi u prvi mah njeku sumnju glede istinitosti stvari, da je kašniji ugovor u latinskom a prijašnji u talijanskom jeziku napisan, što bi obratno imalo biti. Te sumnje nestaje, ako se u obzir uzmu rieči u napisu ugovora od god. 1455., gdje se veli: „capitula concessa de tempore in tempus"; po glasu kojih riečih izvadjamo, da je ugovor od god. 1455. možda jedno stoljeće prije ugovora od god. 1408. učinjen, kad se jošte u Mletcih latinski obično pisalo, te je godine 1455. na novo potvrdjen. Oba ugovora smatrati se imaju za odlučnu cielost. Ugovor bo od god. 1408. sadržaje mletačku povlast neograničene gotovo trgovine u zemlji Frankopanah, što si je valjda samo mletačko vieće odkrojilo, te svomu konsulu u Senju ravnanja radi priobćilo. Ugovor pak od god. 1455. povlašćuje knezovske ljude trgovati izvan njihove domovine. Ovaj posljednji ugovor je u njekom podaničkom duhu sastavljen, te znamenito ograničuje knezovsku trgovinu, što se inače tumačiti neda, van da Mletčani Frankopane za vazale smatrahu, te si u njihovoj zemlji, uz platu neznatne carine, na neograničenu trgovinu i gospodski život pravo prisvajahu.

---

*) Knjige „de ducali e terminazioni", u kojih su pobilježene naredbe duždah mletačkih, jesu u arkivu zadarskom samo tri: prva od god. 1409—1457., druga od godine 1457—1487, i treća od god. 1547—1566. Da je takovih više imalo biti, za to nam jamči prekinuti savez u godinah medju drugom i trećom knjigom, i index (Indice de ducali dall' anno 1409—1622) iz kasnije dobe, naznačivajući sadržaj dotičnih knjigah do god. 1622.

**) Gl. Leptir za god. 1860, str. 154.

Iz ugovora od god. 1408. vidi se, kakovu su robu Mletčani u knezovu zemlju preko Senja uvažali a kakovu izvažali. Izim toga spominju se četiri carinska mjesta: vrata senjska, Vratnik, Brinje i Modruš, te se točno naznačuje, koja roba je od plaćanja carine slobodna, a od koje i koliko se plaćati ima. Druga polovica dotičnog ugovora radi o trgovanju s Modrušem, koje mjesto bijaše Mletčanom za trgovinu važno, te su ovdje po svoj prilici namieravali trgovačku naselbinu ustanoviti.

Mletčanin i mletački gradjanin živući u knezovoj zemlji prost je od svake daće, tereta i robote, plaća samo običnu carinu. Od robe, koja se iz Senja u Mletke vozi, neplaća se u obće ništa; napose pak od žita po staru 10 soldah i 8 malih, od blaga po glavi 4 solda, a od konjah desetina njihove vriednote. Od drvlja *) plaća se 5 po stotinah, a od ostale robe, koja se iz zemlje knezove vozi u Mletke, plaća se jedan i jedančetvrt dukata po stotini. Svaki mletački brod je prost od lukarine, ako bi pak krcao vesla, plati 15 po stotinah **).

Od robe, koja se vozi u Brinje i Modruš za domaću porabu, neplati se na vratih senjskih ništa; od papra, pamučne tkanine i ine robe plati se na Vratniku i Brinju 10 soldah. Od svake stvari, koja se vozi u Senj, te se ondje proda, plati se, ako se s trgovanom ***) inače nepogodi, desetina. Od vina običnog plati se $1^1/_2$, od malvasijskog 4, a od romanjskog 2 solda po staru. Od željeza i inih kovinah, što se iz Mletkah vozi u Senj, neplati se ništa; od prostog sukna na vratih senjskih jedan groš ili 32 mala. Od svake robe plati se u Brinju 20 soldah i 2 mala, a u Modrušu četerdesetinu od onoga, što robe u Mletcih stoje.

*) U prvoj knjigi di ducali, naredba od 2. Svibnja 1421 „che da Segna si possero estrar legnami."

**) Po glasu naredbe od godine 1503. „da Segna si possino estrar legnamiremi proibiti" (Index lib. IV. de anno 1502—1547).

***) Rieč trgovan znači po svoj prilici zakupnika carine.

Ako bi Mletčani i mletački gradjani stanovali u Modrušu i njegovom kotaru, prosti su od svakoga tereta, robote i od svake daće, te slobodno mogu voziti svoju robu u Mletke. Od dinjah i narančah (?), što idu iz Mletkah za prodaju u Senj i u Modruš, plati se po bačvi na vratih senjskih 32 mala, isto na Vratniku, u Brinju pak 10 soldah a u Modrušu četrdesetina.

Mletački trgovci živući u Zagrebu ili drugdje, prolazeć s robom putem Modruša u Senj i dalje, neplate u Senju ništa, samo u Modrušu od četrdeset po jedan; natrag ju vozeć plate samo za osobu 5 soldah u Brinju, jedan na Vratniku a jedan na vratih senjskih; ako robu proda u Senju, plati, ako se trgovanom nepogodi, desetinu.

Ako bi jedna stranka u zemlji druge ili ova u zemlji one koju znamenitiju povlasticu uživala, neg što se u ovom ugovoru navadja, tada ima dotična stranka upitnu povlasticu točno držati.

Da li je ovaj ugovor vezao ugarske kraljeve, pošto Senj — vrata za ulaz i izlaz trgovinah — padè god. 1471. pod ugarsku vlast — to neznamo.

Kako su Mletčani u zemlji knezovoj slobodni razvoj trgovine ograničavali, to se uvidjeti može iz sadržaja ugovora od godine 1455.

Prva točka dotičnog ugovora nije samo netočno izražena, pače ponješto krnjava, jerbo rieči: „alie mercationes extrahi non possint", ako prepisatelj nije što izpustio, nenapominju, koje robe izvažati je dopušteno, a koje zabranjeno; dopušteno bijaše valjda samo one, koje se proizvadjaju u zemlji, ili one niže naznačene, zabranjeno pak valjda one proizvode izvažati, kojih imade u mletačkih zemaljah u izobilju. Po tom se napominje, da knezovi ljudi mogu samo na mletačkih brodovih voziti vino za domaću porabu iz Dalmacije, Istrije, Pulje i Marke, providjeni posebnim pismom, pečatom olovnim pečatanim, u kojem se točno naznačiti ima broj lagvah. Pod istimi uvjeti mogoše voziti žito, brašno i ulje. Ako bi zapovjednik ili vlastnik

broda dotične naredbe prekršio, ima biti brodarskog zapovjedničtva lišen i jednom godinom težke tamnice kažnjen.

Senjani mogu na svojih brodovih voziti svoju robu u krajeve mletačke, a natrag u Senj samo proizvode mletačkih zemaljah; marhu i nasoljeno meso mogoše voziti kud njim drago.

Krčani mogu na svojih brodovih takodjer voziti kud njim volja marhu i svoje domaće proizvode. Knezovi senjski i njihovi ljudi mogu za porabu domaću voziti sir, luk, naranče i ino voće. Ako bi budi senjski, budi krčki brodovi izvažali ili uvažali drugu robu, nego što je u točkah naznačena, bude kao zabranjena oteta.

Po glasu ovih točkah bijaše senjsko-krčkim knezovom i njihovim ljudem zabranjena mnogo koristnija posrednja trgovina, budući im dopušteno bijaše izvažati samo domaće proizvode, a robe samo mletačkih zemaljah uvažati.

Kako dugo se knezovi i njihovi ljudi ovih naredbah držaše — to nam nije poznato.

MCCCCVIII, die 26. Junij.

Hec sunt pacta et immunitates ciuium Venetorum, et conuentiones, que debent obseruari inter partes.

Primo deuemo a vui consolo facto et ellecto per i nostri Venetiani et citatiny de Venexia, secundo come parerà alla signoria nostra.

Item che i nostri Venetiani et citadiny de Venexia non sia tegnudi de responder auanti alqun iuditio, saluo che d' auanti el nostro consilio, ni per alguny ni per algun criminal, saluo de criminal fato de sangue, el qual debia andar al iuditio del conte.

Item che questo signor non debia far saluo conducto ni dar passo ni de uituaria ad alguna persona de che conditione voja che sia, la qual sia contra el comun de Venexia, dechiarando, s' el re de Ungeria se trouasse in nouitade cum la nostra Signoria de Venexia ch' el dio non el uoja, i non sia tegnudi al dito capitolo fazandoli comandamento forzado.

Item che nissun Venetian e citadin de Venexia habitante in quella parte non sia tegnudo de far guardia ne de pagar cotta (quota) alguna, ultra i datij usati; ma se guerra fosse, per la qual la terra hauesse dubio de assedio, li fosse fatto in quel caso, et i sia tegnudi far guardia dentro de la terra.

Item che lutte cosse le quali sarano tolte da Segna per condur a Venexia, e per tutto el suo colfo, nui semo franchi, e liberi, e non deuemo pagar alguna cossa, et douemo domandar parole de cargar e descargar dal targouan, el qual sia tegnudo de darla, e non la dagando sia licito ai citadiny de Venexia cargar e descargar non pagando alguna pena.

Item douemo pagar de biave zoe (zioè) formenti soldi X, pizoli 8 *) de trato de cadauno staro Venetiano, et de altre biaue douemo pagar soldi 8 de (due) pizoli de cadauno staro Venetian.

Item de animali uiui douemo pagar al trato soldi 4 per testa, saluo che de cauali, di quali douemo pagar el diexìmo de quello che sarano stimati.

Item che tutti i legnami che se trazera (trara) per condurli fuora del colfo debia 5 per C.° (cento).

Item che de tutte altre mercadantie che se trazera de le terre et territorij del dito conte per Venetiani et citadiny de Venexia, si che habita la meno per andar fuora dal colfo, se debia ducato uno et uno quarto per C.°

---

*) Scl. piccoli..

Item che de cadauno Venetian, et citadin de Venexia, che hauesse nauilio debia esser francho de armizo, et altre cosse, cargando ueramente remei, debia pagar de dano XV per C.º

Item che de tutte cosse, che se trazera da Venexia e de tutto el colfo et serà condute a Segna douemo esser liberi et franchi.

Item che douemo pagar de armizi de nostri nauilij che declinerà a Segna per ogni cento moza de portada de sal sei de p. (valjda sei soldi due picoli).

Item douemo pagar de uin, che conduceremo a Segna uendando in Segna, soldo uno e mezo per star.

Item douemo pagar de maluasia che conduceremo a Segna, uendando in Segna soldi 4 per star; de romania ueramente uendendola in Segna douemo pagar soldi 2 per star et non uendendo quella non douemo pagar alcuna cossa condugando quelle per la uia de marina.

Item de tutto ferro, e metallo el qual conduremo da Venexia et per lutto el colfo per la uia de marina a Segna cargando e descargando quello in Segna, non douemo pagar alguna cossa.

Item douemo esser franchi a la porta de Segna de cadauna cossa, che portessemo a bregna et a modrussa per caxa nostra.

Item douemo pagar a la porta de Segna de cadauna soma de panno grosso uno, zoe pizoli 32.

Item douemo pagar in bregna de cadauna soma de merze soldi XX de pizoli.

Item douemo pagar in modrussa el quartesimo de quello che le cosse costa a Venexia.

Item se habitaremo in modrussa et per quella parte semo franchi de cotta, gabella et ogni altra angaria la qual se metesse a nui, et ale nostre possessioni, et mercadantie; le qual se conducesse fuora de Segna decadauna parte, o de Venexia per uia schiauonia, ouer de altra parte.

Item se uoremo trar fuora de Segna merchadantie douemo pagar ala porta per balla p. (scl. pizoli) XVI, et per soma grosso uno, zoe pizoli 32.

Item douemo pagar a Vratenicho et in bregna per soma de merze, peuere, fustagno, et altre mercadantie soldi X; de panni ueramente douemo pagar soldi XX per soma; in bregna et in modrussa el quartesimo de quello che la cossa costa in lo luogo doue la è comprada.

Item de le cosse che conduremo da Modrussa a Segna, non douemo pagar niente salvo in bregna, doue douemo pagar soldi 5 per soma, et al vratenicho soldo uno per soma et a la porta; altro ueramente non douemo pagar possanda trar le ditte cosse fuora de Segna doue ne piaserà.

Item che in caxo che stassemo in Modrussa, et conduxessimo alguna balla, bota, ouer altre cosse fuora da Segna per marina, e uolessemo descargar alguna balla per trar alguna cossa fuora della balla ouer botta per lassarla in Segna, douemo andar al targouan de Segna e significarlo; le qual cosse non douemo mouer domentre ch'el targouan sera anda, o hauera manda el suo messo a ueder le dicte cosse, el qual targouan è tegnudo de andar o mandar come e dito, la qual cossa douemo dexligar de balle, e quelle mandarle suso, dele qual douemo pagar come e dito.

Item in caxo che mandassemo alguna cossa da uender a Segna, e uendessemo douemo pagar la decima se non se accordasemo cum el targouan, ouer cum el signor possando trar de Segna liberamente per tanto quanto pagasemo, et similimente se compresemo alguna cossa de mercadantie in Segna per mandarla a Modrussa, douemo pagar la decima se non se accordesimo cum el targouano. Nui possemo liberamente tanto trar e uender a Segna, quanto saraue quello perche pagasemo.

Item podemo andar per la contrada del dito Signor comprando, e redugando in Modrussa liberamente de pagando niente; ma se compresemo fuora de la contrada douemo pagar de quaranta uno, condugando quelle in Modrussa et podemo quelle dicte cosse, et mercadantie comprade da po condur in Segna e fuora de Segna non pagando alguna cossa.

Item se staremo in Modrussa podemo comprar in Segna vin et altre cosse per uso de caxa nostra dele qual non douemo pagar alguna cossa ala porta de Segna.

Item de maluntie*) e romanie (?) le qual fosse trate de Venexia le qual nui fasessimo condur fuora de Segna per condurle a Modrussa, non douemo pagar alguna cossa a Segna al intrada dela marina, saluo a portarle fuora de Segna, doue douemo pagar per botta pizoli 32 ala porta, et al Vratenicho pizoli 32, et in bregna soldi X, et in Modrussa el quarantesimo. De quello ueramente che conduremo per uso de caxa nostra, non douemo pagar alguna cossa.

Item podemo comprar e uender porchi e ogni altro bestiame e metter quelli fuora de Modrussa liberamente non pagando alguna cossa. Se ueramente mandassemo quelli uiui e morti fuora de Modrussa per andar a Segna douemo pagar soldo uno per testa, et non altro, possendo quelli far ucider a Segna e salar, e mandar fuora de Segna per condur a Venexia come ne piaxerà senza pagamento de alguno dacio e targouina, et se mandesemo buo, o uache, douemo pagar come pagemo di porci, ma se mandesemo buo fuora de Segna per mar douemo pagar soldi 4 per testa.

Item merchadanti uenetiani e citadini de Venexia che habita in Isagabria, o altri merchadanti che passa Modrussa, dele merchadantie le qual i condurà fuora de Segna non dee pagar alcuna cossa in Segna come fà merchadanti che sta in Modrussa, ma paga in modrussa de XXXX l'uno de ualor, le qual po recondur da po tutte in driedo non pagando niente, a modrussa, ma dee pagar soldi 5 per persona a bregna, e soldo uno a Vratenicho e soldo uno ala porta de Segna, e se i uora uender in Segna de quelle cosse, che i condurà in Segna, dee pagar in Segna el dieximo, saluo se lar non se accordasseno cum el targouan.

Item si dicte partes una in terris alterius, et altera alterius haberet aliquam immunitatem maioris prerogatiue quam contineatur in hoc instrumento, que imunitas non sit inusitata uel reuocata, alias propter contractum sit et esse debeat firma et a partibus obseruata.

*) melones.

1455, die 30. Junij in collegio.

Infrascripta sunt capitula concessa de tempore in tempus magnificis dnis Comitibus Segnie, que ordinata et regulata fuerunt.

Sumus contenti, quod sua lignamina possunt illud, quod extrahi poterant per elapsum, extrahi cum conditione, quod cum dictis lignaminibus alie mercationes (koje?) extrahi non possint; quia si inueniremus, quod mercationes cum dictis lignaminibus extraherentur, habebimus lignamina, mercationes et nauigia fore perdita et prouidebimus etiam, quod lignamina non extrahantur.

Sumus contenti, quod de terris nostris Dalmatie et Istrie ac de partibus Apulee possint conduci facere ad partes Segnie pro usu suo et subditorum suorum illam quantitatem uini, que eis fuerit necessaria, cum nauigiis nostris, ac litteris nostris bulla plumbea bullatis, in quibus contineatur quantitas caratellorum uini, quam cum nauigio conduci facere uolent, et si quid aliud conducerent contra ordinamenta nostra, sit perditum. Et patronus nauigij contrafaciens priuetur perpetuo patronia omnium nauigiorum et nauium nostrarum, et stet anno uno in carceribus inferioribus.

De frumento et farina possint ad eius loca conduci facere cum nauigiis uenetis et cum nostris litteris bullatis ut supra, cum modo et ordine suprascripto de partibus apulee et marchie.

De oleo autem necessario ad usum suum possint extrahi facere de terris nostris Dalmatie et Istrie, et si illud uolent extrahere de uenetiis, sumus contenti, quod possint de ipso extrahi facere sine damno cum nauigijs Venetis, litteris nostris bullatis et cum modo et ordine suprascripto.

B a r c h o s i j d e S e g n a possint Venetias et ad terras et loca nostra ire cum suis mercationibus et de dictis terris nostris et locis predictis extrahere et conducere Segniam de rebus, que nascuntur in terris et locis nostris predictis. Et si inuenìrentur portare alias res, quam res natas in terris et locis nostris predictis, habeantur pro contrabanno.

Animalia, sua uiua et salita possint extrahere de terris suis et conducere quo eis placebit per mare; et si cum animalibus conducerentur res prohibite, animalia et res habeantur pro contrabanno et sint perdita.

B a r c h o s i i s d e V e g l i a possint ad libitum suum portare et conducere ad quascumque partes p e c o r a et omnia alia sua animalia et res alias et non possint reconducere ad dictam insulam aliquas res prohibitas sub pena contrabany.

Possint magnifici dni Comites Segnie conduci facere per mare ad loca sua c a s e u m, c e p e s (sic!) a n a r a n s i a s et alios fructus comesabiles pro usu suo et suorum, et quod res nate in locis suis possint extrahi abinde et conduci ad loca, que placebunt conductoribus eorum, non conducendo ullatenus res prohibitas.

III.

ZEMLJOPISNI DIO.

1.

Rimska Iliria

od Apiana Alexandrinskoga.

Iz grčkog preveo

Ante Starčević.

---

1. Grci zovu Iliri one narode, koji stanuju nad Macedonijom i Tracijom, od Kaonah i Tesprotah do rieke Istra. Ovo je duljina Ilirije, a širina joj je od brdah macedonskih i tračkih tja do Peonacah, do mora jonskoga i do početka Alpah. Kako Grci hoće, široka je pet a dugačka trideset danah. Nu Rimljani, ovu zemlju izmjerivši, nadjoše da je dugačka više od šest tisućah, a široka po prilici tisuć i dvie sto stadiah.

2. Rieč je, da je ta zemlja ime dobila od Ilira, sina Polifemova. Jer, veli se, Polifem Ciklops imadjaše sa ženom svojom Galateom sine Celta, Ilira i Galana, koji izišavši iz Sicilije, stadoše gospodovati nad susjednimi narodi, od njih prozvanimi Celti, Iliri i Galatami. O tomu su i druge mnoge bajke, a meni se medju svimi ovo, što rekoh, najvjerojatnije čini. Ilir rodi Enkelea, Antarika, Dardana, Meda, Taulanta i Pereba, sine, i kćeri Partu, Daortu, Dasaru i druge. Odtuda se prozvaše Taulanteoci, Perebci, Enkelci, Autarci, Dardanci, Partci, Dasarci i Darsci. Autarij, govori se, rodi sina Panona ili Peona, a Peon Skordiska i Tribala, koji takodjer narodom imena dadoše. Medjutim ova neka ostaju davninarom.

3. Narodi Ilirah na tolikom prostoru, mnogi su, te su i danas glasovita imena Skordiskah i Tribalah, kojino stanovav na prostranom zemljištu, medjusobnimi rati na toliko se zatrče, da ostavša malica Tribalah pobjegnu ka Getam preko Istra, te narod, do Filipa i Alexandra na daleko mogućan i cvativši, toliko što nije sasvim propao, a u njegovoj starinskoj postojbi skoro ni za ime mu se nezna. Skordisci, s istoga uzroka sasvim oslabljeni, budu poslje od Rimljanah sličnim dobićem poraženi, pa utekoše na otoke iste rieke. S vremenom ih se stranka povrati i nastani se na skrajnjih medjah Peonije. Odtuda je i danas medju Peoni pasmina Skordiskah. Istim načinom i Ardieici, imajući osobitu snagu na moru, kon što Autariejcem, veoma mogućim na kopnu, mnogo naškodiše, budu od ovih uništeni. Poslje Ardiejacah u pomorstvu biše najjačji Liburni, drugi narod Ilirah. Oni na hitrih i lagašnih ladjah more jonsko i otoke robiše, pa s toga Rimljani i danas hitre i okretne ladje liburnezkimi zovu.

4. Autariejci, rieč je, pedepsom Apola propadoše. I oni bo, kaže se, biše drugovi Molistoma i Celtah zvanih Cimbrah, kod obsjednuća Delfa, te ih mnogi, prije nego li se primiše bezzakonja, pogiboše olujom, munjami i strielami na njih padavšimi. A na one od njih, koji se kući povratiše, zadari hrpa žabah, koje gnjileć vodu pootrovaše, k tomu uz otrovanu vapu zemlje pristavša kuga strašno porazi Ilire a nada sve Centauriejce. Dakle ovi, kužni pobjegnuv od kuće, budući ih nitko, od straha da se natravi, neusudi se primiti, dadoše se na put od dvadeset i tri dana, te se u močvarnom i pustom predjelu Getah kraj Bastarnah naseliše. A na Celtah zemlju Bog potresom udarà i gradove im poruši, pa budući toj nevolji nebilo kraja, i oni odoše iz domovine si, te se baciše u zemlju Ilirah, opačine i bezbožja drugovah si, sada kugom oslabljenih, pa tu robeć i sami se okužiše. Dakle hitro utekav do pirenejskoga brda pleneć bjesniše. Kad se odtuda opet prama iztoku okrenuše, Rimljani sjetiv se nevoljah primljenih od prvašnjih Celtah, pa pobojav se da se i ovi budu, prešav Alpe, u Italiju uvaliti, poslaše proti njima konzularske vojske, koje budu na konac potučene. Tim porazom Rimljanah nad imenom celtičkim uzdrhta ciela Italija, dok izabran za vodju Kajo Marij, nedavno rati proti libskim pastirom i Mauritancem valjano vodjenimi pro-

slavljen, Cimbre nadvlada, te ih mnogimi i čestimi dobići porazi, kako no, pisav o Celtih, kazah. S toga oni veoma onemogli, pa radi slaboće iz svoje zemlje izključeni, mnoge štete zadav i pretrpiv, u otčinsku se postojbinu povratiše.

5. To je svršetak bezzakonja Ilirah i Celtah, što no ga Bog učini. Sasvim time drugi narodi Ilirah, nada sve Skordisci, Medci i Dardani, s Celti uletiv u Macedoniju i u Grčku, osim mnogih drugih crkvah i onu delfičku porobiše, izgubiv i tu mnogo svojih. Rimljani, buduć već gospodom i Grkah i Macedonacah, trideset i druge godine poslje onoga rata proti Celtom, s kojimi medjutim češće u različita vremena vojevaše, digoše pod vojvodstvom Lucia Scipiona poradi onoga bezzakonja vojsku proti Ilirom. Kažu da susjedni puci, sjetiv se nesreće, koja no poradi Autarijevacah njekada cielu Italiju postiže, nestupiše u prilog bezzakonjakom, nego da ih Scipionu na zator prepustiše; da je Scipio, zatrv većinu Skordiskah, kao što se utekavša ih rukovjet uz Istar i na otoke ove rieke pristranila, s Medci i Dardanci zlatom podmićeni, mir učinio. Njeki od talijanskih pisacah veli, da su Rimljani poslje Lucia Scipiona najvećma poradi toga domaće do samovladarstva trajavše rate vodili. Ovo budi predgovor o narodih, koje Grci drže za Ilire.

6. Nu, Rimljani i ove, i Peone nad njimi, i Retjane, i Noričane, i Misce europejske i druge narode, koji s ovimi medjaše, na koliko stanuju s desne strane niz Istar ploveć, od Grkah, kako i isti Grci, razlikuju, te ih i posebnimi imeni zovu; a ukupno svima im daju ime Ilirah, pa sve ove zemlje obćenitim imenom Ilirie nazivlju. Odkuda li to mnenje i nazivanje poteče, nemogoh naći; ali tako i danas stoji, buduć i daću ovih narodah od izvorah Istra do mora crnoga zajedno i pod jednim imenom iznajmljuju te ju ilirskom daćom zovu. Kako li Rimljani podložiše si ove narode, koji li biše početci i prigode pojedinih ratah, kazah, pisav o Kreti, da podpuno neznam, pa s toga i pozvah, ako tko što izviestna zna o stvarih ilirskih, neka kaže. Medjutim, što mogoh doznati, popisati ću.

7. Agron bijaše kraljem one stranke Ilirije, koja spada na jonski zaljev, a zaljev isti imadjaše Pirho, kralj Epiroćanah, i na-

sljednici mu. Ovaj Agron drža takodjer Epira komad, osim toga i Korciru, Drač i Hvar, kroz rat dobivena, posadom čuvà. Kad li plovjem zaprieti i ostalom moru jonskom, njekoji otok, po imenu Vis, uteče se Rimljanom za pomoć. Ovi odprave k Višanom poslanike, za da tužbu proti Agronu razgledaju. Ali dok oni još na moru biše, navale na njih Iliri, pa ubiju viškoga poslanika Klempora, i onoga rimskoga Korunkania, a ostali jedva uteku. Dok se poradi toga Rimljani po kopnu i po moru na Ilire spremaše, umre Agron, ostaviv nejaka sina, Pinea, koga skrbničtvo maćuhi mu povieri. Demetrij pako, vojvoda od Hvara i Korcira, izdade oba ta otoka doplovivšim Rimljanom, koji sprijateljiv se s Dračani, i Visu i Draču, obsjednutim od Ilirah, poslaše pomoć. Na to se Iliri, razvrgnuv obsjednuće, povratiše, i njekoji izmedju njih, Atintanci, k Rimljanom pristupiše. Zatim žena Agronova odpravi poslanike u Rim, za da robje povrati i uskoke predade, te prosijaše za oproštenje prvašnjih pod upravom Agronovom i ne njezinom slučivših se dogadjajah. Rimljani odgovoriše: da Korcira, Hvar, Vis, Drač i Iliri Atintanci ostaju rimski, a Pin neka ima ostalo kraljevstvo Agronovo, pa da će ga oni za svoga prijatelja smatrati, ako se bude uztezao od netom rečenih, i ako Iliri dalje od Lise neuzplove sa više od dvih ladjah, pa i ovih bezoružanih. Ona pristade na sve to.

8. To je prva svadja i prvi ugovor medju Rimljani i Iliri. Poslje toga dadoše Rimljani Korciri i Apolonii slobodu, a Demetriju, za nadarje izdajstva, pod naročitom pogodbom dok vieran bude, izručiše njeke tvrdjavice. Već bo tada bijaše im sumnjiva viernost toga muža, i to, kako se do mala opazi, ne bez temelja. Dok bo Rimljani tri godine vojujuć proti Celtom oko Pada stanujućim, zabavljeni i raztrešeni biše, Demetrij prihvati tu sgodu za robiti po moru, pridruži si za taj posao i Istrijance, drugi narod Ilirah, pa učini da se Atintanci od Rimljanah odvrgoše. Dok stvari s Celti biše uredjene, Rimljani plovjem udariše na gusare te ih zatrše, pa sljedeće godine digoše vojsku na Demetrija i Ilire, sukrivce njegove. Demetrija, k Filipu kralju macedonskomu pobjegnuvšega, ali naskoro povrativšega se i robivšega po moru jonskom, ubiše, domovinu mu, Hvar, š njime ortačivšu, srušiše, a Iliroın za volju Pina opet predavšega se oprostiše. Takova bijaše druga smutnja i drugo pomirenje medju Rimljani i Iliri.

9. Sljedeća, kako nadjoh, popisah ne po redu vremena, nego polag pojedinih narodah ilirskih. Kadno Rimljani vojevaše proti Macedoncem i kralju im Perseu nasljedniku Filipa, Gentij, kralj drugih Ilirah, za plaću sdruži se s Perseom, pa navali na Iliriju rimsku pokrajinu, i poslanike poradi toga odpravljene od starešinstva rimskoga dade povezati, potvoriv ih da su uhode a ne poslanici. Usljed toga Anicij s brodovi i s vojskom poslan, njekoje ladje Gentijeve pohvata, pa pobiv se š njime na suhu, nadjača ga i stište u njekoj tjesnac, pa mu zapovjedi neka se Rimljanom preda. Na to Gentij zaprosi i dobi tri dana za razmisljanje, i jer mu za toga podložnici k Aniciju prebjegavaše, zamoli da mu se dopusti k Aniciju doći, što kad bude uslišano, kleknuv pred njega veoma ga potišteno moljaše za milost. Anicij ga drhtajućega diže, pa ga nesamo riečmi tieši, nego i kod večere pridrža ga. Kad bi se od večere povratio, zapoviedi nek ga svežu, pa ga naskoro sa sini mu slavodobitno u Rim odvede. S Gentijem se dovojevalo u dvadeset danih. Kroz sedamdeset gradovah, što no biše Gentiju podložni, Paul Emilij, uhvativši Persea, kadno se povrati u Italiju, podmuče dogovoriv se stanovničtvom rimskim, navlaš prodje i prestrašenima poradi prošlih činah obreče oproštenje, ako mu dadu sve zlato i srebro, što ga imaju. Kad se gradjani na to skloniše, on odpravi u svaki grad po oddjel vojnikah, pa odkazav jedan dan svim vodjam zapoviedi, neka ih svaki zorom proglasi, da se sav novac ima za tri ure na trg sanjeti, pa uzev novce neka sve ostalo porobi. Tako Paul u jednoj uri porobi sedamdeset gradovah.

10. Ardiejci i Palarci, drugi narodi Ilirah, na rimsku Iliriju udariše, te Rimljani drugimi posli zabavljeni odpremiše im poslanike za da im se zaprose. Ali jer oni za to nemariše, Rimljani skupiše proti njima vojsku od deset tisućah pješakah i šest stotinah konjanikah. Iliri to doznav i još za boj nepripravni, prestrašiše se i odpraviše poslanike, neka prose za oproštenje. Starešinstvo im rimsko zapovieda, neka naknade štetu onima, kojima su ju nepravedno zadali. Nu budući ju oni nenaknadili, diže proti njima silnu vojsku Fulvij Flak. Mora da se taj rat, buduć mu nenalazim poseban konac, prvim udarcem dovršio. Proti Japidcem, stanujućim medju Alpami, Sempronij Tuditan i Tiberij Pandusa vo-

jevaše, i nevjerojatno je, da su ih njih dva upokorila, isto kako i Segestjane Lucij Kota i Metel, nego doskora oni jedni i drugi odmetnuše.

11. Dalmatinci, drugi narod Ilirah, navale u rimsku Iliriju, i jer nehtjedoše ni primiti poslanike poradi toga iz Rima opremljene, zavrže se rat pod vojvodstvom konsula Marka Figula. Dok se ovaj pokaza i poče Zaleg učvršćivati, nahrupe Dalmatinci i nadvladaju ga, pače iztisnu ga iz Zalega i natjeraju na strmac, pa ga trkimice goniše do rieke Neretve. Medjutim, jer nastade zima, Dalmatinci se povratiše, a Figul mnijuć da ih je moći iznenada podpasti, dok se opet pomoli, nadje ih iz gradovah na susriet mu došavše. Sasvim time protjera ih i zagna u grad Delmin, od koga se Dalmacija prozvala. Jer ovaj vrstno utvrdjeni grad uz put nemogaše zauzeti, a ni bojne makine, poradi višine mjesta, na kom je grad stajao, upotrebiti, udari na druge gradove, koji po stečaju u Delmin biše manje napučeni. Kada ove osvoji, povrati se k Delminu, pa motke po dva lakta, smolom i sumporom oblivene a kučinami omotane, iz tetivah unj baca, te one užgav se kao goruće baklje razpršiše se i zapališe sve, na što padoše tako, da je požarom velika stran grada propala. Tako se dovrši rat Figula proti Dalmatincem. Do malo vremena, konsul Cecilj Metel, željan slavodobića, bez da Dalmatinci sakriviše, izposlova, da im se pod njegovim vojvodstvom rat naviesti. Ali jer ga oni prijazno primiše, zimova u gradu im Solinu pa vrativ se u Rim, slavodobiće obdržava.

12. Dok Cezar nadstaja Celtom, oni isti Dalmatinci i ostali Iliri, za onda srećniji, otmu Liburnom, drugom narodu Ilirah, grad Promonu. Liburni predav se Rimljanom, uteku se k Cezaru blizu bivšemu, za pomoć. On sbilja opremi poslanike, za da Iliri povrate Liburnom Promonu. Ali jer oni tu zapovjed zabaciše, on odpravi na njih jaku vojsku, nu i tako oni mu ju svu sasjekoše. Zabavljenu oko razmirice Pompeove Cezaru nebiaše kad, da se za to osveti. A kad se iz one razmirice rat izleže, Cezar s vojskom, što ju uza se imadjaše, zimi preplovi more jonsko iz Brundisia u Macedoniju, pa zavrže s Pompeom tu bivšim boj. Ostale vojske dio dovede, takodjer zimi, preko mora jonskoga Antonij k Cezaru

u Macedoniju, a petnaest kohortah pješakah i tri tisuće konjanikah naumi dovesti mu Gabinij kroz Iliriju, obišav more jonsko. Iliri pobojav se poradi malo prije kazana čina, pa sudeć da bi se Cezarevo dobiće njima na zator izvrglo, nasrnu na Gabinievu vojsku, te ju svu osim Gabinia i još njekojih, koji komaj utekoše, podave, i tom prilikom zarobe silu novca i druge bojne sprave.

Cezar u to vrieme bijaše zadržan ratom proti Pompeju, a po smrti ovoga uredjivanjem ostanakah — kojih bijaše mnogo — njegove stranke. Kad sve to obavio povrati se u Rim i pripravlja vojsku proti Getam i Partjanom. Iliri pobojav se, da bi se k njima, na putu mu, svratio, oprave poslanike u Rim, neka izprose oproštjenje za prošlost, pa da Ilire, narod, koga bojnu snagu mnogo uzveličavaše, Cezaru u prijateljstvo i družtvo predadu. Cezar, premda vojsku na Partjane pospješiva, oštro odgovori, da on njih, koji su proti njemu toliko zlo učinili, neće imati za prijatelje, nego da će im oprostiti, ako hoće plaćati mu harač i ako mu taoce dadu. Kad oni to oboje obećaše, on posla k njima Vatinia s trimi legijami i s velikim množtvom konjanikah, za da neznatan harač nametne i da taoce primi. Medjutim pogibe Cezar, pa Iliri mnijuć da je poglavita snaga rimska, bivša u njemu, propala š njime, niti htjedoše Vatinia slušati, ni harač mu davati, ni taoce mu izručiti. Kad on dakle poče silu upotrebljivati, oni mu pet kohortah i vodju Bebia, muža starešinskoga reda, sasjekoše, a Vatinij s ostankom uteče u Drač, pa ta njegova vojska skupa s Macedonijom i rimskom Ilirijom bude Brutu Cepionu, ubojici Cezara, od rimskoga starešinstva predana, kadno i Kasiu, ortaku kod istoga ubojstva, bijaše Sirija za upravljanje izručena. Ali ni ovi, ratî proti Antoniju i Oktavijanu raztrešeni, nemogoše proti Ilirom vojevati.

14. Peonci, narod veliki na Dunaju stanujući, protežu se od Japidacah do nad Dardance. Grci ih zovu Peonci a Rimljani Panonci. Rimljani ih, kako već rekoh, medju Ilire broje, i s toga, pišuć o Ilirih, nemogu njih propustiti. Ovaj je narod već od macedonskih vremenah puno glasovit, a to poradi Agrianacah, kojino su i Filipa i Aleksandra ponajviše pomagali. Peonci bo su naselbina ilirska od dolnjih Peonacah. Odkako biaše Kornelj, vojevavši

proti Peoncem na veliku svoju štetu uzbijen, glas o tome razboju tako zastraši cielu Italiju, da se dugo vrieme nijedan bivših konzulah nepodstupi proti Peoncem vojevati. O davninah Ilirah i Peonacah, osim što popisah, nemogoh ništa više naći, imenito o Peoncih ni u pismih cara Oktaviana, gdje no o Peoncih govori.

15. U ostalom podpuno znam, da je i drugih osim izbrojenih narodah ilirskih već prije bilo podložno Rimljanom; ali kako se to dogodilo, neuvidjam. Oktavian bo nepopisa čine drugih nego samo svoje, hoću da rečem, kako je on narode bivše se odmetnule upokorio i pod harač povratio; kako je druge, do u njegovo doba bivše slobodne, oružjem podložio; napokon, kako je sve barbarske i bojne stanujuće po vrhih Alpah i bližnju Italiju često pustošivše narode nadjačao i ukrotio. Za čudo mi je, kako Rimljani, koji su toliko putah s tako velikimi vojskami na Celte i Iberce preko alpah išli, one narode zametavaše, kako ih ni isti Cezar, najsrećniji vojvoda, kad no deset godinah posjednuv Celte, blizu njih zimovà, nesvlada. Bi reći da su oni, imav u očih svoju poglavitu svrhu, nastojali samo da im vojska preko alpah predje, i da Cezaru, za prvo s Celti zabavljenu, zatim oko Pompeova one rate nasliedivšega pokreta zadržanu, nebijaše do konačna ukrotjenja Ilirah. U ostalom poznato je, da je Cezar uz Celte i bivše rimske Ilire od naroda rimskoga dobio.

16. Oktavian podloživ cielu zemlju, kad no svoja bojna djela s Antonijevom lienošću prispodablja, izpočita starešinstvu, što je on Italiju od barbarstva ratovnih, često ju uznemiravavših narodah očistio. On ukroti prvim udarcem Oxiejce, Parteneatce, Talantce, Kambejce, Cinambre, Meromence, Perisejce, nu više ga je stalo posla, dok je opet zauzeo i na plaćanje zanemarena harača primorao Dokleatce, Karne, Interfrurince, Naresce, Glintidionce, Taurisce. Ove kad svladà, susjedni narodi Hipafinci i Besi od straha sami mu se predadoše. Njekoje odmetnikah, kao Mlećane, Korcirane, stanovavše po otocih, jer gusariše, sasvim izkoreni, i to odrasle ih poubijav a sve ostale prodav pod venci u sužanjstvo. Liburnom, takodjer gusarivšim, otè ladje. Japidski narodi, stanujući medju alpami, Moentinci i Avendeatci, dok se k njima približio, s dobra mu se predadoše. Arupinci, i brojem i bojnom snagom

najodličniji Japidacah, iz selah se u grad povukoše, pa kad on banů, u šume se posakrivaše. Grad im, zauzet, u nadi da će se i oni predati, nedadè Oktavian upaliti, pa sbilja, dok mu se pokloniše pusti ih, neka u njem i nadalje stanuju.

17. Nu najviše mu truda zadadoše Salasci, Japidci s onkraj alpah, Segestjani, Dalmatinci, Desiatjani i Peonci iza Salascah. — Salasci stanuju po vrhuncih Alpah, po brdih neprohodljivih i tjesnih klanacah. Ovom sgodom položaja ne samo da slobodu obraniše, nego i od prolazivših prohodarinu pobiraše. Kad na njih nenadano udari Vet, zauzè im iz zasjede klanjce i drža ih već drugu godinu obsjednute. Dakle oni, kad im ponestalo soli, koje mnogo troše, napokon primiše mu posadu. Ali dok Vet odè oni udilj protjeraše posadu, pa posjednuv klanjce rugaše se nad vojskom, što no ju Oktavian na njih poslao, biše bo uvjereni da joj bude sav nazor uzaludu ostati. S toga se Oktavian, budući mu se rat proti Antoniju približio, s njimi tako načini, da i nadalje živu polag svojih zakonah, i da im bude oprošteno ono, što sagriešiše proti Vetu. Ali to se njima dade na sumnju, pa nabaviv si mnogo soli nepropustjaše navaljivati na rimske predjele, dok ih Masala Korvin, od Oktavijana na njih odpravljen, gladom nesvladà. Tako su Salasci Rimljanom podloženi.

18. Japidci, s onu stranu alpah stanujući, mogućan i osoran narod, u poprilici dvadeset godinah dvaput rimske vojske protjeraše, nahrupljivaše i na Oglej, a Terst, rimsku naselbinu plieniše. Kad na ove krenuv Oktavijan nastoja tjesnace i vrletine prevaliti, posjekav šume još većma put mu otegotjivaše, pa ugnuv se u dalnje gore, penjućega se neprijatelja iz zasjedah napadaše. Nu on unapreda bojeć se zasjedah, poslà oddjel vojske, neka vrhe brdah zauzme i da brani oba boka vojske, koju on po nizju vodjaše. Ujedno zapovjedi sve drvje s puta posieći. Sasvim time Japidci iz guštah navale i množinu vojnikah rane, ali do malo bude i njih veliki dio od onih, što no po brdah hodjaše, ubijen. Ostali, ostaviv grad Terpon, povratiše se u šumske zakutke. Oktavian zauzev taj grad, nadajuć se da će mu se i oni jur predati, nedade ga sažeći.

Odovuda odè Oktavian k drugom poglavitom gradu Japidacah od stanovnikah Metul zvanom. Taj grad leži na brdu jako šumovitom, bi reći naslonjen na dvie glavice, izmedju kojih uzka dubrava vodi. Tri tisuće srcem i oružjem vrlih mladićah Rimljane od zidinah malim trudom uzbija i tjera. Kad Rimljani (namjeravaše), da načine nasip, Metuljani neprestav danju ni noćju udarati, mnogo ih u tome poslu priečiše; kad Rimljani s nasipa udariše, Metuljani makinami, što no ih imadoše ostavljene od Decima Bruta, s Antonijem i Oktavijanom u ovih krajevih vojevavšega, strahovito zavlataše; kad tvrdjava itako počè popušćati udarcem neprijatelja, Metuljani načiniše si drugu u unutarnosti, pa se, ostaviv staru ogradu, koju Rimljani zauzeše i odmah upališe, u onu potegnuše. Proti novoj ogradi Oktavian zapovjedi dva nasipa dignuti, pa iz njih četiri mosta sa zidom sastaviti. Kad to bude dogotovljeno, za smesti neprijatelja dvozubim udarcem, oddjel vojske na drugu stranu grada razasla, ostalim četam zapovjedi preko mostovah na zid navaliti, a on se uzpè na ovisok toranj za da gleda konac hrvanja.

20. Dok jedni Metuljani na zid hrlivše Rimljane s protivne strane susretaše, drugi ih podkapaše mostove, pa im srčanost tim većma rastijaše, gledajuć da se jedan pa i drugi most sruši. A kad se i treći most strovali, Rimljane tako obuzè strah, da ih se nijedan neusudi na četvrti još stajavši most stupiti. Ni korba, ni izpočitavanje Oktaviana medjutim snišavšega s tornja nemogaše nikoga usrčiti. Zato Oktavian glavom, uzev štit, u pratnji vodjah Agripe i Hierona i svoga stražara Iole skoči na most. Ova četiri s još njekojimi pratioci biše sama. Kad Oktavian nemalo preko svega mosta prešao, vojska mu zasramljena udari na vrat i na nos za njim. Time se most, tolikom težinom obtrpan, ugnù, provali, pa ih sve potrpà. Mnogo ih ostade mrtvih, ostalim budu sva uda poštećena. I isti Oktavian izmaknu si desnu nogu i obje ruke. Za ukloniti pobunu, koja bi bila sliedila mnenje da je on poginuo, opet ga, za da se vojski pokaže, na toranj postaviše, a da neprijatelji nepomisle da obsjednuće prestaje, udilj zapovjedi, da se novi mostovi sagrade. Ta naredba začudi i ustraši Metuljane, iz nje bo vidiše, da vojuju proti neprijatelju, koga se srdce neda nadvladati.

21. Sutra dan odpraviše Metuljani poslanike, koji predadoše petdeset po samu Oktavianu izabranih taocah, i obećaše primiti posadu mu, kojoj, kada se oni u nizje smjestiše, bude gornja strana grada izručena. Kad posadnici već u grad unidjoše, zahtjevaše da im gradjani oružje predadu. Nad ovim nedostojnim postupanjem razjareni Metuljani, spraviv žene i djecu u sabornicu, pa postaviv stražu, koja ju imadjaše, ako bi se gradjanom kakovo zlo dogodilo, upaliti, sdvojeni udare na Rimljane. Nu jer s nizja hrvaše, neprijatelja, koj staja na visju, lahko budu satrveni. U to rečena straža zapali sabornicu, mnoge majke poubijaše djecu si i sebe, druge sa živimi čedi u naručajih poskakaše u vatru. Tako svi mladići Metuljanah u bitki, a pučanstva za rat nesposobna većina u vatri pogibe, te grad sa stanovnici izgori na toliko, da tomu odprije prevelikomu gradu ni trag nije ostao. Padnućem Metulja ostali se Japidci prestrašiše pa se Oktavianu s dobra podložiše. Tako su onda stopram Japidci preko alpah Rimljanom podvrženi. Izmedju njih biše Posenci, koje, buduć se po odlazku Oktaviana pobuniše, Marko Helvij, na njih poslan, gospodstvu rimskom povrati, te načelnike ustanka poubijav, ostale pod vencem prodade.

22. U zemlju segestičku udaraše Rimljani prvašnjih vremenah dvaput; ali niti mogoše dobiti taoce ni išta drugo, s česa se Segestjani još jače uzobjestiše. Proti njima krenù Oktavian kroz medje Peonacah još tada nerimskih. Sva je Peonia, od Japidacah do Dardanacah uzduž, kršovita. Tada u njoj nebijaše gradovah, nego na sela, ali razštrkana po polju, biaše napučena. U cielom narodu nebijaše jedne obćenite vlade, nebijaše obćenite viećnice, nego polag plemenah i obiteljih viećaše. Brojilo se oko sto tisućah za oružje vrstnih muževah; ali jer nebijaše obćenita vladara ni oni se nemogoše složiti. Kad nahrupi Oktavian, oni se u svoje šume razletiše, te iz njih navaljujuć rimske vojnike, koji bi se od četah odciepili, daviše. Nadajuć se da će barbari jur izići, Oktavian se uzpreza od selah im i poljah. Kada nitko neizadje, on mačem i vatrom pustoši cielu okolicu osam danah, te tako dopre u ravninu segestjansku i peonsku do rieke Save. Uz tu rieku stoji grad, valjano i njome i velikom jarugom učvršćen, pa ga se Oktavianu najvećma s toga pohtjede, što ga odluči za prikladnu

žitnicu i tvrdjavu rata, koga naumi voditi proti Dakom i Bastarnam preko Dunaja. Utiče bo Sava u Istar, koj se još ovdje zove Dunajem; a malo nižje dobiva' ime Istra, pa na Savi dade Oktavian načiniti ladjah za prevažanje poputbine u Dunaj.

23. Ponajviše zato smatrà Oktavian veliku svoju korist u zauzeću grada Segesta. Kad se dakle on primaknu, Segestjani poslaše upitati ga: što li namjerava s njimi? Na to će on: neka primu posadu, neka mu dadu sto taocah, a to za da se on uzmogne za rata proti Dakom time sigurnije služiti gradom, napokon neka mu saberu i snesu što više tko može žita. Velikaši ravno scieniše, da proti ničemu tome nije prigovarati; ali prostiji, osim kod pitanja o taocih, biše strašno uzrogoboreni, a ono jer znadoše, da za taoce budu velikaška djeca ići. Time dok se posada približà, nemogoše ju živu ni gledati, nego udilj kao bjesni vrata zatvoriše te zategoše na zidove. Dakle Oktavian načini preko rieke most, pa zapoviedi grad prosekom i prokopom obkoliti. Kad se to dovrši, on načini dva nasipa, koje gradjani, buduć ih češće bez uspjeha napadali, smugorjem i drugim palivom nastojaše zažeći. Druge Peonce, išavše Segestjanom u pomoć, Oktavian iz zasjede što poubija, što raztjera, te se već nijedni Peonci neusudiše priskočiti obsjednutim u pomoć.

24. Segestjani, pretrpiv sve zlo obsade, napokon trideseti dan jedva budu umekšani, te, tada prvi put počeše prositi. Oktavian zapanjen njihovom kriepošću, pa i prošnjami ganjen, niti ih koga pogubi, ni iz domovine iztjera, nego primiv novčanu globu stranu grada od ostaloga grada zidom razstavi, pa u nju metnu posadu od dvadeset i pet kohortah. To učiniv odè u Rim, u naumi prvoga proljeća opet se u Iliriu povratiti. Ali jer se biaše glas raznio, da su mu Segestjani posadu satrli, već zimi put pospješi. Došav obsvjedoči se, da zlo nije, koliko se glasalo, sasvim time da glas nebijaše sasvim bez temelja, jer sbilja vojnici mu biše u velikoj pogibelji, Segestjani bo nenadano nasrnuše, pa ih upravo zato mnogo poubijaše, jer se nenadane navale nisu bojali. I tako sutra dan navaliv buntovnike raztjeraše i ukrotiše. Zato Oktavian svoju vojsku okrenu na Dalmatince, drugi narod ilirski, susjede Taulantievacah.

25. Dalmatinci, odkako potukoše petnajst kohortah Gabinievih i pet kohortah Vatinievih, te im i bojne sprave oteše, biše se opojeni srećom tih uspjehah, još većma usmionili, pa već desetu godinu stajaše pod oružjem, i kad Oktavian na nje udari, učvrstiše se još bolje zajednicami i medjusobno obrečenom pomoćju. Imadoše preko dvanajst tisućah izabranih mladićah, kojima za vodju postaviše muža po imenu Svara. Ovaj opet otè grad Liburnah, Promonu, pa ju, premda već naravom položaja učvršćenu, još jačje utvrdi. Mjesto bo je brdovito i sa svih stranah obkoljuju ga vrletne glavice poput turpicah. Većina neprijatelja sleže u grad, a po glavicah Svar razmjesti stražu, te tako s visja razgledavaše Rimljane. Oktavian očito obkoli cielom vojskom zide a podmuče pošalje njekoliko najhrabrijih da iztraže staze, po kojih bi se dalo na najvišju glavicu uzpeti. Ovi gorom štićeni noćju navale na straže, te ih još sanene sasjeku, i cielu stvar, buduć još nebijaše svanulo, urečenimi znamenji Oktavianu dokažu. Tad on većinu vojske odvede grad uzimati a ujedno odpravlja na najvišju glavicu jedne vojnike za drugimi, koji od onuda po redu manje brežuljke otimaše. Dalmatince opazivše, da su od svih stranah obkoljeni i tučeni, obuzè strah i trepet, a pogotovu one, koji biše po brežuljcih, poradi vode, bojaše bo se, da im se bude put k njoj prepriečio, pa se zato u grad sletiše.

26. Oktavian odredi i Promonu i dvie glavice, koje još biše neprijatelju u šakah, neprekidnim u obsegu četrdesetih stadiah zidom obrubiti. Medjutim odè na susriet Testimu, koj s vojskom drugih Dalmatincah idjaše obsjednutim u pomoć, razbije ga i protjera u planine, pa na njegove oči zauzme Promonu, bez da još biaše ovaj naumljeni zid dovršen. Gradjani bo pokušaše nasrnuti, ali budu snažno uzbijeni, za š njimi bježavšimi ulježu i Rimljani u grad. Tu bude po prilici trećina neprijateljah ubijena, a ostavši potegnuše se u tvrdjavu, koju za stražiti bude jedna kohorta pred vrata joj postavljena. Četvrte noći odtada navale neprijatelji iz tvrdjave, pa kohorta od straha uteče. Ali Oktavian uzbi onu navalu i treći dan primi s dobra predavšemu se. Iz kohorte, što no svoju postaju ostavi, dade svakoga desetoga kroz žriebanje ubiti, k tomu i dva Centuriona, a ostale hrani ono ljeto ječmom na mjesto pšenicom.

27. Budući Promona na taj način oteta, Testim to gledavši, svoju vojsku razkomada, te ju razasla koje kuda. Zato Rimljani nepoznavši pute i neimavši izviestan trag bjegunacah, scieniv za nesigurno na više stranah razpršati se, nemogoše ih daleko tjerati. I tako zauzmu grad Sinod ležeći izpod šume, gdje no Gabinievoj vojski zasjedoše Dalmatinci u dubokoj i dugačkoj dolini okruženoj neprekidnimi brežuljci dvih planinah. U istome mjestu tada i Oktavianu zasjednuše. Nu on odpravi oddiel vojske po vrh planinah, za da š njime po dolini išavšim korak drži. U tome putu on šume posječe, gradove zauzè, pa sve vatrom opustoši. Kad obsjednu grad Setoviu te se hrva sa drugimi barbari, obsjednutim došavšimi u pomoć, uzbijajuć ih da neunidju u grad, bude hrustom u koljeno ranjen i s te rane morade više danah ležati Dok ozdravi, povrati se u Rim primiti konsulat s drugom si Volkatiem Tulom, za dovršiti ostavši rat postaviv Statilia Taura.

28. Prvoga Siečnja primi konsulat, i isti dan postaviv namjestnikom si u toj časti Antonia Gaeta, povrati se u Dalmaciju još i tada kao triumvir. Još bo ostajaše dvie godine drugoga petljeća ove vlasti, koju poslje prvoga petljeća sami triumviri produžiše, pa i narod potvrdi. Dalmatinci, budući im izvanjsko obćenje bilo zabranjeno, gladom poniženi dodjoše pred njega pa mu se predadoše, dadoše mu, kako je iskao, za taoce sedam sto mladićah, povratiše mu zastave, što no ih biše Gabiniu oteli, i obećaše plaćati harač zanemaren od vremenah Cezarovih. Od tada su Dalmatinci Rimljanom poslušni. One zastave Oktavian objesi u kapić Oktavijin. Kad budu svladani Dalmatinci, dodjoše takodjer Dorvani, krotki, pred približavšega se Oktaviana, prosiše ga za oprošćenje prošlih činah, izručiše mu taoce i obećaše zapušćeni mu harač davati. Isto tako i drugi narodi, ka kojima on dodje, predav taoce budu na vjeru primljeni; a oni, ka kojima poradi bolesti nemogaše ići, niti dadoše taoce, ni nastojaše ugovor sklopiti. Čini se da su i ovi poslje bili podloženi. Tako Oktavian sve Ilire, i one, koji se biše od Rimljanah odmetnuli, i one, koji se vlastitimi zakoni služiše, Rimljanom podloži. S toga bude mu od starešinstva ilirsko slavodobiće odredjeno, koje on s ostalimi, što no mu biše dosudjena poradi zaslugah proti Antoniju, kasnije svetkovà.

29. Izmedju narodah, koje Rimljani drže za Ilire, još mi ostaju Rećani i Noričani pred Peonci i Misci izza Peonacah do crnoga mora stanujući. Mnijem da je Rećane i Noričane svladao Cezar, kad no proti Celtom vojevà, ali Oktavian za rata peonskoga, u sredini bo su oni medju ovimi. Doista, kod pisacah nenadjoh uspomenu o posebnu ratu proti Rećanom i Noričanom, te je vjerojatno, da su i oni skupa sa susjednimi puci pod Rimljane pali.

30. Na Misce zavojšti Marko Lukul, brat Lucia Lukula, ratovavši proti Mitridatu, te prodje do rieke kroz ona mjesta, gdje no je na medjah Misacah šest grčkih gradovah, hoću reći: Istar, Dionysopol, Odes, Mesembria, Kalat i Apolonia. On doveze u Rim oriaškoga Apola, što no je u Palaciju prikazan. Nenadjoh, da se još išto za republike poduzimalo proti Miscem, koji nisu ni po Oktavianu, nego po Tiberiu, nasljedniku mu u carstvu, ukrotjeni i podharačeni. — Što se prije nego li bijaše Egipat upokrajinčen, po zapovjedi naroda učinilo, posebice sam popisao, a što cari, poslje onoga upokrajinčenja, bilo povratiše i umiriše, bilo tada stoprvo Rimu osvojiše, pobilježih u posebnih djelih svakoga cara, poslje obćenite naroda povjestnice, pa je tu i o Miscih mnogo kazano. Napokon, budući Rimljani Misiju za stranku Ilirije smatraju, a ja u ovoj knjigi odlučih spisati ilirske stvari, sudih da k cielosti djela spada napomenuti, da se Lukul voljom naroda upravljavši pokrajinom k Miscem svratio, i da ih je poslje, kad no sva vlast padè na same care, Tiberij podložio.

2.

Crtice iz okolice žumberačke.

Od

N. R . . . . a.

Žumberčanina.

A) Gorjansko jezero u Žumberku.

Čitajuć naše njegdašnje „Danice Ilirske", naidjoh u jednoj od god. 1838. na narodnu pripovjest „Krvni kamen godine 1650", gdje se napominje „gorjansko jezero", ali žalibože nemogoh ništa o njem iz toga članka saznati; usljed toga mi se nedadè na ino, nego da se ja, komu je to jezero, kao ondješnjemu domorodcu, poznato, za to svojski zauzmem, popitkivajuć u narodu sad jednoga, sad drugoga, nebi li što god o tom još nepoznatom jezeru potanje saznao. Pa i sbilja podje mi za rukom, da sam se barem ponješto o tom obaviestio. Saznavši indi od naroda podosta važnu, premda malenu poviest toga jezera iz 17. po prilici stoljeća, latih se pera, da štogodj domorodnomu čitateljstvu iz žumberačkih brdinah priobćim.

Putujući iz kršnoga Žumberka put Jarnika (sv. Bartola), maloga ali dosta ukusnoga trgovišta u Kranjskoj, diže ti se na lievo dosta veliko i visoko brdo „Sveta Gera", na kojoj su dvie, ali žalibože sada razvaljene crkve: jedna je kranjska, posvećena svetoj Geri, a druga grčko-katolička, posvećena svetomu Iliji; na podnožju toga brda diže se opet drugo, no malo manje, tako zvano „Gorjansko brdo", gdje je gorespomenuto jezero, po kom se je i nazvalo „Gorjanskim jezerom". Motreći to brdo iz daleka, mislio bi čovjek, da mu je vrhunac iz samih golih stienah; no jako bi se prevario, jer kad mu se čovjek popne na vrh, pobudi mu se, izašav iz šume, njeka radost u duši, kad pogleda okolo sebe, naslađjivajuć se uresom zelenih livadah, prostirajućih se dosta daleko i široko po vrhuncu toga brda. A kad pogledaš na središte tih dosta krasnih i ukusnih livadah, što ćeš opaziti....? podobro širok rakitov grm. Nu kad mu se približiš, a to ti je unutra podobro široka i velika močvara, u kojoj taj grm raste. Pripovieda se, da je tude u prijašnjih vremenih bilo veliko i duboko jezero, koje je svoje bjesneće valove toli strahovitim šumom u obližnju japagu izlievalo, da je svatko, slušajući iz daleka, mislio, da se čitavo gorjansko brdo u tu japagu ruši, koja no se zove „bielimi potoci", jerbo i sbilja teče njom podobro velik potok, izlievajući se u Krku, rieku u Krajnskoj.

Jezero ovo izlievalo se je prigodom velike i dugotrajne kiše toli strahovito u japagu, da ju je tako napunilo, da je sva obližnja kranjska sela i poljane na toliko poplavila, da bi bio svatko, gledajući iz obližnjih brdah, mislio, da se je sve u sinje more preobratilo. Ta grozovita poplava doprinašaše veliku štetu onim stanovnikom, jer nesamo što im je polja izkvarila i razrovala, već im je sve, što je tada na polju zatekla — bilo blago ili čovjek — kao plien ugrabila i sa sobom u Krku odniela. Ustrašiv se Kranjci te strašne popare, sagradiše naputkom njekoga lovca, obitavajućega na brdu gorjanskom, gdje je za onda još cielo selo „Gorjanci" bilo, kojim je to brdo nazvano, crkvu svetoga Nikole, i naredjeno bi, da se ima češće putah tude sbor crkveni obdržavati, ovršavajuć svetu službu i moleći Svevišnjega, da ih sačuva od potopa, kojim bi moglo čitavo jarničko jezero stradati.

Za veću sigurnost složi se čitava jarnička župa, stradajuća tom poplavom, te dade načiniti tolike željezne mreže, koliko je god jezero prostrano, čim ga pokriše i zametaše odozgor granjem i zemljom. I tim postigoše dosta sigurnu svrhu, jer se je jezero barem na toliko zadušilo, da je ostalo još sve do danas mirno u svojoj bezdni, i sada mu se od sve one grozne bjesnoće samo

jošte močvara poznade, gdje se još dan danas nitko neusudjuje u nju stati, bojeći se svaki da nezagrezne.

Kad je god bivala sveta služba na gorjanskom brdu, vrvilo je sve listom od svih stranah Hrvatske i Kranjske na taj crkveni sbor. No buduć da su se Hrvati i Kranjci, ponapiv se rujna vinca, skoro uviek svadjali, te je višeputah došlo i do krvi; usljed toga da se oko kuće božje medju jednorodnom braćom krv neprolieva, zapovjedi ljubljanski biskup, da se više tude nesmije Bogu žrtvovati, već da se ima sve iz te crkve pobrati, zvona skinuti i u Jarnik odpratiti. Tomu se suprotstavi čitava Jarnička župa, pustiv se u pravdu s biskupom, ali „komu Bog, tomu svi svetci", veli narodna poslovica, tako se je isto sbilo i ovdje, naime uzprkos svemu odporu župljanah dobi biskup pravdu; a oni dobiv zapovjed, moradoše odnesti sve iz crkve i ostave ju onako opustošenu, koja se napokon, oštećena ružnim vremenom, poruši, i sada se jošte nalazi kao razvalina, imajući još podobro visoke zidine.

B) Krvavi kamen.

Ovaj bi kamen već opisan u „Danici Ilirskoj" god. 1838.; no buduć da je opis uzet iz kranjskoga časopisa „Carniolia", to sam, čitajuć taj članak, opazio, da je isti kamen sasvim proti duhu našega naroda opisan, narod bo pripovieda upravo protivno onomu, što se o tom kamenu u „Danici" priča. Tomu se dakako nemože zamjeriti, navlastito pako, što je to iz kranjskoga časopisa uzeto; a Kranjac naravno, kao što to kod mnogih češće biva, natezaše, opisivajuć taj kamen, sve bolje na svoju stranu, pa tude upravo dolikuje naša narodna poslovica: „Svaki cigan svoju kobilu hvali". Tako indi učini i onaj pisac, kujući u zviezde sve, što se je prigodom one prepirke sbijalo na kranjskoj strani, kada se je radilo o opredieljenju medje izmedju ondje naselivših se Uskokah i susjednih Kranjacah.

Buduć dakle, da naš narod upravo protivno o tom priča, navlastito što još danas ima dosta istinitih i sasvim naravnih dokazah,

koje ću docnije napomenuti, nedade mi se na ino, nego da taj dosta važni slučaj o ustanovljenju južne medje izmedju Hrvatske i susjedne joj Kranjske duhom narodnim priobćim.

Godine 1533. ostaviše Uskoci svoju prijašnju domovinu — Bosnu i Hercegovinu — nemogav podnašati nemilo proganjanje kletih Turakah, uslied česa bi i nazvani Uskoci, te se naseliše najprije oko Senja, gdje su se duže vremena borili sa Mletčići u savezu sa Senjani, napadajućji često na najveće si dušmane Turke, da im se osvete za ono nemilo progonstvo, što su ga od njih pretrpjeli.

Nu napokon ostaviše i tu novu domovinu, preselivši se u kršovite žumberačke ili po njih nazvane „uskočke planine" izmedju doljnje Kranjske i susjedne joj Hrvatske, gdje biše dosta gostoljubno primljeni. S njimi se sdruži, selivši se u Žumberak, više plemenah senjske okolice — rimo-katoličkoga obreda — koja si zadržaše sve one običaje, jezik i nošnju, što su ju i tamo imali. Usljed toga je još dan danas dvoje nariečje: štokavsko i čakavsko, ovi nazivlju grko-katolike „Vlasi", a oni njih „Hrvati", jer su i sbilja Uskoci još za onda bili grčko-nesjedinjenoga vjeroizpoviedanja; a one su opet našli u Hrvatskoj, koje su im ime još do danas zadržali.

Došav u Žumberak bijahu Uskoci još sve jednako hrabri na bojnom polju, uslied česa bi im podieljena plemenština i podpuna sloboda tako, da su prigodom rata davali caru vojnike, a drugo se ništa od njih nije zahtievalo. Nu nemogav si još odoljeti junačkomu srdcu, idjahu pod svojim častnikom tja odanle u Tursku, te osvetiv se pošteno Turkom i zaplieniv mnogo dragocjenostih, novacah, oružja i sabaljah demeskinjah, vratiše se puni oduševljenja natrag.

Buduć da nije bilo nikakove medje medju njimi i Kranjci, tjerahu oni svoja stada tja do blizo kranjskih selah; osobito su rado tjerali na gorjansko brdo na pašu, jer je tudier najbolja i najljepša paša bila, to se pak nedopadaše jako Kranjcem, uslied česa su im se uviek grozili, da će im se jedared osvetiti, a oni, nehajeć mnogo za to, svadjahu se često s kranjskimi pastiri za tu

pašu na gorjanskom brdu, te višeputah je znalo doći i do kreševa medju njimi. Navlastito se pako običavahu zato svadjati, što su uskočki pastiri, dognav na pašu, skoro uviek znali svirati na diple (dude): „Beri, beri, brate moj, meni dvi, tebi dvi, našem bratu dvi“ — razumievaju se ovce —, jedni svirahu a drugi se privukoše potajno do kranjskih stadah, te uzev po jednu ovcu ili janje — što su umah na paši izpekli — vratiše se umah k ostaloj braći; a Kranjci — buduć da nisu nikada dipalah čuli — običavahu se oko njih sakupiti, slušajući, kako liepo sviraju, ali vrativ se k stadu, neima ovce ili janjeta, pak što je iz toga sliedilo...? kreševo, koje je uviek po Kranjce zlo izpalo; jer su još onda Uskoci nosili po bosansku: kubure i handžare za pojasom. Toga nemogahu više Kranjci podnašati, tužili su se neprestano žumberačkomu zapovjedniku, prieteći mu oružanom rukom. Uslied toga bi napokon god. 1650. odlučeno, da se ima medja medju njimi opredieliti, no buduć da su htjeli jedni i drugi gorjanske krasne livade imati, nemogahu se nikako drugčije medjusobno pogoditi, nego bi odlučeno, da si jedna i druga strana izabere po jednoga mladića i da će ti mladići morati na dan svetoga Marka u jutro rano uraniti i s mjesta krenuti, pa gdje se oni sastanu, da će ondje biti medja, no pod tom pogodbom, da oni moraju na onom istom mjestu dotle čekati, dokle dodje s jedne i druge strane odbor (komisija), koji je imao odmah za njimi krenuti.

Na dan svetoga Marka krenuše sbilja mladići s jedne i druge strane, no buduć da je uskočki mladić mnogo prije uranio od kranjskoga, predje gorjanske livade i već se spuštjaše nizbrdice u Kranjsku, kad na jednom ukazà se kranjski mladić, koracajuć hitro uzbrdice. Sastavši se čekahu dugo odborah, nu na nesreću uskočku dodje prije kranjski odbor, jer mu je bilo na pó puta bliže. Sada mišljahu Kranjci — znajući da još dugo Uskokah nebude — što bi učinili i kako bi mogli prevariti, pak sve misli na jednu smisliše, te odlučiše oba mladića živa zakopati, samo da se nebude znalo, gdje su se sastali.

Pripovieda se, da kad je uskočki mladić išao, da ga je ugledala djevojka, koja je bila u njega zaljubljena — izagnavši slučajno onda blago na pašu — te da ga je upitala: „Kamo ideš tako hitro, dragi?“ on joj odgovori: da je odredjen za opredieliti medju, pa da mora što brže ići. „Čekaj me, idem i ja s tobom!“ poviče umiljatim glasom. „Slobodno, zašto ne“, odvrati joj on, i odoše.

Sada odvedu Kranjci sve troje natrag prama Žumberku i zakopaše upravo pokraj puta kud se silaze na gorjanske livade, nehtjevši ih ondje zakopati, gdje su se bili sastali, jer su tako gledali da im gorjanske livade ostanu, koje su još i danas u njihovih rukah.

Pripovieda se takodjer, da kad su jamu izkopali, da su morali mladići unutra skočiti; a djevojka, neznajući što će od tuge i žalosti za svojim dragim, odluči i ona umrieti, te saviv biela krila skoči k njemu unutra.

Na grob im zavališe ogromni kamen, o kom se priča: da kad su ga gore metnuli, da su se tri kaplje krvi na njem pokazale, pak i sbilja vide se po njem još i danas njekakove crvene pjege. Usljed toga bi isti kamen taj nazvan „krvavim kamenom“.

Uvidjev da neima jošte Uskokah, odoše ka kući, samo da se nebude moglo doznati, gdje su se mladići sastali i kamo li dospjeli.

Tek što su oni otišli, eto ti Uskokah, ali žalibože nenadjoše nigdje niti mladićah, niti kranjskoga odbora. Uvidjev da je prevara, nepreostade im drugo, nego se moradoše natrag povratiti. Sada opet počeše Uskoci zahtievati, da se medja opredieli, na što Krajnci umah dragovoljno pristadoše, pobojav se njih radi onoga strašnoga čina, što ga počiniše, i tada bi odlučeno, dogovarajuć se dugo vremena, da se ima medja povrh uskočkih gorah opredieliti, gdje je i do danas ostala.

A krvni kamen, kao što se piše u „Danici“, nije medjom, jer je medja — kao što gore rekoh — povrh gorah, od kojih je krvavi kamen dobre pó ure, iduć nizbrdice na gorjanske

livade, oddaljen, niti je crkva svetoga Nikole na gorjanskom brdu na uspomenu onih mladićah podignuta, nego da se tude moli Sveviśnjemu, da bi se ono bjesneće jezero, o kom sam već prije govorio, utaložilo, da se jarnička župa, stradajuća njegovom poplavom, nepotopi.

Ta je crkva zato posvećena svetomu Nikoli, što je on — kao što nam je poznato — zaštitnikom na vodi.

A da su se i oni mladići, prigodom svete službe, napominjali, to opet nit ja neniećem, jer je to sbilja istina bila. Toliko priča narod žumberački o tom krvavom kamenu; a ako se možebiti s vremenom vještije pero nadje, koje bi to moglo potanje i bolje opisati, bit će mi drago. Za sada pako neka bude toliko dosta.

C) Gradovi.

Promatrajuć i pregledajuć ponješto znamenitije i važnije povjestničke drobtinice i spomenike žumberačke, upadoše mi i nehotice u oči njekoji gradovi, koje u razvalinah, koje još u dobrom stanju. Ja ću ovdje samo one izbrojiti, koji su barem ponješto cieli.

Posve vjerodostojna tradicija narodna veli, da su prije dolazka Žumberčanah sve one kršovite planine spadale pod više plemićah ili zemljoposjednikah, kojim je cieli narod, što su ga Žumberčani tamo našli, podložan bio.

Pa i sbilja odpadoše oni tek koncem 18. stoljeća pod vojničku Krajinu, premda su nadošli Uskoci već godine 1557. slunjskoj pukovniji bili priklopljeni. Za vjerojatnost jamče nam one zidine, koje sada stranom razvaljene leže, stranom pako, buduć — kao što rekoh — tek u sredini 18. stoljeća sazidane, jošte ciele i nepovriedjene stoje.

Medju ostalimi navadjam samo njekoje, na pr.: Oštrc, Žumberak, Starigrad, Kostanjevac itd. Prvi i posljednji jošte se upotriebljavaju, a Žumberak i Starigrad leže u razvalinah. Oštrc ili po vlastniku si i sazidatelju prozvan „Čolnićgradom“ sagradjen je godine 1733., pripadaše biskupu Čolniću, a godine 1782. bi prodan aeraru i služio je za stan satniku, dokle nisu god. 1827. Oštrc župom učinili i sadanjega prečastnoga gospodina Pećia u njega namjestili.

U ovom gradu zarezan je u dvorani na uzidanom kamenu sljedeći napis:

POSUIT HAS AEDES FUNDITUS JOSEPHUS ANTONIUS
A CHOLNICH PRIUS LECTOR CANONICUS
ZAGRABIENSIS
POSTEA EPISCOPUS BOSNENSIS.

Grad Žumberak, od koga je cieli kotar žumberački ime dobio, leži sada, kao što rekoh, pogotovo u razvalinah, kao i naš Medvedgrad. Sagradi ga po prilici grof Pettacy, izgori pak god. 1795. nezna se kako, narod pripovieda, da je grom udario u njega.

U kapeli svete Ane, koja se je u ovom gradu nalazila, nadjoše se dva sljedeća nadpisa:

FERDINANDUS ERNESTUS CAESARIS CAROLI COLONELLUS
CARINTHIACUS CUM LIBERIS BARONIBUS A KULMERN
ORIUNDUS COMMENDANS QUOQUE IN SLUIN ET
SICHELBURG HAS AEDES FAMILIAE SALVATORIS
STRUXIT.

ILLUSRISSIMUS PRAELATUS LANDSTRASSENSIS
RUDOLPHUS KUSHLAND ORIGINE DIGNE SACRAVIT.

Po svoj prilici dao je dakle baron Kulmer ovu kapelu graditi, jer joj je sgrada sasma nova, ali se ipak nezna pravo, tko je ovu tvrdju aeraru predao.

Kostanjevac je bio sagradjen već godine 1755. i pripadaše najprije grofu Hermannsteinu, zatim grofu Molzu, pa buduć da je ovaj bez potomakah umro, to pripade grad aeraru, i sada stanuje u njem satnik.

Toliko budi samo uzgred rečeno o ovih znatnijih stvarih i važnijih starinah; drugom ću prilikom, ako Bog da, i iz naroda i iz drugih vrstnijih vrielah stvar što točnije opisati i nacrtati. — A za sada biti će dosta ovo njekoliko riečih, koje sam od svakud, većom stranom samo nagadjajuć, napisao.

IV.

ODGOVORI

NA

DRUŽTVENA PITANJA.

1.

Odgovor

na oglašena početkom g. 1862. njekoja pitanja družtva za jugoslav. povjestnicu i starine.

Od

Mijata Novaka.

Na 18. i 22. pitanje.

Ja imadem:

a) zemljovidah starijih i novijih, zatim od moje ruke

b) slikah:

I. Vodenimi bojami naslikanih:

1. Slika našeg Zagreba, snimljenog od istoka, brežuljka Kalvarije (Rokovog) g. 1852. s popisom imenah i tadanjih vlastnikah sviuh na njoj zdanjah; koja slika, čim nam starija, time će zanimivija i vriednija biti našemu potomstvu.

2. Od Lupoglave 3 komada, t. j. nješto od sela, pa crkva i župna kuća od g. 1854.

3. Čiče, dvor grofovah Bakač-Erdödiah od g. 1857., od seoskog puta (sjevera).

II. Olovkom ili tušom risanih:

4. Petrinju (grad) u II. ban. pukovniji od groblja sv. Benedikta iz $^1/_2$ ure daljine god. 1840.

(*Na znanje.*) Okolo i blizu nje su podrtine (razvaline): Klinac grad, Pecki grad, Hrastovica grad (ili bivši samostan (?) nad crkvicom svetoga Duha), svi na petrinjskom brdu.

Zdenčene dobre vode u Petrinji: u Brezju, srnakovoj ulici, medju grad. poglavarstva i župnika zdanji, u Kaniži itd., a

zviraljšta: kraj grada pod brdom kod gradske streljane, kraj šume petrinjske kod „Plandišća", pa gore više pod cestom na brežuljku „Mancov curek"; gore na petrinjskom brdu nedaleko od ceste u Glinu „Župić", dalje tamo zviralište kao ruka debelo silno „Utinja", koje do 5 m. mlinah niz brežuljak dolje u potok Utinju tekuće tjera; zatim u selu bližnjem Petrinji zviralište „Hrastovica"; pa dolje na cesti iz Petrinje u Kostanjicu od lieve strane kraj ceste pod selom na brežuljku i u šumi „Taborište". — Svimi timi izvirajućimi vodami, osobito u Hrastovici, na Župiću i kod Utinje, moći je mnogu bolest izliečiti! —

Drvoredi. U ulicah njekojih u Petrinji imade još od francezkog tamo vladanja (god. 1809—1812.) gdjegdje koje drvo pred kućami, kao u dugoj ulici, skrajnoj ulici ka kupskom mostu, oko četverokutnog trga Lovrenčevog, same murve, prem su tada u svih ulicah drvoredi pred kućami bili, ponajviše dvoje od voća: šljive, murve itd., ali ih je pod sadanjim vladanjem sve po malo nestalo, te još jedini preostali najljepši samih murvah drvored, u ravnoj upravnoj ulici Kaniži, dao je pred desetak godin njeki tadanji brigadir petrinjski (tudjinac) radi izgleda (!) iz njegovog stana u tu Kanižu tja do streljane gradske — sav posjeći i utamaniti.

Još obstoje drvoredi od trešanjah, murvah, lipah, topolah, grabrovine itd. na cestah:

petrinjsko-glinskoj	sunjsko-kostanjičkoj
„ kostanjičkoj	kostanjičko-korlatskoj
„ sisačkoj	„ dubičkoj
„ sunjskoj	osobite ljepote i veličine jest topolah drvored blizu Sunje na cesti izpod sela Drljače.

5. Novi u tur. Hrvatskoj, pogledom od našeg brda nad Unom „Lebrnića" od stražnice mjesta g. 1840.

6. Glina, 2 kom.: 1 stranka od trga velikog s pogledom izpred gl. straže prama jugu, zatim kat. crkva s pogledom iz prvoga kata pukovničkog stana g. 1840.

7. Kostanjica kod Une, 11 komadah.

a) 3 zdenci: Tekija i Paunovac u mjestu, a treći na brdu Djedu nad Kostanjicom i Unom „na Čaprama kod svete Gospe"; napisi od tih triuh sliede doli niže.

b) Raštela stran s pogledom od zida na istočnoj strani, kod topovah.

c) Pogled na mline i otoku m. na Uni i kako jednu tursku soljom natovarenu ladju raja uz vodu gore u Novi vuče (iz hodnika moga roda [Cabajove] kod Une).

d) Tvrdja (grad) na raštelu od gornjeg kraja mosta do obale gledeć prama sjeveru.

e) Izgled od lieve gornje strane mosta unskog (na d. Une obali) prama jugu na Unu, 2 mlina, kraj varoša dolnji prama Dubici „Madjari" zvani (ako nisu doseljeni njekad Banatčani?) s mesnicami, od desne obale Une opet nješto od raštela s gradskom vel. oranicom na raštelskom tom vel. otoku medju Unom i Unicom i s brdi u turskoj Hrvatskoj (većinom kestenik).

f) 6 kućah s pogledom od lieve unske obale kroz prazno mjesto izgorjelih nedavno tamo kućah, pod Djedom i s jednom škuljom, rupom, u pećini Djeda nad jednom kućicom, njekad Aleksića, u kojoj rupi, kažu, da je prošli viek bio zabušen s kamenom mali vališ pun cekinah, tada tamo tekar nadjenih, kad je onaj vališak strulio i stranom se razpao te onaj rupe kamen iztisnuo tako, da su oni cekini doli u dvorište Aleksićevo pod pećinu padali. — Tih 6 kućah vlastnici, gospodari tadanji (g. 1840.) svi su na toj slici popisani.

g) Cio grad raštelski na lievoj obali Une s pogledom od desne unske obale iz jednokatne kućice na drv. mostu preko Une, koju su Francezi god. 1810 1811. zajedno s 2 drv. zdanji (skladišti) za kontumacialnu robu itd. sagradili, za kojimi vide se brda u turskoj Hrvatskoj i selo rajah „Tavija".

Onaj u zidu toga raštel. grada od Une zarašćen bršljan jest izza god. 1840 - 1842. osnažen, nu narasti će opet, dok onog zida (tvrdje) bude.

h) Kostanjica kod Une s pogledom iz mosta unskog prama istoku s pravoslavnom crkvom „Arandjela" pod Djedom, pa dalje

i) iste produljenje u dolnji grad „Novljani" sa župnom kat. crkvom sv. Nikole uz lievu obalu Une, s mlini, bregovi i od sjevera s vijugajućim nizdol putem iz (Petrinje) Panjanah dolje u Kostanjicu, kao i na brdu tamo pr. sl. crkvicom sela Čukur, zatim pogled od lieve strane pred sobom na blizu kraj raštelnog grada.

Odatle (iz tog brda) jest divni izgled u dolinu s lieve na Kostanjicu a s desne na tursku Hrvatsku, koje bistro-zelena Una razdvaja.

8. Dubica, 4 komada:

a) kod Une na lievoj obali naša hrvatska, a dolje niže preko na desnoj obali turska Dubica, snimljena po meni 19.

Rujna 1840. s brdima u turskoj Hrvatskoj s pogledom iz brežuljka kraj šumice izpod drva vezića na zemlji Jovana Mišljenovića od početka Dubice s lieva, kako se od Kostanjice dolazi. Tu obe one biele crkve, prva od lieva pravoslavna a druga od desna malo niže blizu lieve obale Une katolička, vidjet je na liepom danu iz Djeda, kostanjičkog brda, kako se one na suncu blistaju, kao dvie zviezde.

b) Crkva katolička od lieve obale Une snimljena, kako je još 17. Rujna godine 1842. bila, daskom pokrivena, po slje njekoju godinu gromom ili potresom oštećena, sada je drugčije pokrivena, a možebit i zvonik njezin promienjen (?).

c) Dubica (u turskoj Hrvatskoj) turska, preko Une, kod desne obale Une, s pogledom iz brežuljka kraj naše Dubice, kako se u nju iz Jesenovca dolazi, izpod jednoga hrasta snimio 16. Rujna god. 1840. Od ovdje su vidjet preko po brežuljcima kojekakve kule age, spahije i trgovacah. U toj turskoj Dubici bio je tada turski kapetan i spahija njeki 60—70 god. stari Cerić, kojega mladji visoki rodjak (njegovog brata sin?) spahija i kapetan Cerić bijaše opet gori dalje u Novom tik Une. Ovaj mladji (30—40 godinah) Cerić pio je svaki dan više bocah rozolije iz Trsta itd. nabavljene i gostio je često naše banovske oficire, te je i sa champagnerom napajao; zato i jest on u najboljoj dobi onako krupan i jaki ipak prije onog starog (Dubičana) strica si (?) umro. Opet dokaz, da prekomjerna pića vazda i gorostasa prije dobe ubiju!

d) Ista turska Dubica iz blizine 30 korakah od lieve obale iz kordunske stražnice „Kulišće" za vidjeti s novim kapitanovim mlinom pred njegovom kućom s na pol srušenim bedemom od Laudona kod Une, u kojem zidu su još tada 2 topova željezna taneta zabušena od Laudonove dobe vidjeti bila.

9. Medvedgrada 3 slike od 29. Kolovoza 1840.

a) Zid (toranj) iz dvorišta od sjeverne strane gledajuć prama jugu; taj je već u knjizi III. Arkiva po g. Ivanu Kukuljeviću izdanoj godine 1854. u kamenotiskanoj vjernoj slici svietu predan.

b) Komad tornja opet iz dvorišta i obzid sa škuljami (prozori) od zapada k istoku gledajuć, od istoga dana.

c) Brdo (gora) ono gori više tog grada „Jakopovo“, s pogledom od obzida gradskog krajnog sjevernog k Jakopovoj kapeli.

10. Toranj zapadni na Zdvercih (u Zagrebu) u vjernoj slici, kojega su posade zagreb. vojaci talijanske pukovnije dva mjeseca kasnije moga snimanja u ljetu srušili, — u 4 komada od sviuh 4 stranah, pa k tomu komad i onog starinskog zida produljenog od toga tornja na južno šetalište (Zdverce), kako je to još bilo u Travnju do 16. Svibnja g. 1852., kada samte slike dogotovio.

Isto tako bi u našu povjestnicu vriedno zabilježiti bilo: pod kime? iz koga povoda i uzroka? i kada su ona oboja gornjeg grada Zagreba vrata: opatička i mesnička srušena? Ja znadem, da su barem mesnička vrata moje djačke dobe od god. 1813. obstojala. Imademo li je u slici? To bi moralo zakonito se urediti, da se nijedna znamenita starina, ako bi se već morala, barem prije neutamani, dok se od nje vjerna slika nepribavi, barem dakle kopia!

Na 14., 15., 16. i 17. pitanje:

Starijih rukopisah neimam, izim njekoje čestice prošlog vieka, za vidjeti razliku u jeziku, pravo- i rukopisu od sadanjeg vieka, koja će prije ili poslije moje smrti domovina moja imati dobiti.

Da nezaboravimo i to, što sam u podravskoj granici iz tradicije čuo, da je naime tamo prošlod vieka (?) u Severinu (selo veće nedaleko od Bjelovara) njekoja pravoslavna crkvica

bila, u kojoj je u kamenu (na žrtveniku ili u zidu?) s 3 ključi zatvorenom njekoje tamošnjih žiteljah (pravoslavnih naseljenikah?) više starih poveljah na kvieru pisanih bilo, koje su iz Beča poslani komisari njekakvi u noći izvadili i odnieli, a samo neznatne tamo im ostavili.

Na 19. pitanje:

a) Napis nad vratih u dvorištu vojne bolnice kraj Petrinje kod majdanske ulice desno blizu rieke Petrinje, kog sam 24. Rujna 1842 snimio, jest ovaj:

„**T**empore **I**mperij
Mariae **T**heresiae et **I**osephi **II**.
Rom. **I**mp. sub auspiciis **F**rancisci e
Comitibus de **N**ádasd, generalis **C**ampi-
marechalli et supremi **R**egni **C**apitanei
sumptibus Aerarij, in usum publicum
Molendinum hoc exstructum est.
A. D. **MDCCLXXV**.“

b) U Kostanjici 3 zvirajući glasoviti gori pomenuti zdenci ne samo ogradje od tesanog kamena, već i radi krasne dobre vode. Te sam ih ja u Rujnu g. 1840, snimio.

1. Tekija, zdenac u varošu kraj puta na podnožju Djeda sa 2 željeznimi cievi i napisom, iztesanim u kamenu:

1811.

DE BPATE IZ BOXIE MILOSZTI DATIE NAPPIKA.

(?De brate, iz božje milosti da ti je napitka!)

2. Paunovac, zdenac u varošu kraj puta na podnožju Djeda s 1 cievom, s ovakvim već oštećenim napisom:

FVO . . . . V AM SZAD ZDEN . .
CZAᴦ . . . . NA PAUNOV . .
CZAI . . . . . VODE PILO
SVI U . . . . . . ZDRAVIE BILO.

3. Na Čaprama, kod sv. Gospe, zdenac gore na brdu Djeda na 2 cievi s napisom ćirilskim:

Ѡбновиꙗ ӥсточникъ
іеӥ, при капели костаӥниц-
коӥ, храмꙋ Рождіствꙋ пресвѣіа
Бцы, кꙁілавꙋ ӥусітьеа Пиющимъ
пѵ водаі іеа, да бꙋдеть имъ во ӥицт-
деніе, ӥ тѣлесное ꙁдравіе. Попе
ченіемъ Гда-
ра иліе Девердека Тꙋтора
ѡбновиꙗ дне 5гѡ сеп.
верӥуь. 1830

K tomu istomu zdencu kamen tesao, složio ga i napis taj izriezao je tada tamošnji mladi stolar, samouk, Josip Jakić († 3. veljače g. 1831. 28 godinah star), otac istog sada u Zagrebu živućeg gosp. Antuna Jakića, knjižara i tiskarne vlastnika.

4. Budna, zviralište male ½ ure od Kostanjice kod ceste u Podove-Dvore i Korlat (raštel) od puta na desnu stranu, kako se prieko malog mosta predje, u klanjcu medju 2 brdima, do 50 korakah od puta, u podnožju lievog onog brda. Ta voda jest tako dobra, da joj u svietu para boljeg nemože biti, jer čovjeka, kad se je napije, uprav raztriezni i probudi, zašto ju i naš oštroumni prosti puk i pravo „Budnom" nazvà. Izvirajuća curi kroz jedan mali limen žliebić.

c) Grada pomenutog raštelskog u Kostanjici preko Une napis nad ulaznim vratama kod stražnice, kako sam ga 20. Rujna g. 1840. na ljestvama popet snimio, jest na tamnom četverokutnom kamenu (2½ pedlja visok a 4 pedlja širok) oštećen već napis latinski, nu koga imade, kako mi kazahu, naš slavni Krčelić u svojem djelu podpunom, — ovakov:

Tempore quo Caesar Leopoldus SCEPTRUM
. . . . TENEBAT
GESSERAT HUNGARIAE PRIMUS . . . . . .
. . . . VANI REX . . .
. . . .
COMENDANS PA/LUS KEGLEVICH . . . . .
. . . . BANUS . . . .
EXACTOR O . . . . BUS . . . .
EGR . . . RANCISCUS REFA . . . ILLUSTRAE . .
. . . ANNO SALUTIS HUMANAE

1 6 9 3. (2—7).

Na 29. i 30. pitanje:

Znameniti vjerni domorodac, kog sam god. 1840. u Bjelovaru (u Granici) upoznao, jest već od njekoliko godinah pokojni satnik u miru Nikola Degoricia, koj je o naših stvarih pisao i njima se zanimao i bavio, a to je najznatnije, — na njekakovoj slavjanskoj (sveslavjanskoj?) slovnici radio. U čije šake su njegova pisma dospjela, to Bog zna; bojim se, da su njegova pisma krive ruke ugrabile, kako se do sad ništa o njih neznade.

U istoj podravskoj Granici u Virju, velikom selu, živi još naše domovine zaufani, vjerni, slavni sin, a taj je poručnik u miru g. Ferko Rusan, od koga medju ostalimi imademo krasnih izvornih pjesamah s milimi i junačkimi napjevi njegovimi (izvornimi)! Taj je prvi u Virju, u Granici, prije njekoliko godinah (185⅔?) narodno kazalište utemeljio i ravnao, čim se je dulje dalo.

Pokojni već Josip Kostić, moj prijan još od Beča, bivši činovnik kod naše zemaljske glavne pjeneznice, koj je malo prije svoje smrti u sviet dao litografiranu nabojenu krasopisnu sliku „Вѣрую" na jednom velikom listu od 1½—2 stopa.

Biti će tako i slikarah, pisarah, umjetnikah, samoukah, glasbenikah svakojakih u nas, koje bi valjalo dàkako čim većma sabirati i opisati, da sviet o njima — naš barem — znade. Takovih imade vještakah sviračah na svirale, dvojke, dude, tamburu, brundu itd. Tako sam poznao još od godine 1847. u Beču brijačkog kalfu Bastašića iz Sriema, koj je godine 1849. odlikujući se kod banove vojske u Banatu ranjenikom vezajući rane itd. kroz bana i zlatnu kolajnu dobio, — glasovitog tamburaša.

Imade jih takovih, koji što s okom vide i nevide, napraviti, izumiti i stvoriti znadu. Eno nam:

Cinzeka, bivšeg g. 185$^{7}/_{8}$ u Božjakovini kod vlastelina g. grofa St. Draškovića kovača, iz Lupoglave rodom, koj svaku pušku popraviti i pečatnike riezati znade, a podkove za konje izumio je, koje se na kopita bez nakivanja metnuti i snimati mogu! Jedva svoje ime podpisati umije.

Plušćeca Stjepana, selskog sina, špoljara u Zagrebu od 60—70 godinah doli na potoku u vlastitoj kući, koj je kolca „samovoz", uricu od željeza u svojoj djelaonici, pa osobito skrovno-umjetne ključanice za podrume, kleti itd. izumio i još ih imade, i sve se to još danas kod njega vidjeti može.

Za sve tu pomenute moje slike, kipe i nalazeće se još kod mene i buduć još nabavljene umjetnine i knjige neimadem boljeg i vriednijeg baštinika od moje ljubljene majke druge — moje domovine — koja neka si je ona po mojoj smrti na svoju korist umah osvoji, da se nepotepeju ili u krive ruke nedospiju, što ovdje svečano očitujem.

U Zagrebu 6. Srpnja 1862.

2.

Odgovor

na pitanja stavljena po historičkom družtvu.

Od

Gjurgja Stjepana Deželića.

Vele ljudi, da su učenički praznici dani plandovanja. Da meni to nebudu, latih se u njih ove godine posla od šale i zabave, da s istine odgovorim na poviestna pitanja, na svako kako sam znao, vidio i čuo.

I.

Ivanić-grad je svojim položajem na savskoj ravnini, premda je bez mala dvie ure odaljen od Save. Gradom ga učini nasip, koj je svojom dobom makar iz 13. vieka *). To je pravilan četvornjasti brieg, načinjen dàkako čovječanskim rukama, što najbolje dokazuju skrižaljke od balvanah i stupovah, što su jih izkopavali

*) Vidi moj članak u Narodnih Novinah god. 1858. br. 38.: „Nasip oko Ivanić-grada".

razsipavajuć nasip, od kada je iživio strah i najmanji od oslabljena Turčina. Njekoć je u razmjeru s cielom ivanićkom okolicom, koja je nad morskim skorupom samo 314 stop. uzdignuta, morao biti veoma visok, a kod toli čestih turskih navalah moramo i sami suditi, da je morala biti ogromna masa, te se je više putah s dobrim uspjehom Turčinu oprieti i živ Ivanić mogao uzdržati. Kakov je bio god. 1858., kad sam pisao o njem u „Nar. Novinah", onakov je i danas.

II.

Dva mi starca pripoviedahu, kako su čuli za djetinstva za njeku ogromnu jamu u šumi Štrklec, što je četvrt ure od Ivanićskih kostih tobože u bitki opalih naših i Turakah, ali da su trupla prenešena poslje u staro grobište, što-no god. 1822. napunjeno prestà biti grobljem, gdje danas raste najljepša kukuruza. Išao sam u Štrklec i vidio sbilja podugačak dosta dubok jarak od nečiste ilovače, premda je kod nas zemlja žućkasta ilova. Nu misao za ljudske kosti vriedi što i toliko drugih pripovjestih neukoga puka, koj i sanje istinom drži. Inače neima tamo danas ni pepela ni ikakova drugog znaka, što budi niečnim odgovorom na III. pitanje.

IV.

Zidinah ni nad, ni pod zemljom neima, koje bi nasjećale na prošlost, pače ni od njekadašnjega biskupskoga grada neima danas ni najmanjega traga, samo mu se po predavanju znade za mjesto. U razgovoru s obitelju pokojnoga satnika načeonika Gerića čuo sam, da izpod magistratske pjeneznice počimlje zidan podzemni put, vodeći na uru daljine u šumu Jalševac i to tako visok, da je mogao slobodnjak u njem jahati. To je bio, rekoše mi, tajni put, za koga Turci nisu znali; tuda je dolažala tajna pomoć: hrana, strjelivo itd. Je-li što u stvari istinita, ja neznam, a ivanički arkiv, da se o stvari ubavjestim, za mene je za sada jošte sedmimi ključevi zatvoren; možebiti će mi osvanuti na skoro taj ožidani dan!

V.

Kad su god. 1859. nedaleko od moje kuće kopali zdenac, našlo se je opeke (cigle) kao živac kamen tvrde; bijaše skoro biela; duga nješto malo više od stope, a široka jednu stopu, nu debela nješto malo samo preko dva prsta. — Kako opeka onamo? Bijaše za starih vremenah na onom mjestu kapela sv. Ivana Krstitelja, koju su godine 1816. premjestili na Petrište, iliti prastaro groblje, gdje je i danas, nu pod imenom sv. Ivana Nepomučkoga; groblje ondje dàkako nije, nego su gradjanske kuće. Na opeki nevidjeh ništa napisana, zato i neznam: u koju pada dobu? Prodane su javnom dražbom — a mislim da su valjda temelj bile onoj kapelici.

VI.

Kopajući taj zdenac našli su drven žlieb, sbiven od crna drva, još cieo kao da je nov. To je ostanak starog vodovoda. Nu da li je taj žlieb ostanak od mlina ili je odvodio izpod nasipa vodu, ili je za što drugo stavljen onamo, to bi se istom moglo iztraživati, da se najde diletantah; ovako možemo gonetati, ali nipošto odgonetati. Kad su kopali zdenac, našlo se je zemlje različite i to po slojevih. Prvi sloj od prilike pol drugi hvat duboko biaše ova obična zemlja, u drugom sloju crna kano ugljen; s ovom su vadili stupove, onaj žlieb i nješta zidana — njeki veljahu, da je krušna peć, a ja mislim, kako već rekoh, da je to valjda od temelja kapelice sv. Ivana Krstitelja, što je bila, kako se za izvjestno znade, upravo na onom mjestu. Za crnicom došla je vrst zemlje, ja neznam kako bi ju nazvao — sami drobni puževi ili pužići, a s timi puželi, kako jim ovdje rekoše, biaše smiešanog jalšovog, grabrovog i dubovog lišća, jošte dobro sačuvanog. Četvrti sloj činila je zemlja žutica kano da je sumporna, a za ovom su došli do lončarske zemlje, koja je modre masti. Za onaj žlieb i stupove od crna u zemlji toliko i toliko godinah dobro sačuvanog drva natjecavahu se ovdješnji stolari na javnoj dražbi, i prošlo je skupo; jer da je osobito dobro za ukusan posao.

Cielu zagonetku tumačim si, držeći se obćeg predavanja, da je ova okolica njekoć bila more, što i g. Vukotinović, geolog, veli, govoreći u Narodnih Novinah o moslavskih brdih.

Ako i nije ova okolica bila more, to mora da je bila bereg poput lonjskoga polja; u tu misao doveo me je taj zdenac, a potvrdjuje mi ju pol ure od Ivanić-grada udaljeno selo Bregi, za koje se nalazi u starijih pismih „Beregi"; a selo sbilja nije na nikakovu briegu ni brežuljku.

VII. i VIII.

Čuo sam češće a i osvjedočih se već, da su ljudi orući polje, ili kopajući temelj za kuće, nalazili prebitih mačevah, noževah, krugaljah i novacah. — I ja sam ovdje sabranu svoju sbirčicu starih novacah predao lani g. Vukotinoviću, kao čuvaru našega muzeuma. Ljudi ovuda malo sciene takove stvari, pa jih raznesoše i razgubiše. Na oranici, gdje se je njekoć kočio obrstarski stan, našast je mali kip od biele zemlje. Kad su ga izorali, mislio sam, da predstavlja koga obrstara ili inoga častnika. Kip je stara gleda i predstavlja starca, dugom uredjenom vlasuljom u zakopčanoj uniformi. Ja sam ga poslao g. Vukotinoviću, a on mi je odpisao, da bude kip kojega njemačkoga staroga pjesnika.

Kad su god. 1845. razkopavali nasip, nalazilo se je: verigah od gvoždja i pojedinih karikah, kopja, mačevah, noževah, debelih igaljah, osobito krugaljah puščanih i topovnih; i meni je otac sačuvao jednu šuplju — našastu one godine u nasipu; ja ću ju predati narodnomu muzeju. Kruglja šuplja ali težka velika je kao dobra jabuka, u njoj su bile dvie manje od prilike kao liešnjaci, pače i kosteni križić od krunice! Ljudi veljahu, da su starci mislili samo „po križu" pobjediti Turčina..... Nalažali su i novacah zlatnih, srebrnih a po redje bakrenih, pa i prstenah. Veća stran streljivih stvarih nalazila se je u nasipu od južne strane, gdje je danas lonjski kanal izkopan naredbom cara Josipa II., kad je god. 1786. došao ovamo glavom. To bi nas moglo uvjeriti, da su s te strane bili najjači surazi s Turčinom.

Pripoviedahu mi ljudi, da je seljan Cundić na početku ovoga stoljeća kopao zdenac kod kuće i tom prilikom našao svakovrstna posudja od bakra i kositra. Cundićeva je kuća dobro daleko od današnjega Ivanić-grada, a pripovieda se ovdje, da se je u starija vremena protezao Ivanić-grad izvan tvrdje, t. j. nasipa obsjegom do današnjega Cundića i jošte dalje, pa kad su jednom nenadano Turci htjeli napasti Ivanić i približavali se s vojskom, da su tamošnji Ivanićani sve dragocjenije stvari pobacali u zdenac i zarušali ga, gdje ga je opet Cundić, držeći se po predavanju od prilike mjesta, srećom izkopao. — Da je njekoć Ivanić veći bio od današnjega, to znam od druguda, nu da li je to predavanje istinito, tomu neću sudcem biti.

IX.

Kao žto su ovuda bez mala sve kuće drvene, tako neima ni kamenah s napisi, kakovih bi si željeli, da nam budu od koje povjestničke vriednosti. Samo se nalazi jedan važan kamenit spomenik, i taj je nad velikimi vrati samostanske crkve u Ivanić-kloštru. To je ovelik crven kamen, na kojem je izrezana infula iliti abacijalna mitra nad režećim lavom, koj je s prvom polovinom tiela osovljen nad krunom. Prvotni napis je odozgor: 1508 a sasvim dole je naznačena druga opet godina, naime 1837, kad je valjda crkva popravljana.

XI.

Ima ovdje, kako se ide u vinograde k sv. Duhu, veoma široko polje, komu se kaže i pogansko; to imenovanje hoće sjećati, čini mi se, na turske tabore. Na tom se polju vidjeva pod širokom krošnjom stoljetnoga duba samotan grob, što no ga svake skoro godine njeke seljakinje očiste od korova i okopaju, kažu mu „Rusekov grob". Ja sam pitao više ljudih, tko da je bio taj Rusek, ali mi nije nitko znao kazati. Jedan pastir mi, baš na onom polju, pripoviedaše, da je Rusek bio hajdučki harambaša, rodom Moslavčanin, koj je mnoge turske glave pood-

sjekao, ali da ga Turci nisu nikada našli spavačiva! Da se je taj harambaša Rusek zaljubio smrtno u Fatimu djevojku, liepu kćerku njekoga paše; a jer je vidio, da mu je nemože biti, van da izda domovinu, za koju je do sada vojevao, da je pao u duševnu bol i na putovanju da je jednoć omrknuo s družbom bolestan na ovo polje i rekavši se zakopati pod sjenkom onog granastog duba, gdje su više putah blagovali — da je umro! —

Ima i selo tri četvrta sata udaljeno od ovdje prama križkoj župi, koje nas sjeća na ovdješnje stanovanje Turakah, to je selo Prkos, klošter-ivanićke kumpanije.

U selu „Šarampov" ima: „Maidekov prielaz", komu kažu i tursko strašilo. Na njem je, vele, odrezao Turčin putujućoj ženi sise i nos.

XII.

Na dolnjoj Obreški, selu kloštar-ivanićke župe, bijaše Bog zna od kada, drveni stup sa slikom sv. Gjurgja, što no ga je dao preč. gosp. kanonik Nikola Vučinovec za svoga ondje župovanja u stup od opeke uzidati i ponoviti. Pripovieda se, da je na obreškom polju bila strašna bitka s Turčinom, gdje su naši svladali. Tomu na uspomenu da je podignut taj stup.

Ima na provincijalnoj strani Ivanić-grada selo Opatinec, o kom ovdješnje predavanje kaživa, da je bilo svojina i kmeti njekadašnjih ivanićkih duvnah Klarissah. Vele, kad su se duvne vozile onuda na pomoć ranjenikom, da su u tom selu ugrezle, da ih je jedva moglo dvanaest volovah izvući, zato da im je biskup darovao to selo pod kmete. Tako predavanje, nu tomu svemu nenadjoh nigdje pismenoga traga.

Tik Ivanića na provincijalnoj strani imade ulica s okolicom, kojoj se kaže Poljana a još običnije Biškupija. U ovoj riečci se sastoji njezina povjestnica; jer je nepromienjeno ostala svojinom zagrebačkih biskupah s cielom okolicom s onu stran lonjskoga kanala, dočim su Ivanići sa svojom okolicom godine 1746. opali pod Krajinu.

XIII.

U crkvi iztočne viere ovdje nalazi se na oltaru množina krasnih slikah na liepu i na drvu; sve su bez dvojbe iz konca 18. stoljeća od vrla umjetnika, ali ga po imenu neznam, jer se nije nigdje podpisao. U nutrnjoj česti žrtvenika leži zanemarena veoma krasna ikona sv. Bogorodice. Ikona je iz ribje kosti; obrazi: Marijin i djetešca joj na krilu sasvim su značajni, a s jedne i s druge strane od glavah jest kratičan napis:

MP . . . ΘΥ = (valjda *Μητηρ ϑεοῦ*)
IC . . . XC.

Okvire čine krasna miniatura takodjer od ribje kosti. Odozgor je križ a pod križem dva stojeća okrunjena muža, jedan starac a drugi mladić sa žezlima u rukuh. Koga predstavljaju, neznam. Duže okrajke čine dva a dva evangjeliste, a gori i doli nuz drugi nakit vidjevaju im se simboli.

Vrli rodoljub Frane Koščec, bivši kapelan u Ivanić-kloštru, saobći mi jednom sgodom, da se u tamošnjoj župnoj crkvi kod pobočnoga oltara sv. Barbare nalazi na zidu obješena vrlo stara slika, predstavljajuća od turskoga zuluma stradajuće Hrvate u narodnoj nošnji, kako se raduju, što su zavjetovav se sv. Barbari, oprostili se turske tamnice. Ja sam tada pohodio crkvu, da vidim tu sliku, ali onda su baš pobočnu tu kapelicu popravljali i zlatili oltar, te sve za vrieme njegdje drugdje smjestili — i nisam je vidio.

XV.

Ivanić-gradski magistrat imade svoj arkiv, gdje si čuva stare povelje i privilegije i ine rukopise, kojih mu nije odnio g. 1387. Ladislav od Lošonca, ban severinski i sve Hrvatske i Dalmacije veliki kapitan, kad je neprijateljski navalio na otok Ivanić, varošane porobio i starinske im povelje odnio (Švear. Ogledalo Ilirije dio IV. str. 363). Čuo sam iz vjerodostojnih ustah, da imade

u napomenutoj pismoshrani i ćirilskih rukopisah, što su valjda sobom donesli oni mnogi pridošljaci iz južnih stranah, koji su se u različitih vremenih ovdje smjestili. Švear se je, mislim. služio u svojoj sveobćoj povjestnici ovdje se nalazećimi diplomi, koji su pod više ključenicah! — Želim ih i ja kada tada pregledati!

Samostan ivanički ima knjižnicu prilično bogatu u knjigah, ali rukopisah vele da neima van „Liber memorabilium“ (nije točno ni pomnjivo bilježeno) i list Franje Klobušickoga biskupa zagrebačkoga za authentičnost tiela sv. Viktorijana.

Crkva iztočne viere imade okrom starih štampanih slovjenskih služebnikah i inih crkvenih, pak i ove godine novih bezplatno dobljenih knjigah, još i grčkih i to 12 knjigah mjesečnih: *ΜΗΝΑΙΌΝ του Ιαννουαριου* etc. etc. *Παρα Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ιωαννίνων. — αψοδ' ΕΝΕΤΙΉΣΙ*, 1779 con Licenza de' Superiori. Imade: grčka 2 evangjelja, 2 časoslova i bibliju grčku (1755), zatim crkvene pjesme = *Στιχοι ἐις τον Θειον* i najposlje *Τριοδιον* u postu.

Seljaci bivši plemenitaši imadu biskupskih poveljah i inih odlukah u latinskom jeziku. Čitao sam takovih latinskih odlukah kod plemenitaša Domitrović-Peštra od biskupah Eszterhazy-a, Thauzija i Klobušickoga.

XVIII.

U ovdješnjoj crkvi iztočne viere imade krasnih crkvenih umjetno radjenih odjećah, kažu im: „dvoji dragocieni darki“ valjda zato, što su krasni dar ruske vlade.

Ima takodjer u istoj crkvi jedna tako zvana „plašćanica“, krasno slikana s umjetno izdjelanom slikarijom. To je posljednja večera a na okrajcih na sve četiri strane osobitom vještinom svi djelovi muke Isukrstove. Radjena je, kako podpis hoće, „руком Кирила Живковића, православнаго епископа пакрачкаго, славонскаго и генералата варашдинскаго Лѣта Христа а. ѱ. ч. ѳ. (= 1799) в Пакрацѣ.“

U samostanskoj crkvi ima više krasnih ikonostasah, drvorezah, što ih je načinio god. 1703. i potonjih Josip Vajnat (da nije možebiti Weinacht?) rezac zagrebački; nu osobitu pozornost probudjuje na pobočnom oltaru staklena škrinja sa pozlaćenimi okviri, u kojoj je izpoloženo sveto tielo svetoga Viktorijana, mučenika, dobavljeno godine 1750., kad ga je fra laik Krišpin Zimmermann, rodjen Zagrebac, po zanatu krojač, obukao u prekrasno ruho izvezeno najtanjom vunom, zlatimi žicami i dragim kamenjem. Da je u istinu pravo tielo toga svetca, svjedoči kardinalski dopis a s druge strane lista ova vlastoručna biskupova bilježka:

„Infrascriptum Corpus S. Victoriani Martyris cum Vaso vitreo sanguine resperso exhibitum nobis bene clausum et sigillatum fuit, quod ut publicae fidelium venerationi exponi possit juxta Decreta S. Congregationis facultatem in Dno. impertimus. Varasdini die XXI. Junii Anno MDCCL.

Fr. B. Klobusicky,
Eppus Zagrabiensis.“

Taj dopis čuva u limenoj škatuljici samostanski predstojnik. U istoj crkvi je malen nu liep oltar sv. Antuna Padovanskoga, glasovit s počinjenih čudesah po zaslugah istoga svetca.

U župnoj crkvi sv. Marije bijaše liep oltar sv. Barbare, što no ga sada popravljaju; š njim je bila skopčana bratovšćina sv. Barbare u Ivaniću. Obodvje crkve su imale svoj jedan zvon, što se zvahu: bratovšćakom. O bratovšćaku u samostanskoj crkvi pripovieda se, da je najveći zvon u hrvatskoj kraljevini, da je bio u samostanu u Marči, koga su Turci baš radi toga zvona razrušili, jer su ga čuli tja u svoju carevinu, a oni su zvonovom zakleti neprijatelji! Pripovieda se nadalje, da sada više nezvoni, da je gunjci zaogrnut i drvenimi obruči obit; jer kad bi se prviput usudio zazvoniti, da bi ga bilo u Tursku čuti i Turci bi ponj došli, kako su se zagrozili!! — Ma taj bratovšćak, ne samo da nije najveći, nego izuzam jednoga, najmanji u samostanskom zvoniku, danas više zato nezvoni, što je nestalo bratovšćine.

U koru nad sakristijom u župnoj crkvi sv. Marije nalaze se tri para težkih starih okovah, samo za noge speti. Tamo su,

kako narod pripovieda, za uspomenu, da su se tri Ivanićana, bivša u Carigradu utamničena, po zagovoru Bl. D. Mariji u Ivaniću oslobodila čudnovatim načinom turskoga biča. Veli se, da je njeki turski činovnik bio u snu opomenut, da se za tu trojicu zauzme i da ih je oslobodio.

Na zidu na zvoniku izvana rastu dvie brestove grane od neznanih vremenah, bar im sadašnji naraštaj nezna početka. Moguće da su vrebci ili lastavice nanesle onamo sjeme, ali sviet pripovieda, da su čudom postale. Eno ovako: Išao obilazeći na golih koljenih njeki veliki griešnik bivši hajduk oko crkve i tako se je u srdcu pokajao i molio, da mu je Bog oprostio griehe i milost dao, da je na mjestu umro, a duša mu u slici biele golubice izleti pram nebesom, i u taj čas da su se one dvie grane stvorile na zvoniku i na njih si časak golubica počivala.

Te grane bit će valjda uzrokom, što njeki župnu crkvu zovu Marija u zelenu. —

XIX.

Od starijih nadgrobnih spomenikah našao sam dva samo; jedan se nalazi u Ivanić-kloštru u samostanskoj crkvi na stieni polag svetilišta. To je bieli kamen s napisom:

ĀO 1614 DIE 22 JUNII OBIIT D̄N G. (u knjizi važnostih čitah Grossus) GENEROSUS CHRISTOFORUS SPISSITCH — ILL̄MI D̄NI D̄NI FERDINANDI ARCHIDUCIS AUSTRIAE SUPREMUS CAPITANEUS IVANICHENSĪUM. CUI DEUS PROPITIUS ET IN NOVISSIMO DIE A MORTE AETERNAM BEATITUDINEM EXCITABIT.

Grb:

VIVIT FUNERA — lav s dvostrukom krunom i mačem. — POST VIRTUS

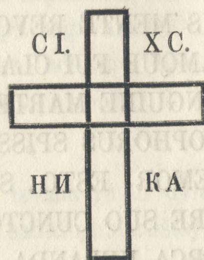
QUIVIS ADES TUMULUM
VISURUS MENTE REVOLVE:
NAMQUE FUI CLARUS
SANGUINE MARTE FIDE.
CHRISTOPHORUS SPISSICH
DICOR. MEMOR. ESTO. SUPERSTES
JURE SUO CUNCTOS
PARCA NEFANDA RAPIT
QUID MODO SUM ID QUOD ERIS
VERMIS QUO ..... FOETOR
NON .... GENUS
FUNERA NOSTRA VETANT.

Gdje mi se nije dalo proštiti, izkvario je čavao, koj drži kamen u zidu.

Drugi spomenik je u novoj kapeli sv. Jakova u stieni uzidan; u staroj drvenoj, lanè razrušenoj kapeli, bijaše u svetištu na podu. To je bieli veliki četverokut; na njem je izrezano na odru ležeće mrtvo diete, prekrštenih rukuh na prsima a pod glavom mu vanjkušac. Pod djetetom u sriedini kamena je grb: kruna a pod njom 4 polja, gdje su izmienice lav i dvokatna kula a s krajevah grbu i pod grbom ovaj napis:

HIE . RVETH . IN . GOTT . VND . LIEGT . BEGRABEN . DIE . FREILE . FREIE . MARIA . ANNA . EIN . DOHTER . DES . WOHLGEPOREN . HERN . HERN . JOHAN . VECKHART . VETTER . FREIER . HERR . ZU . PURG FESTRIZ . ROM . KAY . MEY . PESTELTER . OWRISTER . V . OWER . HAUBMAN . ZV . IWANISCH . ERZEIGT . MIT . SEINER . GEMACHEL . FRAU MARIA . ISAWELA . EIN . GEBORNE . FREIN . VON . HERWENSTEIN . SO . IN . GOTT . ENTSCHLAFEN . DEN . 14 . SEPTEMBER . IN 1648 . JAHRS . IRES . ALTERS . 8 . MONAT . 3 . TAG .

Iz novije dobe evo od svih inih, što se nalaze u četiri ovdješnja grobja i crkvištah, samo ovoga uzidanoga u nesjedinjenoj crkvi izvana:

ЗДѢ ПОЧИВАЙЕТ РАБ БОЖЙИ ДАМИЙАН ПАНДОВИЋ, ЖИТЕЉ И БУРГЕР ФЕСТУНГ ИВАНИЋА И ЧЕСТНИ КУПЕЦ РОЖДЕН В МАКЕДОНЂ У ВАРОШИ ЗОВОМЙА ШИПУСКА ОД БЛАГОЧЕСТНИХ РОДИТЕЉЕЙ, ПОЖИВЕ 93 ЛЕТА, ПРЕСТАВИСЕ И ПОГРЕБЕН БИСТ МИЕСЕЦА АПРИЛА 23. ДНЕ ЉЕТА ГДНА 1809.

ПРОСТИ ГДИ РАБУ ТВОЙЕМУ ВСИА СОГРЕШЕНИЙА И ПОДАЙ ЕМУ ВѢЧНУЙУ ПАМЙАТ.

Taj bijaše zakljadatelj novo-sazidane crkve istočnog zakona ali ja ga ovdje navedoh samo zbog toga, da suzbijem j e d n o g a koj je češće pred mnogimi govorio, da su ovdje jedini Slovenci nastanjeni. Ovakovih grobovah imade i više, koji spominju na naseljenike od Juga, a imade i Žumberčanah: stari trgovci Peleča, Zoga, Kajganović itd.

Zvonovi su ovuda ili iz početka 18. ili 19. vieka i neima na njih starinskih napisah; jer su iz starih prelievani. Imade ih od Gradačkih lievarah: Martina Fettija i Mateja Köstenbachera (1740) i od Salezija Feltla (1783) te Andrije Schaudta (u Pešti 1835), — svi ini jesu iz Zagreba s naznačenim godinami bez umjetnikova imena.

XX.

Župna crkva sv. Petra u Ivanić-gradu zidana je od nova 1831 god. Stara, dosta prostrana bijaše od drva tik pod nasipom, gdje je danas župnički voćnjak. Njekoć je bila za sebe župa, a odkada se datira? neznam. Po bilježki, što sam ju našao na zadnjoj korici

okrštenih, sudio bih, da je ova župa iz 14. stoljeća; jer veli: „I n c e p i t I v a n i c h P r a e s i d i u m A n n o 1 3 8 7. C o n f i r m a t u m e s t a S i g i s m u n d o r e g e 1 4 0 7."

Rek bi cielu joj poviest nacrtao je Vražić kapelan u knjizi okrštenih ovimi riečmi:

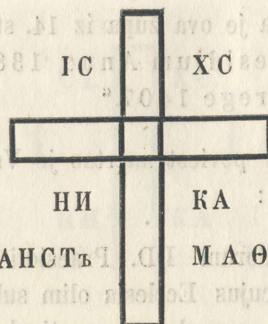
„Series Reverendorum DD. Praesidii Caeo. Regij Ivanicensis Capellanorum, cujus Ecclesia olim sub Titulo S. I o a n n i s B a p t a e. ad Clerum saecularem pertinebat usque ad annum 1686, quo ejusdem administratio transiit ad PP. Franciscanos, quibus parebat annis 67 usque ad annum 1753 mutato Titulo in S. J o a n n e m C a p i s t r a n u m, tandem anno nominato ex Mandato feliciter regnantis Principis Mariae Theresiae et Ellmi. Dni. Eppi. Zagrabiensis Francisci Thauszy denuo transiit ad Clerum saecularem mutato Ao. 1775 ex Mandato Ellmi. Dni. Josephi Gallyuf Eppi. Zagrabiensis titulo in p e r v e t u s t u m S. Petri Apli.

Sliedi red mjestnih kapelanah od te dobe. Ta je bilježka učinjena po svoj prilici godine 1765., kad počimlje od nova matrikula okrštenih.

Odkuda je to Vražić saznao, neznam. Moguće da je znao za ivanićku knjigu važnostih ili se je poslužio magistratskim arkivom, ili je saznao po predavanju?...

Nova prostrana kapela s grobljem sv. Jakova na Poljani zidana je godine 1858. Stara od drva mora da je bila iz 16. ili iz početka 17. vieka. Vidi pod brojem XIX. drugi kameniti spomenik. —

Crkva sv. apostolah Petra i Pavla ovdješnjih nesjedinjenikah sazidana je možda god. 1787., ako imade kakov upliv na godinu dogradjenja crkve viseća u nutrnjoj strani oltara drvena tabla s ovim napisom:

Б' ЛѢТ' ХР: 1787.

Благоволеньем и совршеньем трипостаснаго и йединосутнаго Бога ѿ сйатих врховних сей великих сватих апостол 12 свацно Монащих Кирил и Іоана православних епископах Пакрачкаго-славонскаго и целаго генералата варашдинскаго при императорѣ Іосифѣ в тором и при Архиерей-епископйе и Митрополитѣ (neda se proštiti).

В градѣ Иванић (neda se proštiti).

Ili ako je zvon, što no je datiran 1783. godinom, djelan upravo za ovu crkvu po naruci, moglo bi se zaključiti na tú ili susjedne joj godine, kano rok njezina dogradjenja.

Krasna župna crkva sv. Marije u Ivanić-kloštru od neznanih je vremenah, a ladja od svetilišta dalja jest od 1658. god. Predavanje hoće, da je to bio prije samostan Klarissah, ali danas mu neima ni najmanjega traga*).

Samostan s crkvom sv. Ivana Krstitelja jest takodjer od neznanih vremenah. — Što se dade o njem znati, ovo je, što sam našao u knjizi važnostih na str. 2.:

„Hic Conventus secundum traditionem quorundam olim a sanctimonialibus Ordinis Praemonstratensis: secundum vero traditionem aliorum a Reverendis Patribus Eremitis Ordinis S. Augustini erectus habitus et inhabitatus dicitur. Quorum quod verius sit, id nescitur. Nisi quid ex insigni lapidi inciso supra portam

*) Tu je u staro doba stojao doista samostan kaludjericah B. D. Marie, kojega po smrti kralja Matije Korvina tadašnji biskup zagrebački digne i opustoši.
Opazka uredničtva.

Ecclesiae constet, potius virorum fuisse, ubi cernitur infula seu mitra supra Gryphum cum inscriptione Anni 1508."

Što je eto u knjizi važnostih zabilježeno dopustljivo, našao sam jestno na starom arku, što no ga samostanski predstojnik čuva u limenoj škatuljici.

„Hic Conventus ab olim fuit Patrum Augustinianorum, uti patet ex insigni lapideo supra portam Ecclesiae apposito, ubi hodiedum cernitur Infula seu mitra Abbatialis supra Gryphum expressa cum inscriptione Anni 1508."

Potonju mu povjest zabilježi ista ruka ovako:

„Qui tandem ad cladem et persecutionem Tartarico-Mahometicam combustus et dirutus a praedictis patribus Augustinianis totaliter derelictus est, multisque annis rudera dirutis fornicibus Ecclesiae et Monasterii prout et Turris sub injuriis aëris et temporum exstitere desolata. Post multorum vero annorum speciali Dominicae bonitatis nutu et asistentia Ottomana barbarie per victricia Caesarea arma ex locis, et partibus Regno Hungariae et Slavoniae profligata et expulsa hic conventus devenerat in potestatem et jurisdictionem Ellmorum. et Illmorum. Dnorum. Epporum. Zagrabiensium, quo tempore et vinea Domini Sabaoth fuit delatata. Ad quam excolendam orthodoxamque fidem et conservandam et propagandam ac erga erudiendam, magis instruendum et educandum in fide catholica reducem populum Christianum Anno Dni. 1635 per Franciscum Ergelyum Antistitem Zagrabiensem hic conventus Provinciae Nostrae S. Ladislai a Provincia S. Mariae de Ungaria per divisionem descendenti, restîtutus, ac resignatus, uti expresse patet ex authentico documento *A* et *B*. Dein Illmus. Antistes Zagrabiensis Benedictus Vinković medio Rdmi. Andreae Suppanić Canonici Zagrabiensis nostros ad huncce Conventum reduxit Patres — et specie sequentes: Patres videlicet — Bonaventuram Filipović, Ignatium Tuk et Christophorum Borošić — qui et receperunt eundem, donec tandem per successores eorundem usque ad haec tempora (lento quamvis pede propter inopiam Patriae) ad aliquam iterum figuram sui et statum deductus est."

Crkva radi zlih vremenah ostà razkrivena preko 50 godinah sve do 1675., koje godine brižni otac guardijan Eleazar Boren jednu polovinu iste a drugu sljedeće godine dobrovoljnimi prinesci pokrì. Dotlje se već biše bolte u crkvi i samostanu srušale, izuzamši onu u svetilištu, koja je u gotičkom štilu kao što je valjda i ciela crkva bila, jer su i dolnji prozori gotički, a u ladji je okrugla bolta.

Tradicija hoće, da je samostan još jedan sprat bio u visinu, ali tomu neima pismenih tragovah, nego se je to moralo poroditi iz toga, što se za izvjestno znade, da je temelj samostanov jak i čvrst i namjenom gradjen za dva sprata.

God. 1766. načinjena je kuba na zvoniku i križ, a da su kad na onoj crkvi dva zvonika bila, laže predavanje; jer ne samo da neima tvarnih razlogah za oto, nego neima ni da bi ijednoga pismenoga.

XXI.

Liber memorabilium, iz česa i ja ovo mogoh crpiti dobrotom vrloga domorodca veleč. gosp. guardijana Salezia Fučkana, imade pobilježene stvari, koje se i odkada u samostanu i samostanskoj crkvi nalaze. — Od najnovijega vremena začete su takove knjige važnostih u obijuh ivanićkih katoličkih župah.

XXIII.

Što se tiče običajah kod poroda i krštjenja, kod ženitbe i smrti, kod svetkovanja vazma, kod ladovanja na Jurjevo, kod kresa na Ivanje i na Božić, svi su kano u susjedstvu nam Slavoniji, samo što kod nas timi prigodami nepjevaju toliko pjesamah (vidi Arkiv I. str. 217).

U Ivanić-gradu je na varošku.

Samo ću napomenuti, kako ovuda njekoje žene tada ludare i baju.

Kada donesu diete iz krštjenja, stave ga odmah pod postelj tobož, da bude htjelo spavati i da se nebude plakalo.

Njegdje mora kuma prepuckati šibicom rubac, kojim je diete nošeno na krst bilo pokriveno, veleći: „Van pišat! van pišat!“ tobože da će diete suho prospavati noć.

Opazio sam, da rado nose djecu u drugu župu na krst, osobito ako hoće, da im se odhrane, — isto tako mienjaju zato i kuma.

I kad idu na vjenčanje mnogo čaraju, rekao bih: više nego ikada u živôtu valjda što ćute rieč: vjekovati.

N. pr. vidjelo se je, gdje je mladenka pred prag donesla vojke (hamove) i stala na njih čekajući mladoženju; to je imalo znamenovati, da ju muž nebude nikad tukao! Vidjelo se je, gdje je mladenka prigazila na crkvenom pragu mladoženji nogu i prisjela mu pod objedom skut od gornje oprave ili rubače, vjerujući da se neće tepsti i klatiti. Vidjelo se je, gdje je koja vremešnija žena pustila mladenki za njedra jaje, što ga mora od vjenčanja čuvati u njedrih, dok već nepojdu spavat; kako od lahka jaje opadne, tako će lahak i porod hiti!!

Koledovanje se je ovo posljednjih godinah posve zagubilo pače i pjesme su već zaboravljene, samo ih se još gdjekoja žena sjeća na česti, pa i kresa sve to više nestaje.

Pogreb seoski više se luči od onoga u Slavoniji, zato ću o njem na pose.

Kod nas — po selih — bez razlike voze na groblje i to nikada na domaćih, nego na susjedova četiri ili šest konjah, pa makar se kuća držala groblja. Sprovodu je ov red: jedni jaše na prvo svojih dvadeset koračajah noseći u ruci križ s rubcem i križ grobov. Zatim se vozi na dva konja (dàkako susjedova) moleći svećenik i za ovim se vozi mrtvac a na njem po liesu bližnji rodjaci ili pače same žene, koje ga velikom vikom jauču; za timi dodju još jedna ili dvoja kola, ako se nadje baš takovih iz sela, koji bi htjeli izkazati pokojniku posljednju ljubav, što se medjutim riedko dogadja.

Opazio sam, da mrtvaca ponesu u otvorenu liesu, a kad prolaze kroz sobna vrata potegnu ga jedno tri puta van i opet unutar, tako isto prolazeć i kroz kućna vrata; valjda da tako na skoro nitko neumre. Metnu ga na kola, svećenik ga blagoslovi, pjeva i moli, onda ga zabiju i sprovod krene. Kola pred vrati pri groblju stanu i lies ponesu rukama do jame, gdje ga otvore opet, i dok svećenik svoje radi, odvežu mu bradu, ruke i noge tobože, kad ožije, da nebude priečen na ćutilih. Ostalo kano u Slavoniji.

Kad dodjù kući, motiku i lopate, kojimi je kopana jama, i kola, na kojih se je mrtvik vozio, ostave izvan dvorišta u kraju, gdje ostanu kroz tri dana, a konje odvedu na spašnik takodjer na tri dana. Peru si odmah ruke, a ako je vrieme za obrok, počimlje karmina, gdje se jeduć i pijuć podjedno razgovaruju o smrti i pokojniku. Taj dan nejedu kruha, nego peku p r o v u (kolač od kukuruzne melje).

D i e t e nose dva o kolcu u crkvu, gdje ga pop blagoslovi; odtuda nose ga na groblje, za ljesom jauče ga mati a kadikad s kojom drugom rodjakinjom. Tužno se razleže daleko takovo pjevakanje i naricanje, i milo je čuti kad se slože, koje znadu dobro naricati. Od njekoga vremena znadu sve manje, te jaučući nariču makar i nesuzile oči — ovako: „Liepa moja golubica, siva moja grličica, zašto mene ti ostavljaš? itd. itd.“

Za djetetom se drže karmine kao god i za starim čovjekom.

Na b r a š a n č e v o neima posebnih običajah, samo sam vidio, gdje su žene seljakinje, čim je procesija s božanstvom minula, na sjenice (cele) navrle i na jagmu trgale šibje od brezova granja, što još kod kuće pepelom posiplju i odnesu u vrtove, da im buhači i ina jedja nedira u kupus.

XXIV.

Ovomu su puku v i l e prekrasne žene, liepa lica i krasna stasa, duge do zemlje crne ili zlate kose razpletene, imajuće i sve ino od čovjeka, jedino noge izuzamši, koje su kozje i pokrivene dugačkom bielom opravom. Oni tanki bieli konci, što ih ljeti i u

jeseni osobito vidjeti ponajpače za kišom, kad ograne sunce, gdje lete u zraku, zovu se v i l i n s k a s v i l a, a njeki im kažu uprav i v i l e. Pravilna hora vilah je noć, samo ih je kadikad vidjeti po danu, pjevaju krasno i ugodno kako nitko na svietu; imade ljudih, kojim je dano čuti ih, kad pjevaju, i vidjeti, kad kolo vode i plešu, a to su ponajviše pastiri, koji živu idilski život. Mnogo je, vele, ljudih, koji su ih čuli pjevati i kako su počele, ali nije moći razumjeti, kako tiho završe.

Čuo sam pripoviedati, kako je Cepetićev konjar u šumi Knežu čuo cikanje i poskakivanje, te išao upravo za glasom, dok je spetio pod velikim dubom plamteći oganj, ali kod njega već ništa, samo se je poznalo na travi, da je njetko plesao oko njega. On si je tim ognjem palio lulu i nije nimalo ćutio, da peče, zato se je poplašio i potegnuo k inim konjarom; lula je dimila a kad je dopušio, bijaše u luli cvancika. Vele, da je taj konjar živio još samo kratko vrieme, a da nije bježao, ostao bi živ.

A bio opet jedan konjar u Knežu i greo se je kod svoga ognja pekuć kukuruzu; na jedan put opazi bielu krasnu ženu, gdje mu najljepšega konja drži za grivu i tužno si oddihava. On nju zapita, što joj je a ona ga uprosi onoga konja. Konjar neznajuć tko je ona, nehtjede dati — nu ona ipak sjedne na konja i sve mu konje na uru daljine odvela a konjara je nastrjelila.

Žena, koja mi je ovo pripoviedala, tvrdom je tvrdila, da je toga konjara vidjela, gdje mu je pod kožom bilo nješto kao piesak i prudj a da mu je samo na uho curila krv.

I v i l o v n j a k a h imade. To su suhi košćasti muževi, pa makar se častili i plesali s vilami, uviek su zabrinuti, tužni i žalostni, i sve, što u veselju i za veselje rade, to rade od moraša.

O c o p r n j i c a h mogao bi čovjek od drugoga kojega čina ovud jako puno saznati; jer se svaka skoro stara žena na copriji vrti, a i mladje, ako i nevjeruju, imadu kakvo takvo pouzdanje u coprije. Meni se je svatko sramio o tome šta pripoviedati, ali vendar saznah ovo. Coprnjice su stare žene, koje se bave čaranjem, bajanjem i drugimi vragolijami; one znadu sve, što se s a d a sbiva, kao i vrag pače i bistroumnije su od istoga vraga. Takove

babe imadu mnogo malih lončićah i u svakom njekakovih mastih, travah i inih mirodijah, ali to sve pomnjivo skrivaju. One se raduju kvaru, uviek su moguće naškoditi a ponajbolje u noći oko pol noći i u mladu nedjelju. Tko će jih poznati, radi si stolac od goda sv. Lucije do badnjaka i mora doći prvi k polnoćki i prvi od nje otići. Tako se je dogodilo ovdje prije jedno 20 godinah, da je njeki krznarski djetić radio stolac i došao u crkvu, i upoznav sve na „Ite missa est" otišao kući. Na njegovu nesreću odčitao je brzo svećenik zadnje molitve, te babe za njim, pa za njim upravo do kuće i samo je za vlas falilo, što ga nisu već na pragu uhvatile. On je pobjegao u kuhinju i bacio se odmah u krušnu peć. Od onud su ga domari izvukli i dopeljali onako blieda u sobu, ali je odmah otišao za vrata, bacao sa sobom i cielu se noć parabočio s njekim; došla baba susjeda, kadila ga, i malo mu, vele, olakšalo; nu je uviek ginuo i sušio se, dok mu se nije smilovala jedna i rekla mu, da razpara živu kokoš i onako još toplo srdce da pojede; po čem je ozdravio (!). Dotlje je jako malo govorio, a noćju ga je kadgod i kod zatvorenih vratah i prozorah nestalo, tada su valja da na njem coprnjice jašile.

Jedna se mati zavadila s dviema babama, što su bile poznate kao coprnjice i ove joj se zagroziše. Sbilja poumru joj sva djeca, što su doma bila, samo jedno žensko od 8 godinah ostà živo; a nebi ostalo, da nije bilo kod djeda si u drugom selu. Jednoć je vodila jedna snaha to diete kući i kad su išli preko velike livade, skoče pred njih dvie velike žabe, svaka samo na dvie noge i triput se prekopitnuv stvore se ženama, koje su snahi i djetetu bile poznane. Uzeše si peće sa glave i zajaše na njih a peće postanu konji te pograbiv diete medju se, odlete bez traga livadom i šumom i dodju š njom na jedno križanje i tu su ju varile u ulju. Bio tu jedan orah i pod njim se našao rubac djetečji a na jedan puškomet kosti od mrtva djeteta.

Jednom konjaru izpile su coprnjice srdce i poludio je; trgao je sa sebe rubje i vlasi; na sreću bio je to zet jedne babe vračare; ona mu pošalje coprnjskih sbljuvkah, što se nadju k mladoj nedjelji na osvjet gdjegod u šumi ili kod plotah, gdje je bila coprnjska čast one noći. Samo ih je sv. vodom poškropila i svoju

molitvu izmolila nad njimi; on ih je popio u vodi i posve ozdravio; od onda je morao nositi sobom travu rutvicu, da mu više nenahudi.

Kad vjetar puše, one najvole plesati i uvitlaju se od radosti i podmetnu pod lipu, gdje znadu da ljudi rado sjedaju ili kud rado prolaze, svoga znoja od plesa; tko nanj nabaše, taj je naginuo i izgubio rieč ili je obolio na nogu ili ruku itd. Pače ako tko padne u plućni žar, ili ga udari kaplja itd., taj je naginuo na coprnjski znoj.

Kao što imade po mnienju neukoga puka vilovnjakah, tako imade i coprnjakah, koji imadu moć kao i coprnjice i jaše na metlji na gostbu kao i one. Ali najvolje i coprnjaci i coprnjice zajašiti na čovjeka, komu se hoće osvetiti i jaše svaku, dok od slabljine čovjek umre! Više putah se dogadja, da dodje žena tužit koju babu, da joj sina jaši. Nu dogodilo se njekoć, da je jedan gospodin imao tri sluge; jedan se je babi kuharici zamjerio, te ga je dolazila noćju sisat, a poslje ga je zajašila i odišla na njem Bog zna kako daleko. Sluge su skupa spavali, a taj uviek s kraja; jednoć se domisli jadu i legne od stiene; baba dodje, zaboravi se i poče sisati krajnoga slugu, poslje metnù nanj oglavnik i postà sluga konjem. Kad je došla na coprnjište, gdje imala čast biti, dolazile su i druge koja na metlji, koja na čem drugom. Ona svoga konja privezà za drvo i odè na čast. Konj si izvadio njekako oglavnik, postao čovjekom, uzašo na drvo i čekao krišom svoju babu. Ona dodje a on baci na nju oglavnik i stvori se baba konjem; odjašio na njoj k znancu kovaču i da konja podkovati; pošli kući, uzeo on iz nje oglavnik i odišao spavat. Sutra dan nije se dala baba vidjeti a sluga je kazao gospodinu, što se je sbilo; potražili babu i našli ju podkovanu i odmah njom na lomaču!!

Sudice poznate su ovuda pod imenom Sudjenice. To su liepe žene kao vile, koje dolaze — njih po 7 do 8 — na porod svakoga djeteta i viećaju o budućih sgodah i nesgodah novorodjenca, a što dosude, to se mora dogoditi ma kako nastojao, da tomu izbjegne.

Komu god se šta izvanredna dogadja, veli: tako mi je sudjeno, to su mi već prve noći odredile sudjenice. Rekao bih ovaj fatalizam je ostatak vremena, kad su ovdje Turci kao u svojem haračili.

Pripovieda se, kako je njekoć ranjen stražmeštar išao kući, došao na konak u njeku prosjačku kuću i zadriemao na stolu, a žena se one noći trudila i porodila žensko diete. Sudjenice došle i odsudile djevojku na stolu spavajućemu vojniku. Vojnik to čuo i razljutio se, te odhadjajući ukrade diete i nabode ga u šumi na kolac pa pobjegne. Išao njetko iz sela mimo djeteta, izvadio još živo diete i odhranio. Kad je bila krasna djevojka za udaju, dodje slučajno u grad, gdje je bio onaj stražmeštar oštarijašem i najde si službu. Njemu se dopala i oženio se š njom. Po žiljku, što je imala i znala, kako ga je dobila — saznao je, koga je dobio za ženu.

O sudicah čuo sam i ovu pripovjedku. Došao njeki bogat trgovac iz daleka puta baš onaj dan, kad mu se je žena trudila s prvim djetetom; on je na klupi zaspao a ona porodila sina. Došle sudjenice i dosudile, da novorodjenac bude ondje trgovao a trgovac otac da bude usmrtjen. Otac na to zlovoljan, razljuti se na nevina sina i odnesav ga u torbi objesio njegdje u šumi, da izkapa od gladi. Ali došao njeki kovač iz drugoga grada po drva za ugljevje i našao je torbu s djetetom; odneso je diete kući i predao u dojstvo svojoj ženi, koja je takodjer nedavno rodila. Pri tom se kovaču odhranio i izučio kovačije; a jer mu se nije znalo za ime, zvali su ga „Nahod“. Kao Nahod otvorio si je sám kovačiju. Čuvši to trgovac, njegov otac, čudno mu se je vidjelo i mislio je, nebi li se sud sudicah dopunio. Već je bio oženjen drugom ženom; Nahodova mati je davno umrla. Toj drugoj si ženi reče, da pripravi lies i jamu i da ubije čovjeka, koj joj s puta takov i takov list donese, a zašto tako, da će joj već drugiput kazati. Ode po tom trgovac u grad, gdje bio Nahod kovač, i uprosi kovača, da list s novci sám odnese toj i toj ženi; jer da po slugi nije sjegurno, a on sám mora brže na put. U listu napisa trgovac prave razloge. Nu Nahod je bio mlado liepo momče a njoj ga je bilo žao ubiti, već mu reče, ako pristane š njom u ženitbu, da će mu oprostiti život a da će radje svoga muža ubiti, koj radi njemu o životu. Tako i bude. Nahod pristade; muž joj dodje a ona ga iz zasjede udrì. On je umirući govorio, da se je sud sudjenicah na njem izpunio. — Nahod se s maćuhom oženio i otvorio trgovinu.

Tako je bilo njekomu sudjeno, da baš onda umre, kad se bude ženio. Više putih se je htjeo ženiti, ali čim ga je najmanje zaboljela glava ili prst ili što drugo, odmah je odredio ženitbu. I bivši dugo vremena nepovriedivo zdrav, odluči, ostao propao, ženit se i pazio je na svoje zdravlje, izbjegao plesu, vinu i svemu, što bi mu moglo nahuditi. Sutradan je urečeno vjenčanje. On sjedi kod stola i baš je mislio, hoće-li, neće-li sutrašnji dan živ dočekati — stolac pukne, on se brecne, sruši sa stolca i ostà mrtav!

Ovo mnienje o sudicah, kako rekoh, ako nije baština turskoga gospodstva ovdje, mora da je plod i baština poganskih vremenah.

Što je Dunda nezna se ovuda, nego sam čuo višeputih, gdje se veli djevojkam, koje se drže u neredu, razkuštrane kose, izmazanih suknjah itd., da idu kao Dunde. I ako koja i nerado djela, veli joj se: „Ti si Dunda“.

Gromovnik se ovdje bez svake razlike zamienjiva sa sv. Ilijom. Vele, da bi znao, kad mu je dan godovni, da bi od radosti pucao i strieljao, te bi težko išta neoštećena ostalo; zato da ga Bog vara i kadgod ga Ilija zanj zapita, da mu veli: „Bit će!“ ili „Prošao je!“ — Ako se sbilja dogodi na Ilinje bura i da grmi, prostačina ovdje trepti od straha, misleći da bude sudnji dan.

O Gromovniku misle, da je nenavidan; evo dvie pripovjedčice, koje to potvrdjuju:

Bio jedan pastir i na glasu lovac, o kom se govorilo, da ima čudnovatu pušku, koja sama namjeri i nikad nepofali. Ali je on i tudjimi puškami pogadjao. Jedan put mu dodje Gromovnik u susret i reče: Tako si dobar lovac, da te svi znadu, a da imadeš boljega baruta i bolje bi pogadjao, nikad nebi pofaljeo, štogod bi htjeo udariti, pa makar i nevidio. Nagovorio ga

lovac, uzeo Ilijinog baruta, koj pušku natrag baca; spruži i baci se mrtav! —

Bio opet drugi lovac tako na glasu, da mu nije bilo druga na svietu. Što je htjeo, to je pogodio — pa i za okladu! To se Gromovniku na žao dalo te se i on otišao okladiti š njime. Lovac ga nije poznao. Oklade se za sto talirah, da ubije prvu pticu, koju će susresti; pukne — ptica prhne, odleti malko dalje i stvori se dugačkom, pukne opet i tako do trećega, dok je ptica postala velikim škanjcem, koga je priek prestrieljao. Kad su škanjca razčinjali, našli su u njem cielo — pravo lovčevo djetešce, koje si je otac prestrieljao. Od tada je bacio pušku i okanio se lova.

O vučjem pastiru pripovieda se ovuda, da je to glavom sv. Juraj. Kad on fićukne ili zazviždi, kupe se vuci iz cieloga svieta, a on im daje nalogah i zapovjedih, gdje i šta imadu ugrabiti?

Dogodi se, da je njeki muž htjeo saznati, tko je vučji pastir. Dodje u šumu i uzadje na najviši dub pa čeka. Nečekao ni pol sata, kad eto jaši sv. Juraj i fićukne; kupe se vuci sa svih stranah svieta, bilo jih je koliko i zviezdah na nebu. Sv. Juraj jim dao nalogah i dopuštao, tko šta smije ugrabiti? Jedan vuk bio ranjen i šepav, pa tomu šepavcu iz pomilovanja odluči onoga čovjeka na dubu. Ov malo da nije od straha na mjestu umro i opao, nu se razabra, kad su se vuci stali razilaziti. Svi odoše samo šepak ostà čekajući. Kad se nije mogao dočekati onako da snidje sa duba, stade glodati stablo. Čovjek na dubu izgubio sve ufanje a na nesreću puknu pod njim grana, na kojoj je stojao, te što bi jedanput trenuo okom, bio je vukova žrtva.

Toj je slična sljedeća pripovjedka:

Tri konjara se okladiše, tko će na jasenu spati i čekat vučjega pastira. Jedan privoli za 50 forintih. Istom li je sjeo konjar na jasen, eto ti sv. Jurja na konju, fićukne i silni se vuci kupe. Sv. Juraj odluči svakomu svoj plien, a jedan medju njimi bio šepav, te tomu je dao onoga na jasenu. Malo ga je čekao, ali videći da neide s dobra s jasena, poče hrdati stablo, nu tim ožedja i ode na vodu. Dok on na vodu, a bila je malo podaleko, pobere se konjar s jasena i mah se stvori kod svojih drugarah blied kao vapno. Vuk se vrati pod jasen i nastavi ga rušiti hrdajući i glodjuć, dok se jasen nije prevrnuo. Nu koga je vuk tražio, nije ga našao. Omrkne noć, sutra dan; konjar se boji a sudruzi mu obećali, da će nanj paziti, i on neka spava u sriedini. Dà! ali kod ognja zadriemala sva trojica; vuk dodje i kano da je znao, tko je onaj pravi, šćepa sriednjega za grkljan, da nije mogao ni pisnuti i odčari odanle. Sutra dan našli su sudruzi njekoliko kostih samo i krvi — kano trag.

Nješto drugčije glasi ova pripovjedka:

Išao lovac njeki na večer na visoki jasen namjerom, da će čekati vučjeg pastira i vuke, pak da dva tri i ubije. On je čekao; vučji pastir dodje u podobi biela vuka, a to je bio sv. Juraj, koj se je stvorio vukom. Tri puta je zatulio i išli pješke i vozili se na kolih vuci sa svih stranah svieta. Bieli vuk, vučji pastir, svakom vuku nalije nješto u usta i za tili se čas svi razidoše. Lovac se tako naglu razstanku nije nadao, zato i nije pucao na vuke, dok nevidi, šta će raditi; nu čim su se stali razilaziti, vučji pastir pozove lovca sa jasena i zapovjedi, da se do gola svuče; opije ga njekakovom vodom da se tri puta prekopitnu a na treći put postane vuk, što je morao ostati na tri godine. Vučji pastir zakopa mu opravu pod jedan dub i odluči za kaznu, što je htjeo ubiti vuka, da si po smjetištu pobira živež. Dugo je tako životario krijući se u hlievu i pod mostom kod svoje kuće. Jednoć zanjuši, da se kruh peče i vrebao je, dok je snaha od pecare maknula, a vuk onamo i ukrade testeni kruh. Njegov brat to opazi i bježi kolcem za njim i smikce ga dostigne, da mu je za uviek ostao žiljak. Drugi put sluša, gdje gospodarica snahu podučava, kuda će nositi objed koscem na livadu. On na put pred nju i zavrebav ju, skoči pred nju. Ona dàkako baci jestivo pa bježi bez traga. Tri mu godine izminule i on došao po ugovoru pod onaj nesretni dub. Tu je već čekao nanj vučji pastir i pokarav ga, što se nije točno držao smetišta, dade mu opravu. Tri puta se odkopitne i eto lovca, kako je bio prije tri godine, samo što je bio zarašten, jer se nije podbrijao, i duge je vlasi i nokte imao. Dodje kući i

javi se, ali ga već nisu poznali. Nu kad je kazao sve svoje sgode i nesgode — i kako ga je brat udario — priznaše ga za svoga a on je obećao, da će se za uviek odreći puške i lova.

O Mori pripovieda se, da je biela žena, koja dolazi noćju u kuću i sisa, na kojega se namjeri, bilo mužko ili žensko, staro ili mlado, to je svejedno. Nu koga sisa, ako joj mlieko prija, neće ga tako skoro ostaviti, nego dolazi svaku noć, dok od jada neizkapa. Koga sisa, tomu narastu sise kao ženi, a više putah samo kao lješnjak ili orah, i tvrda su kano kamen a crvene se kano prišti; to ga poslje jako peče i boli, ali onda, premda skuči, sladko spava.

O kugi vele, da je grda žena, u licu sva nakazna, izjedjena rakom, a jedna noga da joj je baš kao kravja. Obilazi sela i gradove i čut ju je selom pjevati, kad dobiva dobar plien, i jaukati, ako je loš život po nju. Čovjek joj se nemože sam tjelesnom jakošću obraniti, nego da jede borovicu ili češnjak, što ona netrpi, pak od duhe bježi. Nemilosrdno ubija ljude i marhu; psu tako smrdi, da joj neoprosti, ako ju stigne, ali i kuga u stiski obično se pretvori ili u pticu ili u drvo. Jedanput se je pretvorila u gužvu i na svoju nesreću zamrznula se tako. Njeki seljak je trebao gužve, uzme tu i donese u sobu, da se odmrzne. Kuga se odgreje i zahvali se čovjeku na dobroti, te od onda i prašta ljudem, nego udara samo kadkad na marhu.

O smrti vele, da je grda, jalna, zloćudna žena, kraljica dolnjega svieta, koja mjesto kraljevskoga žezla imade kosu u jednoj ruci a u drugoj lampaš (svjetiljku) i uru. Obučena je u crnoj opravi, na glavi joj biela peća. — Gdje misli, da nebi svladati mogla, pošalje svoje službenice: zimljicu, kugu itd. — Gdjekomu se i prije javi, nego dodje, ili po ćuku ili sruši štogod sa tavana, ili obilazi dva tri dana kuću, da ju pas speti. Ako pas tuli a glavu drži dole, nefaljeno vidi smrt, — a kada glavu drži gori i tuli, prorokuje na blizu oganj ili koju drugu nesreću. Pri igranju svjetlokosih zviezdah, kad se vidi kano da je koja opala sa zviezdišta, vele, da je njekomu utrnula svieća, to jest umro je.

O vukodlaku pripovieda se ovdje s njekom razlikom drugačije, nego sam to čitao gdje drugdje. Vukodlak je ovdje bez krsta umrvše ili još u materinoj utrobi zakopano s materju diete, koje poslje sedam godinah naraste veliko kao vuk i okrutnije je od vuka, a more se preokrenuti u kakovu god zvier, može se pako jedino glogom odagnati.

XXV.

Mjesto, gdje se po mnienju ovoga puka sastaju vile, jest Knež, veliko spašišće, da ga je šta okom pogledati. A vještice se časte tja u šumi Marči ili pak na kojem brdu moslavačkih gorah.

XXVI.

O sovi i ćuku pripovieda se, kad sjednu gdje na vrh kuće ili na prozor, pak zapjevaju, da smrt oglasuju. O kukavici, kad je tko na tašte pak ju čuje kukati, veli se: prevarila ga kukovača, t. j. taj dan će biti nesretan. Tko ju čuje prvi put u proljeću, nu na tašte, pak ju zapita, koliko ću još živjeti? čut je iz opetovanog kukovanja, koliko jošte godinah imade živjeti. Tko čuje na tašte grlicu gukati, onomu je smrt za šijom! — Koga prevari lastavica, dobit će one godine zimljicu; isto tako dobit će zimljicu, tko vidi u proljeću najprije žutoga leptira, a tko crvenoga, on će biti zdrav. — Koga na tašte prevari futač, on će se popikavati često u godini. Tko vidi u proljeću bos prvi put piliće i gusiće, i on će se češće u godini popikavati. — O vrebcih se veli, da se o Valentinovu žene, o tom je kod nas ova pjesmica:

Vrabci se žene,
Zovite mene,
Ako nebum dobar gost,
Vtrgnite mi rebro-kost!

Djeci se kaže u vrieme objeda taj dan, neka otidu na vrabčju gostbu, koja se obslužava na tom i na tom mjestu. Kaže se navadno koje udaljenije mjesto, pak se reče, da imadu u tikvicah vina, sira, pogačicah, hljeba i slanine. — O sraki se veli: kad na putu doleti pred koga i počne „regetati", da novu viest oglašuje, list ili prijatelja; a kad poče na taj način „kvarati" vrana, naviešća blizu nesreću, zato se mora reći: na glavi ti kvar. — Pastiričicu kod nas osobito imaju rado i dadu joj drage volje ugnjezdit se na svojem krovu; jer vele, da je dobra gospodarica, da pazi i opominje. O sjenici veli se, da na zimu pjeva: „Vleci gunj", a u proljeću: „Sjeci gunj". O kosu se pripovieda, da je osobiti ljubitelj veselja. O njem je ova pjesma:

Pleši, pleši, crni kos,
Kak ću plesat kad sam bos,
Neimam dretve ni smole,
Čim bi krpal cipele.

O zmaju se veli, da imade 9 glavah i tko bi ga pogodio u pravo mjesto, da bi na svih 9 odmah crknuo, ali da toga neima na svietu, tko bi ga na prvi mah pogodio. Izpuštam ovdje i kod nas poznanu pripovjedku o sv. Gjurgju i o Thezeju, nego ću poviedati jednu drugu.

Bio u jednom kraljestvu zmaj i htjeo je sve gradove porušiti, ako mu se svako peto ljeto nedade djevojka, da ju pojede. Red je išao, dok je obredio sve gradove i sve roditelje i došao red na jednu ciganicu. Nju je ljubio od njekog vremena djak tri-najste škole i malo da nije od tuge poludio, čuvši da je baš na nju red! Mislio i smislio ovo: „Da ju od zmaja izbavim, imao bi po volji ženu i dobio bi od kralja dar, da bi mogao dobro živjeti; ako ju i neizbavim, tješit ću se tim, da sam ju htjeo." Zatim je uzeo vlasih od mrtve žene, smole, meda, hrena i češnjaka, pa iz svega toga napravi kolač. Čim se je zmaj pokazao, da pri-hvati krasnu djevojku, baci mu kolač. On ga uhvati, prožđere i zadavi se. Dok se je davio kolačem, probode mu ražnjem srednju

glavu djak i postane sretan i presretan, dobivši ženu i novacah po volji.

Pozoja ovdje opisuju od prilike kano krokodila, samo da ima velike pandje, tvrda krila i veoma dug rep, kojim ravna oblake i Ilijina kola, a gdje švigne repom i zadjene u zvonik ili u što mu drago, tuj ili je strielja pukla ili se je prelomio oblak.

XXVII.

Repatice su zlokobnice i naviještaju obično: pomor, glad, kugu i rat. — Mliečni put je ovdješnjem puku via lactea; o njemu se pripovieda, da se je čovjek iz jedne skrajne zviezde išao pokumiti s čovjekom tja iz skrajne zviezde drugoga kraja, i kum kumu ukrao siena, koje mu je radi grieha opadalo putem i ostavljalo trag. — Zviezde su velike nebeske svieće, koje noćju užižu angjeli, a inače su zemlja kao i naša zemlja, gdje obitavaju ljudi. Svaki čovjek na ovoj zemlji ima odmah od svoga poroda ondje svoju svieću, i čovjek dotlje živi, dok mu ondje svieća neugasne, a čim mu zviezda opadne i čovjeka nestane iz kruga živih.

XIII.

Ovdje puk navadno pjeva ženske pjesme; na pose u gradu Ivaniću pjevaju ponajviše slavonske varoške, pak davorije i ine naše pjesme od preporodjenja. Moja kakova takova sbirka narodnih pjesamah sabranih ovuda, što no je sada u rukuh slavnoga domorodca Ivana Kukuljevića, koj ih kani sa svojimi tiskati — pokazat će, koja se vrst narodnih pjesamah pjeva ovuda.

Nošnja je gradu Ivaniću skroz varoška, žalibože osobito u ženskom spolu sve gizdavija i nesnosnija, a naprotiv po selih u našoj okolici oblače se ljepše i ukusnije, nego igdje u Hrvatskoj.

Muž imade široke gaće, zovu jih rojte s frandjami, rubaću, Brežani s kratkim stanom, svi ini na okolo s dugim. Rubaća uriešena je od naprva ili naborci ili gatricami. Razporenu stran nositi odotrag i vezat na šiji, izišlo je iz običaja. Rukavi su ili s ošvicami kadikad pletenimi ili šamputli (tacli). Rubac na vratu ili svilen ili vunen uviek je tako zavezan, da mu frandje, što su na okrajcih, po prsiuh legnu. — Prsluk, zovu ga prsak, s veće je strane od crvena sukna ili od smedjega kazimera i od crna sukna pramežem (kraglom) vijatim. Rize po prsluku fale od crvena sukna kad ili nikad. Prsluk imade na svaku stranu deset luknjicah i biele kano srebro olovnate debele gumbe, što jih zovu puceta. Iz svakoga džepa visi mu u svetak čisti rubac. — Škrljak je obični posavac, ali još više c r v e n a ili c r n a kapa s pervazom obšivena ili gumbarskim djelom; na vršku ima s veće strane žuto-zeleni gumbarski cof. Svaki muž je remenjakom opasan i imade torbu po djelatnicih kožnatu a po svetkih crveno-vunenu. Na noguh mu po djelatnicih opanci a po svetkih čižme kordovanske, pak prvu stran gaćah zatakne u sare a stražnja mu visi po sarah. — Mužu u djelatničkoj torbi stoji lula i njezine nastroje: kaniž, po dvie zarogve, kresilo, guba, ognjilo, kremen, lulina igla (kojom se čisti), zatim keba, žlica i vilica, pak koj neima posebne duvan-kese i duvan; a torbi izvana odozgo drvena solenka s poklopcem; gdje koj imade još umjetno izrezanu.

Takov je u ljetu muž, a po zimi imadu još hlaće ili platnene ili od sivoga, crnoga itd. sukna, pak surinu dugu do koljena od darovca dàkako našaranu ili zeleni jankl crvenim suknom navezan. Preimućniji nose zelenu bundu.

Žene se nose ovuda, da je milina i sumjernost gledati to iz bliza, to iz daleka. Na glavi p o c u l i c a od česa mu drago samo nikad biela kao oko Dubrave i u Posavini. Na kundjiru od privezaljka mašli; na poculici je fina peća, što no ju tilanglerza zovu, ili pak domaća vješto prebrana crvenim pamukom: na tri ugla spuštena sa glave visi slobodno, prva dva ugla spuštena su na grud a treći se spušta sriedinom glave natrag; ili prva dva okrajka zabaci u nakrst po tjemenu glave, a babe jih obično vežu pod kundjirom. Žene izpod 40 godinah kite se i to: nose za svakim

uhom smilja i kitice kupovne tako priredjene, kako stoje i gospojam pod škrljakom a pod bielom pećom je to prekrasno vidjeti. Na vratu joj gjerdan, crven gjungj ili bieli biser (Perl) po 5—10 strukah, u svetke, a u djelatnike metne jih i do 20 strukah, što se na bielu oplećku sa sto i sto naborinah (faldah) načinjenu, tà od njih samih i sastoji — koj još riesi na prsima širok crven mašl, vrlo liepo vidi. Rukavi su od oplećka ponajviše bogato izvezeni ili kao što ovdje vele, prebrani crvenim ili modrim (za tugu radi umrvšeg rodjaka) pamukom i našiveni svilom zelenom, crvenom, žutom itd. — Kod ošvicah, koje ovdje „f o d r i" zovu, imadu ili šlingariju ili špice, pak ih vežu vrpčicom; na to dodju „n a r u k a v c i" t. j. mašli od privezaljka. Na „podrubačkih", tako zovu spodnje suknje, imadn „r u b a ć u" bielu ili natkanu ili prebiranu, a koje su bogatije nose i kupovne biele granire. U pojasu imadu crven ili zelen pas dàkako svilom našivan, samo sam na Briegih opazio gdjekoje, da nose remenje od sjajuće se kože sa srebrnimi velikimi kopčami. Prsluk nenose uviek, ali kad ga i nose, podiže se nad pasom, da ga je skoro više od polovice vidjeti; s veće je strane prsluk razkopčan ili su samo dvie dolnje kopče zakopčane. Na noguh s veće strane nose crvene bječve, samo gdjekoja nosi biele; pak onda imadu na noguh kesige, koje su ili od crvene, žute ili pak crne kože, dàkako s frandjami, a odozgor imadu od crvena ili modra privezaljka ružice; ili pako imadu čižme od crvene ili žute kože ili od žuta kordovana n a š t i k l e c, kako kažu, t. j. s visokimi petami. Pregaću ovdje zovu z a s l o n, taj je dàkako umjetno utkan i našiven.

Za pas umjetne si bosiljka a u rukuh drži rubac. Tako žene u ljetni svetak a i djevojke tako, samo jih luči glava. Djevojka dobro počesana dvie prve kečke svede u dugu stražnju, koja je sva širokimi privezaljci okičena i spuštena do i niže pasa. Prve kečke su dàkako uriešene smiljem i kiticami.

Po djelatnicih neimadu kitica za uhom i nisu tako bogato obučene, ali u bitnosti ostaje ista odjeća samo prostija z a s v a k i d a n! Idu bose: listanjke omotaju bielim platnom pak oviju crnim krajcem.

Obuku i katušl, taj je uviek skoro od modroga sukna a podoban surki. Nose ga, ako idu u pohode itd.

Po zimi imadu:

1. Kožuhe, krzno obučeno crnim suknom a crvenim, bielim, žutim i modrim kićeno i našiveno; kožuh imade svaka.

2. Menten s gumbarskim djelom a krznom podstavljen; izgleda kano surka, samo što je duži, većinom je od modroga sukna. Nose ga vremešnije žene.

3. Kamižolu; vatirana odjeća, što krije tielo do pasa i prilježe k tielu, imade u mišicah jako široke a kod šake jako uzke rukave.

4. Surinu od bieloga darovca; to je prava surka.

5. Bunda od zelena sukna. Ovo bogatušice.

Narječje, kojim se ovuda govori, je štokavsko-kajkavsko, to jest smiesa od obadvajuh razriečjah; a zašto tako, lahko si je protumačiti, ako uzmemo na um, kako su se ovamo naselile pojedine kuće sad iz Bosne, sad od Like i Krbave, sad od Žumberka i t. d. — Sada preuzimlje sve više štokavština mah.

XXIX.

Iz Ivanić-gradske okolice znani su mi ovi znameniti muževi:

a) Domitrović Petar, biskup zagrebački. Rodjen je, kako hoće ovdješnje predavanje, u gornjem Jalševcu. Što mu se drže domari, jesu plemenitaši i razseljeni od nedavna u 4 kuće. Šematizam zagrebački hoće, da je rodjen iz kotara Oštrc. Toga oprovrći neznam, ali nagibljem se radje k predavanju, jer mi se vidi nevjerojatno, da bude kao nesjedinjenik odonlje — a ja znam, da su iz južnih stranah ovamo dolažali, pače i za ove Domitroviće vele, da su bili „Vlahi", t. j. zakona nesjedinjenoga.

b) Petretić Petar, biskup zagrebački, za kojega hoće pisac Mikloušić, da se je ovdje rodio, premda Farlatti misli, da se je rodio u njekom selu žumberskoga prediela. Kako je kajkavštinu štitio i čistio, rekao bih, da Mikloušić imade pravo — tim više, što je Ivanićanom mnoge povelje dao.

c) Švear Ivan, pisac hrvatski, rodjen ovdje godine 1775. a umro kao župnik u Svesvetah kod Požege 1839. godine. Ja sam mu napisao životopis u Narodnih Novinah od 10. Listopada godine 1857.

d) Kundek Josip, general-vikar biskupski u Vincenesu u Americi; rodjen je ovdje godine 1808. a umro u Americi godine 1858. — Znao je mnoge jezike, bio vješt politik i obljubljen kod dvorovah, inače je bio republikanskih idejah. — U ostalom vidi mu životopis od mene u Jadranskih vilah godine 1859.

e) Matijević Ernest de Sarosvár, hrvatski pisac, nije se doduše ovdje rodio, ali je skoro polak života svoga ovdje proslužbovao.

f) Kovačević Toma, znan sa svoje vrle historije, bijaše zagrebački kanonik, što je postao iz župnika ivanićkoga.

XXX.

Mislim, da sam jedinac ovdje, koj se po mogućstvu bavim bilježenjem i pobiranjem ovdješnjih starinah. Za sada imadem u rukopisu crkvene pjesme — stare u kajkavštini, valjda iz prošloga vieka, i prepis „Žitje kneza Lazara Svjatago", latinicom prepisan godine 1839.; predat ću ga gosp.

načelniku povjestničkoga družtva, ako se bude htjeo i mogao njim okoristiti.

Odgovoriv, kako mogoh, na ta pitanja, izražujem želju, da ću u drugih okolnostih iz drugoga mjesta još kada tada odgovarati na njih, ako mi nježne sanjarije nerazkropi strahovita bura i mećava.

U Ivanić-gradu dne 24. Rujna 1860.

3.

Odgovor

na njeka pitanja družtva za povjestnicu i starine jugoslavenske.

Iz okolice karlovačke.

Od

V. Lorkovića,

Novogradjanina.

Kada putnik ostavi Karlovac i njegova plodonosna polja, te se zaputi, ostaviv grad, lievom cestom, što no vodi na Dubovac, otvori se najedanput pred njim prekrasna panorama, koju izslikova najveća umjetnica — majka narava. Tu ti se šire pod nogami strme jaruge, ovdje dižu ponosno brežuljci i brdine glave svoje; ovdje se škulja malen potočić cvietnimi livadami, ondje opet zeleni se bujni vinograd. Nu čim je narav romantičnija, tim je i narod siromašniji.

Slabo obradjena polja, koja najviše na brežuljcih ili o boku im leže, nemogu pučanstvo dovoljno hranit. Dodje silna oluja, nagla kiša, pa prodre i razruje njive, te uništi ovako i posljednju nadu siromaku poljodieljcu.

Vinogradi su krasni ali slabo ovdje ondje obradjeni, te nemogu stanovnikom naknadit nedostatak, što no se radja svake godine radi neplodnosti njivah; s toga glad nije tamo baš jako riedki gost.

Nu uzprkos svoj oskudici narod je ipak zadržao svoju veselu hrvatsku ćud, koja ga toli pred inimi puci karakterisira; on je pobožan, ćudoredan, gostoljubiv a i miroljubiv.

Iz ove okolice indi a najviše iz župe Novogradske i Bosiljevske, koje obje spadaju pod kotar Modrušpotok, nakanio sam našemu družtvu na njekoja pitanja odgovorit.

Na 4. pitanje:

Imade mjesto, koje se zove „Gradec". Ovo mjesto jošte i danas imade ostanakah, osobito krasne i jake opeke. Jošt se podobro može vidjet, gdje je stajala peć, sobe i t. d.; nu zidina se nijedna neuzdržà — valjda su seljaci ciglu odvezli. — Kada i od koga je sagradjen bio ovaj „Gradec", to nitko nezna, a narod pripovieda, da su ga Turci razorili.

Na 7. pitanje:

Nadjene su višeputah stare kamenite škrinje dobro sačuvane, kao takodjer i polukoljevke; nu nisam mogao nigdje dobit na ogledu. Narod veli, da su naši predji u onih škrinjah svoje stvari nosili, kad su bježali pred Turci, te se amo tamo po špiljah i jarugah sakrivali.

Na 20. pitanje:

Glavna crkva sagradjena sa oblimi prozori s četverouglastimi vrati. Od koga i kada je sagradjena, to sada neznam. U ostalom neima nikakovih osobitih umotvorinah; to će biti možebit, kad se bude nova gradila.

Na 23. pitanje:

Kada snaša vidi, da je već blizu poroda, otidje u Karlovac, te si kupi najprije „koljevku" zibku, te se postara — osobito ako je djete prvorodjenac — za ostale potrebštine; neidje na polje radit, a kako se malo zamrači, nikamo izpod krova, bojeć se coprnice, s kojom bi se mogla u sumraku sastat. Kad je već posve blizu, podju po kakovu izkusnu staricu, — kojoj vile malo znanosti uzajme, — a kad se diete sretno porodi, umah kuma tražit, pa s malim čifutom na krst.

Drugu nedjelju dodje više bližnjih rodjakinjah k mladoj majki, svaka s „pogačom" na glavi i jednim barilcem vina. A treću nedjelju, onda se sakupe sve rodjakinje, njegovi i njezine; svaka oprtjena težkom košarom, u kojoj su najmanje „pogača" i „hlib", a koja malo premogućnija donese i „sirnicu". — Ovo se zovu „zibeli" — drugačije su ciele gosti — a i mali sajam, jer gdje se nadje po 10 i više često ženskih, tu se viče na sva usta.

Ženitba.

Kad roditelji mladićevi opaze, da im je sin već dorasao do žene, oglednu se amo tamo po djevojkah, da si izaberu sinku sudjenicu, a uz to i njega nagovaraju, da se pobrini za suprugu, predočiv mu svoju starost i nemoć. Kad im on kaže, da mu je ona ili ova u volji, opitaju oni potajno za koješta, n. pr. kako je u kući, da li su ljudi imućniji, da li je djevojka dobra, poslušna, čedna, poštena i t. d. — razumije se, da to onda pitaju roditelji, ako je djevojka iz drugog ili trećeg sela; običaj je bo, da se riedko mladić vienča s djevojkom iz istoga sela, već obično iz drugoga ili trećega i t. d. — Saznav, što im treba, spravljaju se „na uprosi".

Pošalju naime malu već ostarjelu žensku — obično bližnju susjedu — te joj kažu za kuću i djevojku, koju ima prosit.

Kad dodje u kuću porazgovori se malko s družinom o svačem i o ničem, pa onda opita, da li imadu djevojku za udaju; da ako bi ju htieli dati, ona znade za liepu priliku; pa onda uzme hvalit kuću i mladića i t. d. Roditelji se djevojčini izgovaraju, da je jošte djevojče premlado, da joj nemanjka mladićah; nu ipak — ako im je stvar za volju, te ako sbilja namieravaju dje-

vojku udati — nereknu po sve „ne“, već dodadu obično neizvjestan odgovor.

Nedjelju danah nakon toga pošalju dva mužkarca k djevojki, koji obično stvar i rieše, nu tako da je uviek medju njimi jedan iz domaće kuće.

Kad se sve ovako svrši, dodje mladić — koga ovdje zovu „ditić“ a vjerenicu „mladu“ — u pratnji svojih roditeljah, t. j. samo otca, k djevojki, gdje mu ona u pribitju svojih roditeljah i inih ukućanah ruku da, a on njoj liepu jabuku nakićenu srebrnimi dvadeseticami — neznam, davaju li jošte srebro, meni se čini, da je odputovalo u Kolchis — a otcu i majci djevojčinoj po 1 fr., te ovako svakoga u kući već polag silah materijalnih više manje bogato nadari.

Sada sjednu za ručak, komu medjutim djevojka neprisutstvuje; objed ovaj nije osobito sjajan — u koliko se to kod seljakah naših o sjajnosti govoriti može — a poslje razidju se kući, urekav prije dan, kad će k svećeniku, da polože izpit iz vjerozakona.

Pošto se oba izpovjede i tielom Gospodnjim okriepe — meni se čini, da je ovaj hvale vriedni običaj kod „naobraženih“ izčeznuo — dodje jedan ili dva dana pred sv. Katom na vjenčanje, ili kako oni kažu „zaruke“.

Ovom prigodom odlikuje se osobito djevojka svojim nakitom i odjećom. Bielo tanko ruho odieva joj tielo a po njem skoro do gležnja iz plave čohe haljina modrimi gajtani izprepletena, koju ondašnji sviet per excellentiam „m e n t e n“ zove. Haljina ova jako nalići svećeničkoj reverendi, samo što nije ovako duga i što nije od glave do pete zakopčana. Na glavi joj „vienac“ poput tiare papinske, samo što neutiče kao ona u rt, već se onako jednako obla završi.

Mladić nosi liepe uzke hlače iz darovca, zobunac iz crne čohe, šešir sa širokimi krili, kabanicu na ledji i „čižmice“ ili naše kesige.

Kad svećenik svoje svrši, te oni za uviek sdruženi izidju iz crkve, ide svaki k sebi, ali ne umah na „pir“, već se onaj istom drugim danom začme.

Ako je kuća premožnija, zatuče gospodar po jedno june ili kravu ili oboje — koj može — a iz vinograda doveze se vina njekoliko vedarah, jer ljudi nebi radi na ruglo cielom selu biti; s toga pripravljaju koliko najviše mogu; pozivaju na pir svu obližnju rodbinu i susjede. Kuća vrvi od gostah; tu se pije, buči, viče, da čovjek nerazumije svoje rieči *).

Na večer drugog dana poslje vjenčanja dodje mladić po svoju vjerenicu. Napried „zastavnik“ sa barjakom iz crvena platna, on se vrti i mota cielim putem od kuće mladićeve do djevojčine, kao da mu je mozak uzavrio, pjeva, huška, što najbolje može; za njim u redu ostali svatovi svi kiticami za šerom.

Kad dodju u kuću djevojčinu — što nikada nebiva bez kakove šaljive prepirke — sjednu za večeru, pa jedi, pij, pjevaj, pleši do pol noći. U gluho doba noći ili već kad je blizo danu, sjedne jedan od guslarah — „gudac“ zvan — na peć, te stane uz tanko cvileće glase prosit „dar“ **).

Kad se i to svrši, onda se spravljaju kući; svi se dignu — koji se mogu — izza stola, te najprije mladić a za njim djevojka, koji idu p r i e k o puna različitim jestivom napunjena stola. Kad se djevojka oprosti sa svojimi roditelji, rodjaci i susjedi — što nebiva bez gorkih suzah toli sa njezine koli roditeljske strane — odu kući. —

Drugog dana dodje opet mladić po roditelje i rodjake svoje supruge, da idu k njemu na gosti. Ove gosti obično traju dva dana, na što svaki k sebi.

---

*) To bijaše prvih vremenah, sada sve po malo nestaje toga običaja; nastaše ozbiljnija vremena, seljak pita: odkud porez namirit; — moram od vina, što popijem, porez platit.

**) Običaj je, da, kad se djevojka udaje, prosi guslar dar, na što joj svaki od pribitnih koj kako može, po forintu, škudu ili dvadeseticu najmanje daruje, dočim ženskadija nameće plahtah, ručnjikah, rubaćah cielu hrpu. — Ovakovi dari liepim plodom urode djevojki.

Kad djevojka dodje u kuću svoga vjerenika, onda — ili obično drugo jutro — donesu joj najmladje diete u kući, te ga ona metne na desno koljeno, što sviet zove ondje „nakolenče". Ovo nakolenče obično daruje mlada velikim „vrtanjem". Isto tako daruje otca i majku svoga supruga, prvoga rubaćom i gaćami a posljednju plahtami i t. d.; a kad idje prviput po vodu, onda svakoga, koga susretne, jabukom.

S m r t.

Čim začuju obližnji rodjaci i prijatelji, da im prijatelj ili rodjak boluje, pohite odmah k njemu, da ga njeguju ili ga barma tješe u nesreći. Pozovu kakvu izkusnu babu ili mužkarca, v i l o v n j a k a, da ga čara i lieči; nu kad vide, da to sve nepomaže — po liečnika izkusna riedko kada šalju — pobrinu se za duševni dio njegova bitja, pa dadu dozvati svećenika, da ga pripravi na težak put u vječnost.

Kad se bolestnik razkrsti sa ovim svietom t. j. čim dušu izpusti, okuplju umah tielo u mlačnoj vodi; pa ga onda obuku te s njim na „skolku" *). Oko odra sakupi se rodjakinjah pokojnika — ili pokojnice — do 10 i više, pa uzmu n a r i c a t za njim. Ovom prigodom izraze svoju tugu nad tolikim gubitkom, te izbroje sve krieposti, kojim biaše narešen mili pokojnik. Ovo naricanje obično biva po dva puta na dan tako dugo, dok mrtvac leži u sobi a i dosiže tja do groba.

Dok mrtvac leži u sobi nitko neizmeće, nesnaži ovu; žene se nečešu, a za „karminu" nekuha nijedna domaća ženska, već obližnja susjeda — obično mlada snaha — koja takodjer sve komore, sobe i prohodnike izmete.

Kod karmine **), koja posve priliči malenoj gostbi — samo što nije onako bučna — na svršetku već svi se ustanu, u okolo jedna ženska donese svieću, kod koje pokojnik izdahnu, pa ovako svi se pobožno za dušu njegovu pomole — — — a napokon svi lagano, tiho bez vike i krike kući se vrate.

*) Čudnovato je, što mnogi mužkarci mrtvi imadu n a g l a v i crven-kapu, a isto tako mala mužka djetca.

**) Ja se služim ovdje riečju, koju narod govori.

J u r j e v o.

Na taj dan u večer donese kojgodjer mužkarac iz šume dvie povisoke brezice, pa ih zasadi uz velika dvorištna vrata, privezav svaku o jedan stup; i ove brezice stoje uviek do Ivanja. U oči samoga sv. Jurja na večer sabere se više mladićah, od kojih jedan nosi na glavi povelik koš nakićen cvietjem, a ostali ga prate pjesmom *). Svaka gospodarica nadari ga onda sa njekoliko jajah.

Prije nego idu krave u jutro na Jurjevo na pašu, prekrsti ih gospodarica, da im nenaškodi coprnica. Na Jurjevo - pripovieda ondašnji seljak — saberu se svi vuci na jedno mjesto, čekajuć sv. Jurja. Ovaj dodje na vatrenom jarcu, te odredi svakom, gdje će lov lovit i što sve radit.

I v a n j e.

U oči sv. Ivana sakupi se više djevojakah i mladićah, te nalože izvan sela na kojem obližnjem briežuljku veliku vatru „kres" zvanu; pa onda ide od kuće do kuće pjevajuć pjesmu tomu običaju primjerenu.

Pripovieda narod, da se na sv. Ivana u večer i cielom noći marva medju sobom razgovara, da, koj bi htio, može čuti, kako se volovi tuže na nesmiljena gospodara, krave na zločestu pastiricu i t. d. jedno drugom izmjeruje jade svoje.

Običaj je takodjer, da natrgaju toliko ružicah, koliko je osobah u kući, pa onda ture te ružice u pukotine od stiene ili u rešeto; pa čija ruža povehne, za toga vele da neće godine preživjeti.

*) Ja nisam imao prilike te pjesme prepisat, kao i ostalih pjesamah, nu — drugi put.

B o ž i ć.

Njekoliko danah pred ovim blagdanom — u očiuh našega naroda najvećim — zakolju u kući krmče, a na sám badnjak ostalu živad pernatu; gospodarica miesi „božić“ i ostali kruh, kolače i t. d. Poslje podne otidje najstariji u kući u vìnograd po vino, dočim ostali priprave sve u kući; nanose slame u sobu, nameću ju pod stol i na stol — često pedalj na debelo. — Pod slamu na stol meću novacah, žita svake vrsti — da buduće godine bolje rodi.

Kad se već zamrači te se svi u sobu sakupe, svieća upali, otidje najmladji od oženjenih mužkaracah u drugu sobu, uzme ondje velik hljeb, pa oprtiv ga na glavu ide u sobu, gdje ga već sve, a osobito djetca, s nestrpljivostju čeka. Stupiv u sobu nazove svim „dobar večer“, pa ovako po prilìci nazdravi sakupljenoj družini:

„Hvaljen Isus! Došao je Bog božić!
Bilo sve tusto i debelo,
Zdravo i veselo.
U kući svega imali,
Kruha nikoga neprosili.“

Zatim postavi taj hljeb ili „božić“*) na jedan ugao stola, pa mu škulju natrpaju sa svake vrsti sočivom. Svi nakon toga pomu škulju natrpaju sa svake vrsti sočivom. Svi nakon toga posjednu za stol, pa udri po jelu, a poslje mladež pod stol na slamu valjat se, ili zaokupe staru baku a ona im pripovieda o vilah i vješticah, da se malenoj družbi koža ježi. O pó noći, veli narod, stoji za svakim uglom ili coprnica ili kakova druga neman; a kod polnoćke može — komu je dano — vidjet sve vještice u jednom kutu sakupljene. — Kod polnoćke, zatim na Božić i Stjepanovo nose cure i snaše „božičnice“, pa ih davaju momku, koj im je osobito u volji; s toga velika krika i trka, veselju ni kraja ni konca.

*) Taj „božić“ — najveće veselje djetce — jest iz fine pšenične melje spečen hljeb, polag okolnostih ogroman; u sriedi mu velika škulja; nakićen na svaku ruku.

Prvi, koj dodje poslje božića u kuću, zove se „položanjak“, tomu se dade jesti i piti dok može dihati, a to gospodarica radi, „da joj pilići i kokoši uspjevati mogu“.

Na sv. tri kralja u jutro pojedu „božić“ a isti dan poslje podne idje gospodar sa staklom u ruci, koje je blagoslovljenom vodom napunjeno, na polje, pa poškropi svaku livadu i njivu, da Bog blagosovi sve rade i trude.

Na 24. pitanje:

Tamošnji narod razlikuje gorske i vodene v i l e, od kojih su prve dobre, ljudem su njekada pomagale polja obradjivat i marvu čuvat; nu odkako se ljudi uzoholiše, te počeše nemilice kleti, Boga vriedjati, bičem pucketat, ostave oni ovaj sviet, te se povuku u zabitne šume i gore, gdje noćju svoje divno kolo vode. O vodenih vilah pripovieda narod, da su zle, osvetljive, zlobne, koje najradje gledju, gdje se čovječanstvo muči ko zmija na trnu. One obično imadu krasan glas, tako da namah svakoga umrloga, koj se njihovom gnjezdu prikuči, omame, očaraju, te ovako u sjegurnu propast strmoglave. U večer kod mjesečine blizu studenca ili na kakovom potočiču uhvate kolo, pa plešu i pjevaju, dok ih pjetli neraztjeraju.

C o p r n i c e igraju u onoj okolici možebit veću no igdje rolu. U svakom selu, veli puk, da ih imade; on tako u nje vjeruje kao u bivstvo Boga. Coprnice utvara si ondješnji narod kao njeke stare bake, kojim se nikako neda sa svietom razkrstiti, koje jošte na koncu života svoga nastoje svomu bližnjemu škoditi. One se obično, vele, već pod večer češlju, umivaju, te pripravljaju za put. Na svakom razkrižju, kod kojekakvih zakutcih i sumnjivih mjestah sakupe se oko pónoći.

Slutnje o coprnicah tako su se duboko ukorjenile u narodu, da on većinu nesreće, što mu se budi kod marve, budi gdje drugdje sluči, njim pripisuje. Ako tuča uništi ljetinu, tu ide u rovaš coprnjaku; ako krava ili vol crkne, tu je kriva coprnica, koja to iz nenavisti učini i t. d. Ona se može sasvim malena

stvorit, tako da se može i najmanjom pukotinom provući, može se pretvorit u mladu djevojku ili u što drugo, kako to okolnosti zahtievaju.

Vilenjaci i vračari. Za te veli narod, da su ljubimci gorskih vilah, koje im dadu nješto od svojih moćih, da služe nesretnomu narodu na utjehu. Nu takovi vilovnjaci — pripovieda narod — moraju najmanje godinu danah vilam služit, a one ih podučavaju, kako valja različite bolesti liečiti. A i poslje, kad se s njimi razstanu, moraju češće vile u njihovih zabitnih spiljah pohodit, te im pripoviedat, kako narod živje, da li je zadovoljan i t. d.

Kuga — taj užas za ondješnje pučanstvo, koje se bolje boji no ikoje druge pošasti — nalići, po mnienju naroda, njekakovoj ružnoj djevojki, koja imade mjesto nogah kopita, te kad joj se svidi, zaputi se u sviet, da ga mori i muči. Ona i smrt viečne su drugarice, koje se izmienjuju; kad se jedna utrudi, onda druga mjesto nje.

O noćnih sviećicah veli narod, da tamo leže zakopani novci, ili, ako se te sviećice vide u zraku, onda, kažu, da su to luči, kojimi si coprnice na Klek iduće sviete.

Na 25. pitanje:

Obično mjesto i ročište coprnicah jest usljed narodne bajke Klek. Ovdje se sastaju svakog mladog petka i mlade nedjelje coprnice sa svih stranah, da drže svoje obične svečanosti. U to vrieme ječi sav Klek i njegova okolica od divje krike i vike tih gostovah; sve se okolo blišti od zlata i srebra. Coprnice jedu iz zlatnih tanjurah a piju iz vrčevah dragocjenim kamenjem narešenih.

Narod veli, da coprnice obično jašu na Klek koje na metlah, koje pako na svojih neprijateljih, što no ih uhvate, pa tom prigodom nemilosrdno izmuče, tako da imadu za života što nosit i sjecat se. Kad lete na Klek, moći ih je poznati, vele, jer se uviek

ukazuje povelika luč pred njimi; a putnik, koj to vidi, sakrije se, da ga nenadje kob, te bi i on morao nehotice Klek posjetit.

Imade osim toga više mjestah, gdje se takove nemani sroćuju, n. pr. „Mračin“, malen potočić i studenac, „sriednji šlap“ i t. d., sama imena, koja u ostalom nisu od velike, niti mitologičke, niti historičke važnosti.

Na 26. pitanje:

O suncu veli narod, da je ono velika luč, koju sám Bog svako jutro zapali a u večer ugasne. Uzanj ide uviek — pripovieda puk — jedna zviezda, koja se u more zaliće, te ovako mokra sunce škropi, da neizgori ono i sviet od presilne ožege. Ono, vele, stoji na mjestu, dočim se zemlja okreće. U večer zapada sunce u more, da se razhladi i počine.

Mladi petak i mlada nedjelja su od velike važnosti u našem puku. U petak neće nijedan gospodar do stražnje sile konja ili vola upreći, da mu nebi štogod naškodilo. Na taj dan svaki se žuri, da izza dana stigne kući, jer ovakovo vrieme najradje se skiću coprnice i drugi zli dusi po putevih i zakutcih vrebajuć na čovjeka. Na mladu nedjelju neide nijedna cura ili snaha odviše rano po vodu k bunaru, bojeć se vilah, koje bi možebit tamo jošte zastigla.

O tuči (gràdu) vlada praznovjerje, da nju dielaju u zraku ili coprnjaki, ili — što je još smješnije — popovi. Ja sam više ostarjelih sjedoglavacah čuo pripoviedat, da su oni vidjeli ovoga ili onoga u zraku ljetet, pa kud on, onamo i gràd. S toga kad se pripravlja ljeti k oluji, svi pobožno ruke sklope moleć Boga, da otjera ovu nesreću, a ako počme uzprkos svemu tomu padat, onda što godjer je vani u dvorištu ili na vrtu, sve, rekoh, naopako izvrnu: kola prehite, stolac bace naopako, da noge u zrak gledju, kose obrnu gore, da, ako bi možebit coprnjak iz zraka pao, na kosu pade, te se ovako ubije.

Kad grmi, veli narod, da se sv. Ilija vozi na četirih konjih po zracih, pa da se od silna lapanja njegovih vilovitih hatovah

porodi grom. Vele, da kad grom udari u koje mjesto, bio bi sretan, koj bi mogao ga naći *); jer ako bi ga stavio medju žito u košaru, pa onda iz one košare sijao, dobio bi stostruki plod.

Na 27. pitanje:

Kad se zviezde krešu, veli puk, da ono nije kresanje, već da onda zviezda padne. Svaki čovjek — veli ondješnji seljak — imade svoju zviezdu, pa kad umre, onda i zviezda padne s obzorja. Mnogi su mi pripoviedali, da su već vidjeli takovu zviezdu; ona je po prilici, vele, kao jabuka, ali se svjetli poput alem-kamena.

Na 28. pitanje:

Narodne pjesme su obično lirične, junačkih imade vrlo malo. Evo jedne pjesmice:

„Sinko Janko,
Sinko Janko,
Boli tebe jako?
Stara majko,
Stara majko,
Neboli me jako.

Mene boli (opet)
Za onom divojkom,
Koja oko vrâta (opet)
Nosi gjungj od zlata" itd.

O Kraljeviću Marku čuo sam više pjesmenih ulomakah, ali nijedne podpune pjesme; neznam što je tomu krivo. Narod pripovieda mnogo toga o bojevih s Turci, o junačtvu Hrvatah, nu napose o kojem junaku nisam čuo pripoviedat. Nu da su ovdješnji stanovnici mnogo s Turci posla imali, o tom nije dvojit, to svjedoče različite pripoviedke i onaj strah, kojim još te i danas majke malenu djećicu plaše, kad neće da ušute.

*) On misli, da je grom u slici malena kamenčića pao iz zraka.

Nošnja — neka govori tko što mu je volja — jest, osobito ženskadije, vrlo liepa. Biela suknja, od traga nabrana — narod veli „narozana" — dosiže do petah; na glavi svetkom „peča" na roge, a svagdanom malen crven iz podebljeg platna rubčić, koj stražnji dio glave i vlasi zastre, dočim je predstrana glave prosta; na noguh čarape, koje domaći mužkarac iz domaće vune saplete — ondje znade svaki mužkarac plest — pa opanke ili svetkom „postole", oko vrata niz crvena ili modra gjungja, to ti je ures njezin, pa vjerujte mi, krasno ju je osobito svetkom gledat. Djevojke imadu istu nošnju, samo si vlasi sapletu u dvie debele „kose" — ili kao što ovdje zovu „kite" — pa onda ovije oko glave počam od zatiljka pa na tieme, pa opet natrag *).

Za obranu protiva zimi nose ženske „mentene". Ovo je duga skoro tja do gležnja sižuća haljina, koja mnogo priliči svećeničkoj reverendi. Sašita je iz bjele ili modre čohe, s napreda gajtami izprepletena i gumbi providjena.

Mužkarci nose ljeti uzke gaće, rubaće, torbu — kao i oko Zagreba — šešir sa širokimi krilami, a na noguh opanke i „kopice" **), a kad je blato kesige, koje puk „čižmicami" okrsti. Zimi nose uzke iz darovca hlaće poput vojničkih čakširah, bjelu haljinu i crn zobunac.

Nariečje kajkavsko ovdje jošte imade prevagu, nu svaki, koj se samo jedanput sa prostakom razgovarao, opazit će upliv toli štokavštine koli čakavštine. Tako n. pr. govore u fut. „hoću i ću", a nikada budem, pa „diva, srića, vrića, lip, pivati" i t. d., u obće više skoro štokavskih no kajkavskih riečih, izuzamši onaj „kaj" i „l" u perfektu. Imade takodjer, no mnogo manje čakavštine, n. pr. „crikva, ditić" i t. d.

Mogu reći, da se ovdje dosta čisto govori, te da ondje svaki lasno razumije naš književni jezik, dapače svaki radje sluša, kad

*) Ovo mi se osobito dopada poradi same čistoće; komu da se nemrzi onaj način nošnje, gdje je djevojki otraga sve masno od masnih kosah.

**) Kopice su vrst čarapah, ili da se jošte bolje i razumljivije izrazim, to su vam modri „fussäkli, samo iz vune domaće djelo a i mnogo topliji.

se divani književnim hrvatskim, no kajkavskim narječjem. U ovom kotaru mogle bi naše knjige najbolje prolazit — najbolje mislim u razmjeru sa ostalim provincijalom, gdje je naš jezik izkvareniji — samo da se ima tko svojski za tu stvar zauzeti ili da uzkrsne koj velik mecenat, koj bi siromašnom narodu ili badava ili uz neznatnu cienu knjige prodavao.

Na 30. pitanje:

U koliko je meni poznato, nebavi se nitko sabiranjem i popisivanjem starinah — nu ako je tko, ja neznam; dao Bog!

Njekoliko narodnih pjesmah iz ove okolice.

Marija i nedelja.

Šetala se Marija
Pri hladjenoj vodici;
Sastala ju nedelja,
Pitala ju nedelja:
„Kam se šećeš Marija?“
Odgovori Marija:
„„Ja se šećem u goru,
Da poišćem Jezuša,
Moga dragog sineka.““
Govori njoj nedelja:
„Nejdi majko u goru,
U gori su židovi,
Sinka su ulovili,
Nemilo ga mučili,
Nećeš njega tamo najt.“
Neslušala Marija.
Išla ona u goru.
Sastali ju židovi,
Pitali nju židovi:
„„„Kamo ideš Marija?“““
Veli njima Marija:
„Ja vam idem u goru,
Da si išćem Jezusa
Ljubljenoga sineka.“
Govore njoj židovi:
„Nejd' ga iskat u goru,
Mi smo ga ulovili,
Nemilo ga mučili
I na smrt obsudili.“
Govori njim Marija:
„Aj nesrićni vi ljudi,
A zač ste ga mučili?
O Jezušek sinek moj
Ti predrago dite moje;
Zač si mene ostavil
Siroticu majku svu?“

Ignac kralj *).

Šetal se je Miko mlad
Izpod dvora Jelene
Plemenite gospoje:
„Dobro jutro Jelena!
Plemenita gospoja!
Kak si noćas spavala
I od mene sanjala?“
„„Ja sam dobro spavala
I od tebe sanjala.““
To je začul Ignac kralj
Plemeniti gospodar,
Pričnu škriplje škripati
I vintete vintati.
„„„Daj mi dušo ključe van,
Da si snemem buzdovan!“““
„Dica su se igrala,
Pak su ključe zgubila!“

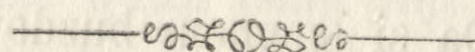
---

*) Ovu pjesmu priobćio je već g. Ivan Kukuljević medju „Narodnimi pjesmami puka hrvatskoga“ 1847, naznačiv, da je iz Primorja; nu ja sam ju čuo s njekimi malenimi promjenami u Jarčempolju, župe novogradske, pjevati.

Razsrdil se Ignac kralj
Plemeniti gospodar,
Lupil šakom u ormar.
Ormar mu se je odpril
Mlad se Miko poklonil.
„Neboj mi se Miko mlad,
Ja sam bil još gorši vrag;
Preko plota skakal sam,
U koprivah spaval sam,
Druge ljube ljubil sam.

Tri Javorki.

Izrasal je zelen trsak
Daj nam Bože dobro leto.
Zelen trsak muškoletak,
Pod njim leži bielo tjelo,
Bielo tielo dobri Jezuš.
Iz ruke mu roža cvate,
Roža cvate majka božja.
Izrasli su tri javorki,
Tri javorki lipi Ivo,
Iz ruke mu roža cvate,
Lipa roža trumbaševka,
Lipi Ivo lipa Bare,
Oni skupa k maši hode,
K maši hode, Boga mole,
Da im Bog da mlada sina.

4.

Odgovori

na njekoja pitanja družtva za povjestnicu i starine jugoslavenske.

U Varaždinu i njegovoj okolici.

Sakupio

M. Valjavec.

O Mori.

Mora glasi se i mura i mula.

Morah ima više vrstih, mora je čovječja, svinjska, govedska.

Mora nalići mački i ima pet nogah. Ona sisa osobito mužke. Kad dodje čovjeka sisat, tad joj tielo vani ostane, samo ide „para“ nutar. Kad na čovjeku leži, strahovito je težka, da se čovjek nemože ni maknuti i da jedva diše. Onaj, koga mora sisa, postane jako suh, i štogod jede ili pije, da bi postao debeo, ništa nehasni, a prsa dobije takova kao dojkinja. Kažu, da se pretvaraju coprnice u more, te da se mogu tako tanke napraviti, da kroz kakvu god malu luknjicu u sobu dodju.

Mora vidi se višeput s vilami, i ako koj umre, koga je ona sisala, izvadi mu srce te ga dade vilam, koje iz njega dragu mast napravljaju.

Odpraviti se može mora tako, da si onaj, kojega sisa, metne pod glavu „melnato vreće"; ili da metne pokraj sebe metlu, da ju š njom natjera, ali tu metlu mora si načiniti od badnjaka pa sve do velikoga petka pred suncem svaki dan nješta; ili da se opaše s užetom, „koje melin na vodi drži"; ili da napravi na vrata njezinu „tacu".

Ako moru vidi čovjek, dok još nespava, onda odmah nestane. Tako je imao njetko pušku kod sebe, da ju ustrieli. Nu mora, kad dodje i spazi kod njega pušku, odmah nestade.

U Štajerskoj onaj, koj ima tu nevolju, da ga mora sisa, nariše na vratih i na prozorih njezin oblik, i kad podje spavat, uzme metlu i posloni ju uza se. Kad dodje mora, pograbi metlu, udri ju triput. Sada neznajuć, šta da čini, skoči mora u prozor baš u svoj oblik i tako se udari, da mrtva opane.

Od svinje odpravi se mora, ako se svinjče triput vrećom udari.

Ima takodjer pripovjedkah o ljudih, koje je mora sisala. Ja sam čuo ove, pa je hoću tako pripoviedati, kako sam je čuo.

Bili su dva djetići, ovi su hodili vu štagel spavat. Jednoga je hodila mura saku noč cecat, pa je jako suh postal. Pita ga njegov pajdaš, da kaj mu je, da je tak suh a predi je bil debel. On njemu ni štel nikaj kazati. Nu jenput kad je bil vijen (vinjen, pijan), pita ga, pak mu onda pove, da hodi saku noč na njega nekakova stvar tak žmehka, kaj si niti nemre predehnuti. Onda rugali su mu se 'si, govorili su mu, da hodiju mački morti na njega ležat Nu za nekuliko vremena dojde jedna baba tam i pita njega, da kaj mu je, da je tak bled i suh. Ovi pak njegvi pajdaši su mu se smejali pak govorili, da mački imaju na njem sležišče. Ova pak baba odide i reče, da dojde za jedno šest danov i da mu onda pove, ščim si bude to odpravil. Ov njegov drug ide pa mu reče, da naj si na njegvo mesto leže. On to včini, nu

mura je i na onem mestu njega najšla. Na to mu reče, da naj, gda dojde mura, njega zbudi, da ga on vre obrani. Nu tak je to bilo. Kad je mura došla,onda je on išel pak ga je durnul. Ov mam skoči, prime njega i peta po njem, nu nikaj ne je mogel prijeti, i tak odide, pa si nazad leže i zaspi. Kesneše delali su kajkaj: mursku tacu su risali, nu nikak nisu mogli osloboditi ga. Dojde ta baba i kaže mu, naj ovu noč ne spi i naj posluša, kud bu mura po lojtri gori išla; onda naj se stane i naj lojtru hiti doli. Tak on včini. Kak je mura išla gori, mam skoči i hiti lojtru, i tak se je ona prestrašila, da je več ne došla. Za kratko vreme bil je on pak tak crven kak i predi.

Jenput bili su dva čižmarski detiči. Jedan je bil jako bled, onda ga drugi pita, kaj mu je, on odgovori: dragi moj, da bi ti znal, kak mene saku večer mura sisa! tak da nemrem niti rukom niti nogom krenuti. Onda si je večer on drugi tam legel i čakal' je li bi mura došla. Došla je i išla ga je cecat. On nju pograbi i ju tak drži, da mu se ni mogla iz ruke zmeknuti. Onda su triput luč donesli, ona ju saki put vgasne. On, koj je nju držal' kriči: 'saka lukna božja, 'saka łukna bǫžja. Mura mu se izmekne i tak je smradno zakadila, da je tri dni hiža smrdela.

O kugi.

Kuga ide svako sedmo ljeto po svietu a gdje koga nadje zakopana, koji ima smrtni grieh još od dvadesetoga ljeta svojega, da ga nije izpoviedao, tomu promieni srce u prah, koji se po zraku razleti, i svaki, koj ga u se potegne, obeteža i umre. Kuga od onih svih, koji umru u kugi, srce pojede, a kad je sita, onda potegne u se vas prah, koj je još u zraku, pak se razpukne, a iz želudca joj dodje dječak, koj je crno obučen i u ruci drži krvavu sablju. Kuga se opet zapre i ide dalje.

Kuga ide od kuće do kuće kao njekakva žena, pa gdje ona nad oblokom u sobu pogleda i zamrmlja, tam sva živina pogine, a ljudi nose češnjak na prsih, da se tim brane od nje.

Kugu „bogci" djelaju, ako koj kući dodje, te mu se ništa po njegovoj volji nedade, onda zacopra, da životinje i ljudi poginu.

Drugi kažu, da kuga dodje u obliku koze i jarca; opet drugi, da je takova kao pas i sve šarena i hodi okolo po kućah i kad dodje u koju kuću, mora se š njom dobro postupati, mlieka joj dati i sira, da jede, pa onda ništa neučini ni marhi ni ljudem. Ima više vrstih kugah; svaka vrst životinjah ima svoju kugu, i race imaju svoju kugu, svinje svoju i t. d.

Kuga ima samo tri noge.

Od nje se može braniti, ako nosi oko vrata privezana na koncu napeljan češnjak.

Evo pripovjedke o kugi.

Tak je bil neki človek, koj je vu jedno mesto jednoga židova vozil, s kojim se je pogodil za pet forinti. Židov mu je dal tri rajnška kapare a seljak ga je vozil. Dojdeju do malte i tam su malko postali. Židov je platil maltu. To je bilo na večer. Na jedanput si židov nekaj zmisli pa seljaku reče, naj ide k malti pa naj prosi za šibice. Seljak ide k maltaru po šibice a židov potjera konje i odide s konji i s koli. Seljak viče za njim, naj stoji, ali židov je bil jako prevarljivi človek, pa je vsu odeču shital, koju je na kolih vozil. Ov pak seljak bil je s jednom kugom poznat. Vozil ju je jenkrat od jednoga mosta pa do svoje kuće. Ona je pitala, kaj mu ima nato dati, kaj ju je tak daleko vozil. On ni znal, što je ta žena, da je kuga, pa reče, da nikaj ne prosi. Na to mu je kuga rekla, da gda mu bude kaj trebalo, naj samo tri lase iz glave spukne, pa mu bude taki vu pomoči. Vezda se domisli na kugu i tak včini, kak mu je kazala. Kuga odmah dojde, vlovi toga židova s konji i nazaj seljaku dopela i zaguti toga židova i vse židove vu onem selu, gde je taj seljak hižu imel.

Bila je u njekom mjestu velika kuga, marha je jako crkavala, kod svake kuće bi kroz noć koje marše poginulo. Njekoji su vidjevali tu kugu i ovi su kazali, da je takova kao pas. Osobito je rada po smetištu hodala i mukala. Kad bi u štalu došla, išla je samo po štali, pak kušnula marše, i koje je kušnula, bilo je već u jutro crknuto. Liudi su svašta mislili, kako bi se te nesreće osloboditi mogli, pa su joj napokon mlieka na smetištu postavili misleći, da će to možebiti šta hasniti. To je i zbilja hasnilo, jer gdje je mlieko našla, tu nije ništa zla učinila. Ta je kuga uviek hodala k jednomu gospodaru spavat. Spala je uviek kraj peći na klupi, pa kad joj je njezina ura došla, otišla je neučiniv nikakova kvara kod one kuće.

Tako je njeki vidio kugu, kad je rake lovila u spodobi svinje, koja je na on kraj rieke došla i tamo legla i njega gledala. Ov se prestraši i odbježi i sve tamo pusti, što je sobom imao. Kad je kući došao kaže, što je vidio, i svi su rekli, da je to kuga bila, i to svinjska kuga, jer je baš takva bila kao svinja. I doista počele su na jedanput svinje jako crkavati.

O coprnicah.

O coprnicah čuo sam ove pripovjedke:

Bili su dva pajdaši, koji su trguvali po svetu putujući. Tak su putuvali dugo i dugo, pak su se jedenput razišli tak, da jeden za drugoga ni znal. Jeden je išel i došel vu jednu šumu. Tam je jedno drvo bilo suho, 'de je vrag coprnice svake subote spovedaval. On je to ne znal pak je išel na to drvo, da bude tam nočuval, ar ga je bila noč zastigla. Da je bil gori, dojde vrag najprvi pod to drvo čekat coprnice. Dojdeju coprnice, vrag nje počne spovedavati, kaj je koja ščinila. Nekoja veli, da je od krave jaklo zela, koja veli da je iz človeka srce izvadila, koja kaj, 'saka nekaj; a jedna se je držala jako premudra, ona je bila najmlaša. Pita nju: kaj si pak ti včinila? Ona veli: ja sem mladi kraljici ščinila, da nebude deset let nigdar hodila. Pita nju vrag, da bi li nju moči zvračiti? Ona reče, da moči, da bi jeden čitav dečko bil i jednoga konja imel (ali mora dober dečko biti i konj) i da bi on na tom konju tak dugo jahal, dok bi se na njem sopunice napravile; onda mora na konja deti belu plavtu, tak bude od sopunice plavta mokra, onda mladu kraljicu vu nju zamotati. Ov na drvu je to čul, i gda je došel dan išel je doli. Putuje po svetu svojom robom i trofi baš na to mesto dojti, 'de je ova kraljica bila bolestna, pak pita, bi li kaj kupili. Onda mu veliju: kaj bi što kaj kupil? mlada kraljica je bolestna. On veli: bi li ja kaj pomogel? A, veliju mu, a kaj bi vi pomogli? tu je puna hiža

vračitelov, pa nemreju pomoči, kaj bi vi pomogli? On veli: ja bum pomogel. Oni mu veliju: hajde da, pomorete, mi vam damo kajgod očete. On je rekel, da mu naj daju jednoga dobroga dečka i konja. I dali su mu. Pomogel je mladi kraljici i dobil ju za ženu, ar drugoga ni štela kak njega, i tak je srečen postal i imel celo kralestvo. Jenput gledi na obloku, pak vidi svojega pajdaša s robom iti. Zove ga i spusti mu nekuliko cekinov doli. Poveda mu kak se to dogodilo. Ide i on tam na drvo, 'de je ov bil. Kad je vrag spovedal več 'se po redu, dojde na najmlajšu red, pak ji veli: a to si ti, koja si rekla, da mladu kralicu nebude nigdo zvračil. Ona se mam domislila, da je negdo mogel čuti, ogleda se na drvo, spazi toga gori i raztrgale su ga na prah i pepel.

Bila jedna žena, porodila je dete, pa ni kume imela. Dojde k njoj jedna žena, pak ji reče, da ona kuma bude. A ta ista bila je coprnica, pa ji reče, 'da ozdravi, naj dojde k njoj. Žena ozdravi pa ide kumi. Na putu sretne ju kavran i veli: Kvar! nedi kuma kumi, kvar! nedi kuma kumi. Žena ni štela slušati, išla je dalje, sretne vranu i vrana ji pak reče: Kvar! nedi kuma kumi, kvar! Žena ne posluša, išla je dalje i sretne ju kavka, pak ji veli: Kvar! nedi kuma kumi, kvar! Žena ni štela poslušati, išla je dalje i kad dojde vu dvorišče ove coprnice, vidi na sredi dvorišča stolec i na stolcu škaf i v škafu človeka izrezanoga. Ide v kuhinju i vidi da je vse kuhinjsko posudje plesalo. Onda ide k vratam i polukne na klučenicu, te vidi coprnicu, kak kozju glavu ima na svoji a svoju drži v naručaju, te je vuši iskala. Kuči na vrati a coprnica mam hiti kozju glavu pod postelu a svoju metne gore. Kad dojde kuma nuter, pita ju coprnica: Kuma, kaj si vse vidla? Žena bedasta je vse povedala, kaj je vidla, a coprnica ju zatuče.

O sviećarih.

Sviećari su oni ljudi, koji su za svoga života komu na polju kakovu krivicu pri medjah učinili, pa zato im Bog nedade mirovati, već jih na više godinah odsudi, da po ovih medjah, gdje su kakovu krivicu komu učinili, moraju, a to pako većinom hode u

Adventu i dva tjedna prije Svih svetih. Oni neimaju pravih glavah kao što drugi ljudi, već mjesto glave imaju veliku svieću, pa kad se skupa trknu, učini se iz njih mnogo iskrah, kao da se opali kup borovice. Ako opaze kojega čovjeka, odmah idu k njemu, i ako onda čovjek bolje moli, bolje hoće da udare na njega, jer se veli, da se onda spasi od ove muke; ako pako čovjek počima jih proklinjati, otidu odmah od njega.

O sviećicah.

Sviećice (Irrlichter) vide se oko jedanajste ure do druge u noći. One samo idu ovako kako i čovjek sto korakah od njega daleko i kada već jednako dugo idu, onda se promiene, jedna ide pred njim, druga za njim i tako dalje. Ako čovjek jako kune i nije u strahu, onda idu sve bliže, i ako još nije druga ura, tako ga omame, da postane sulud.

O svieticah.

Svietice (Johanniswürmer) leću oko Kresa. Ljudi jih love i spravljaju, te jih rabe kao liek za zimicu.

O Kresu.

Prije Ivan-dana onu večer ljudi, osobito pastiri, sakupe suhe borovice i trnja. To sažgu, kad pozdravljenje odzvoni, da liepo u visinu gori. Tamo dodje više ljudih, momci i djevojke, pak pjevaju Ivanjske pjesme. Njekoji donesu vučjih jabukah, te je osmude na ognju a to zato, da, ako koj oboli, nakadi se s tom jabukom, pak ozdravi. Osobito je to za bolest „strahe". Kući vraćajući se uzme si svak mužki komadić gorućega drva i odnese na polje, ako je gdje blizu, te ga zabode u zemlju. Djevojke pako uzmu nješto pepela te si odnesu k svojemu cvieću, jer ona, koja to učini, udati će se te godine. Pastir, koj drugi dan prvi tamo dodje i zakuri s onimi sgorenimi drvi, što su preostala, neće nikada kroz godinu marhu zapasti. Čovjek, koji je Kresu prisutan, jak je i zdrav čitavu godinu. Njekoji donesu habat, užgu ga, te gorućim

drvom tuče jedan drugoga po nogih. Skaču preko ognja, koj je najbolje od njih skočio, postane kralj ili kraljica, i tako se zove cielo ono ljeto do drugoga Ivanj-dana. U Kres bacaju svakojake životinje: zmije, hrastave žabe, guštere, da bi saznali, kakva bit će buduća godina, dobra ili zločesta. Sjede oko Kresa, djevojke junaci i starešine skupa; pjevaju djevojke i junaci, stari djedovi i babice pripoviedaju pripovjedke. Kad vatra počme jako goreti, onda skaču svi uzpored preko ognja. Pjevaju i hitaju se do pó noći.

O duzi.

Duga ima različita imena. Ja sam ova čuo: duga, dugača, božja dôga; puga, pruga; božji pojas; Marijin pâs, pâsec; božji put; zlatni mostek; ródica, ródičica; božja noga; mavra, šavra mavra. Kažu, da ono bielo, što je na duzi, znači kruh, crleno znači vino, zeleno znači zeleno žito, raž i pšenicu.

O Gjurgjevu danu.

Taj se dan raduju pastiri i pastiričice, jer na taj dan davaju gospodari pastirom jaja i masti, njekoji masti a drugi pako jaja. Pastiri se slože, te svaki dade svoje, što je dobio, pak to skupa peku na paši i goste se. Poslje toga pletu vience te jih meću govedi na rogove, kad kući tjeraju, a to onim, kojih gospodari su jim što dali. Dobro si pako zapamte, koji jim ništa nedadoše, te njihovoj govedi metnu lupinje od jajah na rogove. Pred Gjurgjevim danom stavljaju šipak i trnje na vrata od štale i kuće i na plotove, da ondje, gdje je takov trn, neće moći nikakova grdoba, niti neprijatelj, niti coprnica doći. Njekoji i štalna vrata škrope. Po njekojih mjestih sprovadjaju taj dan u veselju; oni obuku kojega čovjeka u svakojako zeleno šibje, te hode š njim okolo uz pratnju muzike. Š njim hode dva ili tri ljudi, dva imaju flaute a jedan bubanj. Svi tri igraju a onaj pleše držeći u ruci zastavu, izrazuju, da je već zima prošla.

Na Gjurgjevsku noć hode coprnice okolo po kućah i štalah i „hasen" od marhe jemlju; podoje najmre krave, pa tim mliekom svoje krave mažu, da tako više dobe. Ovu noć je pogibeljno okolo hodati, jer na svakom križanju sastanu se navadno coprnice i ako koj straži pri svojoj marhi, jako ga izbiju. Obraniti jih se je moći, ako se on večer strielja s onim prahom, koji je na uzkrs blagoslovljen, i kako se daleko glas iz ove puške čuje, tako daleko neimaju coprnice moći; ili ako se iz trnja križ na vrata pribije. Ženske njekoje pak imaju takovo korenje, koje nakoplju, te ga dadu na Benediktovo blagosloviti (kako se svako ljeto vidi pri kapucinih) i s tim kade marhu. Svjetuje se, da se onu večer pred Jurjevim danom svaki čovjek kod kuće drži, jer imaju ovu noć coprnice osobitu moć i primaju druge coprnice u svoje kolo. Coprnice dodju po noći onomu, koj ima dobre krave, pa iztešu ljesne stupove i svoje krave s onim treščem nakade. Pred Jurjevim danom nijedna zmija nije otrovna, pak ako se kojoj jezik izpukne, veli se, da je taj za osobito vračtvo. Na Jurjev dan hrvaju se puži i mravlje, ako puž nadvlada mravlje, onda bude velika suša, a ako mravlje puža, onda bude velika mokrina.

O sv. Valentinu.

Pripovieda se, da je sv. Valentin živio devet godinah u pustinji i kad bi došlo njegovo godovno, donašale bi mu ptičice vino u barilcah i čuturah, zatim pogačah i kolačah, pak se zato svaku godinu na taj dan cieli dan vesele, te se žene i obslužavaju svatbe. Žene se pako osobito one ptice, koje su prviput iz gnjezda izletjele. Zato šalju roditelji djecu taj dan rano u jutro u lies na ptičju svatbu, veleći joj, da će tamo vidjeti, kako se udavaju, pjevaju i goste, te da će jim dati „vina i pogače, kolačah, sira, barilce, peharčece, črlene čižmice spletene iz šibja", ali moraju iti gologlavi, bosi, samo u gaćah i košulji. Njekoji posakriju u kakov grm kolača, sira i t. d. a taj grm djeci već tako označe, da ga lasno nadju i tamo dobe ostatke od ptičjih gostih.

Samo one ptice dobe muža, koje znaju tako popjevati, kako jim druge ptice pokažu.

Koj taj dan vidi dvojicu pticah, on će se na skoro oženiti; koj pako vidi samo jednu, on će na skoro umrieti.

Koji taj dan bos i bez halje simo tamo po polju bježi, on će to ljeto lasno ptičja gnjezda nahadjati. Taj se dan nežene samo ptice, već i druge zvieri, kao zecevi, vuci i drugi, a hode k lisici, da ih „zdava“.

Taj dan je prvi pramaljetni dan.

Ako je taj dan liepo vrieme, ostane liepo; ako li je grdo, bit će još dulje grdo; ako je o podne magleno, bit će ljeto mokro, ako pako sunce svieti, bit će ljeto suho.

Taj dan mora ići koj mužkarac od kuće u jutro na vrt i svako drvo rukom udariti govoreći: „ako nerodiš, u oganj te hitim“, i svako će drvo obilno roditi.

Koj na Valentinovo o ponoć ustane, te se s remenom opaše i ode na dvorište, vidit će tamo sve svoje neprijatelje.

Koj čuje taj dan svaku uru tući, ako to ljeto umre, čuje samomu sebi zvoniti.

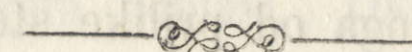
Koj je taj dan pijan, plače se na pepelnicu a na uzkrs ima duge vlasi i nokte.

Sv. Valentina imaju za osobita „pomoćnika od velike nevolje“, pa se njekoji dan prije poste, a na samo Valentinovo izpoviedaju i pričeste. Koj ima beteg „veliku nevolju“, ako ga baš taj dan bolest gnjavi, neka košulju, koju ima taj dan na sebi, svuče i na komade razdrapa, a poslje, kad ga bolest napade, neka se svakiput s jednim komadom košulje pokadi, pak će ozdraviti.

Čuo sam i ove pripovjedke:

Tak je bil pastir, pak je išel vu šumu. Tam je videl vnogo ftic, kak so letele vse na jednu stranu. Išel je za njimi i videl je, kak se je na neki hrast orel sel i vsi ftiči okolo njega. Došli su muzikaši, pak su počeli igrati. Na to je došla samica orlova i plesali su, napred orel i samica njegova, a zatim si je vsaki ftič zel samicu i plesal ž njum i ta je bila njegova žena. Pastiru se to dopalo, pa reče: oj! Ftiči ga spaze pa su ga šteli vubiti, ali orel ga brani, pa mu reče: ti nesmeš nikomu povedati, kaj si videl, a dojdi saki put na Valentinovo pod ovaj hrast, pod njim kopaj i dobil buš puno blaga, ali jamu moraš saki put nazad zagrnuti. Na to mu je dal puno blaga i pastir je činil, kak mu je orel rekel i postal je bogati človek, a povedal je to stopram na smrtni posteli.

Bili su otec i majka, imeli su sina i čer. Bili su jako siromaški i namirom Boga molili, kaj bi jim kakvu sreču dal, kaj bi mogli živeti. I kad su jenput v crkvi molili, začuli su s velikoga oltara glas, da naj pošlu na Valentinovo sina i čer na polje s rubcom, pak gda dojdu pred kip svetoga Valentina, tam naj rubec razprostreju i moliju, vre budu dobili, kaj bi radi. Kad dojdeju iz crkve, komaj su čekali da dojde Valentinovo, i kad dojde, mam odpraviju decu na polje pred kip svetoga Valentina. Deca ideju i činiju vse po zapovedi i čekaju, kad al zapaziju v zraku vnogo ftic, koje pevaju i se veseliju i vsaka nekaj v kljunu drži. Kad dojdeju ober toga rubca, spusti vsaka, kaj je imela v kljunu, i odleti. Deca pobereju i neseju doma, i imeli su, kaj su mogli zadovoljno živeti.

5.

Odgovori

na njeka pitanja družtva za povjestnicu i starine jugoslavenske.

Od

B. Modrušića,

Lonjanca.

Nješto preko pódrugoga od prilike stoljeća, kadno s velikom štetom slavonske mišice, kako se u narodu priča, klete samosilnike, odvisne stambulskomu žezlu, osunovratiše, prije česa im ipak sile pod težkim jarmom turskih zasjedah isto toliko godinicah patiše i nemalo sasma slipšaše, okrenù se tada njegda ovršena ruka sudbine, te i našemu slavonskomu zemljištu svanù sunce radosti i slobode, koju će ne samo povjest poviedati, no i tamno potomstvo ufano spominjati. Od to doba zazeleniše se opet slavonske svilne poljane, zableketaše po njih runa stada, uzskočiše na novo mlade nevjestice, zapjevaše ljubko vile pjevačice. Nestalo je Davora, trag mu se zameo! Po briegih i dolovih, ukraj gorah i vodah, po ravnu i strmu zablistaše bieli dvorovi, procvjetaše ljudi i gradovi, sve što živi, kliče prama nebu: Blag-li jesi Bože na nebesih! — A zašto? Pa još pitaš rode poljubljeni! Svrni okom u mili iztok, osloni glavicu o ljevicu i zadji od davne davnine na sgode i nesgode mile domovine majke svoje: srce će ti grozom proplakati, al će ustne smiehom posmješiti, te će i one reći: Blag je Bog! — Tko da točno opiše sve starine kraljestva toga! Tu su tvrdjave, varošice, trgovišta i sela na stotine; tu ima u svakom skoro predjelu starih gradinah vidive i nevidive podrtine, podkopnine i starine; tu su običaji, nošnja i kršćanska (slavjanska) uzajemnost. Sve to u svemu nisu vrstne slabašne moje sile za sada učiniti; ja sam samo naumio slavnomu družtvu povjestnice jugoslavenske o svom rodjenom selu Lonji i njezinu okolišu glede toga nješto saobćiti, te ako mu time iole ugodim, neću prestajati ni nadalje baviti se tim i tomu sličnim poslom.

Najstarije pleme sela Lonje, koje leži medju Kratečkom i Krapjanskom župom, vuče lozu davnih Čiporah iz Bosne. Po duljemu vremenu pobirkahu se amo nadošljaci to surodnici, to gorštatski rodovi slavonske krvi, te salješe po kumstvu i rodstvu krv u krv a rod u rod. U ljetopisih Gradiške pukovnije nalazi se dàkako medju ostalim i ovo obširnije, te kad se bude jednom ukupno pisalo o statistici našoj, igrat će i ono u liepih i kobnih prigodah pamtivječnoga Kraljevo - Veličkoga grada pobolju rolu položajem svojim, koj je i kašnje za Turakah slavnim našim junakom, kakovih je Atina i Trojada malo poznavala, glavnim pribježištem bio. Sada je pako selo tik Save u čarobnoj rieke istoimenoj ravnini, koju iola povodnja morem poplavi. Oko njega su gusti i od njegda na glasu hrastići, polja, livade i plodonosne njive. Obaljeno je sa četiri vode; s juga hladnom Savom, s iztoka brzim Trebežom, sa sjevera prokopom Šaginicom, a sa zapada tihom Lonjom, koja ga od provincialne Hrvatske dieli i od koje mu ime. Broji 27 kućah starom jedinom još u Slavoniji drvenom crkvom, i liepim župnim stanom. Župa, pod kojim je jedini (filijal) Suvoj, ima blizu 1000 dušah, čemu je kao pomanjkanju kolera liepim našim Posavjem za vrieme četirigodišnjega talijanskoga rata bjesneća uzrokom. Graniči pako na jugu sa sliedbenici iztočne viere, a na ostala tri kraja miroljubivimi Slavonci i Hrvati. U okolici pako njegovoj ima toga dosta, što bi izpitatelju starinah dobro došlo. Ja sam oko toga, na koliko mi je neuka mladost dopušćala, savjestno nastojao, da tim više, što ne samo o njom, koje jošte dosele na

znanostih i umjetnostih zamjernih muževah poradjalo nije, te je baš s toga svojimi inače dobrimi i ćudnorednimi žitelji u tminah zabitnosti čamilo, nego ni o drugih ovuda krasnih selah itko išta ili ništa pisà, revnomu ljubitelju i iztražitelju starinah koju natuknem.

Na 1. pitanje:

U sjevero-iztoku pódrugog sata od Lonje na lievom briegu potoka Trebeža (koga ću nazov dolje niže protumačiti) nalazi se tik ruba ogromnoga carskoga gaja grdna „Pepelana", kojom se cjeo predjel u obsegu triuh urah još od prlih pradjedovah oziva. O njoj se mnogo sbori, a navlaš kakove se hudobe u i oko nje prikazuju, kako coprnice kolo viju i starca Kranjca, kako vele, nemilo povlače. Jedan je trenik do blizu te Pepelane idué u Kraljevu-Veliku, gdje se onda na danji i noćni prohod u dva dieli, jer je rieč: da kad sunce za sinje more, — eno ti cike, krike i okršaja bez pametara! te jao onomu, koj se i blizu desi! A to s toga, što se je prije pó vieka, pa opet nakon pole ove polovine a najposlje eto prije njekoliko godinah slučilo, da su tude tri boljara od nemile ruke uginula. Za razlog toga drži puk, komu praznovjerje, rekao bih najviše, što jih vidjeh u ovoj okolini, pred očima trepti, sablasti; te ciem kokoši na sielo, eno ti i pastira i poljodjelca u zimovni stan. Riedki su slučaji, da osamljeni stadar bez drugovah ili barem drúga, koliko sbog noćnih konjokradicah, toliko i sbog ove graje osobito, na uzmacih ovakih mjestah stado timari i uzdržaje; jer mu ono, vele, na očigled lipsa. O postanku Pepelane pripovieda se ovo: U vrieme ono, kad su se naši (lonjski) pradjedi amo smjestili, bila je tuj šuma, da se je čovjek jedva iznaći mogao. Baš na mjestu njenom biaše poveći čimen, usred koga duboki ponor kostravom i šikarjem snabdjeven, prikazivao jim dosta putah užasni prizor. Po večerah sukljao bi iz njega živi oganj; črti ljudi váljali bi unj kladare i lomlje, a pod jagnjedom bližnjem sjedela bi djevojka čudne sorte, te im zapoviedala, što da krče i haraju a što da puste. Inače da je bila biela kao latinka a dobra kao Kulin ban! — Nenašavši anda ovdje shodnosti stanovanju prvi Čiporac, povuče se na obronak savskog njekog

brežuljka, koj je zvjeradi uz vodu za plandovanje prijao, i sklene si na njem priprostu koljebicu. Taj brežuljak, veli očevidac, orunila je nemalo sasma u 10—15 godinah derava Sava, a bio je u današnjem Pršaku i crkvenu-Boku. Veli nadalje da mu je diedo više putah natuknuo, kako je do koljenah Savu pregazio (pa to nije nevjerojatno: eno i danas, kad je nesnosna suša, pa voda malakše, u Dubočcu isto se čini!), a na hitru Lonju ni vještaci na veslu batriveno nisu se usudjivali; da je ova od one bila mnogo širja i brža; da je o ušću svome cielom Savom zavraćala; — a kad se sabrà kolo obiteljah, zaruju se u guste šume i stanu svojski prianjati uz gradivo kućah, koje su i dan danas sve na dva póda. Kad su njegdje oko svršetka prošlogą vieka posleni i sjekiri vrstni Kranjci amo dopali, douše namah za onaj ponor i budu od Lonjanah za cjelogodišnji žitež ponukovani, da sve u i oko njega spale i obrtve. Što oni dàkako šumski ljudi (a i lonjsko diete glede njih kašnje) batriveniji drage volje učine. U pepelu pako tom neima ništa do skvaljenih pepelnastih grudah, vrh kojih ni travka neponiče. Pepelnica je 5–6° duga, plavušaste masti, naliči grobu. Nje se ipak i sada sviet čuva a mala djeca boje, kad im matere viču: Šuti, šuti — ide bau, bau s Pepelane! i mah umuknu; čuvaju se je osobito o zahodu sunca i izhodu mjeseca; jer kako nagadjaju, i sada je pod njom neugodna jeka. Nebih rekao, da tudi nema i historične izmišljotine; jer nečuveno je skoro, što se po ustih puka o Kraljevoj-Velikoj pripovieda; nu to će vrieme, ako Bog da, već obrieti.

Na 2. pitanje:

Godine 1850. za vrieme svoga školovanja u Lipovljanih radeć u bašći c. kr. njemačkog učitelja, odkopam slučajno u podnu obronka ovisoka briega, na kome leži preko pó sela s crkvom i stanovi satnijskih oblastih, cjevanicu od gliežnja do koljena blizo dva aršina dugu uz množinu kostih svake bagre; isto tako više izdjelanih kamenčićah, crepovja, zahrdjana gvoždja, čavalah preko pedlja dugîh, pače poveće komade dasakah, buduć je po vjerodostojnìh izvorih ovdje njekoć župno groblje bilo. Nu odkle oni kamenorezi, ono željezo — što sam s neuke širom razbacivao — ne-

ponjam, ako tude drugi zec neleži. Sva je prilika, da je on jošte za gospodstva Kraljevovelièkoga zanimiv bio; jer onolika, onako glasovita varoš već o dolazku Rimljanah u Panoniju god. Isusa 9., gdjeno se na potoku Batini*) nedaleko od Klare-Urbine (Urbs Clara za Rimljanah**), gdje je sada na carskoj cesti putem iz Lipovljanah u Kutinju selo istoimeno (Batina, kako Švear hoće) izmedju Batona***) i Tiberija rimskoga vojvode (štono je uzko sbog Panonije s Germanikom kortešovao) ljuti bojak takav bijo, da je isti potok krvlju prelievao, gdje je hiljade brojeća momčad prieteć Taliji kao pošasti obrlaćena nemilo skapala i ravnu poljanu krvcom natopila****), na što je osvojenje nesamo ovoga grada, koj je s Moslavačkim i Sisačkim ključ Panonije bio, pače ciele Posavije i inih panonskih mjestah sliedilo*****) — onolika, rekoh, varoš, — nije moguće, da je prostoriju zemljišta svoga u tako neznatan dio stegnula******), — nego se je već onda, a za Turakah i pogotovu izvan zidinah čvrstoga grada uzduž i popriek, kako mnogi slute, razgranjivati morala. Al da je ovo sve od davne one davnine, neću precerivati, — najviše bacit ću se njekoliko stoljećah natrag, — pa me ni opet neće povjest iznevjeriti, o čemu drugdje obširnije.

---

*) Da nebi to bio današnji Željan, tekući izpod zidinah i svih čet'rih kulah Kraljevoveličkoga grada!

**) A slavjanski Klareva = Kraljeva-Velika.

***) Izmedju inih biaše Baton panonski kralj. Po mome bi baš ovaj potok, a kašnje od potoka svakako selo, od njega ime ponjeo, svejedno kao i ono, gdje mjesto rimskoga jera o razviše Slavjani i. Sravni M. Sladovića povjesti biskupijah Senjske i Modruške 1856, str. 7. — Nona = Nin, Blanona = Bjelnin (kašnje Bjelgrad), Albona = Labin i t. d.

****) Vidi Veleja libr. II. cap. 137.

*****) Vidi Sexta Ruffija mjesto: o predaji Amantinah i njihova zavičaja.

******) Sr. Starožitnosti kraljevine Slavonije L. Ilića u Nevenu 1852. g.

Na 3. pitanje:

Sve ovo sakrito biaše u podzemnih masah, bez da sam ogradi mjesta u trag ući pokušao. Zemlja je odozgó stopu duboko gola ilovača, zatim pepelnjača a nakon crnica.

Na 4. 5. i 6. pitanje izključivo:

Ima u selu kraj Save na gumnu njekoga seljaka G...ra Suvojčanina. Već od njekoliko godinah vrši žito na uzvišenom tom mjestu, koje svako ljeto u vrieme vršitbe nasipava. Tu pod nanešenim humom nalaze se opeke neobične veličine s njekakvimi križevi i brojevi, kakve sam i u Sisku vidio, znamenovane*). Obće je mnienje, da je na tom mjestu njekoć sgrada biti morala. O tom me uvjerava njeki starina, koj pamti, da je preko Save po brvi prelazio, a cjeo predjel onakav bio, kakova sam ga u 1. pitanju orisao. Veli, da su tuj za njegove malodobe jošte škljički zidine provirivali i da mu se mete, nije li od predjah čuo, da se je na njem gradina kočila. Kada hati oko stožera tapaju, čuje se strahoviti tutanj u zemlji, kao nada kakvom šupljinom. Žalibože — što je unutri jošte nitko potražiti nije htjeo. Stavimo dakle, da je bio tude grad, — kada i od koga sagradjen nezna se, — uvjerava nas o tom pučki pogovor; jer se u njem goneta, da je tude Kulin ban sužnjevao. Njegovo je ime živo u ustih okolice ove — dà i ciele Slavonije! jer sam ga tja do Zemuna sasluškavao spominjati; ono se nameće dobrim i zlim govordjijam, imaju li samo rieči kao šipak košticah n. pr. kad se veli: taj će ti govoriti o Kulinu banu! ako hoćeš. Nu odkle ovo ime, odkle rieč u narodu našem od drugud, ako ne iz povjesti? Znamo bo dobro iz nje za onaj koračaj krivovjere, koj je papu Inocenta III. tronuo, te ga je po prešašću Kulinovu, supruge mu, sestre udove Miroslava kneza humskoga i 10.000 kršćanah 1215. god. na četvrtom lateranskom saboru prokletinjom prokleo. Baš time mi se vidi ova točka pogovoru narodnomu shodnija, što je 1203. god. nastojanjem Inocen-

---

*) Dobro bi bilo, da nas o tom od onuda koj domoljub izviesti.

tovim po legatu rimskom prisegom katoličko vjerovanje na Bosnoj (potoku) utvrdio, te što je žalostni onaj nekršćenja glas omiljelom jekom Krsta opet projeknuo.

Nu povjest nas opominje i na žestoki onaj krstonosni rat, koj na prinukanje Honorija III. 1216. g. Ugrin, nadbiskup kaločki, dignuti morade; na što se bogomilci po cielom nemal jugu najveć po Slavoniji oko Ivana, sriemskoga biskupa, kog je 1227. g. radi hladnokrvja prama rimskoj stolici sám papa ukorio, smjelo razgraniše. Tko će se čuditi dakle tumačenju toga imena! Od tih bogomilacah u naših se kruzih čuje i dan danas riec rišćan kao u opreci prama kršćan.

Što se u 6. pitanju vodovodah tiče, neima gvozdenih, olovnih itd., ko što sam ih vidio oko Osjeka, Slankamena, Mitrovice i Iloka *), nu nalazi se vendar nedaleko od Lonje idué u šumu prama sjeveru njekadašnji položaj potoka Lonje, sada Šaginicom zvan, s jedne i druge strane zamuljen u sredini vrlo širok, otičućom samo povodnjom, a inače stojećom vodom svagda pun **),

Taj po prilici leži ovako: od sjevero-iztoka teče Ilova pod ovim imenom tja do Lonjskog polja, a od sjevero-zapada glavni potok Lonja, gdje se jedan trak s drugim spaja i pod Trebežom u Savu utiče. Tekao je pako (Lonja) još od starinah jednakim pravcem prama jugu, te kod sela Lonje, od koga ime nosi, veličanstveno se u Savu izlievao. Buduć pako, da je po dokazu jošte sada u Lonjskom polju nalazeće se pečene cigle i drugih podzemno ležećih kamenitih i staklenih sitnarijah, tamo njekoć cjeo narod stanovao, kao što nam svjedoči isti spahiluk Topolovački, koj je prje imao 33, a sada samo 11 selah u području svome, kojim je neuredno napadajuća i tekuća voda Poganka mnogo štete činila

*) Što su vrli naši muževi: Ilić, Stojanović i Okrugić već ponješto objelodanili. Vriedno bi bilo izbilja, da se ciela Slavonija od kojega vještaka uvaži; jer kamo okom svrneš, sve te na veselu i tužnu prošlost opominje. Tako n. pr. Vinkovci, Zemun, Morović, Kamenica, Ruma — sve su to mjesta velike važnosti; — a gdje je još starinstvo i Požega davna?!

**) I ovdje mi je sumnja na Željan.

(radi česa se zove i sada Poganka: od poganiti, smêt i lom donašati), to se stave Lonjopoljci djedjerni, te prokopajn vodovod Trebež, koj je onda, nevijugajuć se, jednim pravcem klade i druge škodljive stvari odnosio. Tim načinom, kako se starine uspomene sjećaju, bjehu na Poganki drveni mlini, od kojih su Lonjopoljci poveliku korist živeža radi dobivali. Nu buduć su ti narodi susjedom svojim nasrtanjem i kradjom, kao kakvi gusari, u miroljubivoj okolini sve to većma dosadjivali, digne se listom, kad joj dozlogrdi djedjerna momčad, i nakon duljeg odpora krene jih s toga predjela.

Ako bih puk slavonski po govoru sudio, nebih skoro nijekao, da ovi izseljenici niesu u pratnji njekolicine tja do Sičah (selo kod Nove-Kapele u gradišk. pukovniji) odskitali istim načinom, kao i oni Klementinci u Hrkovcih i Nikincih (kod Mitrovice), kojih čete sa Srbi i Vlasi proti Turkom pozva Leopoldo car austrijski godišta 1690. u pomoć, pišuć im u ostalom: „Intrepide ad partes nostras accedite, lares vestros culturamque agrorum non deserite, socios vestros ad sequenda vestigia vestra invitate et occasionem hanc a Deo & nobis oblatam vobis & nunquam amplius redituram accipite.“ — A učeni Niemac, slovеć o slobodi vjere i doma ovieh pomagačah, zaključi: „.... der schöne Entwurf endigt blos mit Einwanderung einiger tausend Serbler, Wlachen und Klementiner in das neuerworbene Slavonien und Syrmien etc. .... und mit Privilegirung derselben *)“ — svejedno nadalje kao i današnji Dalmatini s Ličani po Slavoniji i Banatu; nu po nosivu i običajih, kojim za izčeznuće ili promjenu stoljeća trebaju, ostane mi puka neodlučna misao. Osim ovoga uvjeravahu me njeki vjerovateljnošću: da se je ovaj dio tik Blatnoga jezera (u Ugarskoj) smjestio. Koliko je u tome istine ostavljam budućnosti. I to je o onoj stranki, koja se je, ostavljajuć u i oko današnjega Medjurića vjerovnijih tragovah, prama sjeveroiztoku odputila. Druga pako smjesti se u jugo-zapadu svoga ognjišta oko savskoga Bobovca **).

*) Vidi Engel: Geschichte des ungarischen Reichs V, Thl. S. 143.

**) To mi potvrdjuje po ustiuh očevidacah bečki arkiv, kaogod i ono, da je spahiluk topolovački sa 33 na 11 selah spao.

To je daklem uzrok onoga stakla, opeke, kamenicah i drugih sitnarijah, što se još danas u obilju na Lonjskom polju vidjeti mogu *). — Od toga dakle doba zovemo lievi trak Lonje (najprije Lonjom, zatim Pakrom a sada) Trebežom, na koga ušću liepi se sada drveni most nalazi. Dočim si je daklem Trebež ovakovim izumom put prokrčio, slabo se je voda desno prama Poganki otiskivala, a još slabije lievo prama Šaginici odbijala, i tim se zamulje obje najprvo s krajevah a kasnije ponješto i prama sredini, te tako Lonja bude na predlog obćine oko 1848. g. tik kraj župne crkve i straže, gdje je dosele vaviek drvena ćuprija bila, s nasipom prelaznim zasuta, a one dvie zamuljene.

Na zatvorenu liepu trokutu ovih strugah liepe su sada poljane i dubrave, a na drugom južnom četverokutnom komadu zeleni dielovi, mladike šumice, bujna polja i njive; na savskom tek briegu put hladne vode u slici pravokuta oteglo se selo Lonja, a niže njega 10 savskih mlinah, štono u oskudnih vremenah siromašnu graničaru s poliepimi dohodci dobro dolaze. I to valja primjetiti: da u lonjskih luzih najkrasnije višestoljetno dubje uspjeva. Njeke eto godine izmjeriše pod selom 11 mužkih sežanjah debelu hrastinu, koj već pet viekovah viekuje, a u šestom se sada na vršku počima; zove se „Debeli hrast“. O vilah njegove ometine mnogo se pripovieda.

Na 8. pitanje:

Jesu u Kraljevovveličkom gradu, štono ih je veleuč. g. M. R. već podosta sabrao i objelodanio, inače nigdje. Tu su lancevi, mačevi, viekovite lampice, mrtvačke lubanje, stakalje, umjetne kamenice za oranja našaste. Zidine njegove danas su nedebelom zemljom pepelnjačom prikrite, u koje se i plug rado zadjene. Nad njimi je plodno zemljište. Oko toga se je grada njekoć ciela današnja Kraljeva-Velika obavijala, a pod Josipom II. carom stoprv

*) Vriedni naš domorodac g. Lj. Vukotinović predočiv nam prošla ljeta u Nar. Nov. liepu naša Moslavinu, natuknù samo malo o krasnom tom polju, koje bi nesamo radi svoga veličanstvena položaja i širine, no i radi plodnosti daleko i široko učenomu svietu poznato biti moralo.

današnju sliku zadobila. Izpod njega je vijao plitki danas potok Željan, po kojem je i brodovlje tik pod kule dolažavalo.

Na 11. pitanje:

Ne daleko od te razvaline leži na južno-zapadnom kraju široko ravno „Osmanovo polje“, koje se u plodnosti i divoti ni „Lonjskoga“ nestidi. Tu je, vele, uapšeni „Osman“ okrutnost svoju životom platio. U južno-iztočnoj strani s onu stranu Trebeža leži „Pogansko polje“, od gore navedena potoka Poganke. Na iztoku Lonji $1/2$ sata hoda udaljena ravnica zove se „Savišće“ (od sviti, saviti, jer ima sliku polukruga). K tomu su razni „Dieli“, „Poljica“ i t. d., što se u puku čuju. — Što se napokon „klanjacah“ tiče, od više ih samo: „Fratrovomu mostu“, štono ga njeka prekopotočna brv, iduć iz Lipovljanah u Krivaj, sačinjava, za porjetlo znadem. Davno je već tomu, pripovieda puk, jašio je onuda fratar k bolestniku noćom i strmoglavi se do mrtva s konjem *).

Na 23. pitanje:

O porodu, krštjenju i kumovanju.

Kad se diete rodi, nadje mu se kum i kuma, a dotle ga ukućne babe primu, okuplju, poviju i u zibku metnu. Djeteta do poslje krštjenja nedadu nikomu vidjeti, niti o njem govora povadjati, doklegod kumovi nedodju, da mu već po spolu, volji roditeljah i rodbine ime neizaberu. Navada je, da dotični župnik uviek uzme ime noćnoga svetca ili svetice, te ako kumovi nepristaju, na to često jim i popušća.

Po kršćenju ode kum doma, a kuma (štono mu je većinom supruga) s kumčetom k majci i očituje rodu kod župnika upisano

*) Znamo dobro, da su njekoć fratri po Slavoniji, kao i danas po Bosni, župe imali i duh. stado rukovodili. To jim jošte u katalozih posavskih župah imena svjedoče.

ime. Zanese ga za „plajete“ *) i stavi povito na zibar uza krevet, da ga laglje mati uzdaja. Kuma po doručku odlazi ka kući i pripravlja kroz osam danah prvu pogaču, štono ju s makaruni, ćorbom, pečenkom i kakvimgod jošte pićem mora ponieti, a dotle ju kuća s rodbinom uzdržaje i k djetetu prigledje. Te od osmoga dana briga je njena hranit si kumu, dok neustane izza plajetah. Naravno je, da se tada sama sobom natječe i nastoji si kumu čim ljepše podvoriti; jer ju onda očevidke oda svuda hvale i rado ju za kuma uzimlju. Al ako ona porodi, onda šilo za ognjilo, te po tom su si skoro svi župljani kumovi. Odležav tako za plajeti dvie do tri nedjelje, (kako se koja zdrava ćuti), ustane većinom u oči onoga dana, u kom je rodila, i ide na upeljivanje. A to je gdjekojoj gorki kalež; jer ih ima žalibože i takovih, koje su malokad ili nikad kroz ljeto crkvu polazile O kako jim se koža kroji! Došav od mise (rane ili poldanice) pozove s mužem i počasti kumove, kojom sgodom donesu kumčetu ma kakvu milošću. Po časti, kadno ih izprate barem do dvorištnih vratah, vierni su si kumovi. Kum se s početka češće kumčeta spomene i dolazi ga pohadjati, nu kasnije čini se kao da kuma mah preuzimlje. A kad čedo prohoda, živi kao u zabiti od njih, doklegod neodraste, — te se štimaju njime ako je čestito, pače istu pomoć odanj zagledaju. Ako pako diete prije krštjenja umre, što se malo kada sbude, tvore u zlo župnika, a ne da ga hatajuć za sveti spas naravnom vodom sami okrste, to bo bi bila velika čarobija! pretvarati se popom!

O zaruci, ženitbi i kumovanju.

Ženitba se, ako nigdje to u Lonji i lonjskoj okolici, veselo sprovesti mora. Tu u obće govoreć stane svatba gdjekoga i razbijene glave, pače više putah istoga života! A kako to? — Kad djevojka odraste (od 15—18 g.), očekuje svaki dan snuboke (prosioce). Ako je iole bogata, ima na prste prosiocah, nemareć tu

*) U zabitnom kakvom kutu od sobe prikvačene su za sljeme četiri plahte i vise do talah o slici četverokuta, gdjeno je postelja, majčina vjerenica, a uza nju zibar (klupa prljem ili prlji ogradjena; kad se ceba, da zibka nespane) na kom je zibka, a u njoj otroče; i to su plajeti.

mnogo za ljépotu. Je li samo ona poštenih roditeljah, koji često djevojku za sina si izprose, dočim je ovaj ni nepozna; pa onda jesu li oni išto imućni, sami š njom ili u družtvu; je li se o njoj dobro glasa: da nije razuzdana, dugojezična, nepokorna ili nehajna. Kad se daklem na ovaj način osvjedoče snuboci o njoj, onda se saberu, uzmu pića i jestiva, pa dvaputa bez dječka a dvaputa š njime tamo.

U prvoj prositbi već predvidjaju, hoće li šta s posla biti. Tu čestito parilaže oko roditeljah i rodbine djevojčine, po koju se tada obično tajno pošilja, da dodje odluci prisustvovat i viećat. A kad sunce za gore, idu k domu svomu, te puštaju najmanje tri dana djevojci i rodjakom joj na razmišljanje. Po čem opet dodju, da saslušaju zaključak. Neima dvojbe, da se tude svakako hvališe, u zviezde kuje; djevojci sretni dani života proriču, dobra svekrva a lagan posao navješćuje i to najprije glede osobne prčije, a tada kućna imućtva. Pa ako vide, da su si što privinuli, odlaze na novo ka kući i potrudjuju se s mladoženjom treći i četvrti put. U kuću stupe svi pod kapami s mladoženjom u sriedi, koga odmah uhvate i za stol posade. Na glavi mu škrljak razne masti sa širokom šnorom, zadjevenim zanj smiljem i cimerom. Golotu pokriva pamučna košulja i gaće s madjarskimi rojtami u dvadeset (kadšto i više) pasamah tkane. Vrhu nje je modri ili crveni zobunac sjajnimi puceti; na nogah nove čižme visokih sarah, u koje su sprieda zataknute, a od zada spustene gaćenice. On šuti za trpezom kao mramoran i obično motri u jedan predmet. K njemu tko ili nitko progovara do najbližnijih rodjakah udavačinih. To se počme ob zahodu sunca i svrši u kasnoj noći crvenim vinkom. Djevojka je snažno obučena, te ili pritomna prositbi u hiži medju družinom (većinom u zakutku stojeća) ili s njekim drugim odjelom u kojoj drugoj sobi dobiva glasove porotna viećanja. K njoj se prišunjava dječakov otac ili koji drugi snubok, da izmami od nje koju riečcu odanosti. Kroz ono njekoliko danah, dok su snuboci prva dva puta dolažavali, izpitali su ju znaličnici o njenom nagnuću i volji prama momku, njegovoj kući, družini, posjedovanju itd., pa premda se vidja, da je snubokom sklona i spremna za udaju, vendar zato višeput se sgodi, da je odluka nestalna, dokle god četvrtiput nedodju i „ruku“ nedobiju. Djevojka tada dade

„rubac", a snuboci njoj u očih više jih „novčanu kaparu", koju doduše može povrnuti, nu sa sramotom i to dvostruko. To se većinom sgadja, kada dodju drugi prosioci bogatiji i rječitiji, te ju bogatstvom ili izbornošću djuvegije premame. Od ovoga dakle dana do vjenčanja traju zaruci, — i djevojka je „zaručena — zakaparena". Š njom se prekida svako občenje, te se štuje i ljepša, dok se u crkvi triputa neodzove.

Nu važnija je zato i mnogo ljepša svatba, koja se ponajviše oko svete Kate obavlja. Tu se sbiju dvie stranke: svatovi njegovi za se, a njezini za se s tom opazkom, da mladoženjina ipak u svemu prednjači. Iz nje se izabere glavno svatovstvo: djever, stari svat, češnik (čauš), barjaktar, bariloša i posneš (ženska, koja je uviek s mladom, nju oblači i kiti, dvori i timari). Ona najmi hegeduše (dva ili četiri, kako joj kesa dopušća); ovako se sroče svi još u večer, te odlaze zorom pred vjenčanjem po djevojku, gdje jih radošću čekaju njeni svatovi pirovnim doručkom.

Tu se kod nje sastanu i jedni i drugi, te se do pirovna ovršetka više nerazlaze. Gazdina je dužnost na vjedro vina a u zelenih testijah rakiju donašati, da se pije, tko šta voli. Inače mu je dužnost pozdravljati svakoga „dobrodošlicom." Ćauš ide prvi k njemu s ćulom i preporuča se za neograničenu tako rekuć vlast kroz dane pirovanja: nu on ili mu propusti volji, ili ga ograniči, što smije, a što nesmije činiti: — uslied toga se zadate rieči strogo drži. Naravno je da pijani ćauš obično posrće i premda ga ima vlast svrći ili kazniti, dogadja se, da kad je, štono vele: vrag pošo po vragu, i zbilja biva neograničen to u domu mladoženje to u mladoženke. Bije botom koga shvati, otiplje kline i čavlje gdje koga vidi, razbija i nabija tavanice, duvarove i pomostnice po kući do zla boga. Ide u kuhinju, po triemovih, štagljih, šutah, kuharnah i komorah gdjegod može ući, te počinja čudne štete. On nepazi ni prošnje ni nošnje, ni kusata ni repata, — njegova je nemilosrdnost, da se sjeća kuća i kućište u daljnju budućnost njegova ćaušovanja, ženitbe i njene halabuke. Tim dakle pozdravom pozdravlja se i veže plemeniti i veseo sbor. Nu to sve za ovaj par prestaje; jer čim se sberu u djevojačkome domu, zasjedaju trpeze njeki, a njeki dakako već zarana plešu uz muziku, te kad zajutrak mine, sklopi

se glavno svatstvo i idu u sljedbi mladenacah na vjenčanje. Do toga je zastava još ljepše nakićena. Barjaktaru i djevojci veća dika, čim je cifrastija. Sprevezana je samimi kupovnimi rubci. Na vrhu držka crvena joj jabuka, nada njome kita pjevčeva perja, a pod njome brunčeni cimbušak (zvončić). Š njome ide zastavnik sprieda sveudilj plešuć i podcikujuć: hi! ju! ju! ih! ih!; njega sliede uzastopce muzikaši, ovdje djever s češnikom; za njima stupa stari svat i bariloša (s barilom vinca), a za svimi posneš s mladenci. Mlada je ukrašena okrajkom umjetna cvieća oko glave, mnogostručnimi ogrlicami (kraljuži), na kojih su nanizane cvancige ili (škude) križevače. Odjevena je crvenim ili modrim zobunom, a dječak onako kao u snubocih. I tako idu preko sela do sveta hrama. Tude stanu. Stari svat ode se najaviti k župniku. Bariloša hoda okolo i nudi svakoga božjega ponajbolje poznance svojom imovinom. Gajdaši prebiru strune da duša sane, a na rudini se zelenoj igra taič*), čardaš i magjarac. Neznaš da l' se bolje oglašuju grla ili mamuze. Plešu samo posneši s mužkarci, u djevojku bo nitko do poslje vjenčanja ni prsta taći nesmije. Tek kada se vrati u kuću djuvegijinu to pravo pripada komu od roda, glavnim svatovom i zaručnikom inače opet nikomu. Župnik dolazi s crkvenjakom i djačići i pogledje veseo sastanak. Tada se prekine ples i sav žamor; te mladenci s djeverom, starim svatom i posnešju ulaze unutar na prstenovanje i kumovanje, i ujedno budu svjedoci zakletne sveze, dočim barjaktar, bariloša i ćauš pred crkvom piju, glave s kapami u protivne strane najeruju i pjevajuć sveršetka čekaju. Kod oltara neima baš takova šta. Župnik nješto prodiči, služi sv. misu, pod njome jih vjenča, a po njoj opet poduči, blagoslovi i odpusti.

Djevojci su na prstih najmanje tri vitice a toliko momku prstenah, te se medjusobno pod štolom zamjenjuju. Nejma dvojbe da tom prigodom bude višeput i plača, kada dopru k srcu strašne one zakletne rieči; al' badava, vele, sinko! odieliti se jednoč moraš spod sladke majčine oštite! — Župnika okrom trodnevne svatbene kaucije, štono mu ju mladoženje kućna pjeneznica polaže i djever

*) To je njeka vrst njemačkih plesah. Potekla je iz topolovačkoga kruga u Lonju od spahijinih momakah, koji biahu: „Deutschen"; a puk ih vabi: „tajiči".

tom prigodom liepo daruje, a neostanu ni ini crkveni službenici praznih rukuh. Po vjenčanju poigraju opet malo pred crkvom, te se vraćaju gore navedenim redom kući mladoženjinoj uz gromki talambas preko sela na sjajni objed, oko koga se po šest babah sa starijimi domaćimi poljaricami i s gospodarom frče. Trpeza se okiti pilom i kolači, da utrudjeni založe došljaci. Za odsuća njihova sve se pomete i počisti, da mlada nevjestica upamti, kako joj se revnost i valjanost za snahovanje preporučuje. U kuhinju se nanese drvah, brašna, začina i vode, u sobu pako mesa i pića. I u tom eto jih. — Pred nje izadje malo i veliko od dječakove i sve nadošlo od djevojčine kuće. Tu poljubi mlada sve po redu od prvoga do stražnjega, a za njom se opet sudjeni sukrvnici po rodu i svezi medju sobom. Za njom ide djever i dieli darove onako, kako joj je posneš s materom ugovorila, naime: tkane i kupovne rubce, ručnike, jabuke, lan i konoplju svim a na izgled samo usljed veće časti i ljubavi bližnjemu rodu i glavnijim svatovom, vanjkuše (šlarne prezlamice, kako vele), koji joj se poslje spod ruke nanovo povraćaju. Rubci, od kojih svako družinče mladoženjino po jedan mora dobiti, kupuje ili sama tke djevojka; njimi su svatovni konji i kola, svi svatovi i pokućni prozori na okolo narešeni. Prva joj je dužnost poljubiti svekra i svekrvu i njihovu obitelj a tada ine ukućane po starini. Odmah za ovom daritbom, koju dieli tanjur noseći djever, daruju križevačami ili inovrstnim novcem pojedine osobe opet djevojku. Pa tada više putah i dječakova familija njenu dariva, — akoprem to nije u običaju. Ovo cjelovanje nebiva uviek u dvorištu svejedno kao ni darivanje, već čestoput i u sobi za jednim ili više plesnih odušakah. Sada se ukaže gazda na perdi i zovne prijateljski svatstvo u kuću; ono pritisne uz gajdaše na ostruge, te dočim barjaktar podje a barinoša za njim, penju se svi redom kući na skaline. Tad se zapjeva komu šta na um pane, sve dok zastavnik neizvrgne zastave na pročelni kućni prozor, da se vije; tad gudba opet prijuri i ples se nastavi, doklegod nedodje čorba na stol. Mlada nosi rubac orahah i lješnjakah, razsiplje jih po sobi djeci na jagmu, koja višeputah bez ščepacah ostanu ili jih spod podkovah izmaknuvša čemerno huškaju. Ona negovori ništa sa zaručnikom dostaputa i preko mjesec danah. Kad čorba na trpezu, gazda zaori: veselo kume! guska se peče! i reda jih po časti i vlasti na mjesta. Malo

se tu pije, još manje jede; nu tim više igra, pjeva, iz kuburah kroz prozore puca, po kući boca, luplje i viče. Tu se dižu čaše, nataču peharci i nose od kreveta do kreveta, gdjeno sjedi i stoji staro i mladjano, dočim udobno i čilo ma i s djevojkom pleše kao pomamno. Navada je, da i mladenci kojput skupa poigraju; pa se s mladikom zatrče kadšto i stari (iliti debeli) svat. Na redu stoje ponajviše oko vratah čile mladolike nevjestice dà i udavače spremne za ples, te se pozivu budi ma koga muža ili dječaka podnipošto nesmiju ustručavati. Stari svat (ili jos drugčije: debeli kum) kormiluje red kod objeda. Nazdravlja najprije mladencem, njihovim roditeljem, rodjakom, prijateljem i dobročiniteljem; glavnim svatovom; — tada njega tkogod; — onda opet on dalje: kuće gazdu s gazdaricom, s babami, muževi, cielom družinom i komšijami itd.; — napokon: slogu i veselje. Glavno svatovstvo sjedi nemal do mraka za trpezom i zasladjuje si pilo i jelo milovidnim veseljem. Svirači ili jedu s ostalom družbom sjedeći o jednoj strani stola sami ili za sebe, a dotle pripjevaju mladjana a odpjevaju staračna grla junačke i narodne pojke. A tad se opet hvaća dvoje a dvoje, te u naboj. To tako traje i noć nastaje. O polazku na spanak njegdje do pónoći neima ni spomena, osim mladeži, koja nemože snu odoljevati. Istom kada debeli kum lahkonoćnicu zapjeva, odpravlja se s djeverom i muzikaši najprije: posneš s djevojkom, a tada ovi isti š njime dječaka — i onda se tek razilaze ini kojekuda. Tim mine srieda iliti treći dan po troputnom ozivu, kadno se za uviek zavezuje milo i drago.

Kad u jutro zora pukne i danica pomoli lice, eno djevera, gdje zapoje kao sivi sokol:

Oj djevojko draga dušo moja *)!
Dragaj dušo, lijepa djevojko!
Lijepa je košulja na tebi
I košulja kô trava zelena! — — —

*) Četiri prva redka su začetna i dočetna pri svakoj pjesmi lonjskoga puka upravo zato, što niesu po njegovu ćefu i jeziku. Baš ko ono u Iliadi Omirovoj i naših narodnih pjesmah.

Ustaj Milče, zorica nam sviće!
Ustaj hladne vodice donesi,
Da se mije golubovah jato
Golubicu što te usvatiše — — itd.

Posneš se na to prene, digne i opremi novu zaručnicu, kojoj je dužnost glavnim svatovom, a ako izvoljevaju i ostali ukućani, na ruke im vode polievati i ručnike dati, da se umiju i otaru. Po tom se opreme, doručkuju i idu k domu djevojčinomu, gdje jih očekuje malo i veliko, staro i mlado kao ozebo sunašca. Nju zaokupi ženski rod u kome prikrajku, dočim mladoženja sjedi za stolom kao mramoran i k njemu malo tko rieč progovara. Naravno je, da su i amo došli svatovi s barjakom kao i jučer izpred crkve k dječaku, gdje ga opet na prozor izlože. Samo što je danas djever drugčiji: ima s dva dugačka peškira bisage sašite, u njih svega pomalo — a najviše voća, čime djecu zabavlja a stare dariva. Drugo je sve kao i po vjenčanju. — Objed mine. — Ples i krika traje do sutona, — pištolji redom praskaju sve do pred noć. Mati s posnešju i kćerju zalokoti dotle škrinju, uvali u kola i dade pred svatovi k zetovomu domu odvesti. Tamo izprte i vrgnu gdje hoće. Svatovi se zatim vraćaju natrag zdravo i veselo. Tako mine i ovaj danak sladke uspomene, a zoricom opet novi običaji nastaju.

Najprije se ide sa svirkom po mladence. Djevojku dotle posneš naficka, obuče, i kundj joj pripetlja. Jednostruki perčin od sada izgublja na dosmrt. Na njoj mora svaki drugi dan svatbovanja nješto drugo novo biti, za što se roditelji već skrbe. — Nu buduć da mnogi čitateljah neće znati što je kundj, jer mjesto njega po Slavoniji češalj paradira, kao mjesto hegedah dude, o tom evo u kratko.

Odkle je baš izvor ove rieči, — nemogu dosuditi, te ostavljam drugim. Inače u sebi je jednostavni komad žice svinut u nalik podkove. Odozdó su obe strane kraja spojene trećom crtom i to se zove kundj. Patri samo udatu djevojku. Na njega se navije svakakvieh čarolijah, predje, kosah, konopaljah itd. — a vrh svega ovije se jednom za uviek komad beza, te se koncem čvrsto stegne. Bože sačuvaj! da bi kći majčina kamo li tudji kadgod

poniela? to bi bile coprije! i ako joj je itko od roda u tome kolu, potvore ju da copra. Na kundju su unakriž sa dva kraja svezane vrpce, te kad se nanj kosa namota, oveže se njima, da jače stoji i da lahko nespada. Lenjare a i babe nose ga višeput po osam danah, spavaju u njem, svako jutro se samo priglade (kako vele: počešljaju samo sprieda) i još se neleca — tako je čvrsto udešen! A kad se češljaju (što većinom u neradišćake biva) natuve kundj, pritegnu zubi one dvie vrpce i namataju nanj vlasi; odatle su one pruge po licih. Na kundj se meće poculjica (nalična kesici), koju kad sašiju, kupe svile i pisma, zatim liepih svilnih privezaljkah, te načine iz njih „tvizer". Satku si tada i izvezu poculjicu i ovaj tvizer na nju prišiju i na kundj nametnu, što im vrlo liepo dolikuje. To je češljanje od Križa do Lipovljanah stranom s neznatnom razlikom i najljepše se u Lonji opažuje. — U takovom dakle kundju stupi i naša djevojka s mladoženjom pod klikovanjem u sobu. Tu zapjeva stari svat prekjučerašnju pjesmu: „Oj djevojko itd."; a ona uzme s posnešju viedro, te odlaze k zdencu na umivanje. Svim svatovom polieva mlada redom ruke i pruža otarke. Te pokle se tako okupšaju, vrate se opet k igračkam. Kod djevojke bude zajutrak i ručak, večera pako kod momka i time je Amen. Može doduše tko hoće i ima čim i osam danah pirovati, nu mora od župnika i satnije dopušćenje kupiti, — pa se vendar i bez njega često dulje piruje. Mladence vodi stari svat i djever na spanak pod muzikom i u jutro jih njome opet probudjuju. Pa premda jih u jednu sobu, u jedan krevet sprave, sgadja se, da si prvu noć ni neproslove, pače jedno drugo ostavi i poseb spava. To biva, kad se uzme mlado i ludo spojeno sa stidnim. — U Lonji se svakako stoprv četvrti dan razstaju svatovi govoreći: tri su dni popovi a četvrti naš! A kad i taj u vječnost, i oni k sebi. Djevojka je snašom, a momak mužom. —

O smrti i pogrebu.

Smrt zarana snadje svakoga kao noćni tat, pa kosi tko joj se prije svidi. Kada čovjek izdiše, pruže mu po običaju u desnicu svieću, da mu tamo viekoma svieti, a pod glavu ruku, da mu je

lakše umrieti. O smrti sam u puku ovo čuo: Kad je čovjek na umoru, pohiti smrt na zmajevih krilih k njemu; nju sliede neprestano šest grdnih pasah, gladnih kao sieri u gorah vuci. O vratu joj je britka kosa a o tielu cunjci i dronjci; ona je, vele, iz samih kostih i kože; vrata tanka kao palamar (mlinsko uže): huda kao bies od gladi i čemera; nju vide samo oni, kojim život o vlasu visi. Kada dodje blizu kuće, sjedne na plot i zieva kao tašti kurjak. Sbriva se u sve kute, je li tkogod vidi, te kad se odmori u pratnji šest onih grajah ide u sobu, gdje bolestnik leži. Ako je ovaj iole pri sebi, kad ju spazi, rukom će zaruknuti a rukama i nogama prelamati. Viče izza glasa, da ju tjeraju, i premda ga tješe, za što on dàkako nezna, neka i zažmiri, on ju uviek gledje i rukom joj prieti, a ona mu samo prsti kosu pokazuje. Ona je, vele tamo, kamo nesrećnik motri. Djavoli ga s lancevi u pasjih slikah okruže: jedan više glave, drugi niže noguh, dva s desna a dva s lieva, te gotovi se propeti nadanj čekajući griešnu nesretnicu dušicu. Za toga se smrt prišunja k stolu, izvuče izpod ruke culce puno britavah i razpoloži jih po njem; uzme tada jednu i poteže ju po kajišu. Kad ju navuče, pokuša njome rezati po svom dlanu, i čim se ga pecne, brizne krvetina u gredu nad mrtca; on pako jošte to zagledje, počima prevraćati očima a grcati grkljanom i čeka odsudjen nesretna časa. Tko ju želi vidjeti, što radi i kakva je, vele, neka samo na metlu pod nogama bolestnika stane. Na to se neodvažuje nitko; jer tko joj ime čuje dosta mu je, kamo li još da ju vidi! Prigodom ovom šapću kraj njega babe medjusobno: drago moje! kako ga muči! — sad ga kolje! — — Čovjek zievne, duša se pomoli, psi ju šćape, pa š njom u torbu. Smrt otare britvu, priklopi ju k ostalim, zamota i turi pod pazuhu, zametne kosu, pa putem a psi za njom. Toliko o grešniku. Usuprot pako biva s pokornikom. Njegovu dušicu čeka B. D. Marija s angjeli, pred kimi se smrt sakriva a psi poniču.

Običaj je kod mrtvaca ovaj. — Čim izdahne, zovu dva muža od lievoga ili desnoga susjeda, koji ga (ako nije podbrijan) podbriju i u čisto ruho preobuku. Kad to ovrše, donesu se u sobu dvie klupe i njekoliko dasakah, ove po onih pruže i načine „skolke“ i polože nanj pokojnika. Pod njim je blazina s plahtom i vanjkušom, na skrštenih rukuh brojnice; na glavi mu kučma, na tielu

platnena košulja a na ovoj prsluk; noge su mu gole ili u turske papuče obuvene. Po odležanom jur pódnevu privežu mu tkanicu izpod brade do iznad glave, da mu usta nezievaju; a ako gledje, babja je briga navući mu trenjem vedje na zene. Tad ga pokriju tankom ponjavom i pristupljuju ga, štono rieč „javkat“ (narikat). Koja je u toj struci izvrstnija, obće se priznaje, naime: koja glasom prebirati, umjereno od- i nadlegat se, zatim upravo po usluzi života dobra opjevat ga umije, — tu štuju i hvale; a takvih je dosta; jer jim već od naravi upravo filosofičnimi narodnimi stavci žilica trepeće. Objaukati čovjeka prva je dužnost obitelji i roda, — a tada ostalih poznanacah. To se osobito nalaže prvi dan kćeri i ženi, zatim majci, sestram i svastim tako, da se, kad jauču, sa svake strane od glave duž noguh poredaju, te kad jedna zavikne, sagne se cmijajuć i govoreć prama njemu, druga je već osovita i za njom se povija. Plaču, dok koja može ili hoće. Dostaputah i tako, da se običaj neutrgne. A više putah sam gdjekoju gledeć i slušajuć plačnu i sám gorko plakao, tako čovjeka gane!

Drugi dan neima naricanja, doklegod ga već na groblje neponesu; plače se to doduše, nu nevide se suze: može bo čovjek i bez suzah čemerno plakati, za to im nije zamjere. Mužkarac plače i s daleka gleda u pokojnika, te sluša žalostne vapaje i uzdisaje, pa kad mu dodija i nemože si srdcu odoljeti, izadje van „k obdjelavcem“ na divan. Tu vidiš kraj mrtvoga samu ženskadiju a ponajbliže čuvarice babe i rodjake. Pije se to bez obzira, Bože prost! kao da je pir; nit se kloni posude staro ni mlado, veliko ni mlado, već tko komu ponudi, napne, pa daj dalje. Pa se tude zažare babji nosovi kao podobre paprike, oči nabreknu, rek bi, kao mjehuri, od težka plača, a ono od prekomjerna pića; a gazda jim mora ugadjati. Na poziv ukućanah „k obdjelavanju“ dodju iz dužnosti dva lieva a dva desna komšije, ili ako ovi nemogu, četiri druga seljanina i sdjelaju sanduk od šest dasakah za jedan ili najduže pódrugog dana, te umah pokojnika unj metnu. Križ pako s crkvenimi križi prislone pred kuću tja do sprovoda. U kući i izvan kuće mora biti sve turobno. Na svakom ili barem na jednom prozoru obješena je tkana prosta marama ili peča za znak, da se i drugi mimolaznik gorkoga kaleža smrti spomene i da nitko za

vrieme ležanja mrtvačkoga od kuće ove ništa tajno ili sa znanjem odnieti nesmije. Kraj mrtvaca gori danju lojenica a noćju tinja uljenica ili fitilj criepni izpod sala ili masti. Na skolcih je kraj noguh staklenica sv. vodom triuh kraljah, a u njoj grančica bosiljka ili metlice, kojom ga svaki pobožnik najprije poškropi, tada klekne i za dušicu mu koji „otče naš“ izmoli. U liesu neima ništa do njega i pod njim plahte sve do onoga hipa, kad će ga pokriti; onda nastanu bajke i čarobije! — Ako je umro kao mladoženja, žena i punica meću mu privjenčani prsten i sve cvieće svatbeno pod glavu, meću marame i jabuku, da ih se nezaboravi na boljem svietu; ako pako kao udoban muž, patrice i ruho, koje mu je najdražje za nosivo bilo (dàkako, koje je svojimi žuljevi priskrbio). Tu ga ljube, grle i zaklinju, da jih nezaboravi. I to valja primjetiti, da ga nikada nitko gologlav nejauče, već rubcem povezanom ili u peču umotanom glavom. Suze se brišu maramom kupovnom ili zastorom. Nacifrana nesmije biti nijedna, pače čim prostije a čišće, to u drugih većma svoju žalost probudjuje. U liesu je pokrit ponjavom ili, ako je mladjih godinah, maramami.

Čuvaju ga kućne nu kadšto i stranjske babe, te dobro paze, hoće li se u pónoći sdrmati; jer je to u puku sveta istina, da se svaki mrtvac osobito prvu noć oko 12 satih mora stresti. Pa ako se i nestreso, jedan gledaoc drugoga o tom uvjerava, te ako skolci iole škrinu „vrcnuo se je!“ poviknu. Liepa prizora za motritelja više putah! — Po dva sata, kad svi pospavaju u kući, i njima klone vratne žile, pročmulje nada lies glave i čvrsto znadu hrkati. Dok nisu probudjene, neprobudjuju se i svieća im ugasne, što je opet grave peccatum!

Muževi s muškim spolom provode to vrieme budi u razgovorih o pokojniku, budi o kom drugom predmetu.

Još dok je na samrtstvu čovjek ležao, spremao se je njeki domaćin u satniju k liečniku po tako zvani „Todtenschein“; odnese ga k župniku i urekne vrieme sprovoda, — vrati se u dom i po ozviešćenju čekaju svi na žalostan čas razstanka. U jutro drugoga dana po smrti čeljadeta idu po tri momka, da izkopaju raku na groblju. Sad da vidiš kako se prepire! Groblje premda je visoko navoženo, nemože, ako je iole povodno doba, te ako se i malo dublja izkopa jama, biti, da u njome barem tako debela nije voda, da se pogrebnik nemoči. S toga bude i pravde čestoputa, ili proti propisu plići grob da se izkopa, ili na uzglavju groblja da se mrtvac sahrani. Ono biti nesmije a ovo nemože, i tim se podvostručuju čemernice rane u srcih rodnih gledaocah, kad se lies, mala kućica čovjeka, zalieva. Tom prigodom vade kopači i spoznaju ciela ukopana, pače jur prhla tjelesa, zaboravljajuć otčinske opomene duh. pastira, da je to težki grieh. — Na groblju neima nikakvih stalnih spomenikah, stećakah, do jednostavnih hrastovih križevah, koji, kad se za ljeto dva zametu, i znakovah grobnih nestane. Samo u sriedi je visoki krst a na njemu slika plehnata razpetoga Spasitelja. — Po izkopanoj jami vraćaju se težaci ka kući; upregnu tada dva mirna konja pod kola (ili saone) i čekaju svi u dvorištu čisto odjeveni duh. pastira. Čim se ovaj opremi, skoče četvorica u sobu i snesu mrtvaca na kola. Za taj par nitko nesmije ni pisnuti, doklegod ga sv. vodom nepoškropi i nerekne: „ajdemo“. Tad ga zabiju na sva četiri kraja čavli od pedlja dugačkimi kao da će pobjeći, i povezu. Eno ti na liesu 4—6 ženah, gdje nariču i rukama prelamlju! To je obično; žena, mati, sestra i t. d. još tko od rodbine. Za liesom ide ostala tužna družba. Pred njim pako za crkvenim i grobnim križem mužkarstvo, djaci i t. d. a za svimi župnik s učiteljem, noseći knjižicu u ruci i iz nje pjevajući. I tako dodju upravo do groblja. Pred vrati stanu konji; četiri momka sgrabe sanduk i nose ga nad grob; njih sliedi plačna môba. Župnik odpjeva pokojnicu; oni četiri prepreče u dvostruko uže preko rake, — i spuste ga polahko u nju; uzme poškropnicu i mane u križ njome, tada crkveni križ i križa lies, hiti triputa na motici zemlje, a za njim svaka nazočna duša po tri busena. Župnik ode. Jauk je nesaslušan. „Pokopići“ utješe ucviljene i idu svi u odjeljenih skupovih k pokojnikovoj kući (ili ako ne svi, barem obdjelači i čuvari) na objed (ili južinu). Već kad u dvorište udju, nadju trpezu prostrtu a kraj nje viedro čiste vode i ručnik o stup obješen. Operu si redom i obrišu ruke, te po molitvi sjedaju, da blaguju. Za prvim jelom svi ustanu, mole „otče naš sa zdravom Marijom“ a kuće gazda prida glasno: „Pokoj viečni daruj mu Gospodine! I svjetlost viečna svietila mu!“ — ostali: „Amen!“ Opet sjednu i više mučeć no govoreć zalažu. Pod jelom se pije; no žalostinke niti piju niti jedu, — već se uklanjaju

javnosti i žale, a prijatelji jih i prijateljice tješe. Kako za prvom, tako za drugom i trećom hranom dižu se i u molitvah spominju pokopići sahranjenika. Tim zaključe. Bez poduljih razgovorah, bez ijedne vesele rieči razstaju se tada s ovom hižom. Uže, lopate i motike, čim su mu satvorili viečni stanak, smećedu pokopići na nižji kućni krov, i četrnaest danah, bilo ružno ili liepo vrieme, na njemu leže. Kad to vrieme izteče, zovnu se oni isti pokopići navlaš obdjelači, te ih snime dolje, operu ruke i dobiju zajutrak. S tim se orudjem od onda opet kao do tada smije raditi. Na blazinah, vrh kojih je pokojnikovo tielo počivalo, osam danah nitko nespava, već se izlože danju suncu na ogrielo a noćju mjesečini na razasjalo, ako je kišovito, krovu u usušje. Rodnici tuže po ljeto danah za umrlim i nose se u prostoti svetkom i petkom. Odjelo svagdanje njegovo podari se sirotčadi ili proda kupiocu, ali za lahku cienu. Soba, u kojoj je pokojnik bolovao, otvorena bude po tri dni zjevom vratah i prozorah. Ostalo družtvo u veselih sgodah slobodno je veselo, nu ne preko granicah ili da se možda raduje nad smrću ovoga, budi onoga; jer to je očita zamjera, pa makar mu i najvećim dušmanom bio. Udove se ovdje baš po kršćanskih prepisih zaštićuju. Po smrti muževoj nitko joj na žao učiniti nesmije, t. j. ako je ona od svakoga mirna; ako učini, pa ga tuži, oštrije se kazni, nego da joj se je muž potužio. Na djecu pokojnikovu ne samo kućani, nego i bližnji seljani sgodami se obziru. Ako je žensko diete, nadje se duša, te mu pripomogne bilo raškom, preslicom, vretenom, trlicom, stupom, bilo motikom, kojim drvcem i t. d., a ono joj se obvezuje štogodj satkati, sašiti, izpresti i, kad dospije k udaji, na pir pozvati, gdjeno ga dobrodjetelj takav čovjek liepo nagradjuje. To isto biva s mužkarčićem s tom razlikom, da, jer ga neima tko zagovoriti u družtvu, mora tamo, kamo drugi s volje neće. Nu i na ovo strogo pripazkuju budi seoske starješine, budi ravnatelj, te ako doduše bilo od takova mladića, bilo od koga drugoga nasilje kućanah proti njemu, satniji prijavljuju ili jih po zakonu kaštiguju. — I tako ćaćko trune a djećica ga s majkom oplakuju.

Ovako isto biva i kad diete koga mu drago spola umre — samo jednostavnije, manje tužnije i kraće.

Ako slučajno premine mladoženja, bude veće tuge i sažalenja u rodu, ako djevojka: što je živo a razumno tuguje. Na grob se dolazi kad koga put nanese izuzam „mrtvih dan“; suziti pače narikati, izim što je vlastno, običajno je; nu na ovaj dan ni cmrknuti, nego tiha a turobna žaoba s molitvom skopčana šilje se pred priestol pravednoga Boga. Nežrtve prave smrti to slučajno to samovoljno ubijstvo ili višegodišnje neizpovjedanje su razlozi, zašto se medju prave kršćanske ovčice nezakaplju, već budi po prudovih, budi izvan groblja spod stobora, gdje im sv. krst nesmije humca kititi a ni isti sukrvnici nadanj dolaziti, te kao prezreni od Boga i ljudih tamo vjekuju; u jednom su ipak srećni: što im imena u puku ili kao strašilna ili prirečna i stoljeća znadu preživjeti.

Nemogu ovdje mukom zamuknuti, da nenapomenem i onaj čudni običaj, štono sam ga prije dvie godine prigodom svoga po Slavoniji putovanja na Fruškoj Gori u Jazku čuo i vidio. Spuštajuć se s drugovi svojimi nizbrdice u malahno to seoce, zapazimo cjeo čopor svieta, gdje uz brieg klisi. Sunce je već povisoko odskočilo a lamanje zlatnih mu trakovah prečini nam od odrasle ženskadije drobnu školnu dječicu, te u sumnji, da li iz škole dolaze, primičemo im se bližje. Ali jest! kakva djeca! To su babe narovanih licah s privječnimi ženami, te spoznav ih po rieči da su srbkinje, nazvasmo jim: „dobar dan!“ — „Bog dao dobro!“ odjeknu one kao guske i načnu se kikeriti. Našadši se u čudu, kako jedna prti s ćorbom lonac na tjemenu, druga sdjelu s mesom, treća lagvu s vinom, ona štucku s rakijom, ova hljebac kruha itd. svaka po nješto, zapitamo jih znalični: „Kamo ćete vi žene?“ — „Idemo na groblje piti!“ — uzšljavraju se te udre u smieh. Mi postanemo kao potureni i prišijemo: „u čije zdravlje?“ — „U onoga, koj je jučer ukopan!“ odrežu i odmaknu. Lude rieči pametnomu dodijaše i mi do manastira, gdjeno igumanuje o. Petrović, koj nas radostno na ručku ustavi. Njegdje u kraju ručka upletem u govor i taj za nas kuriozum! — A on će nam ovako: Nije to braćo kuriozum! To vam je ludi običaj, koj izkorjeniti nemogu. Jučer eto sahranismo njeku baburdu, — a danas joj nad grobom obdržavaju karmine. Tu se nosi pila i jela, što koja shvati ponajviše od njena doma. U to kolo smiju one, koje su ju sprovodile,

te došav na groblje karminu metnu u zahladje i stave se nad grobom plakati. Kad se nadreče (neidu tuj suze, dà, kakve suze! podoštrit će rieč, tu se mokre oči i krpnom vodicom) odu po piće. Iz čuture ili lagve potegne nad njom svaka junački — te ponude i njoj u zemlji; tad se nadlegnu dvie tri na tle i slušaju, hoće li jim se odazvati. Ako se neodzove! — onda se pregovaraju jedna drugu tješeći: „E neće ona, neće! bolje je njoj tamo! Nek joj bude! Nama je bolje naše!“ pa sve pod živicu k posudju, gdje truse, dok nedotruse i nedokape. Onda nju s praznim posudjem opet idu pitat: „jeli žedna ili gladna?“ pa kad nečuju odziva, prekrste se onako djoknute, pa kući. To se, reče, isto ponavlja poslje mjesec a trećiput poslje godine danah. — Ja sam si u svojih putositnicah marljivo ovakve stvari pobilježio, nu sve je to nedostatno; jer sam samo proljećeo do Biograda. Vriedno bi bilo, da si odanle koji rodoljub potanko ovakve običaje za popis preduzme.

O pjevanju majke nada smrću sinka svoga evo dvie tri, štono jih primih iz ustah takve nesretnice:

Ah! što te je na to spravilo,
I od mene već rastavilo!
Sinko mili, dobro moje,
Dobro moje, blago moje!
Nuder pogledj majku svoju,
Ćaćka svêga, braću svoju!
A joj mene tužne i žalostne
Sinko dragi i ljubljeni!
Ta zar tebe ništ nê milo
Nas pretužne ostaviti. —
Joj! pretužne, prežalostne?
Ah! golubek mili i dragi!
Sinak mili, rano moja
Vidi majku i rode svoje,
Koji tužna te dvoriše,
Težko, mučno odhraniše.
A joj! mene prežalostne!
Drevene me i kamene!

Prežalostne majke stare! —
Mila roža, mili tiček,
Mili tiček i golubček,
Nuder mi se sad odzovi,
Bolne (oj) majke (i) reč preslovi,
Reč za mene milu i blagu. —
Slatke vustne zanemile!
Oči crne oslepele,
Jake ruke oslabele,
Brze nožice sustale:
Vajmeh sinko žalost moja!
Žalost moja nezrečena! — —
Ko me odsad bu pomagal,
U žalostce mene tešil:
Muči majko u žalosti,
Ja sem zdrav i jak zadosti,
Nećeš mi ti poginuti,
Ni od glada izkapati! — —
Lepe moje rečce gde ste?
Ta zar više one neste!
Ah! srdašce razcviljeno
Sada pukni i zamukni,
Te nazvesti bolcu moju,
Bolcu, tugu neizmernu,
Kû prebolet ja nemogu
Gledeći te blizu grobu. —
Sinak dragi, cvetak mili,
Daj poslušaj, majka cvili,
Majka tvoja, dobro tvoje,
Koje evo sad ostavljaš.
Nejdi sinko, nejdi zlato,
Nemoj mene ostaviti!
Mene staru razcviliti — —
Joj si ga mene i brez tebe,
Brez tebe i tvoje pomoći!
Ko će mene obraniti
V svakom zelcu i nevolje — —
Nema leka moje bolje. — —

Ah! da sem te nerodila,
Da te nesem zanosila,
Drago dete srdašce moje,
Nebi tuge sad patila. —
Tà što mi te je skončalo
Bog daj te ga tu nestalo — — —
Znaš kak sem ti govorila
U zorice u belem danku:
Pazi sinko, pazi na se,
Nejdi samo, nejdi tamo.
Nebilo jim sreće, zdravlja
I zdravljiće oduzele — — —
A smrtca te savladala —
Ustaj sinko diko moja,
A što si mi tako zaspal
Večni sanak majki usnul,
Te nečujes jade moje,
Boli gorke braće svoje —
Ustani se zorja puca
A srdašce tve nekuca —
Milo janje pogledji me
Zlato moje poljubi me; — —
Jer kaj drugo sad te čeka
Nego hladni grob do veka! i t. d.

Sluči se dosta putah, da mnogo krasnije i ljepše koja opjevati umije mrtvaca, — nu ja se žaliboże na bolju ovom prigodom niesam namjerio, te što nije sada, bit će moguće drugda. Toliko o smrti i pogrebu.

O Jurjevu i Ivandanu.

Liep je običaj u okružju lonjskom i na ova dva dneva. Na dva dana prije obih neradi mladež za udaju i ženitbu dorasla u obće ništa, već samo po bližnjih šumah hrpa kladje i granje te izvaža Savi na bregove i načini iz njega ogromne tri kupule: poviš, podnu i usried sela. Kad mrak prikrije površje zemaljsko, podpale sve tri hrpe, uhvate kolo naokolo kresnice, te uz glasbu

ili jednostavnu muziku gajdah udri u plesove i spjeve. Na to trče i ženici sa ženkami svojimi, te se sve pojedini stavi medju dvie ove i nastane ono dubrovačko: hopa, cupa, skočmo bolje; svak se kaži dobre volje! sve dotle, dok je ugarice i plama na ugaru. K tomu se kupe otci i majke da prisustvuju veselju dječice svoje.

Nje dočekuju djuvegije liepom rieči i božičnicami (jabukami) pripeljivajuć ih bliže kola preohola. Nije ni drugomu, bio on tko mu volja, zabranjen tamo put, svejedno kano ni kod Srbah, kadnó drže večernje javne skupštine, kamo: tko došo, dobro došo! š njime na tratinu u sried budi izvan oboda, ako nije voljan k plesu ili pojanju. Čovjeku se grudi nadimlju a srdce cvate, videć godišnju ovakovu veselu zabavu. Sve se prije razidje, nego se kolo raztrgne, dapače njegda ista kresnica utrne, a mladež skakuće i pojke slaže navlastito, ako je čista vedra mjesečina. Zaman su tu prietnje i zovi roditeljah, da se ide na počinak, uzalud onda čekanje i srditost; — ona žamori sve do biele zorice; — a kad ju zagledje, presenećena dieva slieže se u naručaje svomu vjereniku, klanja tielom, inače živahna duhom, te dočim mužaci u slavu Višnjega triputni: „Amen!“ zaore, prati ju u krilo roditeljsko, gdjeno joj prija sladka posteljica. Mladić odhadja svomu domu, — i danak sviće. Veselje noćašnje bilo pa nije. Znamen kresnice se vidi, a taj se do godine toga dana barem poznavati mora; jer se veli: da to nikada neće biti čestite i čile snaše s momci, koje nisu kadre utrti komad čimena, da za ljeto danah na njem travka neponikne. A nato se potiču kolovodkinje ove od čelovodkinjah one i treće kupule; k svima trima stupi i odstuplja od njih mladež u isto doba, i razgovara se jekom pjesamah junačkih a završuje onim: „Amen!“

Kresnice su dakle na opredieljenih mjestih. Tako biva o Jurjev- i Ivanj-danku kod nas.

Dušni dan.

Na dan Svih Svetih u večer zvoni se običajno kako i drugdje, ako ne do zore barem do pónoći. Svjelim dušnim danom grne svjetina muklom njekom turobnosti na groblje, gdje se na

grobovih milih svojih pokojnikah moli. Poslje svršenih molitvah, težkih uzdisajah i ljuta, mukla, malotrpna plača dohadja u crkvu, bude kod sv. službe božje, pod kojom na stotine vošćenicah gore, i odpravlja se moleć ka kuči. Večernjom sutoni uzimlje puk ovakove sviećice opet i ide nižuć rieči kroz nabožne misli na brojnice put vjekostana, na koga grobovih tinjaju uljenice cielo popodne pa sve do njeko doba noći, doklegod nabožnici neodlaze doma na spanak. To sve biva u najvećoj tišini, sve do sutradan. Druge osobitosti nema nikakve.

O Božiću.

Božić, kako svakomu narodu tako i mojim seljanom, je dosta, sudeć barem s izvanjskoga obzira, dan, koj se više nabožnošću s veseljem spojenom, no ikoji drugi u godini sprovadja. Na mnogo mjestah sam opažavao, da narod veselije uzkrs, poklade itd. proživi, nu to veselje mojih seljanah prama onomu čisto izčezava. A zašto? pitat će tkogod od čitateljah. — Ponajglavniji uzrok toga jest najradostnije izčekivanje Božića; a čemu se čovjek raduje, za onim i teži; u protivnom pako slučaju: neima moj seljak ni prilike radi silnih brigah i posalah onako uzkrsa probaviti, — a poklade su mu od male ciene; jer na njih se nevidi ni najmanje onih običajah, štono u dalnjih kruzih pukovah vladaju; a drugo je, što Posavac u to doba najviše pića ima, te kad se ga lazne, nezna odpustiti sudja, dok je u njem kapi jedne — kao pijavica; — k tomu doprinaša nješto i sbor cjelokupna družtva, koje je baš tada najvećma domu pritomno, a i ugodni sanici zaledjela kopna i hladjane Save; tada bo je hora bezposlenosti, izim stana, preslice i igle, puste ženskadije. — A i ciele zime ništa nerade, do, što osim ono malo žitka svakoga četvrtoga tjedna za meljavu stuče i občini, sebi u prčiju namiće i dan na dan se pravda, da sve selo ori. Više putah tako kunu i preklinjaju, čovjek bi mislio, da je u Sodomi, i bojeć se njene propasti pobjego preko svieta, samo da grdnih takvih kletvah i psovkah nesluša. Nu i muževi su malo bolji; jer rieč dvie, — pa za volju ženah mahom u kose; pače i za sjekire se mašaju, puške natežu jedan na drugoga, ako ono neudovoljava surovoj srditosti. Nečudimo se tomu! Posavac je u obće žestok i odvažan, — najviše psuje i pije, a u cieloj sili

nezna si razloga; te što namjeri učiniti ili zaglaviti. O! kako su mrzki satnijski štapovi, da njih neima, zlo! Al da se vrnemo na Božić.

Na badnjak t. j. na dan prvih naših roditeljah Adama i Eve pripravlja se sve, što traži božićno vrieme, naime: u svakoj kući zatuče se krme godišnje (kod veće obitelji i prekogodišnje) za pečenicu, štono se od podne do noći u kuharni ili pecarni na ražnju okreće. Taj dan se neradi u kući ništa, već žene popravljaju postelje, čiste stanje i oko njega, peku pogače i kolače. Muži prigledju po hlievih i stanicah k blagu i timare ga dobrovoljnim prekonoćnim živežom, kidaju mu ležaje i prave stelju, — pred noć se kupe i u red stavljaju. Kućegazda brini se s babami u obće a s majom (redušom) napose za smok ovih danah potrebiti, za piće i što je ponajprvo: za slamu božićnicu. Oko toga se briguje do večeri na badnjak. Družina odrasla nejede cieli dan ništa a djeca dvaput i to pomalo. U kuhinji se vari, začinja i prži — ponajviše pasulj i riba, na kojoj je Lonja baš bogata *); u kuharni se peče svježi krušac a u pecari ili pod vedrim nebom pečenka. U tom nastane i mrak. Mukla tišina zavlada svuda, koprena crna zaodjene zemlju. Sve je oko kuće živo i niemo u najljepšem redu. U gromatnoj je sobi krevet do kreveta, uzanj muče ženici s dječicom ili samotni u tavnom mraku. U hlievu uzam prozor a desnom zakrkačio gazda breme slame; njega sliede dva čila momčine ška-

---

*) Kad se sgodi ribja godina, ima je kao blata. To je po Trebežu vaga do vage, šajtar do šajtara, sak do saka, a basac do basača; po Savi pako klokoču bučkala, straže palice s udicah; zadjeva se na brzici i po limanih vlak o vlak a po njih samo mresti riba, kojom sviet i najviše preživi godinu. Tako se dobro jošte sjećam 1848. godine, kadno su ju ljudi kao zemlju od trebežkoga mosta sve po dvaputa na dan u koševih doma dovažali. Što družina onda može trošiti, troši t. j. kuha ju, peče na masti, uglenju itd. — a što ne, to svako uzam nož u šake ide, kala, klipeči, veže i nad oganj vješa, da se za jesen i zimu osobito korizmu suši. Nu to traje najdulje tri nedjelje i riba prestane, budi što voda naglo pada, budi što je u jednovisosti sa savskom. Trebež kao i Sava goji više vrstah ribe, ponajviše somovine, gdje se često i preko dvie cente som uhvati. Vagu drže po dvie kuće, te i ribu medju se diele, a ta se riba u hambar sprema za obću potrebu. Izim toga ima i pojedini muž i žena svoje imovine.

fom vina i peharom rakije, te stupaju u nutar. Svim su oči na vratih. Kroz ključanicu bliskne svjetlo a djeca se uzgagljaju. — Vrata se otvore. Na prag stupi poznati domaćin i nazove: Hvaljen Isus i Marija mila braćo naša! Radostan Božić evo nam dodje, koj nam dao svega u ozbilju, ponajprije zdravlja i ljubavi bratinske, a tada: volovah, konjah, gusakah, patakah, purah, kokoših, pilićah, žita, kukuruzah, sirka i zemaljah; dosta dječice, dobrih babah, pića i ženidbah; liepa blaga, šljivah i svega, što nam za život treba; oslobodio nas pako napasti, nenavisti, lukavosti, ponajbolje: coprijah, vilah, vračarah i coprnicah! i t. d. — To izustiv sidje s praga i koraca polagano do gola stola. Kraj njega spustiv lampaš, razveže konop i prostre po njem nješto slame, a na ovu zahiti mu izza ledjah snaha stolnjak i pokrije ju: metne u sriedi pećnjak žita, u komu je njekoliko voštenih sviećicah osovljeno; ugasi sviećnjak a užge svieće; oni dva postave piće na klupu pod prozor, a za toga obrne se gospodar; razšika slamu spod trpeze i po sobi, te se spremaju k večeri. Neima ni spomena o većoj zabavi glede djece, koja se odmah koprcaju po njoj, doklegod se i u san neuljuljaju. Goso sjedne na častno svoje mjesto a ina braća redom do njega.

Pridu i žene, — da prisustvuju badnjoj večeri. Osove se tielom i dušom prama nebesom svi, te kud gazda: Bog nam blagoslovio! rekne, krste se i opet sjedaju. Najmladja snaša po maji ulivenu ćorbu nosi u sried trpeze. Marljivo se radi oko zdjelah, — još marljivije oko posudja, a kad večera mukne zapjeva glavar muževnim glasom: Oj! oj! oj! — liepa ti je gorica ze — (a sljedeći mu prihvati nanovo sa o! o! o! dočim on završi) le — na! I to traje po sat po dva, dokgod nezadvonjuša koji. Djeca, koja jedu, ako je poveće družtvo, diele se na dva stolića; k jednomu se pribrajaju od 8—14, a k drugomu od 3—8 god., dočim udavače i mladoženje kod glavna stola. Peć kućna je naravno dobro ugrijana; nad njome se puše vazda dvie do tri stotine tesih (lučih, cjepakah, skalah), štono jih muži zimskimi ranimi jutri ustajući svaki iz svoga tešnjaka otešu, te ženam i sebi sviete. Te su luči s jasenovine biele, od koje je za parenje najbolji pepeo — i za koga se žene najviše jagme; od hrastovoga bo slaba je bjelina a pranje stoji dvostrukoga truda. Neće biti s

gorega, ako štovanomu čitatelju i način povodne vožnje svojih Lonjanacah predočim.

Kad voda poćera, diže se brodovlje i nad bajere. Lonjsko brodovlje riedko kad zaostane na suhu, već omičanjem vode omiču seljaci i njega medju stegnute bregove potokah, i trpaju ga zemljom ili zalievaju, da nespuca od sunčana žara. A kad voda u polje, žuri se svaki po svoje i dovaža ga kući na urabu. Brodovlje je u nas dvostruko: ladje drvarnice (teretnice) i čunovi (čamci), izuzam skelu, štono ju osim carske, koja je pred crkvom i stražom ulančena, te za prevoz kolah putnih i konjaricah služi, i naši ljudi s ovakvih trih budi četirih teretnicah načine (dočim jim pomost s plankah sključe a u okrug letvami ograde), kada poradi hrane u lipovljanske brdine blago odpremajuć, tja pod Kraljevu-Veliku izvažaju Za ladju ovakvu izkopan je debeo dub, za koga se pobrine kuće gazda, ako vidi da mu je nova potrebna, kada jeseni u pribitstvu satnijskih i selskih poglavarah ciela obćina šumu tako zvanu „gratis“ dobiva. Dugačka je $5-6^0$ a široka od prilike sežanj. Čim je širja (a to je čim je hrast deblji), tim kraća i više nosi na vodi; gdjekoja i preko hvati drvah! Dieli se na zarutak, teščac i kljun. Prostor preko dva aršina od zarutna kanata prama kljunu dug sačinjava zarutak i ograničen je od dubljega srednjega i prvoga kraja „uzglavkom“, koj je s kanati broda jednoravan i služi ujedno vatri za uzglavje, koju brodari lože i kod nje si jesti pripravljaju, kad se na cjeo dan u šumu po drva odpućuju. Na dumenu (kormanu) biva dumedjija i kuhač ujedno, — a taj može biti i odrasliji mladić zdrava razuma. Na podupiraču (štici kako vele = stützen) valja samo čovjek muževne jakosti. U duljini mjeri preko dva hvata, da premjeri svako mjesto u poljah i šumah. Nasadjen je odozdo na oštro gvoždje, da se, spustiv ga pod vodu, nebi oskliznuo i seljak nebi prekopitnuo u vodu. — Čamci su razne mjere i veličine; njeki za samoputnike, njeki za družtvo, koje se i za vodenice rabe. — Nu nevozi naš čovjek zato samu jasenovinu za tesi i pepeo, dovozi on i hrastovinu, jagnjedovinu, vezovinu, brestovinu a u nuždi i vrbovinu u svoj dom; pače plavi više putah cielo okljaštreno jasenje i hrašće s jedne i druge strane natovarene ladje. Dvorište mu je ogradjeno plotom, da mu voda neodnaša ono barem, što s mukom doveze, a on vrata, na koja

unj uplavi, zapre za sobom. Drugo je ono, kad voda gdjegod na predoru u polje i pod selo iznenada noćju nabane: tad odnese izpod kućah hlievah i parmah sve, što shvati gibućega u Savu. Tako njeke godine, kad je u Suvoju nasip puko, odniela je voda bome dosta sudja, kacah, daske; pače je iste mladice šljive povaljala i izkorjenjivala i druge do onda bez pametara štete počinila. A što istom perad kukavna i ina domaća kopnena živad za povodnje pretrpi, neću ni spominjati. Tu se kokoši na stotine gnjave! — A i mnogoga djeteta u tratu nestane. — Nu dosta o tom, vrnimo se na svoj Božić.

Nad pećjom se dakle suše tesi, podnipošto pako konoplja, lan ili predivo kao dosele. (Na to se sada strogo pazî, jer je timi igrarijami mnogo stanje izgorjelo). Kreveti su u okolo duvarah, osobito snašah, liepo nakićeni, blazinami, pisanimi konožnicami i prezlamicami našešureni. U koga je djece, u toga je i posteljka na kolečcih kraj kreveta, koja se noćom izvuče a danju pod postelju rine. Nu to je samo zimi. Ljeti ima svaki par svoju šutu (kiljer, kućar, komoricu, štono vele Slavonci) i družina je više pod hižom u zahladju no igdje. Posred sobe su dva stupa pod grede ustobočena, medju kojima se za gredice vežu hamovi i nihaljke prave. Na njih se niše dječurija cjeo bogoviti prvi i drugi dan Božića. Na svaki prozor vrgne se pun peharac vina (onako kao kada tko umre, nebi li duša došla pit ili što drugo iskat) za znak, da je družtvo veselo. Kroz prozor se puca kao i u svatbi. Božićnicah je svuda po gredah i policah, navlaš iznad trpeze. Odrasli piju iz čaše i vrčićah, a djeca iz poltrenicah, čokanjah i peharčićah, čemu se najviše raduju. Žamori se tude ciele noći, osobito do ponoćke, kadno se trudnije i starije kosti odilaze odpočinuti. Gospodar cielomu družtvu još po večeri preporuča polnoćku i tada, koji su joj željni prisustvovat a idu spavat, jave se kod kartašah ili drugih noćobdijah, da ih probude. On stražnji ide na počinak, pošto bdjedjijam rekne, ako im pića uztreba, da dodju tražit k njemu ključa. Mladež se ni zašto neda u postelje, već spava ili pod stolom ili u kojem god kutu od sobe na slami sve tri noći Božića. K ponoćki ide puk u gomilah sve kuća a kuća. S bojaznom ženskadijom ide najmanje jedan mužkarac, što nosi svjetilnicu ili rukovjet užganih lučih. Pred crkvom se kolo vodi dok neprikuca trećiput, a tad unutar, te u pjesme iz Jaićeva Vienca. Pjeva se krasno.

Po polnoćki grne svjetina ka kući, tko će jesti, taj po zaoblici i vincu, a tko ne, ide spavat. Komaj dan u jutro svane, sve je na noguh, oprema se i kiti osobito mladež za polazak u crkvu. Ručak se obavi oko osme ure, i to: hladetinom (pačami, štono Slavonac veli) u početku a pečenkom na svrhi i odmah se odlazi k crkvi u kolo, da se koji junak prije sv. mise opjeva. Pod misom mladjana srdca pjevaju, a stara jih slušaju ili krunicu blebeću. Poslje nje vraća se starad u dom, a mladež još koju kolokovku, pa za njom k južini. Po ovoj se opet rani prije večernje u kolo, koje po njoj do mraka traje. Kako danas tako je i sutradan, a preksutra iznaša se Božić na polje. Leleću se djeca doduše za njim, no... Na mlađince izza zore sveže domaćin u kup slamu sa stola i zemlje, te ju nosi u šljivik i po ščepac stavi je na pojedino drveće da bolje rodi, uzme za tim lončić sa žitom i nasadi ga u hambarsko žitno okno za obranu žita proti kukcem i drugoj pogani. Sviećice smeće na sjeme; sneše osnaži kuću, s posteljah se ures poskida, skreće u škrinje i čeka drugoga blagdana božićnoga. Kroz sva tri ova dana pušća se blago iz postajah van k Savi na bregove, da se poji i dovoljno štrklja, dà i istu krmu običaju mu po sipi izlagati kad se odani, al večeri svakako ga zatvaraju i iz jasalah i lojtrah hrane. — (O pjesmah drugiput.)

Na 24. pitanje:

O vilah.

Vile su krasna bića većim dielom ženske glave. Diele su u kopnene i vodene. Ljepše su i uzrastnije ove. Nalaze se i vidjevaju na tratinah i po vrbacih kod bistrih potokah, u kojih se kuplju, češljaju i češljajuć uzajamno milozvučno pripievaju. Struka su tankoga, visoke a biele kao latinke. Krasnih licah da od Boga nadješ. Imaju zlaćene, zemlje se tičuće prame. Jedine jih noge ruže, za koje vele, da su konjske kopite, al da se lahko nevidjaju, jer ih krajci odjeće prikrivaju. Ometine su im gaji, špilje, dubrave i debeli luzi, što je kod coprnicah u ritovih običaj. Sunčaju

se zimi jako rado a ljeti išću lipova hlada. Glas čovjeka tako ih začara, da se do neba od milinja uzhićuje. Kad pjevaju, čuvat ih se valja, da te nespaze ili nezanjuškaju, jer uoče li te, neima ti života. Plaču li pako, pokaži jim se, saobći jim svoju nuždu i pomilovat će te. Stada, osobito janjiće, rado gledju i miluju. Hrane se svakovrstnim mliekom, što si ga u polju nadoje, koliko jim je potrebno, medom i cipovom. Piju najradje bielo vino, koga ćeš i u šuplju dubju naći. Kada kojemu predmetu, ili selu, ili čovjeku žalost proriču, bliže se tako, da se čuje pojanje njihovo, na što se, vele, i pas, ako ga čuje, preznuti mora, te vije onako tužno. To je predkaz smrti ili požara ili koga mu drago zla, koje budi selu, ako jih više čuje i ako više pasah na raznih stranah vije, budi čovjeku ili njegovu rodu, ako jih sám ovaj čuje, prieti. Vele, da su jako ljubezne i da je srećan svaki onaj, koj je u njihovu kolu; jer ne samo sebe, pače cieli svoj rod obogatiti, usrećiti i zla izbaviti more. Kaže se, da ljube mlade ljude, navlastito pjesnike, te jih gledju na svoju stranu privući. Vidjaju je obično oni, koje vole. Evo nam o njih dva primjerka, štono jih puk proriče:

Bio liep Spasov-dan 18** godine, kadno dva dječaka po nalogu gospodarovu idjahu k prijatelju u bližnje selo poradi važnih njekih stvarih. Od podne do četvrtog sata stignu tamo. Ovršivši posao, napiju se podobro, pa natrag dàkako preko šume. Večer biaše vrlo ugodna i tiha. Vjetrić bi samo kadišto sleputao lišćem debelih hrastovah, a oni u razgovoru sve polahko primicavahu se ostarjelim pastirskim konakom, odkle srebrozvučan razljegaše milopoj. Ma kao dvonjuše, — pa u dvie pole, ova začinja, ona joj pripieva. Utrudjeli mladići što od puta, što od prekopoljna sunčana ugara, neprisiljeni na povratak strogom zapovjedi naložnika, prisjednu panj i uživaju slasti rajske, to od naravi, to od mile prirode. — „O! kako je to ugodno slušati, brate moj!“ — „Doista!“ zametne drugi, „nikada šta takova čuo nisam! Da mi je znati, koje su to djevojke; rado M. i J. — šta misliš?“ „Hm..; ja bih reko, da su to vile; jer mi je pokojni djed, Bog mu daj pokoj viečni, mnogu zimsku večer liepimi pripoviestmi od vilah prikratio. Pa medju ostalom i to dodao, da neima žene pjevačice nadа nje. To su one za stalno! Bježimo!“ poviče drúgu i eno jih, kako

mikljaju uzkim kolnikom! — Jest! al vile preda nje naprečke, te zaokupe njeku kladaru i šćućure se za dub čekajuć na momčad, bez da je koja pisnula. U okatrenu neučinivši ni dvaest odmicajah sbrivnu se i — nadju se med njima četirima kao med vitkimi jelami. Hoće da uzmiču, al one zaokupile, pa udri kolo naokolo, pojku na pojku, da ti slušajućemu srce cvate, nu jao! gledajućemu se u mramorac kamen pretvara. Čami te trnu, koža ti se ježi a kosa strši; strah i trepet hvata te i kosti ti lomi, očevidne čekajućemu propasti, u kojoj no ti je pasti žrtvom nemile smrti. Nepomaže tuj ni prošnja ni snaga, one te spretrgaju i malo živa puste, da si tražiš u svietu pravice; — nu to samo onda, kada nećeš š njimi, ili ako te nevole pa jim se oku namećeš. Oba se klatiše jedno osam danah po šumah i gudarah, rakitju i jošicih, dok ih nenadje sprebite i izgrebene njeki starješina, te pomoćju u blizu poslujućih nadničarah nedopelja ka kući. Rieč je, da proti njihovim udarcem neima preka lieka, nu po duljem baratanju lonjskih starovjerskih babah može se čovjek još koji dan, kao što su i ova dva na dugo jošte poslje toga, hladnomu grobu oteti.

Dva pastira čuvahu u poljicu runa stada, te pripoviedahu, da su češće čuli s bliza milozvučne spjeve, dapače vidjeli nadzemaljske one stvorove, koji je skladahu. „To su, vele, ženske bjelolike, uzrastle a vitke, sniežnih licah i oprave, svilnih i zlaćnih vlasih. Sakupljahu se k ušću bistroga potočića Željana a šetahu pjevajuć po Veljičkom gaju do zabitna stana. Mi jih sljedjasmo nazorce i nespaziše nas. Vonj i glas njihov vjetar nam je baš ugodno donosio, usuprot na našu sreću našega nikada k njim. I tako jih sliedeć provalismo pošteno parče zemlje i stigosmo, pokle nam s očijuh nestaše, njegdje oko pozdravljenja k stadam, koja su se po cieloj okolici raztepla. Nijedna dojka nepusti nam mlaza mlieka. Sve je to čisto podivjalo po živici i luzih; te imasmo bome i nemalena posla, dok smo jih nanovo k svetomu redu príćerali. Što je tomu uzrok, nismo zamietali, bojeći se, kako čusmo, da nas nebi sasluškivale; a onda joj si ga nam i pomagaj! —

O vješticah.

Da su vještice i vještaci grdne nepodobi, o tom neima u mom kraju dvojbe. Puk im pripisuje toliku moć, da mogu najčvršću, kad se slože, stvar satarisati, kao: kuću stresti, srušiti, zapaliti ko što i vile, hrast izkorjeniti, dà istoga čovjeka utamaniti. Raduju se vavieke tudjemu zlu, a dobro se uče na jedno i to škiljavo oko gledati. Uvriedi li jih tkogodj, ako ne njemu na samo, cieloj se kući nezaboravljaju osvetiti. Blago upropastiti, ljetinu u zemlju šćerati, poplaviti, što smjere ukrasti, koga ozlobiti, pače s oblaci zavraćati; usuprot pako nevoljniku pomoći i svaku nepogodu, kažu, da su vrstne odbiti. Glede novčane oskudice s djavlom su sporazumive, te tko se njime ozove a njim predaje, dobro mu je ovdje.

Zato i jest običaj, kad sunce za gore, da jato za jatom doma grne. Osim šumah i gudarah glavna su jim obitališta: smetišta, lužišta, pepelišta, konaci, lomje i krševje; po zalazku sunca: šljivići, stare gradine, izvaline i razvaline; ljetnimi noćmi i mnoga podhižišta, stare šuplje hrastine, tmični gaji i podzemnice, riečju: što je nečisto, to je njihovo. Hodaju u majmunskih glavah snabdjevenih crvenimi kapicami, te na ovih mjestih čekaju na plien. S toga Bog čuvaj! da ćeš u sutonj vidjet čeljadi, osobito gologlave, uz- a kamo li preko bunjišta preći. Toga ti se u to doba boji puk kao groma; jer je u njem tvrda vjera, da je svaki onaj smrtno prestreljan od otih nesnagah, koj u mraku mimogred prolazi. Tako vidjeh i sada još živoga zanatliju, koga su idućega iz krčme oko pónoći sgrabile i triput nemilice na podu jako u trnje strovalile; a napokon težko izmučena u taščac tako udarile, da mu se već od više godinah na njem rupa kolik šaka vidi. Sám mi se nesretnik glavom tužio, da će i umrti i neće preboljeti babe Bare susjeda svoga; jer ju je upravo u oči na mjesečini spoznao. Ali prigovorit će možda tko: dosta je, samo kad je iz krčme išo! Ne! — i ja sam tako slutio, nu pokle sam više takvih slučajevah čuo i vidjeo, nedade mi se na ino, nego pokajati. Za to se poslužujem s nedavno pripetivšom se istinom.

„Prije njekoliko godinah“, pripovjedi mi vjerodostojnik, „vraćo se je pokojni J. Gj. s krdom kući. Oko pozdravljenja stigne eto na prekop (pod selo) i čuje gromki: „A joj!“ — Kao da mu se prečinilo, postaja i nešto podje dalje; al ono će opet: „a joj!“ — Kosa mu je kapu odizala u kakvoj je bio stisci. Nu pomisli: ili ženik bije ženu, ili u kukuruzu njetko njekoga gnjavi. Stado otišlo, a on će za njim. Dà! korak napried stupi i u ušesih mu zaječi: stani! — U tom posrne i prime bježati! al jadan potepe se i preko panja hip! „U pomoć!“ zaviknu“, „je li tko božji čuje! U pomoć, pogiboh!“ Na to ga šćepari pa š njime medju klade. „Predaješ li se?“ reče i klekne mu na prsa. A on joj pojamči pitanje i zahvali se na svetskom blagu. — Djaba vam moj gospodine sve, kad bi su mene ovako, nedo jim Bog oblasti! spopale. U jutro nadjoše J. modra kao šljivu. Pokle je još dvanaest godinah kao vieštac na glasu preživio, umre u koleri eto 185* godišta, a u selu ga spominje svaka duša.

O vukodlaku.

Vukodlak je u puka čovjek, koj je malo do Boga i svetih stvarih, jošter pako manje do svieta držao. Skiće se po šumah i prolomih, tumara neprestano od nemila do nedraga, kuda mu je putovanje sudjeno, tražeći mjesta, na kom je čovjeka sliku izgubio, i čim ga nadje stvori se onim, kojim je prije vukodlačtva bio. Boji se ljudih i zvjeradi do biesa. Ljubi špilje i gudare, nespava nikada ležećki, nego stojeć najviše ako se o drvo koje nasloni i klima ušima a žmiri očima. Od više jih evo jedne pučke poviedke o vukodlaku:

Ukraj starovjerskoga njekoga sela živio šumar na svom ataru sa ženom si i djećicom dugo vremena. Hodao po službi kroz i oko šume svake sedmice barem jedanput. Lovačio svaki dan ako je hatao za uzgojom žive sirotčadi. Njeke mlade nedjelje, pošto je vrlo uranio, nabio tvrdo dvocjevku, osedlo se njome, uzme škrljak i htjede se odputiti. I žena kadšto razborita glava opominjala ga već višeputah, da se lova navlastito po mladih nedjeljah i kvatrah mane, da se i njemu nebi dogodilo kao što se je mno-

gim u ove dneve poslujućim. „Čovječe!“ reče ona trgnuta iza sna — „što ti je naspjelo, da sada odlaziš? Neznaš li, danas mlada kvatrena nedjelja? Zar si jur zaboravio, kako je one godine našega braje Mate — ah! Bog mu se smilovao! na ov dan nestalo? Ili valjda kaniš mene s ovom sirotčadi smandrati?“ Na to se i djeca prenu te načnu za materom: „joj! ćaćo nejdete vi nikam, nejdete! Moglo bi vas još štogodj, Bog nas čuvaj i brani! u tem sumraku napasti.“ — „Neboj se ti ženo!“ odvrnut će on pojače. „Spavajte vi dječice; eto mene do mise s pečenkom!“ — I tiem ode.

Mjesec se je baš nagnuo crnoj zemljici, a zviezde su njekoje samo trepetale još na oblu nebištu. Zorica stane zastidjivati tavnu noć rujnošću milom, da očituje svietu tata, sirotu i bogata. Naš lovac prevali za toga čestit komad gudare, i obazrev se speti, da je zalutao, da se nesamo puta no i čitava revirstva nesjeća. — Na ovelikom vidi se čimenu. — „Alaj liepe mi sgode za nišan!“ pomisli u sebi, „samo da je šta!“ i oćuti potrebu vanka. Na to prisloniv pušku na hrast, ćućne, — svrši ju — — i u taj hip stvori se vukodlakom! „Aj luda glavo! mlada nedjeljo! sladka ženo i djeco! da sad vidite svoga Marka!“ tisne se kao biesan odatle i na četvorke stane prehitavati preko čimena u gustu gudaru. U glavi mu je čovječja pamet, uši muljčeve a tielo vučje kože i dlake. Sám se sebe boji, sám se sebe, Boga, ljudih i zvjerinah plaši. Nemiran i nespokojan trže sobom amo tamo, to o dub, to o hrid — da te Bog sačuvaj! — Eh! da mu se je pustom dokopati mjesta, gdje je uz pušku ograjsao i Bože pomozi. Al to je baš ona kazan, koju Bog u mladu nedjelju napusti! Sve je špilje, šlunje, dràge, zanoveti i krševje obtrko, u svaki kutić šume zavirio, samo kuta sudbine svoje dvanajst lietah dokopati se nemogaše. Sve što je u selu pri razumu bilo, tražilo ga je posvuda osam danah nakon izginuća — uzalud. A i nadalje neprestaše prijatelji s rodstvom ga iskati. Jedna pouzdana rieč zavela bi jih u dno mora i gorah, samo da ga svojoj sirotčadi povrate. Dvanajst godinah prodje — a on nuto! u isti dan vukodlačtva, naime na mladu kvatrenu nedjelju, postav čovjekom i dodje s puškom o ramenu kući. — To se pripoviedalo daleko i široko!

Nu ne samo sbog ovakvih bojaznih haba se moj puk u svete dane posla; nego on ljubi nabožtvo, vjeruje tvrdo u Boga i u njem samo nadu goji, svejedno kao i praotci mu slavske krvi. Istina, on ima manah i težkih manah, nu pun je svetih kršćanskih čuvstvah, pun ljubavi prama bližnjemu, pun zaufanja u svoje duhovno, usuprot žalibože! straha u civilno poglavarstvo. A što ga nad sve svietsko diči: plemenito ono pamtivječno gostoljubje *).

O mori.

Mora je ovdje bič božji, kaštiga težkoga griešnika — a višeput i pravednika s tom razlikom, što puk ono tvrdi a ob ovom muči. Može pako biti žensko ili mužko, nu svakako prokleto od njekoga čeljadeta. Noćju plazi po čovjeku kao pseto kakovo i siše ga. Kakva je po sebi, nije znano. Vele, da je četveronožko stvorenje, glave čovječje, tiela pasjega a kože sklizke kao som, te se neda dolje do samovolje. Skitanje traje polag kakvoće i velikoće prokletve, — a kad se vrieme urazi, prestaju muke. Mrči na čeljadetu kao mačka pred mišem; sisa pako najradje odkrito tielo, akoprem se ni u onome slučaju neodriče. S toga je navada — a i matere već za malo djecu priučavaju na strano ležanje, dočim isti muževi na prsa se polažu, da izbjegu pogibelji. — Dvie sam priče o mori čuo, evo jih:

„Bilo to srpanjske njeke noći“, pripoviedaše mi njeki sudobnik djeda moga, u oči sv. Ilije, „kadno sam se za hlada večer-

*) Nemogu ovdje propustiti, da nenapomenem liep značaj u toj struci slavonskoga našega naroda, gdjeno sam se njekoć upravo diviti morao, kako nadmašuje udvorstvom i gostoljubnošću mnoge bližnje i dalnje krajine prosvećene Evrope. Njeki me o mome polazku na put ljuto prevariše: da će me nuditi koricom sirkova hljebca! i kupicom mlačne vodice! da se je i njima u Slavoniji tako pripećalo. I ja uzvjerovah podosta toga takovim lažitorbam, te jim odprto velim osobito o fruškogorskih samostanah: da je u njih kao u cieloj Slavoniji, izuzam prirodu i božji blagoslov, vrhu nje zasjerom prva i sveta stvar gostoljubje. O čem ću u svoje vrieme takove zlikovce bolje osvjedočiti.

njega jurve u suton s ograde kući vraćao. Stupiv nogom na prekop, koj dieli komšiju od mene, šinem okom na ogromni stećak, uz koj se je mnoga čašica razbila a mnoga kapljica prolila, — za kim se je mnogi junak vilinskimi grli seljačkih ljepoticah milozvučno opjevao, — na kome je mnoga majka i nenadno — utrudjena od težke motike — otroče izrodila, dà, o koj su se praotci jošter moji sbog ono parčeta zemlje medjusobno klali, — spazim naopako po se! od hvata propetu stasinu, gdje k meni kroči. U strahu pipnem se za džep i kresivo, prihvatim držalicu od nadjaka i pomnijem na borbu. U tom ju ipak još bolje promjeriv, nut! u tom trupu spoznam djeda svoga, kako mi se prstom prieti. Ni živ, ni mrtav, hoću da viknem pomoć, al u taj mah zvekne Zdravo Marija. Ja odstupim korak natrag, sabran prekrstim se i reknem: Majko Bistrička pomozi! — Kao da su svi vjetrovi nad Savu kraj mene prozujili, tako mi se prečini. Oglednem se opet desno i spazim na istom medjašu kamenu hvat dugu psinu, gdje na mene reži. „Potarite sv. Križ!" zaviknem gromko, snimim kapu, uzmem na jezik „Zdravo Kraljicu" i nadmem se napred a on za mnom do sela. Tu ga suzbiju noćobdije kućni i nepuštjaše dalje. Ja dodjem izleman kući. Vas usopljen još na avlinskih vratih zovnem curicu, da mi donese stolčić te sjednem pod hižom. Žena me nudi s večerom, nu ja joj zahvalim na njoj, reknem snahi da me izuje i krevet razpremi. Nu pošto mi reče da je u sobi i šuti sve popunjeno, uzmem gunj i prezlamicu (vanjkuš) te odem na sjenik. Kroz čas zaspiem kao mace i poćutim nesnosnu rek bih težinu žrvnja na sebi. Snenu onako nedade mi se progledati, još manje zraka napiti; tašt kao daska — oćutim se u najskradnjoj sili, te hoću da se obrnem. Al ni maći! — Hoću da vičem; baš ni menuti! Ukočim prste, sgrabim na sebi za nješto kao za mesarskoga psa; al baš ni cipnuti! Joj što ću majko moja! Učini mi se kano da sam izza glasa zaorio, — al se sám čuo nisam. To je trajalo skoro sat i onda me pustilo. Ja jedva dočekam živ dana — i pogledjem si prsa. Al žalosti! imadoh i šta gledati. Sise nabrekle kao u udavače, modre kao šljive — a bole me kad podahnem. Čim mi rekoše babe, da je to njihova druga — Mora — žena pokojnoga Jovana, desnoga moga susjeda, koja od nedavna noćom balazira i cielo selo uznemiruje, zadadoh im vjeru na istinu i neidjoh nikad na spanak bez tvrda zatvora.

Drugu mi sobći njeka starica krezubica, koja je doživljela i propala, kako reče, više no vražja mati, kad se je po rovotcih u šetnju vozila.

„Imala sem gospone moj, reče ona, ćerčicu jedinku, da je (joj) ne bilo para u celem našem orsagu. Lišca su je bila kakti proletna rožica, a oči crne kakti kukinjice. Nju prosilo osem proscev a deveti ju djuvegija premamil. Ja nes bila za to, kajti sem znala, da je ono nečista, Bog budi z nami! hiža, pa da je nebu tam, košto bi je bilo, da je mrva dulje počekala. Ali njena volja, e — pa naj bu! rekoh je z ocem. I nesmo je šteli zdržavati. Je moj brate! nebi to dugo i ona z oprošćenjem ponese. Kad bila u šestem mesecu svoje slabnosti, — učaraju gadi dečka i on ne štel nikak priznati, da je po tem moj zet. To mene (m. meni) težko na srdašcu bilo, pa otijem k gosponu paroku i povem mu te lakrndije. A on čovek razborit dozove dečka k sebe (m. k sebi) i izpuše mu očinskem načinom ves veter s glave. A kad nesnage one — nedal im Bog zdravljića! to zanjušile, opet zacoprale i nekakvoga sivoga cucka na nju nabrkale, te je nigda ne dal spati. Uvek bi ju, Bog nas čuvaj i brani, jahal i cical tak, da je je dete zatušil i živu ju tak rekuć u crnu zemlju natiral. Ona merne (m. umre) [ovdje ju proliju suze) u največe (m. največoj muci) muke. Moje srce prebolelo je nebu; moje reči nad pizmeniki od preklinjanja prestale nebudu. Oni su ju skončali, — nju je m o r a zatušila; oj prokleta bila! — A kad ju zapitah: što je to majko mora? Kako izgledje i t. d.? — Pa kaj još toga neznate? — udivit će se, — blagosiga vam! — Da ste pri oneh domarov, videli bi ju svaku noć, kak se uz brvenje hižno vleče i vreblje prelaza k onome, komu je poslana. Moj je brajo tak jednu ubil, pa potlam je nigda. To vam je čeljade kakvegod utvore, pa traži da osveti koga od roda svega (svoga). To su većinum babe, pa jih se naš svet jako boji i poštuje ih, samo da jim se nezameri. I ja sem negda po tem p a s j e m p u t u h o d i l a, dok nes dobila po čelenke." — Čim ona to izreče, pokupim se pa bjež. Idi umoro svjetska, pomislim! ti bi i mene smandrala, da sam dulje s tobom. — I to je mislim, ako ne pravi i prvi, barem do kršćanskoga uzgojenja uzrok, zašto se naše starinstvo poštuje.

Na 27. pitanje:

O zviezdah i mjesecu.

Lonjanski puk znade za Lastare (Vlašiće), Kosce i Žnjače; zatim za pojedine zviezde: Danicu, štono je u pastirah Volarica a o zahodu sunca (po mnienju prostadije druga, premda ova ista) Večernjica. Pripovieda se, kad su njekoć bogumila tri čovjeka izza zore kosila, te da jih je Bog k sebi primio, jedno, da se nemuče tamo koliko ovdje, a drugo, davši jim vjekovite svjetiljke, da svjetle mjesecu, odkuda će putovati. Za njim idu lastori (kupioci, vlašići), te trpaju u bagljiće obaljeno sieno.

O mliečnom putu veli: da je njeki svetac vozio puna kola sitne slame, pa mu je pospadala, te odatle mu trag. Ako je taj trag dobro vidan, da će polja biti bogata slamom a jalova čistim zrnom. — Vrieme takodjer nagadja po gustoći i riedkosti zviezdah, naime: ako su preguste i jasne, da će biti kišovito, usuprot ako riedké, liepo vrieme. Iz ovoga zaključuje na horu sjetve i kositbe.

Napokon kad mjesec onejasni obrnutim jednim rogom, sluti na mećavu; ako pako pokrvavi ili se poneobiči, da će biti kao i izza repatice ljuti rat i bieda.

Tu ponješto već zaboravnu misao pobudi u njem 1848. god. još bolje njeki inostranac, koj je baš pred onim žestokim ratom u Lonju došao i puk uvjeravao, da je oko pónoći zapazio u mjesecu čovjeka u ruci lievoj s crvenim kaležom osovljena. Naš čovjek mnogo, pače najviše drži do znamenjah nebeskih; pa odgovarao ga ti i podučavao, kako ti je volja, on vidiv se jednoč prevarena, ma ti i dao za onaj par pravo, ostaje ipak čovjek staroga kova.

Još nješto na pitanje 28.:

O nošnji i nariečju.

Htjelo bi se tomu više dosjetakah, da uzmognem potanko orisati nošnju puka lonjske župe. Ja se doduše toga posla ni sada

neodričem, te prianjam uzanj čim bolje i točnije, al ako se sgodi, te šta izostane, s dopuštenjem dobrovoljna štioca objelodanit ću drugda; jer u istinu mnogi ni pomislio nebi, kako je to smeten posao, skakati s conjka na dronjak, s uvojka na opanak.

Nošnja, kako već njegdje rekoh, barem ne s prevelikom razlikom, osim kundja i spletanja vlasih jednaka je od Križa pa sve do izpod Lipovljanah u našemu narodu. Al s lonjanskom se (samo glede ženskoga spola) ipak tako sbliza nijedna nesudara kao križka, osjekovačka, repušnjačka i kutinska. Ma tuj bi rekao, da je upravo neznatna razlika. Nu kruto bi se prevario; jer osim što ti mnjenja Lonjanka nebi podnipošto odobrila, scieneć se za njekadašnju jur iznašateljicu svoga kruga, morao bi se ga i sám odreći, kad bi se dao na potanje ovakovo opisivanje nošnje, svejedno kao i ja, koji sam se prije s tobom sporazumio bio.

Naš čovjek treba dosta krpah, dok do nakita dotjera, a žena — — i stoputa više. Dà, naša je seljanka danas kao kakva gradjanka, i čim ova veće u gradu, tim ona veće na selu medju drugami iznaša mode. Na njekadašnjoj prostoj odječici nosi ona sada stotine krpah i zadjevah, te ako ju od pete do glave promotriš, osudit ćeš i nju i današnji viek. Nu ni mužkarstvo nije mnogo bolje. Zaludu su daklem opomene, utaman su starinah stege, kada razpušteni a gizdavi ovaj živalj izkorjeniti nemogu. Tim načinom, gledeć na starost i nosivo, dieli se u Lonji ženskadija na troje: na babe i žene, na žene i snaše i na djevojčad. Prve nemare toliko za kicuštvo kao druge, nu ove opet za sram i čast postojanu kao treće. Da vidimo deblo bez granja i korenja t. j. srednju ruku ljepoticah, po kojoj će se prva i stražnja lakše razpoznati.

Znajuć već ponješto o kundju i spletanju ženah, valja nam zamjetiti kako se snahe nose. — Da jih vidiš, odgovorio bi: liepo, snažno i cifrasto! u svetcih, a: prosto i čisto! u posleni dan. — Poznato je u ostalom predobro, da naše graničarke izim zimskih vlastitih, riedkih usuprot ukućnih posalah zastupaju prolječem, ljeti i jeseni nesamo svoje u poljah, njivah i livadah, kod kopanja za vrieme sijanja, drugačenja, trojačenja, branja i triebljenja kukuruza; žetve; kupljenja i voženja siena kraj vršitbe; kod

branja šljivah; navažanja privatnih protuvodnih tečajem ljeta nasipah, obće rabote i t. d., gdje one vavieke debeli vuku kraj, nego i mužke poslove, kada su muževi u ime čegagod nenazočni. Izvinuti ovdje ipak valja, da ženska djeca nejaše konjah pod plugom i vozom, kao što sam to žalibože na više mjestah Jugoslavije vidjevao. To nesamo što je ružno, no i upravo što je pogibeljno i nesmotreno, zavredjuje javna ukora; a tko se iole u odgojivanje mladeži razumije, pristat će na moju stranu i vojevati sa ovakve sa svojim protivnikom. Bilo je to doduše i u Lonji prvo u običaju, nu pokle su pod plašljivimi konji dvie tri djevojčice nemilom žrtvom sudbine zaglavile, bude od poglavarstva strogom zapovjedi tomu konac učinjen. Nejaše dakle žene, netjeraju volovah ni konjah nikada, nepluže, neidu u šumu i nebrinu se s gospodarstvom; jedino ako u neprisuću mužkarca pomognu snaše drugomu voz sienom natovariti i stovariti, — ostalo ovuda onda rade sve pomalo.

Za poljodjeljstvo joj treba motika kao za riljanje rilj *) i t. d. svejedno kao mužu za tešnjak širočka (ili švarba) **). Njom se muči i prevraća zemlju, dok je god ljetina pod nebom, da ju mrtvi dostaputa znoj pobija. Nu polag svega toga je ona ipak bi reć sveudilj okretna i vesela; njoj je pjesmica vierna pratilica, njom začimlje sve i dočimlje, da poljane i ubave gorske doline ječe upravo onako, kao što nam vriedni domorodac g. J. J. u krasnih svojih „Triuh lipah" o Slavonkah nacrta. Na glavi i kundju nosi moja seljanka liepo počešljana, čistom mašću namazana, tu-

*) Za mikanje greben; za švelo sielo i igla; za sukacje sukač i ciev; za vijanje vitao; za tučenje konoplje stupa; za sukanje haljinah praljka i mlinčenjak; za namatanje prediva klupko, vreteno i rašak; za povesmo preslica; za pecivo kruha popečak i sgrebljica; za žetvu srp; za tkanje stan: brdo, vratilo, čunak, potrkač, podpirač, osnovača i t. d.

**) Za ciepanje sjekira, za kalanje ćivija (što je u Slavoniji klin); za podosilunjak (što je u Slavoniji ćivija); za krpanje obućc šilo, igla i dretva (dreta) laknena a za pretezanje vrpce; za brnanje brnača; za valjanje valj; za sijanje bisage ili bakrač; za pecivo rakije žbanja; za vinogradkosir; za dubenje dubač, keser i glieto (dlieto) i t. d. — Scienim, da nebi bilo s gorjega, kad bi mogao sve rieči orudne, pokućne i zvankućne, svejedno kao i biljarske nazive mojega kraja slavnomu občinstvu nacrtati.

banjsku (finu ili šlarnu) peču *). Pod njome je razdieljena „stezicom" kosa po pó tjemena. O vratu ima svezicu crnoga baršuna, a spod nje djundjeve, kraljuže i škudare. Oplečе joj je na prsih skopčano bumbačom, šveljačom, titrenkom ili sapinjačom. Ono je pako sámo u sitne alvate narezano i shvaća do pupka. Nije razrezano u dvie pole kao po drugih selih, nego do izpod grudih samo, a tada sašito i s „repcem", koj se pásom pripaše uza struk providjeno. Struke ogrlicah puštaju redom u polukruzih jednu do druge, nemal od vrata sve donjekle do prsnih loparakah. Po više ovakvih strukah sačinjava kraljuže, a više opet kraljužah oprsje. Urešene su to škudami, to dvadeseticami, nu ne onako kao u Vlajinah, da jih je po deset na jednoj nanizanih, već po jedna, po dvie najviše — i to jim očima njekako ljepše godi. Rukavi su do dlanah na repete (Maschetl) našešureni. Na ramenih su unaprieko pisani ili raznotečno kockicami sprešiveni. Pod oplečkom je rubača, štono o ramenih na dviuh tkanicah (sa stražnjom stranom košulje, što ledja prikriva, pendelah zvanih) viseć golotinju do talah zastire. Oprieda je za pedanj urezana, da dojke, dignuv oplečak, laglje djecu nadajaju. Razpor ovaj zaklanja zastor, koj se po pripasanoj tkanici ili pásu žnorom priveže. U radiščake dane previje se pod zastorom **) prednja pola košulje i utaknu se dva kraja za tkanicu, pa to se zove „krilo", u kome žena po dvie po tri funte težine nositi može, a da se krajci neizpuknu. Na

*) Peča je kvadratičan komad beza do dva lakta o krajevih dug. Na jednom ćošku, koj uviek straga na drugom visi, bojanom je (za babe žutom a kićenke crvenom i plavom) predjom dà i svilom izvezena. Njom se u nakrst previtom glava omota tako, da se ostala dva kraja spod vrata prepeljana odzada, ili ako je sparno, jednostruko sprieda svežu. Diele se na „nedjeljne", štono rieč i „sakidašnje" kao i rubine, te koja je mogućnija, makar i samica bila, ima jih po dvanajst.

**) Zastor je što u Slavoniji pregača, samo ne od vune, nego platna kao i košulja. Svečani je pamukom skroz otkan. Razlikuje se od nje tim, što je prebran u desetke bojadisanom tkaninom najviše do polovice odozdo počamši. Ima jih koliko i rubačah; jer uza svaku ovu s oplečkom i on biti mora.

noguh nosi naša neva crvene ili šarene (crvene, plave i biele vune) čarape i to u papučah ili (u najnovije evo vrieme) cokuljah. Ako nenazoče ni jedne od ovih, onda čižme većinom sa žute obćinjene (mekane) i grimizne kože. Obojke pako s opanci kao i latice *) nose samo na njive i sjenokoše, premda se i ovo riedko vidja; ona bo ide bosa u goru i vodu; na pir i posao, okrom ako ima — — — i to kad kada.

Na ovu najdoljnju potrebitu odjeću oblači si tada liepi spol uresnu spoljašnu, kao menten **), zobun, acabajku, zobunac i kožur. Posebna ženska s volje za jedrijim i liepšim navlači si takodjer i po dvie, po tri košulje. U lievoj ruci nosi do zemlje obješeni rubac, u koj se netare, već se za to drugim u desnoj služi. U jednom uglu onoga zauzla si mirodijah, cvieća, po koju paru i jabuku, čim bi u prigodah zamjene mogla ljubovniku ugoditi. Od nedavna evo vidjaju se takodjer kišo- i suncobrani, što

---

*) Latice su pravokutni četverougli čvrstoga platna, te se dviema privežnjama u nje cjevanice zamataju, da im sunce, zima, travurina, čičak i t. d. nenahudi.

**) Menten i zobun su si glede švela i kroja jednaki, samo što je onaj straga na stegnih nabran, a ovaj našoj narodnoj surki naličan. Boje su modre ili crvene. Izprešiti su na prsih, sa stranah oko džepovah i zadnjici, zatim po plećih i rukavih na sve božje načine magjarskimi gumbi i gajtani. Jednu od ovih četirih vrstah mora imati udavača a gdjekoja imućnija ima sve. Nose se po većih svetkovinah u sve četiri dobe godišta. Zastor se pripašuje na ili pod nje spreda, a tada se prva pola nipošto neodiže, osim ako je močvarno zemljište. Nakit od peče takodjer je na njih straga. Ako pako idu gologlave zataknu za kundj i uši kiticah, umjetnoga i miomirisnoga naravskoga cvieća, kanoti: kupovna po sborovih (vašarih) smilja i kovilja, macicah, djindjah, drteljkah, bosiljka, klinčcce i po koju ružicu, što si ju krasotice po domaćih bašćah zasadjuju; ali sve ovo nadmašuje ljepotom sobstvenima rukama umjećeni tvizer (tizer ili fizer). Zobunac jednako podrezan dosiže do izpod rebarah. Dva su mu reda pucetah sprieda, a dva do šest pucetah straga. Na njemu je izrezan polukrug sprieda do niže sisah, da joj bolje uza tielo pristane. Kožun je cifrast, kratak kao zobunac, s rukavi ili dugačak žut i kićast do koljenah bez rukavah.

su si vojaci, videći u narodah inih zemaljah, došavši s vojnah ljubovcam pokupovali. Kad će kolo igrati, uhvati krása desnu i lievu drûgu drugim i trećim prstom obijuh rukuh za pás, dočim joj marama o bedru ljevkinje u ruci visi. Tako se kvačuć jedna za drugu kreću, pjevaju i kolišaju. Što se pako duševna značaja mojih Lonjankah tiče: šaljive su s poznanici, u zabavah govorljive, razpustne, više okom, skokom i riečju premamljive; životnim pjesničkim duhom nadahnute, te po tom s obzira narodnih pojkah računam jih savjestno medju prve Slavonke. To će priznati i najpristraniji osvjedočitelj. Liepih su obrazah i stasah, tvrdoputne, ozbiljne a blage baš onake kao Babogredke. Šteta samo, da rado piju, pa će se pri piću naime u nepribiću koga mužkarca izpravdati, ženskimi kletvami do zla Boga spreklinjati pače i počupati; nu jesu li triezne i je li koj mužak prisutan, neima ti u njih druga do medjusobne ljubavi, ogrljajah i pjevanja.

Kad nam je tim načinom poznata jednom nošnja krasotnih nevjesticah, nije veće težine nagadjat je u staricah i djevicah. Kod onih je razlika prostodušje i ista dobrota, kod ovih poštenje i zavjera. One se nose prosto a jednostavno, ove pako kao i snaše izuzam prčine i glavata naresa. Kosu spleću u jedan prčin, koji je tik zatiljka vrpčicom privezan i u četvero do izpod stepovnjaka spleten. Na kraju mu svilna kita a po njemu sprivezani privezaljci (pantlike), koji su i po glavi na način ribolovke sprepleteni, te cielu kosu zastiru. Taj je običaj samo u udavače, inače je u onakvoj opravi i gologlava, jedino što joj je smilje i kovilje za ušima.

Muž i žena imaju škrinju. U nju skupljaju robu, što su ju prigodom ženitbe od roditeljah dobili. Ako je žena čemu, kroz višegodišnju radnju na polju stečevine dojami i do dvie, do tri, pače i više škrinjah; liepih novih odjećah — a bome i cunjakah s dronjci punih; jer i ovoga za krpariju i oštitu treba. Tà naša žena i trži s ovakvim krpjem! Prnkar joj radje daje maramah, privežnjah, svile, pisma, pamuka i t. d. za njega, nego za gotovi novac; to bo je upravo njegov zadatak: kupiti prnjke, — novacah pako samo u toliko, da preživi, ako ga nužda u krčmu stjera, koju noć ili dan; inače zateče li ga mrak u selu, gdje neima uzajamna

doma, dobije taj nebore u graničarskoj kući piti, jesti i mekan krevet za prijateljsku zahvalnost i spoznanje. — Čim odgojitelji imadu više djece, naravno je, da jim se za nju više i starati valja; jer je li ovo mužko: dopada ga pola otčevine; je li pako žensko: škrinja i posteljina. A uzmimo, neka bude šestero ženske djece, tu treba namah šest blazinah prjem punih i šest prezlamicah. Tko će dakle i pomniti, da to samo osim drugih sitnarijah nije za nje mučna zadaća!

Nu bacimo se mišlju malo i na odielo djedjerna Lonjanca, pa vidimo skladnost njegovu prama gore nacrtanomu.

Mladoliki Lonjanac gizdav je graničar. Jedva da sa ženom prespava, traži tude kićenu rubinu i poprsje, a što na ovo treba, njegova je briga. Punica mu sa ženom satke i sašije gaće i košulju pojedince u dvadeset pasamah. A on ide na sborove (sajme) sa ženom, te što ona nema, njojzi, a što njemu ćako neda, sebi pokupuje, kano: škrljak bieli ili crni, prsluk, hlaće, čižme i t. d. Kad ti se obiska, misliš da mu neima uzporedna. To ti je momčina jedrih mišicah, — muževnih silah. Probili ga brci i podbradak. Crne su mu oči i sievaju kao u risa. Sladke ti je vitežke rieči; ljubopitan — ali većim dielom strastven. Na glavi mu kriljak osriednje veličine a pod njim duga izjednačena kosa. Za njim je pako liepi cimer. Niz krkaču pa dopásan nosi sukneni prsluk, spod koga lievo i desno pazuho prepeljan do koljenah visi veleliepni dugački rubac. Opasan je vunenom slavonskom tkanicom. Košulja mu se dokončala nješto pedlja poviš koljenah, a rojte (rese na gaćah) se spustile na nožne grane. Ona je iz lanena lakna pamučnom niti utkana. Rukavima je na ramenih unakriž, a na gliežnjih unaokrug prišita kupovna tkanica. O krajevih su jim repete kao i u ženah. Na poprsju je narozgvana, a lajbec s žutimi puceti s obje strane ukrašen. I po njem su gajtani kao po zobunu. Na noguh ima čižme, kao što jih u mladoženje vidjesmo. Odličniji nose i reklice a i raznolike gunjce, — štono se takodjer, kako vele: kicušem šikuju. Uz reklicu (ako je) patre hlače, modri zobanac i crna marama na vrat; što pri samcatoj košulji sasma izostaje. Diče se napokon s brkovi seljanci moji, te je u njih bezbrki čovjek „Kranjec i goloputi tič“. Nerado ga gledju, — al

ga radi pretresaju. Dà sbilja! Po brkovih se ponajviše poznadu puci lonjske okolice; tako n. pr. Lonjanci i Ilovci po dugih, Repušnjaki po kratkih i riedkih, Kutinci po poduljenih i gustih mustačih. Odavle su i pridjevci raznih selah u ustih mojih Posavacah.

U staracah i dječačićah (kao u babah i djevičicah naprama nevjestam) nevidi se ovo nosivo. U mladoženjah je pako kao i u momakah na dlaku u običaju.

Napokon jošte o nariečju.

Tko je uzčitao ove moje crtice odgovorah na pitanja slavnoga družtva jugoslavenske povjesti i starinah, dvojim da neće pogoditi: koje i kakovo je u Lonji nariečje slavjanskoga našega jezika: naime: štokavsko i kajkavsko. Koliko je u mužkom zamjetu zavladalo ono, toliko je u ženskom izčeznulo ovo. Ona stranka govori samo štokavštinom uz nješto ipak izgubljeni slavonski, nu tim više prigrljeni posavsko-hrvatski naglasak; ova pako: onom i ovom, kajk. i štok. — drugom ipak rek bih pretežnije, naročito sadanji naraštaj, dočim se ju po učionah uči. Zašto je pako nariečje sbilja tako skomešano glede spola, neće se, scienim, nitko u čudu naći, kad pomisli: da je Lonja zakutno selo na Savi, udaljeno od slavonskih mjestah, a usuprot upravo spojeno s hrvatskimi seli, odkle je nošnja skroz, a jezik podosta u njenom življu mah preoteo. Akoprem je u rieči ono sriemsko i prov. hrvatsko **e** cielim Posavjem hrvatskim zatim slavonskim njegdje tja do Jablanca zavladalo, ništanemanje čut ćeš često i drugo slavonsko **i** i **ie** u mome zavičaju. P r v o: od pritežnosti susjedne braće; d r u g o: od podučavanja u crkvi i školi, gdje mladež, sa žalošću moram reći, budi kroz promjenu učitelja, budi otčinskom neskrbnošću i netežnjom za napredkom k obćemu cilju župnika i u knjigu čatiti i na izust njime Boga moliti mora; a t r e ć e: od službenih sastanakah vojaških, gdjeno mu se vojaci od oko- i mjesto-novogradiškoga puka priučiše. Ovo zato kažem: budući sam čuo po slavonskih selih umiljato govoriti diete, te moram primetnuti: da se ono i u njekih krajevih novogradiške župe upravo krasnim književnim izrazom po naravi si prirodjenoj služi.

Buduć pako da pod lonjsku župu spada i Suvoj, to se žene i Lonjani iz Suvoja i Suvojčani iz Lonje, te po tom su si jednog tiela, al ne žalibože jednoga duha; jer se često seljani medju se prepiru, i graničar bajage ponosit! svagdje gledje, da dobroćudna — prem ponješto zalupana, čemu si on siromah jamačno nije kriv — Suvojčanina izbjegne, te ili samostalan, samo caru svome i njegovim blizancem revan i odvisan postane ili sa srodnim si u činu bratom zla i dobra polovi sudbina. To se vidja u svakom na slogu smjerajućem poduzeću, oko česa, rado priznajem, neumorno radi satnija i sisačka oblast posredstvom duh. pastira, te se je nadati, — akoprem se jednodušno Lonjanci opiru, da će se oba sela kao u jednom groblju i crkvi i u školi stopiti, da tim načinom i suvojčanskom djetetu sine svjetlo sunca, te neostane sliepo kraj liepih duševnih darovah i očijuh. Dao Bog, da se i to sbude!

Nu nesamo iz Suvoja, nego i iz Ilove, Kraljeve-Velike, Repušnice, Kutine, Bobovca, Drenova-Boka, Mužilovčice, Kratečkoga, Puske i Krapja, dapače i još s daljnijih selah ženi se lonjski dječak, a u nje udaje lonjsko djevojče; pa buduć, da se u više ovih selah mjesto čistoga onoga **kaj**: **kä** u jednom i drugom spolu urabljuje, to se sgadja, da se medju rodjenimi Lonjankami i pridošljankami takovimi grdna nabacivanja, dà iste mržnje poradjaju, doklegod se neokani neviestica kä-ja, te nelati što-ja ili čistoga kaj-ja. Lonjancu već ovaj nezvoni po ćefu, kamo li onaj, te sve onakove nariečnike kekavci imenuje. I on se ponosi, što kao pograničnik razumije svakoga nesjetnoga Slavjana, kad govori.

Upitaš li pako kom prilikom staró ili mlado, osim vojakah, koji su eto u najnovije doba po vojnah, zapovjedih i t. d. od poglavarah hrvatskomu privikli, kojim jezikom govori, odreći će ti: rackim ili slavonskim. A pokrstiš li ga sám onim, nadne te s istim i s istoimenoga mu zemljista izsmjehavati i glasu na ruglo izmetati. Taj zao običaj zavladao je još gorje po Slavoniji, — što ako za obćim i boljim nazivom i jezika i naroda neuzhajemo, težko ćemo se ikada ožudjena cilja dokopati.

Čudno je poslušati po svetcih i inih nedjelatnicih, kako se ne samo čobančad po poljanah, nego isti uzrastli muževi i muževke sbog narječja i običajah prepiru; nu još je čudnije milinja gledati, kako Lonjanac bez razlike roda i poroda, siromaštva i bogatstva posjetnike i častne ljude svoga kruga dobrodušno i gostoljubno dočeka i prima. Tu nebi si rekao, da jih nečuješ razno narječovati, da nisu djeca jednog srdca a braća jednog otca i majke.

(Ostalo u svoje vrieme.)

———

6.

(Ostalo u svoje vrieme.)

Odgovori

na njekoja pitanja družtva za povjestnicu i starine jugoslavenske.

Od

Leopolda Martina Krajnoa,
c. k. sudca.

Slavno ravnateljstvo družtva za jugoslavjansko povjestnico!

Čital sam u različnih časnikah za pomnoženje jugoslavjanske povjestnice od slavnoga ravnateljstva očitno postavljene „pitanja družtva za jugoslavjansku povjestnicu i starine na sve prijatelje domaćih starinah jugoslavjanske povjestnice“.

Ker mislim, in to po pravici, da tudi kranjska vojvodina pod jugoslavjenske dežele spada, se za voljo tega usudjujem nekoliko odgovorah slavnomu ravnateljstvu za daljno uljudno porabo poslati, in opomnim, da moj sostavek samo mojo rojstno domovino, trg in okraj Planino pri Postojni u notranjskomu odseku Kranjske zadene.

U Beču dne 31. Maja 1862.

Crtica odgovora na postavljene prašanje ali pitanje.

Planina trg na tržaski-ljublanski cesti na Kranjskim blizo Postojne je vsakomu, kteri je u Trst, pred kakor je bila železna cesta izpeljana, potoval, dober poznati kraj. Planina je pri trgovcih jako slovela, Planina je bila do leta 1858. središče od pravniške trgovine med Trstem in Ljublano, in povestoslovci hočejo vediti, da Planina že u rimljanskih časih, kakor selišče obstala je.

Stare reči so se u planinski okolici tudi že najdle, in scer rimljanski dnari u jami pod Malomgradom (Kleinhäusl), u razvalinah starga grada Hasberga, u razvalinah pod Malimgradom, tukaj so se dnarji, orožji in škiti pri kopanju zidovja in zemlje dobili. Na Staremgradu (Althaasberg) so delavci pred veliko letam, ker so zid za novo unško cesto rušili, ktera u Planino pelje, u enim posodju veliko srebernih starih dnarjev najdli.

Drugih razvalin u planinski okolici se še dobi pri podertih crkvah, kakor pri sv. Duhu na griču Leskovcu, pri sv. Ani na gori Žingerle, sv. Marije Magdalene na planinskomu polju u Kampolah, sv. Jederti pri Garčarievcu in sv. Mihela tudi na planinskomu hribu; nisam mogel u poprejšnih časah zvediti, če se je kaj zanimivega kdaj pri tih razvalinah najdlo, če ravno zidovje več 100 let staro je. U spodni Planini najde se še sem in tam trag starga zidovja; ljudje pravijo, da je to zidovje rimske ali prestare Planine.

Na farnomu pokopališu vidi se mnogo spominkov, pri farni crkvi najde se tudi eden u slovenskomu jeziku od začetka sadašnjega stoletja, na strani uzidan pri crkvi nasprot zvoniku.

Na crkvah se vidijo napisi u latinskomu jeziku.

U lepomu gradu Hasberg u Planini hiš. br. 1. je čedna dvorana s lepimi kipami, po gradu in osobito u pisarnicah vesijo stare podobe nekdajnih grajšakov.

Arkivi so sledeči:

a) Pismohrana planinske c. k. sodnije u lepemu redu, tam ležijo pisma blizo 300 let stare.

b) Arkiv planinskega grada (Hasberg, Slovenci pravijo gradu planinski grad), u kteremu vse stare feudalne pisma in pravde dobro shranjenje so.

c) Arkiv planinske fare.

d) Arkiv planinske šole.

e) Arkiv planinskoga trga. Pisma u izvoru bi se ne mogle dobiti, gospoda tamošnja je pripravna in da rada bez plače prepise od originalnih pismah.

Kar oltarje u crkvah zadene opomnim, da glavni oltar planinske župne crkve sv. Marjete u letu 1844 od poznatega slikara Franceta žl. Kurza iz Ljublanje a la fresco prav lepo izmalan je, drugi oltarji so leseni, u vsih drugih crkvah so oltarji tudi leseni, samo o kapeli planinskega grada je oltar sv. Antona iz finoga marmora lepo izrezan.

Zvonovi so novi in leta 1857 u Ljublani uliti, dne 18. Julija 1857 so 4 zvonovi pri farni crkvi prvikrat zvonili, tudi zvonovi pri drugih crkvah niso stari čez 150 let.

Kar navade ali šege pri porodah, krstah, ženitvah in pri smrti zadene, morem reči, da zastarane navade duhovšina pa tudi svetska oblast je že skozi vse u prid ljudstva zaterla, in da ljudstvo na vraže skoraj pri nas nič več negleda, vendar pa sem in tukaj pri porodah botsovi (kumi) si pogačo pošiljajo, k kerstu vselej enega moža in eno ženo za kuma uzamejo, pri ženitvi večidel druga in drugarice, starešina in hižno gospodarico za veselj dan si volijo, da pri poroki muzika goste u crkvu in iz crkve spremi, da doma en celi dan veliko pojedino in ples deržijo; sirošne neveste pred poroko pa hodijo okolo poznatih prijateljah darove za balo prositi.

Kadar kdo umre, ga svečano na oder polože, ker 48 urah leži, ljudje hodijo mrtvega u hišo pokropiti in molijo tam za dušo

njegovo, pri trupla stražo derži ena stara žena, kteri se pravi, da ima „pri lučici" biti.

Kadar se umerlega pokoplje, gredo poznanstvo, zvonar in mertvonosci na pojedino, kteri se sedmina pravi. Ta navada pa je že skoraj popolnoma opešala, in to iz tega uzroka, ker sodnija troške za sedmino neče za dolg mertvaca spoznati, nasledniki iz svojega žepa se pa branijo pojedino plačati.

Kar koledovanje tiče, hodijo u koledovanskim času godci pa tudi mladiči ženskega in možkega spola svirajoč in pevajoč po hišah, kterim se kaki mali dar da.

Na uskrsu ali u veliki noči vsaka hiša u crkvu pripravljeno meso ino potico (podvico) pošlje, da se na veliko nedeljo blagoslovi, in temu pravijo: žegen.

Mladost pa pisana jajca in pomeranče, kteri se pirhi imenujejo, za vsakemu kotu iz krajcarjem seka, ob tem času, kakor tudi pri vsakemu velkomu prazniku pri službi božji iz mužarjam se strela.

O Kresu zažigajo mladenči po gričih in na gromadi velke ognje, kterim se reče „kres kuriti", mladost pri ti priložnosti okolo kresa, po trgu in vaseh veselo popeva in pleše, deklice pa po hišah in pred hišami praprot in cvetlice potresivajo, in pravijo, da to sv. Janezu krstniku na čast delajo, da bo mogel na ta večer lahko in mehko ležati. Tudi imenujejo nekake svetle kebre in cvetlice kresnice, in svetliga crviča kresjak, ker se o tomu času vidijo.

Na božič to je božični večer, večidel u vsaki hiši, pustijo ljudji celo noč luč goreti u okinčani sobi, na migi s belim pertam pogerneni, postavljen je za božične praznike navlaš iz fine moke pečeni hleb kruha, kteremu „župnik" pravijo; stari ljudje za pečjo molijo, mladi pa burke uganjajo, ženskega spola s vinc ulivajo, iz slučajno ulitih podobah hočejo ogneti prihodnost novega leta, možki pa se na kozolce spravijo ali pa na odležne kraje grejo, ker poslušajo če bodo kaki veseli ali žalostni glas od kod zaslišali, mislijoč kaj da se bo prihodnjo leto tam zgodilo. Takoma glasu „spomin" pravijo. O polnoči pa kdor more gre k polnočni maši u farno crkev.

Od Škratelna pravijo, da on u jami „škratovki" pod planinskim gradom (mala voska jama pod Hasberkom, iz ktere se po dežju ali po povodnjah silovito voda iz cirkniškega jezera u planinsko dolino izliva, drugač pa zmiraj suha je) prebiva, in da je samo s rudečo kapo pokrit, drugač pa nag. S škratelnam še otroke strašijo, pred so pa pravili, da se je škratel iz škratovke le takrat prikazal, kadar je povodenj prerokvati hotel.

Od povodnjega moža pa, kteri u planinski vodi, reka „unc", in scer s vodo napolnjemu bregnju u sredi unšče s imenom „karnica" prebiva, pravijo, da se le takrat prikazuje, kadar bi kakšen utoniti morel, in da svarjuje ljudi u tistim času po vodi ne brezdati.

Copernice, od kterih ljudstvo nič več ne derži, so stanovale, kakor se še glasi, u velki jami pod malim gradom (Grotte Kleinhäusl), plesale so pa na gromadi in na javorniku, dvema visokima hribama; copernice su enkrat točo in hudo vreme delale, za voljo tega so jim pri zlo vremenu zvonili, te zvonenje se je še pri crkvah u Jakovci in u Ivanomuselo ohranilo, kteremu „u oblake zvoniti" pravijo.

Okresanjem zvezd pravijo, da se pri tisti priložnosti nebo odpira, in ljudje se križajo.

Če sova okoli hiše po noči kriči, pravijo da smrt u sosedstvu obznanuje.

Kdor spomladi kukavico pervipot upiti sliši, in če njeni glas šteje, misli da bo toliko let še živel, kolikokrat na enopot od kukavice glas je slišal.

Na pustni den, obhajajo god svetoga Kurenta patrona norcev, mladi ljudje pa sami na ta dan očitno norčije delajo.

Svečicam ali neumnimu ognju (Irrlicht) pravijo, da tam pogubljene duše mučijo se.

Ljudstvo u naši okolici popeva narodne že povsod tiskane pesme; predmet pesmah je večidel ljubezen ali pa vojništvo; vinskih pesem se redko peti sliši, ker u planinskomu okraju trta nerodi.

Govori se kajkavsko, jezik je čist, čeravno se tudi pri napol izobraženih teržanov med slovenščino nemške in vlaške (taljanske) besede pomešane večkrat slišati more.

Od znamenitnih člověkah nisam žalibog do zdaj u stališu nič še povedati.

Popisavcov starinah je že dosti u okolici bilo, od Planine so govorili u odlomkih tudi: Valvazor, Megizer, Lacius, Schönleben, Kosta, Koff, Schmidl, Ljublanske nemške novine, Novice, Mittheilungen des krain. historischen Vereins, Urbas u Illir. Blatt 1849 in drugi časniki. Najdene starine so poputnikam ljudje prodajali, Angleži so marsiktero najdeno starino stran odnesli.

Še moram k koncu opaziti, da se na polju in to na njivah pod sv. duha hribam (Leskovcu) večkrat stare petice iz srebra najdejo, in da so mnogokrat prigodnjaki na različnih mestah zaklade zakopane pa brez uspeha izkali.

7.

Odgovori

na njeka pitanja družtva za povjestnicu i starine jugoslavenske.

Sakupio

Dimitrie E. Šišman,
trgovac u Svištovu u Bugarskoj.

Dopalo mi u ruke: „Pitanja družtva za jugoslavensku povjestnicu i starine", i hraneći nadeždu, da će svaki Slaven ovom pozivu po svojoj sili zadovoljiti, neizostavljam ni ja (koliko mi trgovina moja vremena dopušta) malu viest o mojoj bugarskoj otačbini vama naznačiti, i uvjereni budite, da, ako ovo nije dosta točno, to neproizlazi od moje nevolje, već od neznanstva.

Na pitanje 1.

Ima u našoj okolini, to jest okolo Svištova i Tarnova, više stotinah brežuljakah, kojih ljudi ovdje „Karavli" nazivaju i o njima pripoviedaju, da su to straže staroga i sada zagubljenoga grada „Stari Nikjub" bile.

Na 2. i 3. pitanje:

Ima u istoj našoj okolini jedno mjesto, koje se zove „Stâklen" *) i nalaze se u njemu vrlo mnogi grobovi od kamena

*) Slovo â s gore naznačenom kapicom izgovara se kao magjarsko ö, samo nješto krupnije.

i kamenom pločom pokriveni. — Nalaze se često u njekih kosti od neobične veličine i starodrevnog oružja, koje ovdje, neimajući ljubiteljah starodrevnosti, zabacuju ili za mali novac prodaju. Nalazi se ovdje još osobito mnogo starih kamenah od prstenja i druge veće ikone urezane u kamenu sa mitologijom. — Nalaze se tako isto novci od srebra i prstenje od gvoždja.

Na 4. pitanje

Ima u našem gradu jedan maleni kastel, sazidan sasvim od kamena, ali vrieme i turska neporedica ga sasvim skoro srušila i tamo kao „razvalina" uveličava starodrevnost našu. — Za ovaj kastel puk razno govori; jedni kažu da je od Latinah, a drugi da je od naših bugarskih kraljevah ili carevah sazidan i do okolo 800 godinah starine mora imati. — Ima 6 satih od Svištova pram Balkanu jedno selo, koje se zove „Stari Nikjub". Do toga sela ima ogromnih podzemnih zidovah od rezanoga i napisanoga kamena i grdne veličine. Da je to njekada grad bio, neima sumnje, ali od kada je taj grad i kako se zvao, neima ništa u povjestnici i tek od jedno desetak godinah naišli su ljudi na ovu starodrevnost.

Na 9. i 10. pitanje.

Nalazi se u našem gradu mnogo kamenja od 1 hvata dužine i $^1/_3$ hvata širine sa latinskimi nadpisi i likovi. Takovo kamenje upotrebljavaju ovdje za skaline po kućah a leži po polju kao nepotrebna stvar.

Na 13. pitanje

Ima u našoj zemlji po monastirih a imenito u monastiru sv. Joana Rila više likovah bugarskih carevah, patentah carskih i više knjigah na pergamenu pisanih od velike vriednosti.

Na 14. pitanje.

Nalazi se po našoj okolini kod više ljudih starodrevnih na pergamenu pisanih bugarskih knjigah, od kojih je veća čast crkvenoga predmeta. — Bila su prije sedam godinah u gradu Târnovo tri

sanduka sa ljubopitnimi bugarskimi starodrevnimi na pergamenu pisanimi svakojakimi knjigami, ali neblage uspomene tadašnji grčki vladika, da uništi našu starodrevnost, dade sažgati sve ove knjige i zadobi sebi kletvu cieloga naroda, koji samo od Boga milost i naknadu čeka.

Na 15. i 16. pitanje.

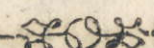
Vidi šta na 14. pitanje pišem i dodajem samo, da su sve ovdje nalazeće se starodrevne knjige rukopisom na bugarskom jeziku pisane i imadu starine od 500 do 700 godinah, — Ima takove knjige i u narodnom ovdješnjem čitalištu.

Na 20. pitanje.

Naša najstarija ovdašnja crkva jest zidana prije 400 godinah pod zemljom, budući da u ono vrieme siromašni Bugari nisu smjeli ni svoje javne crkve imati. — Ova crkva od ulice se nemože vidjeti i danjom mora se sviećom bogoslužbovati.

Na 23., 24., 25., 26., 27. i 28. pitanje

ima se vrlo mnogo ljubopitno pisati, ali mi vrieme za sada nedopušta i moram za drugi put ostaviti.

8.

Odgovori

na njekoja pitanja družtva za povjestnicu i starine jugoslavenske.

Iz Sutiske u Bosni

od

Fr. M. Nedića.

(Pismo uredniku ove knjige.)

List Vaš od 21. proš. mjeseca primio sam i evo odgovaram Vašoj vrućoj želji dokazujuć, šta dosad rušeć i razkopavajuć staru crkvu ovdješnju nadjosmo. Meni je redna bila staru crkvu do temelja u dolnji kraj razoriti, jer mi je bila na putu novoj crkvi, koju smo dotle dogotovili, da je pet oltarah u njoj jur smješćeno i mise se govore, i sad na dan odvjetnika ove crkve sv. Ivana Krstitelja bit će blagoslovljena, medjutim sakristija itd. istom će se gradit. I buduć da je stara crkva, kao što ste vidjeli, pri strmenitoj strani bila sagradjena, pak je prviput god. 1463. od Turakah zapaljena izgorjela, zatim god. 1658. od protivnika Krsta razrušena i sa zemljom poravnana bila, ter god. 1664. istom načinjena, i opet god. 1728. popravljena, pa najposlje u naše vrieme

t. j. 1821. krov joj promienjen. Ele kako je gorjela i razvaljivana bila na komade kamena, klaka i pieska, a dolnji kraj k rieci bila je u visinu za tri ljudska boja i više zasuta, a to su fratri s toga činili, neka se crkva čini i vidi manja, i bili su predebeli briestovi porasli, koje sam ja dao izsjeći po onih nasipah. Pa dok sam ove nasipe odvalio, na hiljade otišlo je nadnicah. Napokon kad odkopasmo, ukaza se, da je u prvi mah crkva bila četverouglasta i samo koliko trećina stare crkve, i odkopasmo dva prozora okruglo-dugoljasta, koji su duboko bili zasuti, odvaliv figure a vrata nadjosmo da su bila otvorena u crkvu izpod svoda, koj i sada obstoji i ostati će prilučen novoj sakristiji, žao bo mi bilo rušit ga rad starine i tvrdine, a prostor je tog svoda kolik jedna sakristija i vidi se, da je to bila sakristija one četverouglaste crkve. Buduć dakle da je crkva izgorjela i srušena bila, zato su fratri preinačujuć ju po malo razprostranjivali njekoliko i u širinu, ali u duljinu trikrat veću, nego je bila ona četverouglasta.

U cieloj crkvi poznatih i s pismom latinskimi slovi bilježenih grobnicah fratarskih bilo je 12, a svjetovnjakah iz ovoga mjesta bijaše 5 grobnicah, kojiuh vlastnici i sada žive. Nu kad počesmo, kao što sam javio, dizat ploče i rušit crkvu, trideset i jednu grobnicu nadjosmo i u njekih do 50 glavah mrtvih ljudih u grobnicah zatrpanih i dosad nepoznanih, noge sve k velikomu oltaru okrenute, to je znamenje, da su svjetovnjaci kao vlastnici istih u njih zakopani. Eto kad dodjosmo do mjesta, koje je pod oltarom Sv. križa, otvorismo grobnicu zatrpanu s nepečenimi opekami, koju kad očistismo, nadjosmo kosti trih mrtvacah, jedno slupljeno zvonce, ugljevlja, gvozdenih klinacah i ogarakah drvlja. Sami zid od ove grobnice drugu je razstavio i ova bila zatrpana množinom kamenja, koje kad povadismo same kosti opet nadjosmo. I ove dvie grobnice su od drugih razlučene u tom, što su liepo ozidane odzgor na svod i u okolo, i što su zasute. Prama ovim dakle dvim grobnicam kopajuć dne 14. proš. mjeseca, ne u grobnici nego onako u nasipu bez ikakve u naokolo obzide, nadjosmo u r n a m ex solido lapide cum operculo aeque ex lapide amoene fabrefactam.

Kameniti sanduk, koji može velikoga čovjeka u se primiti, fino je izdubljen od jednostavnog kamena a poklopom takodjer od

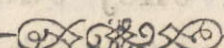
jednostavnog komada, i odzdol mal da nije na ravno otesan a odzgor je poklop sriedom izprsit kao krov, pa sve na niže kao s triuh oboren, i na poklopu odzgor, uprav gdje prsim odgovara, imadu kao srednja dva somuna izprsito izrezana. Poklop je od sanduka za podlanicu širji, pa kad se sa sandukom sklapa, svuda u naokolo izrezan je i u njegovu urezotinu uklopi se sanduk bez pomazanja ili liepa klakom ili čim drugim, nu tako je urezano, da ništa unići nebi moglo, i kad bi bio na kiši nebi u njeg moglo zakisnut, jer je poklopac širji za podlanicu od sanduka. Čim nadjosmo ovu starinu vidismo, da je poklop malo niže prsih sasvim pribijen, a kad ga počesmo dizat i razstavljat od sanduka (buduć i tako u sebi mnogo težak) po pucojšćini onoj razstavi se, ele mi digosmo, i nadjosmo u sanduku osušene ljudske kosti, ali svaka kost na svom mjestu kao i kod drugih mrtvacah u grobnici, ruke niz rebra spuštjene, nu glava bila uprav na tjeme posadjena, i premda je kamen grobni suh, ipak tjeme, koje je okrenuto k kamenu, bilo šuplje kao protrulo a dolnja čeljust bila od tikve razstavljena i ležala je na svom mjestu t. j. do vrata. Uprav pod koljenama mrtvih kostih sanduk je skroz šupalj, mislim da je to, ut efluvia cadaveris defluant et ossa sicca maneant. Osim kostih ništa u sanduku nenadjosmo nego 8 bobakah koliko zrnje običajnih patricah, koje, kad očistismo, vidismo da su pozlaćeni a od srebra saliveni, kroz sriedinu su šuplji i žica, mislim srebrena, kroz nje kao što nizaju patrice. Ovakve bobke i sada po njekih mjestih narod na prslucih običaje nosit. Našli smo i jedan srebrni novčić, ali ja nemogu izvadit čiji je i kakav li ima naslov, medjuto jest srebren.

Stara ova crkva imade veliki oltar prama poldnevu, i kao što sam napomenuo, svjetovnjakah glave su od oltara, a misnikah glave k velikomu oltaru okrenute. Medjuto sanduk od kamena nadjosmo stavljen po prieko crkve, pa glava k zapadu a noge k istoku, desna pako strana tiela prama velikomu oltaru okrenuta je. Ja, naslanjajuć se na pisaoce stare pa ustmeno poviedanje, držim, da je ovo sanduk i tielo Tomaša kralja (s toga sam makar s njekoliko suzah pokvasio ga) i mislim, da drugčije nije nego ovako, t. j. on je bio u onoj odličnoj grobnici postavljen, pa su valjda Turci (čuvši od poturčenikah) znali za grob kraljev i

morali su ga otvorit, i ako je što znamenitog bilo, odnieli su, radi toga, da ostane skrovito, držim, da su sanduk fratri njegda izvadili iz grobnice zidane i potrpali i zasuli nasipom sa svih stranah, grobnicu pako zidanu i jednu i drugu zatrpali su kamenjem i nepečenimi opekami. Ego repertam urnam cum opibus ad locum decentem et apertum reponam, ne memoria intereat. Mene pometoše opet poslovi i nemogoh dalje kopat, nego sam zasuo njeke grobnice, ali ću s vremenom, ako mi Bog podieli zdravlja, još kopat i tražit, nisam bo svega prevrnuo. Ele pisma nigdje nikakvog, niti drugog znamenja na kamenu igdje nadjosmo, samo na dvajuh kamenah našli smo urezane kao bukare i u njih cvietje tulipane.

Dne 2. o. m. nadjoše zidari uprav pod onim svodom kamenitim, o kog sam rekao, da je bila sakristija stare crkve, devet talirah, koje, kad jih očistismo, liepo sinuše; od njih najbolje sačuvan je sa slikom i u naokolo s pismom: FERDINANDUS III. D. G. RO. I. &c. od godine 1653. Dva pako talira jesu križare i na dvima štiju se slova: FHILIPPUS III. D. G. HISP. ET IND. REX, jedan od ovih jest od godine 1653, drugi pako 1658. Treći je takodjer španjolski, ali niti imena vladara niti godine mogu proštiti, ali vidi se, da je stariji od onih dvajuh, jer su i znamenja po njem drugčija. — Ostalih pet talirah svaki ima s jedne strane na sriedi samog lava, i na prvom od njih okolo lava čita se: Da pacem D. in diebus nostris 1650. S druge strane ima sliku čovjeka a pod njim na stražnjih nogah osovljen stoji lav. Pismo jest u naokolo: MO. AR. CIVT W (dalje nemože se čitat). — Na drugom kao i na prvom lav, a pismo veli: Confidens Dno. non movetur 1651. S druge strane: MON. AR. PRO. C (dalje nisam mogao pročitat. Treći priličan ovom drugom, samo što je stariji t. j. od god. 1601. Četvrti ima lava s pismom: Confidens Dno. non movetur 1635. S druge strane: MO. AR. CONFOE. BELG. WESTF., i još je posljednji ili deveti talir s istim ovakovim pismom.

U Kraljevoj Sudiski 5. Lipnja 1859.

9.

Odgovori

na njekoja pitanja družtva za povjestnicu i starine jugoslavenske.

Od

M. Kombola,

župnika župe selačke u Primorju hrvatskom.

Na 2. pitanje:

Izvan mjestnoga groblja u tako zvanom mjestu Punta, gdje bijaše njegda grčki samostan, sada pako vinogradi, kada se prekapaju,, izkopavaju ljudi svakojake kosti i bočice, u kojih po grčkom adetu bi moralo ulje biti, opeke i kamenice kamenite male pokrite, koje većinom razbiju, kada jih izkapaju.

Na 3. pitanje:

Takove kosti ležale su u zemlji i opet su ih ljudi u zemlju zakopali, gdje se nahadjalo takodjer u žarah ugljevja, a u Druženjinu, imovini selačkoj na otoku Krku, nahodili su ljudi jošte njekoji živući žare i u istih prsten i kačku od zlata, što je razprodano.

Na 4. pitanje:

Ima ovdje starih zidinah u tako zvanom mjestu Dolcu, pod zemljom, kada se krči zemlja, nahadjaju se sagradjene od kamenja i malte sazidane od vremena najbrže grčkoga, koji su ovdje i u bližnjoj luki od Jesenove skladišta imali i iz njih robu na mulah u grad na Glavici svetog Jurja, sada razvaline, nosili, to se nahodi ubilježeno u župničkoj povjestnici od godišta medju ostalimi 1777., i da je ovo mjesto Selce bila grčka naselbina, i to svjedoči obitelj ovoga mjesta, koja se zove Gerško, za ovom obitelju naseliše se jošte dvie druge, Lončarić pak Antić, i sbog ovih malenih obiteljih zazvalo se je ovo mjesto Selce, poslje toga dospješe amo četiri obitelji: Pobor i Jelličić iz Dalmacije, Brozović i Kèršul iz Bribira, od ovih sedam obiteljih se sada broji prieko 1700 dušah.

Na 9. pitanje:

Jedini latinski napis nalazi se ovdje na zdencu Sub Gubernatore Klobušicki godišta 1796.

Na 11. pitanje:

Imena gorah ukupno s Bribirom glase: Nagora, Igar, Ugljevarica, Lukovo, Zagradi, Brieg, Ravno, Sinokoše maševo, Viševica, u ovih mjestih je samo jedna kuća selačka, a bribirskih ima prieko 300 zidanih s maltom, većinom na jedan sprat. Ima ovdje i briegovah kamenitih, kano: Glavica svetoga Jurja i Brig Goli, ima i klanjacah, kano: jesenovski, slanski, polački, kotorski, bribirski; prvi klanjac ili put preko Gologa i Slanopust u Kotor ima i špiljah morskih kod mora, a osobito za Slanom na Ertiči sva je od mramora, ima zatim i pećinah više uz more odavle do Novoga, kanoti u Slanoj, u Povilcu, u Slanici dvie i na Dumbokom, ova sva valja da su od stvorenja svieta.

Na 12. pitanje:

Na Glavici svetoga Jurja imade stari sada razrušeni grad, gdje njegda Grci prebivahu.

Na 13. pitanje:

Imade izvan toga ovdje više starih slikah ili ikonah, a to četiri, medju kojimi se odlikuje Srdce Isusovo, koje slike su bile odprije u staroj crkvi, a sada kao izrabljene sahranjene su u župničkom stanu.

Na 15. pitanje:

Neima ovdje nikakovih knjižnicah, nego samo župnički arkiv s maticami starimi i novimi i glagoljskim misalom, koji se može dobit na priepis. Nahodi se uz to ovdje župnička povjestnica, u kojoj je opisana stara i nova crkva i mnoge druge stvari.

Na 20. pitanje:

Imade ovdje davna crkva sv. Katarine, poslje povećana i god. 1498. dne 11. Travnja od biskupa modruškoga Christofora posvećena, na četiri ugla sa deset prozorah i dviema vratima, što je sve puk gradio; imade jošte ovdje 20 časovah daleko nova kapela sv. Fabiana i Sebastiana, gradjena g. 1849. po puku, imajuća sedam prozorah i jedna vrata.

Na 23. pitanje:

Kod poroda i krstjenja, ženitbe i kumovanja taj je običaj, da se dobro pogoste, i pjevaju i čestitaju sreću kućnom gazdi, dok daje jesti i piti. Pri ženitbi kum nosi na sebi brentu vode, koju mora s košićem nalievati, i nosi ju pirnom kuharu, da polije vatru, zatim se vesele, plešu i pjevaju pjesme Kraljevića Marka i ostale.

Kod smrti rodbina mrtvaca zakopa, nariče i plače, poslje toga idu na objed ili na večeru i mole se Bogu za mrtvoga.

O Božiću, pak o novom ljetu, trih kraljih kolo se igra, pleše i pjeva; na uskrs i na Jurjevo, isto tako kod sborovah, na Duhove i brašančevo, a kod kriesa svetoga Ivana dječaci i djevojke skaču preko kriesa, a na veliku subotu, kada zvonovi zazvone, ovdješnji mnogi pučani bježe u more, da se operu, kako bi se oslobodili svraba i čirovah.

Na dušni dan (mrtvih god) puk se moli za vierne duše. — Na badnjak se pripravljaju na Božić, a na Božić darivaju si znanci i rodjaci božićne kolube ili komadi, a kumom veliku kolubu pogaču od brimena kadigod. Tako i u uskrsu jajnike (pisanica).

Na 24. pitanje:

Sviet ovdje kaže, da idu coprnice na Klek, i da bi sveti Ilija znao, kada će bit njegov dan, da bi sve porušio i potukao, i da krstnici čuvaju, da coprnice svietu nenaškode.

Na 26. pitanje:

O kukavici se ovdje kaže, kad se čuje da je brzo ljeto, a kad se prvi snop užanje, da mora poginuti ili odseliti se. — O zmiji kućarici govore, da čuva kuću i da miše lovi; o zmaju, da ga je sveti Juraj ubio, kada je htjeo proždrieti kćer kralja Sirenskoga. — O zori govori se, koji ju prespava, neće kuće steći. — Tko o mladjake mjesecu rublje suši, tomu se razpada. — O mladoj nedjelji govore, da se je dobro izpovjedjeti i poći na koje prošćenje. — O gràdu govori se, da ga coprnice uzrokuju, te radi toga treba, da se zvoni.

Na 27. pitanje:

Puk ovdje zove njekoje zviezde Vlašići, po kojih znade, koja je doba u noći: volarica, po kojoj gredu volari u gori, a Danica, za kojom mora na skoro dan svanuti, a jutrnji nebeski pas ili Žanžara. Huljevica znamenuje kišu a večernja liepo vrieme.

Na 28. pitanje:

U nas se pjevaju pjesme narodne hrvatske; nošnja je primorsko-hrvatska a nariečje čakavsko.

10.

Odgovori

na njekoja pitanja družtva za povjestnicu i starine jugoslavenske.

Priobćila

mladež čitaonička

sjemeništa biskupije križevačke.

Dosta narodnih knjigah izadje već na svjetlo; ali gotovo ni jedna nedonese nam glasa o Žumberku, — najpače o žumberskih običajih. Istinabog napomenu o njih nješto i naš nezaboravni Stanko Vraz; ali on udari drugom stazom, a mi opet naumismo drugom. Po smrti Stankovoj nenapisa nitko o njih niti slova do godine 1858. Te godine nadjosmo nješto u Arkivu za jugoslavensku povjestnicu; ali niti to nebi dosta, budući si Arkiv neizabra u tom svrhe, da nam spiše žumberske običaje. Dakle niti tu nenadjosmo, što smo želili. Da pako tomu nedostatku već jedanput barem stranom na vrh dodjemo, latismo se posla, ako nam za rukom izpane, da predočimo milom čitateljstvu malu crticu iz života žumberačkoga naroda.

No prije nego započmemo običaje toga ne samo njekada, već i dan danas hrabroga naroda opisivati, pronadjosmo ponajprije za

shodno, da štogod o njegovoj domovini proslovimo. Žumberčani obitavaju, kao što naš pokojni Stanko u kratko reče, po tako zvanih uskočkih gorah od medjašah kranjskih s jedne strane do blizu Samobora; a s druge strane prama jugu do brdah onih, što no iztiču kod Slavetića i Krašića u prekrasne ravnice gradjanske Hrvatske, dakle medju Metljikom, Samoborom, Jaskom i Kostanjicom (Landstrass). U tu domovinu dodjoše Žumberčani pred 330 godinah, dakle u šesnajstom stoljetju, kadno je slavjanstvo južno mnogo zla od Turakah trpjeti moralo. Gdje su pako prije stanovali, o tom nenapisa jošte do danas nitko štogod izviestna; a i mi sami neznamo pravo. S toga se nesmijemo u potanje razglabanje o njihovoj prijašnjoj domovini upuštjati. To neka ostane vještijemu peru. Za sada možemo, oslanjajuć se na Stanka, samo toliko reći, da im je domovina njekada bila Bosna i Hercegovina, sudeć, kao što on veli, po jeziku.

Zemlja, u kojoj danas stanuju, nije baš najbolja. Zrak im je doduše vele zdrav, vode takove, kakovih je malo u Hrvatskoj; ali neplodnost podkapa im srdce. Zemlja je odveć na višini — studena — s toga neprija ozimom a niti jarom usjevu posvuda. Žumberčanah imade svih skupa do osam hiljadah, diele se na dvie grane. Jednu sačinjavaju grko-katolici a drugu rimo-katolici. Prvi — sa osam župah — spadaju pod biskupa križevačkoga, a drugi — sa tri — pod nadbiskupa zagrebačkoga. Pa kao štogod se gledeć na obrede medjuse razlikuju, tako se razlikuju i glede jezika. Nijedna grana nezadrža čisto onoga jezika, koga je sobom doniela. Čistoća, što je jošte imade, uzdržala se je samo u pjesmah podobro, a u prozi ne toliko. Grko - katolici govore — premda i ne čisto — ipak štokavskim jezikom; a rimo - katolici čakavskim, premda se i oni na mjestu i na mjestu po prvih povući znadu.

A što je kod obijuh jedno — jest to, da uzimlju i po koju kajkavsku, pače i kranjsku riečicu. Obje ove grane nisu se iz jedne domovine amo doseliti morale. To im dokazuje jezik s jedne, a oni sami s druge strane; jer grko-katolici zovu rimljane: „Hrvati“, a ovi opet njih: „Vlasi“. Suditi je daklem po tom, da su se prvi njegdje okolo Senja itd. s čakavci sastati morali, pa

onda zajedno u kišovite i studene uskočke gore doselili. No bili zadnji Senjani ili ne, dišu svakako po primorski. Kao što se god glede jezika razlikuju, tako se neslažu i glede običajah, koji žalibože sve po malo kod obijuh — navlastito pako kod rimo - katolikah — padati počimlju. Tko bi bio Žumberak prije 20 30 godinah pohodio, i onda njihove pjesme i običaje popisao, taj bi bio jamačno više toga od onud odnio, nego li dan danas. Badava nastoji kukavni narod , da štogod dulje zadrži. Neide mu baš najbolje po volji i od ruke. Godine bivaju sve jedna za drugom gore, a narod sve više turobniji, više žalostniji. Time dakako prolazi mu do ovoga ili onoga volja; i sve kad bi kukavan rado — da štogod po načinu svojih pradjedovah ponovi — onda mu nedopuštja niti kesa, niti hambar.

Te tako netrpi on sám, već pate uz to i običaji, pate pjesme, pate ostala. Gladna trbuha i žedna grla neda se čovjeku plesati. — Nu uza sve to uzdržalo se je dosad u tom narodu ipak svega toga po nješto. A to imamo zahvaliti starini, koja jošte drži poslovice, pjesme i običaje pradjedovah svojih kao stvar svetu. — Narod ovaj, premda je siromašan, ipak je darežljiv. Ono, što ima, to ti dade baš od srdca, a česa neima — za ono ni nepitaj. Sasvim drugačije diše danas Žumberčanin, nego što je pred 50 godinah.

Neima u njem dan danas one naprkosite hajdučke naravi, koja ga je njekada označivala — No da se neoddaljimo odveć daleko, dati ćemo se na posao, to jest predočiti ćemo čitateljem, što smo obećali. Ali unapried moramo reći, da nije ovo sve, što Žumberčani pjevati i pripoviedati znadu. Imadu oni više toga, no nam nebijaše moguće, da ove godine više toga priobćimo. Ako nas Bog poživi, skršiti ćemo drugiput nedostatku glavu. Za sada samo ovoliko. —

Žumberački narodni običaji.

O Božić-danu.

Kada nadodje badnji dan, koga nazivlju Badnjakom, onda običaje narod u Žumberku osobito kruh za Božić peći, koga različitimi imeni nazivlje, kao: božićnjakom, novoljetnicom itd. Nu tada gospodarica, umiesiv kruh, odtrgne najprije najveći hljeb, koga tamo nazivlju božićnjakom, te ga uresi pastiri i njihovim stadom, kao volovi i janjci, na uspomenu narodjenja Gospodnjega, a osim toga postavi na sriedinu božićnjaka jabuku, načinjenu iz istoga tiesta.

Zatim odtrgne tako zvanu novoljetnicu, koju s toga tim imenom nazivlju, što ju običavaju poslje osam danah, t. j. na obriezavanje gospodnje ili novu godinu blagovati. Približiv se noć, pripravi družina po običaju slame, te kada se već svi skupa sadju, uzme gospodar slamu, te ju nosi u košu, kojim se blagu polaže, u sobu, a dječica ga pako velikim veseljem sliede, i stupiv na prag, počme govoriti po običaju: „Pomozi Bog i čestit vam Božić, svi zdravi i veseli na tom mladom ljetu rodovitu, rodilo vam žitno polje, vinska gora i svaka dobra srieća, puni hambari žita, puni sudi vina, pune krugle masla, pune štale blaga i najviše mira božjega i blagoslova amen.“

Tako govoreć dodje k stolu, postavi koš sa slamom na tla, te izvadi najprije dvie slamke i metne ih u znak križa na stol, zatim nameće slame na stol, pod stol i po klupah okolo stola, te poslje toga metne gospodarica stolnjak gore, a na jedan ugao stola božićnjak u rešetu, a pod božićnjak metne raznih stvarih, kao zobi ili kakvoga drugoga žita, brus, ključ i mrvinah od kruha, koje oni upotrebljuju kod raznih bolestih i drugih nezgodah.

Nu kad sve to urede, sjednu za stol i počmu večerati, te kada dodje tretja jestvina na stol, nažgu svieću voštenicu, te se onda svi skupa ustanu držeći ruke na pobožnost sklopljene; a gospodar uzme prvi čašu vinom napunjenu u ruke, govoreći ono-

mu, koji do njega na lievoj strani stoji: „Bog ti pomozi i liepa slava božja, da nas Bog pomože i liepa slava božja, putnika na putu, domaćina na domu, ratara na polju, ptičicu u gorici, ribicu u vodici, i u svakom strašnom mjestu, da bi mu se umolili i uprosili“. Zatim napuni onomu, komu je napio, opet čašu, koji počme isto tako govoriti kao i gospodar, te tako svakomu družinčetu natoči čašu, koje opet svomu bližnjemu nazdravi, i tako ide sve dalje po starini, dok se najprije obrede mužkarci, a kada dodje na ženske red, onda najprije napija gospodarica a za njom ostale ženske; a djetca, koja još neznadu te napitnice, govore po redu: „U to ime i ja napijam“. — Kada se već svi obrede, uzme po drugiput gospodar čašu te govori opet drugu napitnicu: „U prečiste djevice Marije majke božje, ka se moli sinku svome na priestolju božjem za nas griešnike, da bi Bog dao, da bi joj se umolili i uprosili, nam griehah izhodili“; te tako ide opet naokolo kao i prije, i to po suncu.

Zatim, kada se već obrede, napijaju po trećiput: „U svih slavnih krstnih imenah, ko ga slavi, slavi i njega Bog, ko ga neslavi, obrni ga gosp. Bog, da bi ga slavio i blagodario mnogo lietah u zdravlju i veselju, imao s kim i čim.“ Poslje toga se prekrste, uzmu svieću, i onaj, koj zadnji pije, ostavi malo vina u čaši, koju gospodar uzme i polije svieću na kruhu, te onda svi gledaju, kamo će ići dim, hoće li u zrak ili k komu drugomu; ako ide k komu od njih, reknu mu svi: „Ti ćeš dakle prvi izmedju nas naskoro umrieti“; a ako ide u zrak, kažu, da neće još dugo nitko izmedju njih umrieti, zatim reknu svi skupa: „Pomozi Bože i liepa slava božja“, pa se sjednu i počmu jesti. Poslje večere idu velikom pobožnošću spavati; ali uviek jedan ide po noći čuvajući Božić i pazeći na svieću; a djetca običaju pod stolom na slamu leći, te tako spavaju cielu noć, misleći, da će tim laglje ptice naći. Čim polnoći prodje, saberu se djevojke i dječaci iz svega sela, te uzme svako od njih žita i mrvinah izpod božićnjaka, te idu, noseći tri lučke u rukah, koje nazivlju božićnjicami, pucajući i pjevajući razne pjesme, po vodu, kada dodju do vode, skinu kablove i bace žito i mrvine u vodu, da ju tim daruju, a kada dodju istim veseljem natrag k kući, naloži gospodarica vatru u peći, te kad je već peć dobro razvrućena, ide jedno od njih pogledati van,

da li su već vlašići prama zapadu, i ako li jesu na onom mjestu, za koga oni misle, donese gospodar prase na ražnju, te ga metne peći, tako, da kad vlašići zadju, da je dosta pečeno. Kada je već prase pečeno, donese ga gospodar u sobu, i onda se sva družina sjedne okolo stola, pa počmu ručevati, te kada odručuju, ide govedar blago na vodu goniti a ostali se spravljaju k svetoj službi božjoj, samo gospodarica ostane s djecom doma, da kuha objed. Kada dodje družina iz crkve, dočeka ih gospodarica u kući, a gospodar ide pred svimi u kuću, govoreći: „Pomozi Bog i čestit vam Božić itd.“, kao što već gore napomenuh, a gospodarica, dokle on tako govori, uzme žita izpod božićnjaka, te baci po svih, koji za njim ulaze. Sav narod ove okolice običaje na sva tri dana Božića poslje objeda pucati, pjevati i plesati, osobito je pako običaj njihova veselja na ovaj dan, da se sastanu momci, snahe i djevojke na sried sela, te uhvate kolo i pjevaju razne pjesme o Kraljeviću Marku, Miloš Obiliću, Sibinjanin Janku, Sekuli nećaku itd., te daju jedno drugomu jabuku, koju božićnjicom nazivlju, i poslje osam danah uviek, kad tko koga sastane na putu, nazdravi mu: „Pomozi Bog i čestit Božić!“ Treći dan Božića t j. na dan svet. Stjepana, nosi kojagod ženska slamu van, ali prije nego ju počme nositi, reče: „Sretan put Božiću, da bi Bog dao, da nas k ljetu u zdravlju nadješ“, a za njom pako to ponove svi ostali; rekavši to, iznese slamu van, ali još sve jednako ovršuju ovaj dan kao i prva dva dana Božića, i sprovode ga velikim veseljem i pjesmami.

O pokladih.

Kada dodje ovaj svetak, napnu djetca u kući ili gdje vani zibalo, t. j. privežu uže ili lanjan na oba kraja, te gore sve po redu sjedaju i jedno drugo ljulja, a kada nastane večer, skupe se momci, te se obuku u krabuljadu (maškaradu), i idu od kuće do kuće; izmedju sebe izaberu si jednoga za vodju, koga moraju svi slušati, ako se koji od njih nadje, koj ga nebi slušao, odmah ga na njegovu zapovjed povale, te mu sve iz šale dadu batine; jer koji god što u krabuljadi dobije, to nosi, pa on tužio neznam kome. Kada dodju u koju kuću, počmu plesati i svakojake ludorije zbijati, samo da im taj dan obično u veselju prodje. Sutra

dan pako, kada tko u čiju kuću dodje, običaju mu metnuti na stolac mjeh i u njem prosa ili kakvog drugog žita, ponajviše pako tricah (posijah), na koga onaj, koji tada u kuću dodje, sjesti može, i to tvrdo, što znači, da će kvočka to radje na jajah sjedjeti, kad piliće poleže; a prije, nego li otidje iz kuće, mora rogulje, te š njimi po peći iznutra malo postrugati, što znači, da će se koši radje kuće držati i u svome stanju kopati, gdje budu jaja nosile, a ne u tudjem. Kad to sve ovrši, onda stopram prodje doma; s toga se i neda nitko taj dan u tudju kuću, bojeći se, da nebi morao na mjehu sjedjeti, ili kao što oni kažu, „kvocati“.

O uskrsu.

Njekoliko danah prije uskrsa, t. j. velikoga tjedna, običaje narod žumberački jaja bojadisati, koja, kad ih izbojadišu, izcifrare voskom, te ih tada pisanicami nazivlju, koja sutra dan, t. j. na uskrs, običaju jedan drugomu davati, osobito pako, kad se kod crkve prije svete službe božje sastanu, gdje takodjer i plovana osobito š njima daruju. Prije, nego idu k svetoj službi, običaju pri ručku uviek kuhana jaja i gibanicu jesti, a kada dodju od službe, pripravljaju se odmah k objedu, a poslje objeda sprave se momci i djevojke na sried sela, te igraju kolo i pucaju. Što se pako pastirah tiče, običaju oni u jutro na uskrs vrlo rano blago na pašu goniti, a prije njekoliko danah nanesu si na najvećoj glavici drvah, i to govedari na jednoj, čobani na drugoj, svinjari na trećoj itd., a njekoji, koji hoće, da im najjače bude gorjelo, nasjeku borovice, te slože sve skupa na jednu hrpu, te kada u jutro na uskrs doženu na pašu, zapale svaki svoju hrpu, koju tada **vazmenkom** nazivlju; poslje pako, kada se sastanu, dogovaraju se, čija je vazmenka najbolje gorjela, a oni pako, čija je vazmenka najbolje gorjela, rugaju se drugim, govoreći: „Mi se trudismo i nosismo drva, da smo mogli veću vazmenku naložiti, a vi pako bijaste lieni drva nositi, pa zato i nemogoste velike vazmenke naložiti“, te im se tako cielu godinu rugaju.

O Gjurgjevu danu.

Kada dodje Gjurgjevo, izaberu pastiri izmedju sebe po dva, i to govedari svoje, čobani svoje, svinjari svoje, koje pošalju u šumu, da donesu zelena granja, iz koga djelaju tako zvani Gjurgjevac, koga nakite djevojke panjtlici i vienci, te ga nose u jutro rano ta ista dva dječaka od kuće do kuće, i to onaj, koj prvi ide, nosi Gjurgjevac, a zadnji pako košaru i prut šipkov, te kad dodju pred koju kuću, počme prvi govoriti: „Pomozi Bog! evo dodje zelen Gjuragj u skrletnu u plavetnu, da bi ga nadarili komadićem kruha i slanine, busom luka, parom jajah i najviše mira blagoslova božjega amen“. A ako im koja kuća ništa neda, udari onaj šipkom po krovu od kuće, što znači, da kod ove kuće koko̓ši neće rado više jajah nesti. A kada već sve selo obidju, vrate se kući i sprave jaja do onoga dana, kojega su odredili, da će iz tih skupnih jajah svi cvrće peći. Osim toga pako običavaju pastiri taj dan vrlo rano blago na pašu goniti, bojeći se, da nebi koji zakasnio; jer onoga, koj najzadnji dožene na pašu, nazivlju loncoglodom, kojim ga imenom psuju cielu godinu do drugoga Gjurgjeva.

Svaki od njih mora dati u slogu dvadeset i pet jajah, pol funta slanine i dobar komad kruha, a njekoji, koji su bogatiji, donesu takodjer svaki po dva polića vina, te kada se sastanu na paši, pošalju po dvie djevojke, koje znadu dobro kuhati i peći, doma, da izaberu kuću, gdje će se sve to pripravljati, i mjesto, gdje će se moći svi skupa sabrati te tako zajedno večerati; kada na večer blago doma doženu, sjednu se svi na opredieljeno si mjesto, gdje se veliki gosti i veliko veselje, plesanje i pjevanje do pónoći obdržaje; koji pako izmedju njih u slogu nedadu, nesmiju se niti blizu onoga mjesta pokazati, jerbo ih oni drugi odmah odtjeraju, govoreći: „Što imate vi ovdje, koji niste ništa u slogu dali“. A čim pjevci zapjevaju, umah se spravljaju spavati, pa se svaki k svojoj kući idući, razidju.

O Ivandanu (Ivanjoj).

Mjesec danah prije ovoga svetka običavaju se momci, dječaci i djevojke u oči svakoga praznika i nedjelje skupljati na kakovo uzvišeno mjesto, nalazeće se izvan sela, te idući tamo i noseći goruću škupu u ruci, koju tada kriesnicami nazivlju, viču „na kries“. Skupiv se svi tada, nanesu drvah i naložе kries. Tu igraju kolo, pjevaju i pucaju uviek do polnoći; a kada je već 12 urah, idu opet pjevajući i pucajući natrag k kući. Nu kada već dodje taj praznik, slože se takodjer u oči njega na to mjesto, te naložе opet kries, koga oni velikim kriesom nazivlju; pa buduć da je to kao posljednji kries, dodju takodjer tamo i malo stariji ljudi, da tim uzmognu još u većem veselju posljednji kries godine dovršiti, kamo svi donesu sa sobom ne samo puške, nego takodjer i njeki sviralu, njeki diple, njeki što drugo, te igraju, pjevaju i plešu sve jedno kao na kakovom varoškom plesu skoro do bieloga dana. Sutra dan, dognav blago na pašu, izaberu si pastiri četiri djevojke, koje umah sa još jednim dječakom, koji svirajuć na sviralu pred njima košaru nosi, pošalju s paše kući, naloživ im, da se umah sprave i da idu u ladekanje, t. j. da prose jajah.

Obukav se u najljepše odjelo, idu od kuće do kuće, pjevajući ove pjesme:

Ladovanke.

U jutro.

Bog daj dobro jutro,
Tiho je ljeto, dobro im Bog dá!

Mila majko, mili čako,
Tiho je ljeto i t. d.

Dajte, dajte, neštentajte,
Tiho je ljeto i t. d.

Nami nije do štentanja,
Tiho je ljeto i t. d.

Nami dalko i visoko,
Tiho je ljeto i t. d.

Široko je ravno polje,
Tiho je ljeto i t. d.

Nij' ga moći pregledati,
Tiho je ljeto i t. d.

Visoke su crne gore,
Tiho je ljeto i t. d.

Nij' i' moći pregledati,
Tiho je ljeto i t. d.

Kamo li bi prešetati,
Tiho je ljeto i t. d.

O p ó d n e.

Uzrasla je rumka kruška,
Tiho je ljeto, dobro im Bog dá!

U sred polja Petrovoga,
Tiho je ljeto i t. d.

Tuda pala mala staza,
Tiho je ljeto i t. d.

Po njoj šeće sveti Petar,
Tiho je ljeto i t. d.

U ruka' mu paličica,
Tiho je ljeto i t. d.

Hitio se na kruščicu,
Tiho je ljeto i t. d.

Stresao je tri kruščice,
Tiho je ljeto i t. d.

Jedna pala našem selu,
Tiho je ljeto i t. d.

Da nam selo sve veselo,
Tiho je ljeto i t. d.

Druga pala naše polje,
Tiho je ljeto i t. d.

Da nam polje obrodilo,
Tiho je ljeto i t. d.

Sve šenicom i bielicom,
Tiho je ljeto i t. d.

Tretja pala našu goru,
Tiho je ljeto i t. d.

Da nam gora obrodila,
Tiho je ljeto i t. d.

Sve bimberom i biserom,
Tiho je ljeto i t. d.

Nju mi čuva redom selo,
Tiho je ljeto i t. d.

Redom selo, brat i sestra,
Tiho je ljeto i t. d.

Brat i sestra, muž i žena,
Tiho je ljeto i t. d.

Bratac sestri govorio,
Tiho je ljeto i t. d.

Čuvaj sestro bimber gore,
Tiho je ljeto i t. d.

Da nedodju janjičari,
Tiho je ljeto i t. d.

Da mi gore neoberu,
Tiho je ljeto i t. d.

Ako l' goru i oberu,
Tiho je ljeto i t. d.

Da mi tebe neodvedu,
Tiho je ljeto i t. d.

Uzrasla je konopljica,
Tiho je ljeto, dobro im Bog dá!

Liepa tanka i visoka
Tiho je ljeto i t. d.

Liepa biela i rumena,
Tiho je lieto i t. d.

Nije oto konopljica,
Tiho je ljeto i t. d.

Već je oto djevojčica,
Tiho je ljeto i t. d.

Nju mi prose troji prosci,
Tiho je ljeto i t. d.

Jedni prosci sunce žarko,
Tiho je ljeto i t. d.

Drugi prosci tamna noćca,
Tiho je ljeto i t. d.

Tretji prosci danak bieli,
Tiho je ljeto i t. d.

U večer.

Ustante se mila majko,
Tiho je ljeto dobro im Bog dá!

Vi ustante ćeri svoje,
Tiho je ljeto i t. d.

Da počešlja žutu kosu,
Tiho je ljeto i t. d.

Žutu kosu do pojasa,
Tiho je ljeto i t. d.

Da donesu zorom vode,
Tiho je ljeto i t. d.

Zorom vode izza gore
Tiho je ljeto i t. d.

Da opere biele zdjele,
Tiho je ljeto i t. d.

Biele zdjele i tanjere,
Tiho je ljeto i t. d.

I stolice bršljanove,
Tiho je ljeto i t. d.

I stolove javorove,
Tiho je ljeto i t. d.

Puše bura vrh planine,
Tiho je ljeto, dobro im Bog dá!

I odnese Mari krunu,
Tiho je ljeto i t. d.

I tri traka suva zlata,
Tiho je ljeto i t. d.

I četiri sirovoga,
Tiho je ljeto i t. d.

Još govori liepa Mare,
Tiho je ljeto i t. d.

Daj dar majko crne svile,
Tiho je ljeto i t. d.

Da zavežem crne oči,
Tiho je ljeto i t. d.

Da nevidim koga ljubim,
Tiho je ljeto i t. d.

Skočilo se crno malo,
Tiho je ljeto i t. d.

Birom travu prebiralo,
Tiho je ljeto i t. d.

Na glaž vodu izlievalo,
Tiho je ljeto i t. d.

Dokle j' našlo Mari krunu,
Tiho je ljeto i t. d.

I tri traka suva zlata,
Tiho je ljeto i t. d.

I četiri sirovoga,
Tiho je ljeto i t. d.

Šetala se liepa Janje,
Tiho je ljeto, dobro im Bog dá!

K majki božjoj na Volavje,
Tiho je ljeto i t. d.

Sastala je tri angjela,
Tiho je ljeto i t. d.

Sastala je, pitala je,
Tiho je ljeto i t. d.

Kamo šećeš liepa Janje,
Tiho je ljeto i t. d.

Vrn' se natrag liepa Janje,
Tiho je ljeto i t. d.

Tam su vode preduboke,
Tiho je ljeto i t. d.

Tam su mosti zarušeni,
Tiho je ljeto i t. d.

Kad izpjevaju ovu pjesmu pred kućom, izadje gospodarica van, te jih daruje, kako koja premaže. Njeka jim dade jajah, njeka slanine, a koja je bogatija, dade jim i novacah.

Obišavši napokon mnogo selah, sjednu se s ostalimi pastiri na opredieljeno mjesto, te si tada ono, što dobiše medjusobno razdiele, i sutra dan svaki svoj dio donese na pašu, gdje onda cieli dan u veselju sprovode. Ovdje valja zapamtiti, da takodjer na njekih mjestih običaju poslje Ivanja četiri djevojke s kojim dječakom od kuće do kuće ići pjevajuć istu pjesmu, uz koju pjevaju pjesmu o boginji Ladi, koja se i kod ostalih Slavenah pjeva, radi česa se i nazivlju „ladekaricami", što oni tada kažu, da idu kiše prositi, što se po svoj prilici još od onih poganskih vremenah zadržalo, te još i dan danas boginji Ladi tu pjesmu na čast pjevaju. Premda sada pravu vjeru o jednom Bogu imaju, ipak se ta uspomena, ne samo kod njih, već i kod ostalih Slavenah zadržala. Došav pred kuću i izpjevav te pjesme, daruju ih isto tako, kao što na Ivanje, kada idu jajah prositi. Toliko ob ovom blagdanu.

O svatbi.

Ovaj narod običaje ponajviše poslje svetoga Martina svatbe držati i to sliedećim načinom:

Svaki mladić, koji se ženi, zagledav si družicu, pošalje si majku, ili ako neima majke, kakovu drugu rodjakinju na uglede, t. j. da se osvjedoči, da li će ga uzeti ili ne; pa ako joj privole roditelji na to, onda pitaju takodjer i nju, da li ima volju za toga mladića poći. Privoliv i ona na to, sjednu onu, koja na uglede dodje, za stol, te priprave gosti, a kada se već kane razstati, odluče dan, kad se imade na uprose doći. Približiv se taj urečeni dan, uzmu roditelji mladoženjini podobro debelu jabuku, koju si on priskrbi, te pozabadaju u nju više dvadeseticah, ili koji su bogatiji, metnu u nju više križevačah škudah, te ju nakite svilom razne boje, koju oni tada kitom nazivlju.

Ovršiv sve to, spravi mu se otac i mati, ili barem jedno od njih, uzevši još koga, budi rodjaka budi prijatelja, sa sobom, te podju na uprose.

Ulazeći u djevojčinu kuću govore:

„Mi smo došli po novom putu po starom zakonu, da izprosimo vašu djevojku; jerbo je naš momak privolio k vašoj djevojki; ako li je od Boga sudjeno, da nebude niti od vas uzkratjeno". Izgovoriv to, sjednu za stol, a kitu u marami zamotanu metnu preda se na stol, te pozovu djevojku, da dodje k njim u sobu, koja, stupiv unutra, dodje k stolu, poljubi se š njimi, uzme kitu pa ode van.

Čim dakle uzme kitu, odmah se poče na udaju spravljati. Poslje toga tretju nedjelju idu na tako zvane kolače, t. j. izpeku kolač, uz koga uzmu djevojačku košulju i kovrtanj; a osim toga nose još četvrt ovnovine i barilo vina. Došav tamo, goste se cieo dan. Kada več svrše kolače, kupi si djevojka svile i naveza, donese si ljeskove mladice, savije ju u spodobi vienca, te nakitiv jednu sebi a drugu mladoženji, čuva ih do vjenčanja.

Kada nadodje onaj dan, kada trieba po djevojku ići, ide mladoženja sa još jednim, koga si izabere, da mu pred svatovi svira,

t. j. sa takovim, koji ima tako zvani pištac ili pak diple, od kuće do kuće, pozivajuć u svatove. Na rečeni dan ustav sva družina još oko pónoći meće gospodarica ručak u peć, a ostali spravljaju mladoženju za vjenčanje; spraviv ga već sasvim, ide on sa svojim sviračem opet po onih kućah, gdje mu se je tko obećao u svatove, sazivajući ih na ručak. Nu tada se svatovi obuku, što se najljepše mogu, uzmu si samokrese, te se slaze u njegovu kuću.

Sabrav se svi, izabere si mladoženja jednoga izmedju njih za kuma, koga oni nazivlju kumom debelim; a njemu za pomoć izabere staroga svata. Osim toga izabere dva djevera, jednoga za se a drugoga za mladu; dakle prvi se zove mladoženjin, drugi pako mladin djever, koji na mladu za ono vrieme pazi:

Zatim sjednu svi redom po časti za stol, t. j. prvi sjedne kum debeli kao najstariji i to u gornje čelo stola, do njega mladoženja a do mladoženje stari svat, kóji ima prvu vlast za kumom debelim.

Odručav, uzjaše svi na konje, te pucajuć iz samokresah obidju tri puta po suncu kolo, koje onda pred njimi igra pjevaću liepu pjesmu:

Kad se ženi mladoženja,
Sedla konja mladoženja,
Konjić mu se uzigruje
Od veselja mladoženji.
Putce spinje mladoženja,
Putce mu se razpinjaše
Od veselja mladoženji.
Sablju paše mladoženja,
Sablja mu se odpasuje
Od veselja mladoženji.
Kad se ženi mladi junak,
Spravljala ga stara majka,
Stara majka i sestrica.
Liepo su ga svjetovale:
„Odi bratco u dobri čas,

Bog ti dao sretan putak,
Sretan putak po djevojku.
Kada dodješ do djevojke,
Do djevojke druga svoga,
Druga svoga sudjenoga.
Neglej kita', nit' maita',
Ni na prsti' prstenova',
Ni putaca' pod gerocem,
Nego uma i razuma".
Boga vanka dva djevera,
Dva djevera djevojkinja,
Vas mi prosi stara majka,
Stara majka ženikova,
Da joj snašu dovedite
Za visoka žarka sunca,
Da donesu žarka sunca,
Žarka sunca u rukavcu,
Mjesečinu za rukavcem.

Poslje toga idu jašeći jedan za drugim k crkvi, i to najprije jaši svirač, zatim kum debeli, za njim mladoženja, a za mladoženjom stari svat, napokon pako ostali svatovi. Tako jašeći dodju k crkvi, gdje ih mlada čeka sa posnašicom, koja ju prati na vjenčanje i sa vjenčanja natrag. Došav u crkvu posjedaju svi svatovi po klecalih, te poslje svete službe stanu mladenci pred žrtvenik, a za nje stane kum debeli, te uzev voštenicu svieću u svaku ruku, metne ih obojici na desno rame i drži ih, dok se god vjenčanje nesvrši. Nakon toga, dok svatovi uzjaše konje, otidje mlada s posnašicom naprvo, te se sakrije u kakvu komoru, tako, da kad svatovi pucajući iz samokresah dodju k njezinoj kući, i neznaju za nju.

Došav u kuću, sjedne najprije mladoženja na čelo gornjega stola u kut, a s desne mu strane sjedne kum debeli, s lieve pako stari svat, zatim ostali svatovi. Nu tada, dok su u mladinoj kući, nesmije mladoženja ništa govoriti. Kada dodje treća jestvina na stol, onda običaju u slavu božju piti onako isto, kao što već kod običaja božićnjega napomenusmo, te s toga i idu djeveri ujedno sa sviračem mladu iskati; pa kad ju nadju, dovedu ju u sobu,

koja zamotana u marami stane pokraj stola u kut, gdje tako dugo stoji, dokle se god u slavu božju nepije, a poslje toga odvedu ju djeveri opet natrag u onu istu komoru. Poslje ju opet za dva sata dovedu djeveri, da ju svatovi vide, govoreć: „Evo našega dobitka, za koga se trudimo, koje je sasvim zdravo, što i sami vidite. Zatim ju opet odvedu natrag u komoru, gdje s posnašicom i ostane po prilici do večera. Nu kada se približuje sumrak, idu opet djeveri po nju, te dovedu ju u sobu, gdje i ostane, doklegod nepodju doma. Što se tiče mlade, hoću da uzgred nješto napomenem.

Mlada neobičaje, kao kod ostaloga naroda hrvatskoga, za stolom uz mladoženju sjedjeti, nego ju, kao što rekoh, metnu djeveri u kut pokraj stola, gdje ju čuvaju i dvore. Osim toga neobičaje ona biti odkrita lica, kao što drugdje, već se tako maramom zamota, da joj nitko nemože lica vidjeti. Da se vratimo na prijašnje. Kada dodje vrieme da idu kući, ustanu se svi svatovi izza stola, a mladenci se sastanu na sriedini sobe pod križem, koji se na gredi nalazi, što se poprieko sobe izpod tavana pruža, a svatovi oko njih, držeć svi skupa i k tomu mladioci čaše napunjene s vinom u ruci. Onda donese otac mladin mladoženji bocu vina, natoči kupicu, te napije najprije mladoženji kao tast, a zatim mladi kao otac; napiv pojedince obojicu, napije ujedno obojicu,, svršivši napitnice, onda mora mladoženja još jednu veliku čašu, koja je zato odredjena, u zdravlje svoje i svoje zaručnice piti, te ostaviv još podobro u njoj vina, baci ga u tavan preko sebe i svoje zaručnice, govoreći: „Živili mnogo godinah!“ U to ime izpiju i svi svatovi svaki svoju kupicu, te izadju ujedno s mladom na polje, gdje jih osedlani čekaju konji. Uzjašiv svi na konje, ljubi si mlada najprvo roditelje, zatim sve ostale ukućane, rodjake i susjede, te razstaviv se sa svimi, metnu ju djeveri na konja. Njezin djever, koji ju dvori i na nju pazi, dade svoj kriljak na glavu i kabanicu, a on si pak zaveže rubcem glavu. Spremiv se otidju pjevajuć i pucajuć. Čim se približe kući, pjevaju ovu pjesmu sve po redu:

„Veseli se ženikova majka,
„Vodimo ti lijepu djevojku,
„Malo plava i nama je draga.“

Nu jedan izmedju njih, koga oni proljencem nazivlju, odskače naprvo na konju, koji došav k kući, uzme veliko barilo vina te leti opet natrag preda nje, koji prije nego dodju u selo, izpiju cielo to barilo vina, te izpiv ga ulaze pjevajući u selo, gdje ih pred kućom cielo kolo djevojakah i snašah pjevajući ovu pjesmu čeka:

Iztekoše tri sunašca
Izza brda pred mjeseca.
Prvo sunce mladoženja
Drugo sunce mlada moma
Treće sunce svi svatovi.
Koje sunce mladoženja,
To će majka ogrijati,
Koje sunce mlada moma,
To će kuću ogrijati,
Koje sunce svi svatovi,
To će selo ogrijati.
Veseli se stara majko,
Evo tebi zamjenice,
Zamjenice mirljanice.
Mir zatekla, mir donesla
U tu našu mirnu kuću,
Za našega mirljanika.
Veseli se stara majko,
Veselja ti nemanjkalo!

Došav pred kuću, izpucaju po redu samokrese, obidju s mladom kolo, sjaše i otidju u kuću, samo mlada ostane na konju a djeveri polag nje, onda iznesu mužko diete iz kuće, te ga dadu mladi na koljeno, koje tada „nakoljenčetom“ nazivlju. Zatim uzme mladin djever konja za uzdu, te ga vodi oko pjevajućega kola; objašiv ga tri puta držeći diete pred sobom, te obrnuv ga tri puta po suncu, dade ga djeveru, koji ga skine, a drugi pograbi mladu i odnese ju u kuću; staviv ju za stol na klup, oblazi ona tri puta okolo, ali ju on svakiput sprimi, da nestane na tla' dokle god neobidje stola, nu ona, kad god obidje stol, objesi najprije rukavice, drugiput ručnik a trećiput podvijač, koga, noseći

vodu u kablu, meće na glavu pod kabao; obišav trećiput stol, skine ju tek onda na tla, koja stane u kut pokraj stola, gdje ostane tako dugo, dokle je trieba mladence voditi spavati, dočim svatovi uviek do pónoći pjevaju i piju. Približiv se to vrieme, vode ih djeveri u drugu sobu spavati, gdje ih već domaća čeljad čeka, jagmeći se medjusobno, koji će ih sazuvati, a to s toga, što je tamo običaj, da mladenci, spravljajući se na vjenčanje, u obuću metnu novacah, koje onaj sazuvač dobije. Sutra dan ustane se družina do dana, probudi mladence i počme kojagod ženska mladu u dvie kite, ili kao što oni nazivlju, upletnjake splitati, koje vise na prsih, dočim su prije, kao u djevojke, samo u jednu kitu kose spletene prieko plećah visjele. Dok oni mladu sasvim sprave, metnu joj mjesto crvene kape, što ju prije djevojkom nošaše, tako zvanu vezenu premetaču na glavu, za toga dodju djeveri i svirač, te ju odvedu na vodu pucajući iz samokresah, što će toliko reći, da joj pokažu, gdje je voda.

Došav na potok ili na vrelo, zagrabi ona vode u polić, te polieva ruke po redu svoj trojici; pa kad se umiju dade im ručnik, koga sa sobom na ruci nosi, da se otru. Zatim, zagrabiv mlada vode, vrate se natrag.

Došav k kući, stavi taj polić vodom napunjen na stol, u koga mora svaki, budi svat, budi tko drugi dolazeći u sobu, novacah metnuti kao na dar mladi.

Kada je već blizu podne, slaze se svi svatovi k objedu, a za njimi donesu njihove žene tako zvane časti, to jest hljeb kruha, veliko barilo vina i svinjsko pleće ili četvrt ovnovine, koje takodjer na gostih ostanu. Prije pako, nego se sadju svatovi, odjaše mladoženja i svirač pucajući i igrajući po pohodjane.

Došav tamo, sprave se tast i punica sa još njekimi rodjaci, uzmu časti, uzjaše na konje te idu u pohode za mladom, koja ih u kolu pjevajući, dočeka. Nu kada dodju pred kuću, skoči mlada iz kola, te poljubiv se sa svimi, otidje u kuću.

Pred večer običavaju časti iznašati, i to najprije uzme jedan izmedju djeverah kumove časti, te noseći sve skupa na ra-

menu, ide u sobu govoreći: „Pomozi Bog, kume debeli, stari svate i sva ostala gospodo svatovi, evo doveze i donese peć kruva, cent mesa, i ovo nam darova kum debeli.“ Zatim nosi časti staroga svata, a za njim ostalih svatovah, te nosi po redu isto ovako govoreći.

Osim toga je kod njih i taj običaj, da se mora svaki svat, koji hoće van ići, kumu debelomu i staromu svatu najaviti; jer svaki onaj svat, koji prodje bez znanja van, mora veliku za kazan odredjenu čašu na dušak izpiti; a ako što više sakrivi, onda mora punu tu čašu vode izpiti.

Kada su već sve jestvine van, prodju djeveri van, oprave kuharicu u kakvu najružniju odjeću, zaviju joj rubcem ruku metnuv u nju veliku žlicu, koju jedan izmedju njih ujedno s rukom drži mahajući š njom i govoreći, da se je poparila kuhajući objed, samo da joj što daruju; drugi pako djever uzme kakov stari lonac, koga idući za kuharicom baci na tla i zaviče „Jao, oparila nam se je kuharica!“

Nu medjutim vodi onaj prvi kuharicu u drpah zamotanu od jednoga do drugoga drhtajući žlicom u ruci i proseći, da joj se smiluju za koj krajcar, da se tim izliečiti može, na što joj svatovi slažu koliko koji hoće u žlicu, i nadariv ju svi, ode van.

Tako se goste tri dana zajedno; a treći dan u večer, prije nego što se svatovi razidju, donese mlada darove, t. j. svakomu svatu po rubac, samo kumu debelomu dva, koje razdieliv, razidju se svi. Toliko o svatbi.

PITANJA

družtva za jugoslavensku povjestnicu i starine

na sve prijatelje

domaćih starinah i jugoslavenske povjestnice.

1. Ima li u vašoj okolici na gori ili na polju malih okruglih brežuljakah, koji su od ljudskih rukuh naneseni? Kako se zovu i šta se od njih pripovieda? Ima li *stećakah i mašalah* s napisi, s uresi ili sa slikama?

2. Jesu li se ikada u vašoj okolici, podaleko od navadnoga groblja, slučajno izkopale kakove kosti i koje veličine i vrsti?

3. Jesu li takove kosti ležale u zemlji, ili na zemlji? Jeda li je takovo mjesto, gdje su ležale, bilo ogradjeno kamenom ili opekom? I jeda li se je tu našlo takodjer kamenitih sandukah, oružja, prstenja, novacah, dragoga kamenja, žarah, ugljevlja, pepela itd.

4. Ima li u vašoj okolici starih zidinah nad ili pod zemljom? Oda šta su sagradjene, kada i od koga?

5. Nalaze li se kod vas stare opeke (cigle) s kakovimi urezanimi znakovi ili pismeni?

6. Ima li kod vas ostanakah starih vodovodah s gvozdjenimi, olovnimi ili zemljenimi cievi?

7. Jesu li se našle u vašoj okolici kod kopanja ili oranja stare posude, šta je u njih bilo? Ili su možebiti druge kakove podobne stvari izkopane?

8. Jesu li ikad u vašoj okolici izkopane ili nadjene slike, kipovi, novci, igle, prsteni, kopja, mamuze, mačevi, šlemovi, štitovi, kacige itd. od zlara, srebra, mjeda, čelika, bakra, gvoždja itd.

9. Nalaze li se kod vas na polju ili u crkvah, na gradovih, kućah itd. kameni s napisi grčkimi, latinskimi, slavenskimi ili drugim kojim pismom narešeni?

10. Ako su ovakove stvari nadjene, gdje se nalaze sada?

11. Ima li kod vas imenah gorah, briegovah, poljah, dolinah, klanjacah, špiljah, ponorah, pećinah, liticah, skalinah, kamenah itd., koja na staru dobu, mitologiju ili na historiju spominju, i šta se je ondje znamenita sgodilo?

12. Ima li u vas starih gradovah, samostanah, gradinah, crkvištah, ili drugih znamenitih sgradah, i šta se o njih pripovieda?

13. Ima li u vašoj okolici po crkvah, gradovih ili gdje drugdje znamenitih starih ikonah i slikah od dobrih umjetnikah? Ili zar ima tu slikah od gradovah, samostanah, crkvah i čitavih predjelah domaćih? Ima li slikanih ili s kamena djelanih podobah slavnih muževah i ženah, ili narisanih narodnih nošnjah i dogadjajah?

14. Ima li u vašoj okolici gdjegodj starih rukopisah, urešenih sa slikama, ili knjigah sa bakro-, medo- i drvorezi ili bojadisanom slikarijom?

15. Ima li u vašoj okolici kakovih arkivah ili pismenih sbirkah, ili pako pojedinih starih poveljah (diplomah), rukopisah, knjigah itd., bilo u kojemgodj jeziku? Kada i od koga izdana je takova stara knjiga? Tko ju je pečatao, gdje i koje godine?

16. Kod koga se nalazi takva knjiga i takav rukopis, može li se dobiti u prvopisu ili u prepisu?

17. Ima li u knjižnici biskupije, samostana (monastira), župe, eparhije, parohije ili u privatnih rukuh kakovih rukopisah, bili oni *u komgodj jeziku pisani*, te govorili od ma koje grane znanosti, osobito pako o takovom predmetu, koj zasjeca u povjestnicu jugoslavensku? Od koga je pisan takav rukopis? koje godine? koliko ima listovah? Ima li miniaturah? Jeda li je vlastoručni rukopis znamenitoga čovjeka? Može li se dobiti za prepis ili na prodaju?

18. Kakovi se nalaze u vašoj župi ili u glavnoj i područnoj crkvi umjetni predmeti? Ima li tu kamenitih ili drvenih liepih kipotvorah? Ima li boljih slikah slikanih na drvu, mjedu, platnu ili stieni itd., od kojih se znade ime sačinitelja? Ima li krasno i

umjetno izdjelanih crkvenih ikonostasah, posudah i odjeće, krstovah, štapovah, krstionicah, propovjedaonicah, klupih sa drvorezi itd.? Znade li se ime onoga, koj ih je načinio ili poklonio, i u koje vrieme?

19. Ima li u vašoj crkvi ili u bližini vašega stana starinskih napisah na zidu, na nadgrobnih kamenih, na *zvonovih*, ikonah i krstovih, na svešteničkih haljinah, na crkvenih posudah?

20. Koje godine zidana je glavna ili područna crkva vase okolice? Od kojega graditelja? u kom stilu, da li sa oblima, šiljastima ili četvero-uglastima prozorima i vratama? Da li ima svod ili čemer na krst ili na oblo? Da li ima kamenitih rezarijah, stupovah, polustupovah itd.?

21. Ima li kakovih tiskanih knjigah ili rukopisah, u kojih su popisane gorespomenute stvari?

22. Ima li tiskanih zemljovidah (kartah) vaše okolice ili slikah pojedinih predjelah; gdje bi se takove dobiti mogle?

23. Koji su kod vas običaji pučki kod *poroda, krstjenja, ženitbe, kumovanja, smrti i pogreba*? koji nadalje kod *koledovanja* oko nove godine, kod svetkovanja *uskrsa* (vuzma), kod *ladovanja* na Jurjevo, kod sborovah na duhovo i brašančevo, kod *kresa* na Ivanje? Što radi puk na *dušni dan*, na *božić* i na *badnjak?* Koje se pjesme pjevaju tom prilikom?

24. Šta kod vas pripovieda puk o *vilah, vješticah, coprnicah, viškah, bahornicah, viščaeih, krstnicih, coprnjacih, vilenjacih, vračarih i vračaricah?* Šta o *Rojenicah, Sudicah, Dračicah, Letnicah, Polednicah?* Šta o *Ladu i Ladi, o Bjelbogu i Perunu, o Triglavu, o Svetovidu i Svetom Vidu, o zlatoj i Jagodi babi, o Dodi, Dundi i Dodoli, o Lelju i Lelivi, o Davoru, Turu i Turici, o Živi i Živani, o Jeki, o Jaseni i Ješi, o Gromovniku i Svetom Iliji, o Kurentu, o Vukodlaku i vučjem pastiru, o Crnombogu, Biesu, Črtu i Čartu, o Heli, o Maliku i Maličcu, o Škrapcu i Škratelu, o Sablasti, o Mori i Morani, o Divih, Oriaših i Patuljcih, o Kugi i o Smrti?* Što napokon o noćnih sviećicah, o živoj vatri? itd.

25. Ima li u vas koje osobito mjesto, o kojem se pripovieda, da se tamo sastaju *vile* ili *vještice* (coprnice), ili da tamo takove stanuju? Ima li gorah, šumah, špiljah i rudarskih jamah, gdje se po narodnom pripovjedanju nalaze zli dusi i mitologička bitja?

26. Šta pripovieda puk u svojih bajkah ili pjesmah o mitologičkih pticah i zvjeradi; o *sovi, kukavici, golubu, slavulju, bieloj kači, kućarici* ili o drugih *zmijah, o zmaju i pozoju, o biku, o šarcu?* itd. Šta o *zori, suncu, mjesecu, zviezdah, o mlaju i mladoj Nedjelji?* Šta o *vjetrovih i oblacih, o grádu* (tuči) i o *gromu?*

27. Kako zove kod vas puk pojedine *zviezde*, što mu je *mliečni put* ili *nebeski pas?* Šta pripovieda o *vlastaricah* ili *vlašićih, o koscih, o kolih, o kresanju zviezdah?* itd.

28. Kakove vrsti narodnih pjesmah pjeva kod vas puk? Šta se pripovieda ili pjeva o starih naših kraljevih, banovih ili drugih vitezovih? Šta o bojevih, i razbojih? Kakova je nošnja kod vas? koje se nariečje govori, da li štokavsko, kajkavsko ili čakavsko?

29. Kakav se je znameniti čovjek, bio on spisatelj, umjetnik, svetjenik, vojnik ili šta drugoga, porodio u vašem kotaru? Bi li se mogao dobiti njegov životopis?

30. Bavi li se tkogodj u vašem kotaru sabiranjem ili popisivanjem starinah? Jeda li bi se moglo od njega štogodj kupiti ili na dar dobiti za narodni Zagrebački muzeum?

Svaki prijatelj starinah i povjestnice, osobito pako članovi družtva za povjestnicu jugoslavensku, mole se ovime uljudno, da barem na jedno, ako li je moguće i na više gore stavljenih pitanjah, pismeno, u kojem im drago jeziku odgovore, i svoj odgovor podpisanomu pošalju. Njihova imena stavit će se sa zahvalnicom u novine i njihovi sastavci tiskat će se, ako im bude povoljno, u Arkivu za povjestnicu jugoslavensku. Zajedno se umoljavaju sva uredničtva hrvatskih, srbskih, slovenskih i bugarskih novinah i časopisah, da ova pitanja u svojih listovih priobćiti izvole. Družtvu za jugoslavensku povjestnicu biti će milo, ako se odgovori na ova pitanja i u rečenih novinah ili časopisih objave, jedino moli isto družtvo, da mu se takva objavljenja prijateljski priobće.

Ivan Kukuljević, v. r.
načelnik družtva za jugoslavensku povjestnicu
u Zagrebu.

Kazalo.

I.

Politička povjestnica.

II.

Trgovačka povjestnica.

III.

Zemljopisni dio.

IV.

Odgovori na družtvena pitanja.

Narodna tiskarna Dra. Ljudevita Gaja u Zagrebu 1863.